

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Disertační práce

2017

Jakub Sichálek

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Dějiny české literatury a teorie literatury

Disertační práce

Mgr. Jakub Sichálek

Staročeský apokryf o Jozefovi Egyptském

*The Old Czech Apocryphal Story of Joseph
(Son of Jacob)*

Školitelka: Dr. Pavlína Rychterová

2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....
Jakub Sichálek

Abstrakt

Staročeské apokryfní vyprávění o Jozefovi Egypťském, známé pod názvem *Život Jozefův*, nepoutalo od konce 19. století přílišný zájem editorů ani literárních historiků; ústřední filologické otázky s ním spjaté tak dosud zůstávaly z velké části nezodpovězené. Předložená disertační práce podává textologickou a literárně historickou analýzu tohoto díla a klade si za cíl najít odpověď na hlavní otázky jeho historické kontextualizace. Součástí disertace je také kritická edice všech šesti dochovaných rukopisů (textových pramenů) *Života Jozefova* (uvádím je pod siglami **F**, **M**, **B**, **W**, **G** a **E**).

Anonymní staročeský *Život Jozefův*, řazený do 2. poloviny či konce 14. století, parafrázuje příběh Jozefa Egypťského, obsažený ve starozákonní knize Genesis. Předlohou byla latinská *Historia Ioseph*, napsaná r. 1336 španělským dominikánem Alfonsem Buenhombre (Alphonsus Bonihominis). Staročeské zpracování představuje jediný překlad latinské *Historia Ioseph* do vernakulárního jazyka. Ze 14 známých latinských rukopisů *Historia Ioseph* je šest bohemikálních – ty reprezentují specifickou bohemikální redakci. A právě z ní vychází staročeský překlad. České země tak hrály významnou roli v tradování a recepci *Historia Ioseph*.

Život Jozefův se zachoval v 6 rukopisech z poloviny a 2. poloviny 15. století a ve starých tiscích, zhruba o století mladších. Staročeské rukopisy tradují též překlad *Historia Ioseph*, tj. na počátku staročeské textové tradice stál jeden překlad tohoto latinské díla, který nejspíš neobsahoval žádné interpolace. Tuto podobu prvotního překladu nejlépe reprezentují rukopisy **F** a **M**.

Existující staročeské rukopisy fixují čtyři verze *Života Jozefova* (**FM**, **BW**, **G** a **E**), které jsou produktem živé textové tradice: 3 verze (**BW**, **G** a **E**) obsahují řadu interpolací vzatých z *Genesis* a ze dvou českých překladů *Historia Ioseph et Aseneth*; 2 verze (**G** a **E**) jsou kromě toho interpolovány kratičkým úryvkem pocházejícím z *Historia scholastica*. Všechny tyto interpolace jsou specifikem staročeské textové tradice *Života Jozefova* a nemají oporu v žádném ze známých latinských textů *Historia Ioseph*. Verze *Života Jozefova* prostředkovaná starými tisky se zakládá na rukopisné verzi **BW**.

Kodexový kontext dokládá ve dvou případech (**F** a **B**) provázanost kanonických biblických knih a apokryfních textů včetně *Života Jozefova*.

Abstract

From the end of the 19th century, the Old Czech apocryphal story of Joseph (son of Jacob), called *Life of Joseph*, has not been in the center of the scholars' and editors' attention, and therefore many pivotal philological questions concerning this Old Czech composition have not been satisfactorily solved yet. This thesis offers a comprehensive analysis of the Old Czech *Life of Joseph* in terms of textual criticism and literary history and attempts to bring answers to the main problems of its contextualization. The six extant medieval manuscripts of the *Life of Joseph*, representing the inherent part of the thesis, are provided with critical edition.

The Old Czech *Life of Joseph* is a late medieval work of an anonymous author and should be dated to the second half or to the end of the 14th century. It is based on a Latin model, namely *Historia Ioseph*, which was composed in the year 1336 by the Spanish Dominican Alfonso Buenhombre (Alphonsus Bonihominis). The Czech *Life of Joseph* is the unique vernacular translation of Alfonso's Latin text. This Latin text has not been broadly disseminated. I am aware of the existence of 14 manuscripts, six of which originated in Bohemia and represent the specific Bohemian manuscript branch. The Czech translation is admittedly based on the Latin text related closely to this Bohemian manuscript branch. It would be noteworthy to underline the fact that the Czech Lands played an important role in the textual tradition of the Latin *Historia Ioseph*.

The Old Czech *Life of Joseph* is transmitted in six manuscripts (I give them under sigils **F**, **M**, **B**, **W**, **G**, and **E**) dated or datable between 1450 and 1490, and also in early prints from the second half of the 16th century. The Czech translation of the *Historia Ioseph* is identical in all manuscripts and prints. The manuscripts of the *Life of Joseph* represent four versions (**FM**, **BW**, **G**, and **E**) which should be understood as a product of the lively vernacular reception, rewriting and textual tradition based on one translation of the *Historia Ioseph*. I assume that this original translation did not contain any interpolations.

The *Life of Joseph* represented in the versions **BW**, **G**, and **E** contains many interpolations from the *Genesis* (in the Czech translation) and the interpolations from the two different Czech translations of *Historia Ioseph et Aseneth*. All these interpolations contain information on Joseph and are considered to be a sort of a generalized history of Joseph. Besides, the versions **G** and **E** contain a small

interpolation from the *Historia scholastica*. The above mentioned interpolations do not generally correspond to any Latin text of the *Historia Ioseph* and should be understood as a product of the Czech textual tradition. The version of the *Life of Joseph* transmitted in the early prints closely corresponds close to the manuscript-version **BW**.

Two Czech manuscripts contained the Old Czech *Life of Joseph* (**F** and **B**) combine the canonical Bible texts and the apocrypha: the *Life of Adam and Eve*, *Life of Joseph*, *Testaments of Twelve Patriarchs* and some Books of the Old and New Testament.

Klíčová slova

stará čeština, česká středověká literatura, středolatinšská literatura, překlad bible, Genesis, apokryfy, Alphonsus Bonihominis (Alfonso Buenhombre), *Historia Ioseph*, Život Jozefóv, Jozef a Aseneth (Aseneth), Poručenstvie dvanácti patriarch, *Historia scholastica*, vernakulární recepce bible, textová kritika, textová tradice, interpolační

Key words

Old Czech, Czech medieval literature, Medieval Latin literature, Bible translation, Genesis, apocrypha, Alphonsus Bonihominis (Alfonso Buenhombre), *Historia Ioseph*, *Life of Joseph*, *Ioseph et Aseneth*, *Testamenta duodecim patriarcharum*, *Historia scholastica*, popular Bible, textual criticism, textual tradition, interpolation

Obsah

Poděkování.....	1
Vstupní poznamenání.....	2
Zkratky a značky.....	3
Úvod.....	5
1. Struktura disertační práce.....	6
2. Staročeský Život Jozefóv.....	8
2.1. Motivika a obsah.....	9
2.2. Název.....	19
2.3. Dějiny bádání.....	20
2.3.1. Období bibliografií (1796–1861).....	23
2.3.2. Období edic a syntéz (1862–1937).....	28
2.3.3. Období konsolidace diskurzu a dílčí revize (1938–2008).....	35
2.3.4. Shrnutí.....	43
2.4. Předloha.....	44
2.4.1. Historia Ioseph.....	44
2.4.2. Bohemikální redakce Historia Ioseph.....	47
2.4.3. Historický a literární kontext recepce v Českých zemích.....	49
2.4.4. Přímá předloha Života Jozefova.....	60
2.4.5. Historia Ioseph γ \times Historia Ioseph α , β	68
2.4.6. Historia Ioseph γ \times Život Jozefóv.....	74
2.4.7. Shrnutí.....	78
2.4.8. Význam Historia Ioseph γ pro kritiku textu Života Jozefova.....	79
2.5. Datace.....	83
3. Textové prameny Života Jozefova.....	87
3.1. Rukopisy.....	92
3.1.1. F.....	92
3.1.2. M.....	95
3.1.3. B.....	97
3.1.4. W.....	104
3.1.5. E.....	106
3.1.6. G.....	108
3.2. Tisky.....	110
3.3. Kolace rukopisů.....	116
3.3.1. Makrotextové hledisko.....	116
3.3.2. Mikrotextové hledisko.....	119
3.3.2.1. B \Rightarrow W.....	121
3.3.2.2. F \Rightarrow M.....	124
3.3.2.3. G \Rightarrow E.....	127
3.3.2.4. B \Rightarrow GE.....	130
3.3.3. Problematika textových verzí a geneze textu.....	132
3.4. Kolace rukopisů s tisky.....	140
3.5. Shrnutí.....	141
4. Předmluva v BW.....	142
5. Interpolace.....	148
5.1. Jozef a Aseneth.....	150
5.2. Genesis.....	164
5.3. Historia scholastica.....	189

6. Kodexový kontext Života Jozefova.....	195
7. Závěr.....	216
Prameny a literatura.....	221
1. Prameny.....	221
Rukopisy.....	221
Tisky.....	222
2. Literatura (včetně edic a nepublikovaných prací).....	223
Použité archivní fondy (vedle sbírek uvedených sub Prameny).....	251
Edice Života Jozefova.....	252
Verze FM.....	257
Verze BW.....	298
Verze G.....	377
Verze E.....	414

Poděkování

Janu Lehárovi († 2004) vděčím za téma. Rok Lehárova úmrtí napovídá mnohé o peripetiích vzniku této disertační práce... Nevznikla by nebýt kombinace podpory i kritiky, jichž se mi dostalo od Pavlína Rychterové – jí tak patří hlavní dík. Vděčně vzpomínám také na vstřícnost, s níž mi Antoni Biosca i Bas poskytl svoji pracovní edici *Historia Ioseph*. Za cenné informace a různorodou pomoc jsem zavázán Bojaně Radovanović, Janě Sovové, Aleně Černé, Soni Černé, Barboře Hanzové, Libuši Heczkové, Daniele Lehárové, Andrei Svobodové, Kateřině Volekové, Michalu Dragounovi, Michalu Hořejšímu, Danielu Vojtěchovi, Václavu Žůrkovi a řadě ochotných pracovníků a pracovníků z následujících knihoven či archivů: Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Knihovna Národního muzea v Praze, Knihovna Österreichische Akademie der Wissenschaften in Wien, Knihovna Ústavu pro českou literaturu AV ČR v Praze, Knihovna u Sv. Martina v Holešově, Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, Městská knihovna v Holešově, Moravská zemská knihovna v Brně, Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friuli, Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna v Praze, Strahovská knihovna v Praze, Vědecká knihovna v Olomouci, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc) a dále jmenovitě: Alessandře Negri, Zuzaně Nejedlíkové, Renatě Modrákové, Lucii Ó Súilleabháin Špalkové, Veronice Procházkové, Michaele Růžičkové, Evě Tobešové, Dominiku Budskému, Lucovi Caburlotto, Janu Kašparovi a Janu Obšívačovi.

Za určující považuji dlouholetou podporu a důvěru ze strany rodičů – k nim míří mé největší poděkování.

Vstupní poznamenání

Latinské citátové výrazy (včetně názvů děl) v syntagmatu českého textu neskleňuji. Osobní jména středověkých autorů uvádím v počeštěné podobě, která je v českém úzu zavedená (viz např. podobu jmen ve *Slovníku latinských spisovatelů*), v závorce pak doplňuji latinskou formu jména podle kanonických mezinárodních příruček (*Personennamen des Mittelalters / Personal Names of the Middle Ages*) nebo podobu jména v jazyce národnosti autora (francouzštině apod.).

Citace českých textů z rukopisů, starých tisků i starších titulů sekundární literatury, které neužívají moderní diakritiky, transkribuji. (Na důvodnou transliteraci výslovně upozorňuji, nebo je její výskyt zřejmý z kontextu – např. kdy vedle sebe stojí týž transkribovaný a transliterovaný výraz). Texty cituji buď podle edic (včetně své edice verzí *Života Jozefova*, která je součástí této disertační práce), nebo podle rukopisů či starých tisků. Vedle zmíněného základního přístupu (transkripce) zavádím, kde je to třeba, logickou interpunkci; normalizuji také psaní malých a velkých písmen.

Podobně u citací z latinských textů: držím se buď znění příslušné edice – případně jen doplňuji logickou interpunkci –, nebo cituji z rukopisů a transkripci upravuji podle pravidel Bohumila Ryby (*Pravidla pro transkripci latinských rukopisných textů*).¹

Na archivní fondy odkazuji všude v textu (relativně) plným údajem, kdežto položky sekundární literatury uvádím v podobě bibliografických odkazů – plnou bibliografickou citaci lze nalézt v soupise pramenů a literatury na konci disertační práce. U bibliografických odkazů uvádím dvojí vnoření tam, kde neodkazují na původní vydání, ale na pozdější přetisk, výběr z díla apod.; rok původního vydání uvádím za lomítkem v hranatých závorkách, aby byl hned zřejmý časový kontext (příklad uvedu níže). V bibliografických odkazech rovněž odlišuji autory se shodným příjmením iniciálou jejich křestního jména, kterou uvádím v hranatých závorkách, abych usnadnil identifikaci: PRAŽÁK [E.] 1964 × PRAŽÁK [J.] 2006b/[1974].

¹ Nejmarkantnější rozdíl mezi transkripcí dle Rybových pravidel a např. edicí *Historia Ioseph*, kterou připravil Antoni Biosca i Bas, se týká přepisu grafému, resp. fonému *u* a *v*.

Zkratky a značky

Knihovny a archivy:

BU – Biblioteka Uniwersytecka

Cap. – Knihovna Metropolitní kapituly pražské (Archiv Pražského hradu)

KNM – Knihovna Národního muzea

LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví

MZA – Moravský zemský archiv

NK ČR – Národní knihovna České republiky

OAo – Oblastní archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Strahov – Královská kanonie premonstrátů na Strahově

VKO – Vědecká knihovna v Olomouci

Staročeské rukopisy a tisky Života Jozefova:

F Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3

B Praha, NK ČR, sign. XVII B 15

M Praha, KNM, sign. III H 29

G Brno, MZA, fond G 10, č. 412

E Praha, NK ČR, sign. XVII E 10

W Wrocław, BU, sign. IV Q 169

St *Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchův...* Tisky z let 1545–1601.

Ostatní zkratky:

a, b levý, pravý sloupec

add. addit, addunt (= přidává, přidávají)

cit. cituji, citován apod.

červ. červená, červeně

et al. et alii (= a další)

f., ff. folio, folia

Gn Genesis (1. kniha Mojžíšova)

ibid. ibidem

in marg.	in margine
kap.	kapitola
lat.	latinsky
l. c.	loco citato (= na citovaném místě)
n., nn.	následující (u stránkového údaje v bibliografickém odkazu)
násl.	následuje, následují
Nedv.	odkaz na edici M. Nedvědové in NEDVĚDOVÁ – KOLÁR 1983
o.c.	opere citato (= v citovaném díle)
obr.	obrázek
om.	omittit, omittunt (= vynechává, vynechávají)
podtečk.	podtečkováno
pozn.	poznámka
Prus.	odkaz na edici F. X. Prusíka (PRUSÍK 1888)
předch.	předchází, předcházejí
přips.	připsáno, připsána apod.
pův.	původně
r	recto
r.	rok, roku apod.
rkp.	rukopis
ř.	řádek
s.	strana
sc.	scilicet (= totiž, rozuměj)
sign.	signatura
sl.	sloupec
srov.	srovnej
stol.	století
tab.	tabulka
tj.	to je, to jest
translit.	transliterace
transp.	transponit (= přesouvá)
v	verso
vs.	versus (= oproti tomu)

Úvod

Příběh Jozefa Egyptského, jednoho z Jákobových synů, podává a komentuje řada starověkých i středověkých děl. Jde o téma atraktivní, s výrazným epickým i dramatickým nábojem a silným ideovým poselstvím.

Postava Jozefova propojuje evropský západ s blízkým východem, tři největší monoteistická náboženství i několik dějinných epoch. Dokladem toho jsou jak známá vyprávění v kanonických knihách jmenovaných abrahámovských náboženství, tak doprovodná výkladová tradice, která nakonec zasahuje výrazně mladší dobu i jiný civilizační prostor: příkladem mohou být zmínky v exkluzivních dílech české literatury 14. a 15. století (u Štítného, v *Tkadlečkovi*, v lyrice) nebo slavná tetralogie Thomase Manna *Jozef a bratři jeho* pocházející ze začátku 40. let minulého století...

Staročeský *Život Jozefův* není dílem kanonickým ani v rámci dějin české literatury, ani českého jazyka, natož obecněji známým mezi bohemisty. Bylo mu však věnováno víc pozornosti než řadě jiných překladových děl, která spojují českou literaturu s literaturami sousedními či s bohatou tradicí především západoevropskou, jako jsou např. české adaptace latinských *Vitaspatrum*, *Paradisus animae*, *Horologium sapientiae*, texty mariánské, pašijové, prozaické modlitby aj.

Přes zájem literárních historiků a editorů víme překvapivě málo o předloze *Života Jozefova*, středolatinském kontextu, vzájemném poměru českých rukopisů i jejich vztahu k o něco mladším tiskům. Dosavadní edice a s nimi sdružené stati a studie kanonizovaly jednu podobu textu a obešly tak zajímavou, ale složitou problematiku textového a kontextového propojení *Života Jozefova* s dalšími díly; vyhnuly se otázce, jaká je identita *Života Jozefova* jako literárního díla, jako položky literárních dějin.

Život Jozefův má v české literatuře zvláštní postavení; jeho recepce v Čechách 14. a 15. století je zajímavá jak textologicky, tak literárněhistoricky.

1. Struktura disertační práce

Dosavadní poznatky o *Životě Jozefově*, včetně nejzákladnější sekundární literatury či informací o novodobém zpřístupnění, jsou shrnuty v kanonické příručce české literární historie, Lexikonu české literatury (LEHÁR 2008c). Heslo „Život Jozefov“ zde patří k těm nejkratším. Důvodem není koncizní lexikografický styl autora hesla, ale samotný objem spolehlivých literárněhistorických dat, o něž se mohl opřít. Z obsahu citovaného hesla, resp. jeho stylizace je patrné, kolik nejasností se s tímto staročeským slovesným dílem pojí.

V literatuře věnované *Životu Jozefovu* bylo porůznu upozorněno na bílá místa v našich znalostech – nejde přitom o otázky okrajové, ale naopak kruciální.

Jan Vilikovský tematizoval problém **latinské předlohy** (VILIKOVSKÝ 1948a/[1938]: 344–345); další badatelé pak jen připomínali Vilikovského zmínku, aniž by k tomu něco podstatného dodali (srov. KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 425–426 a LEHÁR 2005: 77, pozn. 5).

Jan Skutil opakovaně vyzýval ke **komparaci** všech **staročeských rukopisů** *Života Jozefova*, přesnému stanovení jejich **textového poměru** i literárně tematického vztahu a **kritickému vydání** (SKUTIL 1957: 261–262; 1965: 16).²

Nově pak lze připojit další témata doprovázená otazníky: Nejasná zůstává **geneze** staročeského textu; zcela neprozkoumaný je také **vztah staročeských rukopisů** *Života Jozefova* k **tiskům** – chybí jakákoli analýza této problematiky. Při bližším pohledu zjistíme, že opakované, zcela rámcové konstatování „[...] v tištěných knížkách lidového čtení se *Život Jozefov* stal [...] součástí *Poručenství dvanácti patriarch*“ (LEHÁR 2008c; obdobně už dříve KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427; aj.), tak úplně neplatí. Citované autory přitom nechci kritizovat, nepsali analytickou práci o *Životě Jozefově*; Lehár stručně shrnul dosavadní závěry, Nedvědová komentovala především rukopisné dochování textu.

Zůstanu-li ještě krátce u deziderat, upozorním alespoň na zcela nedotčenou problematiku **bibliických interpolací**, které se hojně objevují v některých zněních staročeského *Života Jozefova* – *Genesis* totiž tvoří jednu z položek jeho textové tradice, ba je komponentou *Života Jozefova* jako ideového celku.

² Citované Skutilovy práce jsou stručně komentovanými přehledy edic, v nichž se volání po textologickém a literárněhistorickém rozboru a kritickém vydání pojednávaných staročeských děl často opakuje – zůstává tak otevřené, nakolik si byl autor při pohledu z ptačí perspektivy vědom, že svým snadno vyslovitelným apelem staví badatele před značně komplikované úkoly.

Všem právě naznačeným problémům, otázkám či tematickým okruhům věnuji v této disertační práci pozornost. Historií bádání se zabývám v kapitole 2.3. O latinské předloze pojednávám podrobněji v kapitole 2.4. Srovnání staročeských rukopisů a tisků, stanovení jejich textového poměru včetně pokusu o postižení jejich geneze, to vše tvoří náplň 3. kapitoly. Připojuji rozbor zajímavé předmluvy, dochované ve dvojici rukopisů (4. kapitola). Na tematiku biblických (a jiných) interpolací se soustřeďuje 5. kapitola. Šestá kapitola představí kodexový kontext *Života Jozefova*. Druhá část práce obsahuje edici textu.

2. Staročeský Život Jozefóv

Život Jozefóv je anonymní próza o rozsahu středně dlouhé povídky (jako „povídka“ také bývá literárními historiky označován). Tematicky je zpracováním starozákonní novelistické látky z knihy Genesis, kterou doplňuje o další, nebiblické epizody; soustřeďuje se přitom na samotného Jozefa, a tedy na události před Jákobovým příchodem do Egypta za Jozefem (*Genesis*, kap. 37 a 39–45).

Jozef a jeho bratři jsou synové Jákoba. Bratři prodají Jozefa do otroctví; božím řízením se však Jozef později stává mocným mužem, nejvyšším správcem Egypta. V zemi jeho bratrů propuká hladomor a bratři se vydávají do Egypta koupit potraviny. Setkávají se s Jozefem, ten se jim však nedává poznat, dokonce k nim promlouvá skrze tlumočníka a nechává je projít sérií zkoušek, než jim sdělí svoji pravou identitu.

Život Jozefóv sice vypráví příběh Jozefa v zásadě ve sledu, jak jej líčí první kniha Mojžíšova, ale s *Genesis* se obsahově nepřekrývá: některé biblické motivy vypouští, a naopak přidává jiné, které v bibli nenajdeme a o jejichž původu zatím nelze vyslovit jednoznačný soud.³

Život Jozefóv lze tedy stručně charakterizovat jako **interpolaci** *Genese*. Nejvýraznějšími stylizačními postupy, které se v *Životě Jozefově* uplatňují, jsou **amplifikace látky** a její **dramatizace**. Přinášejí nové literární kvality, resp. umocňují ty stávající – odkrývají motivaci konání ústředních postav, utvářejí jejich hlubší psychologický profil, retardují a gradují děj.

³ Srov. též níže v kapitole 2.4.1 pozn. 64.

2.1. Motivika a obsah

Jaké jsou ty nejvýraznější epizody, o které ŽJ obohacuje biblický příběh? Populární biblický motiv **svádění** Jozefa Putifarovou ženou je v *Genesis* obsahem krátké 39. kapitoly; její paralela v *Životě Jozefově* zahrnuje kapitol pět. Samo svádění Jozefa Putifarkou, budované na promyšleném triadickém půdorysu, je v *Životě Jozefově* rozvrženo do tří kapitol – tj. asi desateronásobku textové rozlohy příslušné pasáže v *Genesis*. Dalším bibli neznámým motivem je **výměna dopisů** mezi Jozefem a Putifarkou poté, co je Jozef propuštěn z vězení a ustanoven zástupcem faraona. *Život Jozefův* obsahuje řadu jiných, drobnějších motivů, které nemají oporu v biblickém vyprávění, ale které jsou někdy známy odjinud, z tradice židovské nebo arabské (např. motiv věšteckého poháru a vůbec představení Jozefa jako věštce). Ve staročeském díle se také setkáme s řadou **modlitebních pasáží** v próze a množstvím nových **dialogů**, které nemají protějšek v *Genesis*.

Tab. Srovnání Genesis a Života Jozefova⁴

Genesis 37; 39–45,20	Život Jozefův	Komentář ⁵
	1. Jáko b měl čtyři ženy, sestry Liu a Ráchel, a jiné dvě sestry, služebnice, Zelfu a Balu.	
37,1–5: Jozef obžaloval před otcem bratry. Otec Jozefa velice miloval a udělal mu pestrobarevný oděv.		

⁴ Srovnání je nutně pouze schematické a nemůže detailně vystihnout všechny shody či rozdíly. Při rekapitulaci obsahu příslušných kapitol Geneze jsem přihlížel jednak k edici Vulgáty (WEBER et al. /ed./ 1975), jednak také k těmto moderním českým překladům (tzv. překladu s výkladem pořízeného evangelickými odborníky, Ekumenickému překladu a Bibli jeruzalémské – srov. STARÝ ZÁKON 1978; BIBLE 2008; 2009). Kapitoly *Života Jozefova* číslují podle nejstaršího rukopisu: Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3, ff. 253rb–267ra, jehož znění také stojí – úhrnně viděno – nejbližší latinské předloze *Života Jozefova*. Františkánský rukopis sice kapitoly nenadepíše ani nečísluje, ale má na daných místech zřetelné barevné iniciály přes 3 řádky, které člení text na dílčí úseky (kapitoly). Členění *Života Jozefova* na kapitoly, jak je známe ze zmíněného františkánského rukopisu, se shodně vyskytuje i v ostatních staročeských rukopisech (některé z nich kapitoly nadepíší, jiné ne – členění textu je pak vyznačeno iniciálami a jinými grafickými signály). Citace ze staročeského *Života Jozefova* (vyznačují je kurzivou a uvozovkami) pocházejí také z františkánského rukopisu. Vlastní jména osob jak v *Genesis*, tak v *Životě Jozefově* zde uvádím v té podobě, kterou jsem zvolil pro edici františkánského rukopisu (viz k tomu níže úvod k edici).

⁵ Gn = *Genesis*; ŽJ = *Život Jozefův*.

37,6–10: Jozef vykládá bratrům i otci své sny.	Jejich synové se báli Jozefových snů.	v Gn Jozefovy sny konkrétně uvedeny; v Žj jen jednoslovná zmínka
37,10–11: Bratři nenávidí Jozefa.	Jákoab posílá deset nejstarších synů pást stáda, aby uchránil Jozefa od bratrské nenávisti, a dva nejmladší syny, pokrevní bratry Jozefa a Benjamína, si ponechává u sebe.	
37,12–14: Otec pošle Jozefa za bratry, kteří daleko pasou ovce.	Otec po čase pošle Jozefa za bratry, kteří daleko pasou ovce, aby se přesvědčil, zda se jim dobře daří.	
	Jákoab se modlí k Bohu za Jozefovu ochranu.	modlitba
37,15–17: Jozef bloudí a potkává muže, který ho nasměruje za bratry.	Jozef bloudí a potkává anděla, který ho nasměruje a doprovází za bratry.	
37,18–20: Bratři vidí Jozefa přicházet a radí se, že ho zabijí a otci pak řeknou, že Jozefa zadávila divá zvěř.	Bratři vidí Jozefa přicházet a radí se, že ho zabijí.	
37,21–22: Ruben, jeden z bratrů, namítá, že bude lepší uvrhnout Jozefa do staré studny a tak si neposkvřít ruce krví. (Ve skutečnosti však Ruben chce Jozefa zachránit a poslat zpátky k otci.)	Ruben, jeden z bratrů, namítá, že bude lepší uvrhnout Jozefa do staré studny a tak si neposkvřít ruce krví.	
37,23–24: Bratři svlečou Jozefa z jeho pestrobarevného oděvu a hodí do vyschlé studny.	Bratři svlečou Jozefa z jeho pestrobarevného oděvu a hodí do vyschlé studny.	
	Jozef volá k Bohu a modlí se.	modlitba
	Ruben přistupuje k šachtě a těší Jozefa. Chce je později vytáhnout ze studny a poslat zpátky k otci. Ruben říká bratru Judovi, aby dal na Jozefa pozor, a odchází hledat nové místo pro pastvu, kam by bratry poslal, a mohl pak vysvobodit Jozefa.	útěšná řeč dialog

37,25: Bratři vidí kupce, kteří nesou do Egypta zboží. 37,26–27: Juda, jeden z bratrů, navrhuje, ať Jozefa raději prodají, než zabijí.	2. Bratři vidí kupce, kteří jdou do Egypta. Rozhodují se, že jim prodají Jozefa, pokud s tím bude souhlasit Juda. Juda říká, ať Jozefa pošlou raději zpátky k otci, a pokud nechtějí, tak ať Jozefa raději prodají, než zabijí.	
	Juda s kupci domlouvá prodej Jozefa, kterého vydává za nespolehlivého služebníka.	dialog
37,28: Bratři prodají Jozefa za 30 stříbrných.	Bratři prodají Jozefa za 30 hřiven stříbra.	
	Juda se svolením bratrů napíše kupcům list, kterým stvrzuje prodej, ve znění... (citace listu). Bratři předají Jozefa kupcům a nabádají je, aby Jozefa svázali a dobře střežili, protože „<i>běhúněk jest a lotřec</i>“.	motiv listu
37,29: Ruben se navrácí a vidí, že Jozef není ve studni, a udeří na bratry: Kde je Jozef?	3. Ruben se navrácí a vidí, že Jozef není ve studni, a udeří na bratry: Kde je Jozef? Ruben spílá bratrům. Bratři vysvětlují, že Jozefa prodali, a dávají Rubenovi jeho finanční podíl z tržené ceny. Ruben vyčítá bratrům, že svým skutek utrápí otce Jákoba.	ŽJ: dialog
37,31–33: Bratři omočí Jozefovu sukni v kůzlečí krvi a předloží ji otci s tím, že Jozefa zadávila divá zvěř.	Bratři říkají Rubenovi, že omočí Jozefovu sukni v kůzlečí krvi a předloží ji otci s tím, že Jozefa zadávila divá zvěř. Mezi bratry vypukne spor, kdo otci tuto sukni předloží. Ruben řekne bratrům: Vy jste tuto nepravost udělali, vy zanešte sukni.	ŽJ: dialog
37,34–35: Jákobův nářek nad Jozefem	4. Bratři nepřímo obviní Jákoba z Jozefovy smrti. Jákobův nářek nad Jozefem.	v ŽJ má Jákobův nářek několikanásobně větší rozsah (celá jedna kapitola, asi 1 folio) než v Gn
	5. Nářek bratrů nad žalem Jákobovým. Jákob truchlí nad Jozefovým oděvem.	lamentace
37,36: Kupci prodali Jozefa v Egyptě faraonovu služebníkovu, eunuchovi Putifarovi, veliteli vojáků.	6. Kupci prodali Jozefa v Egyptě faraonovu služebníkovu, eunuchovi Putifarovi, veliteli vojáků, za 300 hřiven stříbra.	

39,1–6: Bůh je s Jozefem a Jozefovi se všechno daří. Putifar svěří Jozefovi do správy svůj majetek i služebnictvo.	Putifar svěří Jozefovi do správy svůj majetek i služebnictvo. Putifar zdůrazňuje: Všechno je v tvé moci vyjma mé ženy!	
39,7–10: Putifarova žena se snaží svést Jozefa, ten vytrvale odmítá.	7. Putifarova žena se poprvé pokouší svést Jozefa; ten ale odmítá.	dialog mezi Jozefem a Putifarkou je v <i>ŽJ</i> několikanásobně delší než v <i>Gn</i>
	Putifarova žena se podruhé pokouší svést Jozefa, její nátlak se stupňuje; Jozef se brání a modlí se k Bohu.	dialog modlitba
39,11–13: Jednoho dne zastihne Putifarka Jozefa samotného a pokouší se ho svést. Chytí ho za oděv, Jozef od ní uteče, ale oděv zůstane v rukou Putifarky.	8. Putifarka vyláká Jozefa do své komnaty a potřetí se ho pokouší svést, vyhrožuje mu, že pokud jí nepovolí, nařkne ho ze znásilnění. Chytí ho za oděv, Jozef od ní uteče, ale oděv zůstane v rukou Putifarky.	v <i>ŽJ</i> je Putifarce přiznána aktivnější role než v <i>Gn</i>; scéna sama je v <i>ŽJ</i> plná exklamací, přesvědčování i vyhrožování
39,14–18: Zhrzená Putifarka nařkne Jozefa ze znásilnění.	Zhrzená Putifarka nařkne Jozefa ze znásilnění.	
39,19–20: Rozzlobený Putifar vsazuje Jozefa do vězení.	9. Udivený Putifar vsazuje Jozefa do vězení.	v <i>Gn</i> se Putifar velmi rozzlobil, kdežto v <i>ŽJ</i> se velmi zarmoutil a podivil
39,21–23: Ale Bůh byl s Jozefem a zjednal mu přízeň u velitele vězení, který Jozefovi svěřil všechny vězně.	Ale Bůh byl s Jozefem a zjednal mu přízeň u velitele vězení.	
40,1–23: Jozef vyloží sen dvěma někdejšími faraonovým služebníkům, číšníkovi a pekaři, kteří jsou také uvězněni; Jozefův výklad se naplní.		
41,1–32: Jozef vyloží sny faraonovi: po sedmi letech hojnosti přijde sedm let neúrody.		
41,33–36: Jozef faraonovi doporučí, ať určí správce země, který by zajistil, aby se během sedmi let hojnosti ukládala část výnosu a potravin, použitelná později při sedmi letech nedostatku.		
41,37–46: Faraon ustanoví Jozefa správcem egyptské země a dá mu nové, egyptské jméno a za manželku Aseneth.		
41,47–56: Nastává sedm let hojnosti. Jozefovi se narodí dva synové Manases a Efraim. Nastává sedm let neúrody. Jozef prodává nashromážděné obilí.		

	10. Putifar se dovídá, že Jozef byl ustanoven správcem Egypta, a viní svoji ženu z úkladu proti Jozefovi, ona se doznává a uklidňuje muže, že s boží pomocí jej bude Jozef i nadále milovat.	
	11. Putifarka píše Jozefovi kajicný list.	
	12. Jozef Putifarce odpovídá také listem, v němž jí odpouští.	
	13. Putifar a jeho žena děkují Bohu. Jsou na audienci u Jozefa, ten je usazuje na čestné místo.	
	14. Jozef veřejně vychvaluje Putifarku i jejího muže a ujišťuje je o své přízni.	
41,57: Do Egypta přicházejí lidé i z okolních zemí, aby se uchránili hladomoru.	15. Hladomor zasahuje i Jákobovu zemi.	
42,1–5: Jákos posílá své syny, Jozefovy bratry, do Egypta, aby tam nakoupili obilí a uchránili zemi a lid od hladomoru. Benjamina s nimi ale nepošle.	Jozefovi bratři přicházejí z Jákobova příkazu do Egypta, aby zde nakoupili potraviny. Benjamina ale nechávají doma s otcem.	
42,6: Bratři se klaní Jozefovi.	Bratři se klaní Jozefovi.	
42,7–9: Jozef bratry poznává, ti jej však nepoznávají. Jozef mluví s bratry příkře, vzpomíná si na své sny a označuje bratry za zvědy.	Jozef bratry poznává, v nitru se raduje a ve své komnatě děkuje Bohu. Vystupuje znovu před bratry, ti jej nepoznávají, zato jsou ohromeni a vystrašeni majestátem jeho moci. Jozef mluví s bratry příkře, označuje bratry za zvědy a promlouvá k nim přes tlumočníka.	Jozefovo díkuvzdání je v <i>ŽJ</i> zmíněno jen jako motiv; vypravěč o něm pouze referuje strach, který bratři zažívají, je v <i>ŽJ</i> připomínán častěji <i>Gn</i> : Jozefovy sny – reminiscence (srov. <i>Gn</i> 37,6–10) <i>ŽJ</i> : motiv tlumočníka
42,10–13: Bratři se ohrazují, že nejsou špehové, ale synové jednoho muže. Říkají, že mají ještě jednoho mladšího bratra, který zůstal s otcem, a že jeden bratr už není naživu.	Bratři se polekají a zblednou. Jozef to označuje za důkaz oprávněnosti svého podezření. <i>„Ale Judas, jeden z bratrů, k tomu odpověděl, jakož bibli dobře svědčí.“</i>	<i>Gn</i> : dialog mezi bratry a Jozefem <i>ŽJ</i> : Odkaz k bibli v <i>ŽJ</i> se týká <i>Gn</i> 42,10–11 a 42,13 (v <i>Gn</i> však neodpovídá Juda, ale všichni bratři!)

42,14–16: Jozef nevěří, chce bratry podrobit zkoušce, kdy mají jednoho bratra vyslat k otci, aby přivedl toho nejmladšího, ostatní zůstanou ve vězení.		
42,17: A vsadí bratry do vězení na tři dny.	16. Jozef vsadí bratry do vězení a přikáže strážnému, který umí hebrejsky, aby tajně zapisoval všechno, co bratři řeknou. <i>„I řekl Ruben bratřím svým: ‚Hodně toto trpíme, neb smy zle učinili proti bratru našemu.‘ Jakož dále v biblí stojí psáno.“</i>	ŽJ: motiv tlumočnicka (srov. i výše 15. kap. ŽJ)
42,18–20: Po třech dnech řekne Jozef bratrům, že pouze jeden z nich zůstane ve vězení a ostatní půjdou a přivedou Benjamina.	Po třech dnech řekne Jozef bratrům, že pouze jeden z nich zůstane ve vězení a ostatní půjdou zpět k otci a přinesou od něj list psaný jeho rukou a přivedou také Benjamina.	ŽJ: motiv listu psaného Jákobem (srov. výše kap. 2 a 11–12)
42,20–24: Bratři spolu hovoří: Litují toho, co udělali Jozefovi (protože nynější příkoří považují za odplatu). Ruben pronese: <i>„Cožpak jsem vám neříkal, abyste se na tom hochovi neprohřešovali? Neposlechli jste, a teď jsme voláni k odpovědnosti za jeho krev.“</i> Bratři neví, že jim Jozef rozumí, protože s nimi mluví přes tlumočnicka. Jozef ve skrytu pláče, pak se vrací k bratrům, vybírání Simeona a nechává ho spoutat.	Bratři vydávají Jozefovi Simeona.	Gn × ŽJ: translokace motivu (srov. Rubenovu promluvu zde v Gn a výše v ŽJ v kap. 16) Gn: motiv tlumočnicka (translokace motivu a jeho odlišná motivace – srov. předchozí komentář)
42,25–28: Jozef vydává příkaz naplnit vaky bratrů obilím, vrátit jim tam i peníze za obilí a dát jim potraviny na cestu. Jeden z bratrů cestou domů zjistí, že má své peníze za obilí ve vaku; bratrů se zmocní bázeň.	Jozef přikazuje úředníkovi, aby naplnil vaky bratrů.	
42,29–38: Jozefovi bratři rekapitulují Jákobovi, co v Egyptě prožili. Zjišťují také, že všichni mají ve vacích zpět své peníze za obilí. Na bratry i Jákoba padne strach. Jákob namítá, že už přišel o Jozefa i Simeona, a teď má vydat ještě Benjamina?! Ruben se zaručuje otci, že přivede Benjamina zpět, ale Jákob odmítá vyslat Benjamina do Egypta spolu s bratry.		ŽJ: mezi 16. a 17. kapitolou zřetelný ostrý šev

43,30: Jozef je dojat, odchází do své komnaty a ve skrytu pláče. 43, 31–34: Jozef nařizuje započít hostinu. Udivení bratři jsou usazeni podle věku a tváří k Jozefovi. Jozef jim dává ze svého pokrmu čestnou porci, Benjaminovi pak největší. Bratři se opijí.	19. Benjamin se opije a vypráví Jozefovi o svém pohřešovaném bratru a otcově zármutku a ptá se Jozefa, zda by nevěděl něco o bratrově smrti. Jozef je dojat, odchází do své komnaty a ve skrytu pláče. Vrací se zpět k bratrům a říká Benjaminovi, že zvěř zadávala před 20 lety jeho bratra Jozefa. Bere do rukou věštecký pohár, zuřivě pohlédne na vyděšené bratry a říká Benjaminovi: „Ty, mládenče, tiežeš koflíka mého o bratru tvém Jozef, a koflík mój odpoviedá tobě, že zvěř nesnědla jeho, ani kto z synón člověčích umořil jeho, ale živ jest. Jdiž tehda a vrat' se k uotci tvému Jákobovi!“	v této i předchozí kap. <i>ŽJ</i> má Benjamin aktivnější roli než v <i>Gn</i> <i>ŽJ</i>: dialog <i>ŽJ</i>: věštění z poháru
44,1–2: Jozef nařizuje správci, aby naplnil vaky bratrů obilím, aby tam vložil také peníze, co za obilí zaplatili, a aby do Benjaminova vaku vložil také věštecký pohár.	20. Jozef nařizuje úředníkovi, aby naplnil vaky bratrů obilím a aby do Benjaminova vaku vložil také věštecký pohár.	
	Bratři cestou domů nadávají na egyptskou zemi a podivují se Jozefovým věšteckým schopnostem.	
44,3–5: Bratři se ráno vydávají na cestu. Jozef pak za nimi posílá svého úředníka s obviněním, že bratři ukradli z Jozefova domu cennou věc, z níž Jozef pije a věští.	21. Jozef posílá za bratry svého úředníka se čtyřiceti muži, aby bratry dohnali a vystrašili je, ale varuje je, že má s bratry jednat klidně, aby je nerozrušil, protože pak jsou nebezpeční, zvláště Juda.	
44,6–10: Úředník dohání bratry a přednáší jim obvinění. Bratři je odmítají a navrhují, že u koho z nich se ta věc najde, bude vydán na smrt a ostatní budou Jozefovými otroky. 44,10–12: Úředník prohlíží vaky od nejstaršího bratra k nejmladšímu	Jozefovi služebníci dohánějí jeho bratry a obviňují je, že ukradli číši, z níž panovník věští, a že nepřijeli ve skutečnosti pro obilí, ale chtěli ukrást onu číši. Juda odmítá obvinění a navrhuje, že u koho z nich se číše najde, bude vydán. Úředník se zdráhá, pamětliv Jozefových slov, ale Juda úředníka žádá, aby prohledal jejich zavazadla. Úředník prohlíží postupně všechny vaky a když mu zbývá už jen Benjaminův, opět se zdráhá, ale bratři ho ponoukají. Prohledá tedy první Benjaminův vak, a když nic nenajde, chce odejít pryč. Ale bratři ho ponoukají, ať prohledá ještě druhý Benjaminův vak.	celá scéna je v <i>ŽJ</i> budována na dialogu mezi Jozefovým úředníkem a Judou, resp. bratry; v <i>ŽJ</i> je rozvinut narativní potenciál motivu prohledávání vaků (retardace děje a jeho gradace)

a číši nachází v Benjaminově vaku.	Úředník nachází číši v Benjaminově vaku. Úředník přikazuje bratrům, aby se vrátili, a vyhrožuje jim. Bratři nadávají Benjaminovi a haní jej, jeho pokrevního bratra Jozefa i jejich matku. (Ale úředník rozumí hebrejskému jazyku a má od Jozefa příkaz, aby mu pak sdělil všechno, co budou bratři mezi sebou mluvit.) Benjamin prosí Boha o pomoc.	Žj: strach bratrů jazykový motiv modlitba
44,13–15: Bratři se vrací zpět a předstupují před Jozefa. 44,16–17: Juda Jozefovi říká, že jsou teď všichni jeho otroky, ale Jozef to odmítne: ať zůstane mým otrokem jenom ten, který ukradl číši, vy ostatní se vraťte k svému otci.	22. Bratři předstupují před rozzuřeného Jozefa. Hájí se a haní Benjaminu.	
44,18–34: Juda promlouvá k Jozefovi, líčí mu vztah mezi Jákobem a Benjaminem i to, jak se sám zaručil za Benjaminu, a prosí Jozefa o milost pro Benjaminu s ohledem na jejich otce Jákoba.	Když chtějí bratři ještě víc hanět Benjaminu, Jozefa i jejich matku Ráchel, Juda ostatní bratry okřikne, bere vinu na sebe i ostatní bratry a prosí Jozefa o milost pro Benjaminu s ohledem na jejich otce Jákoba.	
	23. Jozef se ptá Benjaminu, zda ukradl číši z vlastní vůle, nebo zda jsou ostatní bratři spoluvinní. Benjamin se s pláčem zapřísahá, že číši neukradl. Jozef odvede Benjaminu do své komnaty. Tam mu prozrazuje svoji identitu, ale zavazuje Benjaminu prozatím mlčenlivostí.	dialog Benjaminovi příznána zde i v předchozí kap. Žj významná (a zčásti aktivní) úloha
	Jozef se vrací zpět mezi bratry v panovnickém majestátu, bratři jsou vystrašení.	
	Božím působením se přihodí, že kupci, kteří kdysi koupili Jozefa, jsou v Egyptě a sváří se o peníze, co tehdy utržili za Jozefa. Kupci předstupují před Jozefa a objasňují mu příčinu sporu. Kupci předkládají Jozefovi kupní list.	retardace a gradace děje
	Jozef se obrací na bratry, zda by některý z nich mohl přečíst tento hebrejsky psaný kupní list. Bratři odpovědí, že Juda umí číst.	list

	Juda vezme list a vyděsí se, protože vidí, že jde o list, který kdysi sám psal, a odmítá číst. Jozef komentuje Junův úlek, bere věšteckou číši a obrací se na bratry s tím, že dnes odhalí jejich dávný špatný skutek.	věštění z poháru
45,1–8: Jozef se už nedokáže ovládnout, pošle všechny sloužící pryč a prozrazuje bratrům svoji totožnost. Odhaluje bratrům i Boží záměr, jehož byl sám nástrojem.	Jozef prozrazuje bratrům i přítomnému zástupu Egyptanů svoji totožnost.	
45,9–13: Jozef vyslovuje přání, aby bratři přivedli otce a ten se usadil s Jozefem v Egyptě. 45,14–15: Jozef objímá bratry a pláče.		
45,16–20: Faraon se dovídá o příchodu Jozefových bratrů a navrhuje Jozefovi, aby poslal pro Jákoba a aby se i s bratry všichni usadili v Egyptě.	24. Jozef jede k faraonovi a vypravuje mu o příchodu svých bratrů. Faraon Jozefovi navrhuje, aby poslal pro Jákoba.	
45,21–23: Jozef to udělá tak, jak mu navrhl faraon, a dá Benjaminovi i ostatním bratrům drahý oděv a vyšle k otci poselstvo s bohatými dary.	Jozef dá Benjaminovi i ostatním bratrům drahý oděv a vyšle k otci poselstvo s bohatými dary.	

2.2. Název

Josef Dobrovský, který *Život Jozefův* poprvé učinil předmětem diachronního výkladu o stavu českého jazyka a literatury, jej pojmenoval „Kniha Josef“ („dáš Uch Josef“),⁶ a to nejspíš podle rukopisu, s nímž jako s prvním pracoval.⁷ Označení „Kniha Josefa“ pak užíli Dobrovského první následovníci v literárním dějepise.

Jako „Život Josefa“ nadepsal *Život Jozefův* až jeho první editor, Antonín Jaroslav Vratko roku 1862. Ten zvolil jako základní textový pramen své edice rukopis, jehož začátek zní: „*Ke cti boží a Pána našeho Jezukrista počíná se život Jozefa, a kterak jest byl prodán od bratří*“.⁸ (Je zajímavé, že Vrtátko nezvolil jako název vydávaného díla nadpis miniem, který stojí nad právě citovanými slovy a zní: „*Počíná se život Jozefův*“, ba zmíněnou rubrikaci ve své edici ani neuvedl.) Další editor, František Xaver Prusík toto staročeské dílo označil shodně: „Život Josefův“.

Prusíkova edice z konce 80. let 19. století se časově překrývá s pracemi, jejichž autoři (tehdejší literárněhistorické autority Josef Jireček a Jan Gebauer) užíli označení „Život Josefa Egyptského“, které pak převzali i další významní literární historikové, Gebauerovi přímí žáci a nástupci, jako Václav Flajšhans, Emil Smetánka, Jan Jakubec aj.

K názvu „Život Josefův“ se vrací až další generace literárních historiků a filologů (Jan Vilikovský, Josef Hrabák). Jako „Život Jozefův“ pak označuje a nadepisuje naše dílo i jeho poslední editorka Milada Nedvědová roku 1983 a toto označení přijala i výše zmíněná kanonická příručka literárních dějin Lexikon české literatury.

⁶ Podrobnější výklad s příslušnými bibliografickými odkazy podávám v následující kapitole 2.3.

⁷ Brno, Moravský zemský archiv, fond G 10, č. 412, fol. 132r, kde v incipitu čteme: *Počínají se knihy Jozefa, syna Jákobova, patriarchy.*

⁸ Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III H 29, fol. 1r.

2.3. Dějiny bádání

Nebylo by účelné soustředit do této kapitoly výčet všech zmínek o staročeském *Životě Jozefově*, které jsem v oborové sekundární literatuře i archivních fondech našel. Téma je to natolik úzké, že je obtížné představit je či relativně vyčerpat, a přitom se vyhnout častému opakování už jednou řečeného. Místo mechanického řazení zmínek a výkladů se soustředím na postupné ukotvení *Života Jozefova* v bohemikálním literárním dějepise, na interpretační souvislosti a potenciál těch výkladů včetně edičních koncepcí, které považuji za klíčové jak pro konstituci kanonických dat (historiografické hledisko), tak jejich problematizaci (metodologické hledisko).

Český literární dějepis věnoval *Životu Jozefovu* pozornost především v kontextu dvou prozaických děl tematicky spjatých s biblickou knihou *Genesis: Jozef a Aseneth a Poručenstvie dvanácti patriarch*. Toto spojení, které bylo výhodné i pro potřeby žánrově-tematické klasifikace dosud nezpracované, bibliograficky nevidované literární produkce, primárně vyplynulo z prvních, více méně rudimentárních poznatků o rukopisné tradici *Života Jozefova*. Sympatický historiografický zájem o rukopisnou tradici doprovázela nedůsledná heuristika (viděno z perspektivy dnešních nároků) a nedostatečná kritika při přebírání závěrů staršího bádání: Paradoxně tak zůstalo přesnější to, co komprimovaně zformuloval Dobrovský už v roce 1818 (zde je nutno podotknout, že Dobrovský **nepsal** dějiny literatury ani bibliografii), než co shromáždili o více než sto let později Jakubec ve svých dějinách literatury (1929) nebo Skutil ve svém bibliograficko-editologickém přehledu (1957, resp. 1963, resp. 1965).⁹

Jinak řečeno: Přestože Dobrovský a po něm Jungmann upozornili do roku 1825 na 5 rukopisů, ve kterých je staročeský *Život Jozefův* dochován, a v roce 1862 přidal Vrťátko poslední známý rukopis, šestý, žádný z mladších literárních historiků a filologů (včetně J. Jirečka, J. Gebauera, E. Smetánky, J. Jakubce aj.), ba až za polovinu 20. století, nebyl s to podat jejich souhrnný výčet. Čestnou výjimku představuje S. Souček, jehož nepublikované přípravy univerzitních čtení však neměly žádný přímý vliv na konstituování literárněhistorických dat. Teprve J. Tříška v roce 1972 a o deset let později Milada Nedvědová přinesli souhrnnou informaci.

⁹ Bibliografické odkazy uvádím níže v textu při podrobnějším výkladu.

Tab. 2. Znalost resp. explicitní zmínka o rukopisném dochování staročeského *Života Jozefova* v sekundární literatuře

Autorita	Rukopis ¹⁰
DOBROVSKÝ [<i>Reise nach Schweden</i>] 1796: 56	G
DOBROVSKÝ [<i>Geschichte</i>] 1818: 177	G, W, B, F
JUNGMANN [<i>Historie</i> ¹] 1825: 58 a 147	W, B, F, E
JUNGMANN [<i>Historie</i> ²] 1849: 40 a 114	W, B, F, E
JIREČEK [<i>Romány duchovní</i>] 1860: 77	W, B, F,
VRĚÁTKO [<i>edice v ČČM</i>] 1862	B, E, M
JIREČEK [<i>Rukovět</i>] 1875: 24 a 324–5	G, W, B, E, M
GEBAUER [Čtení] ¹¹ ; SMETÁNKA [<i>Dějiny</i>] 1927: 44 ¹²	G, W, B, E, M
SOUČEK [Čtení] ¹³	G, W, B, F, E, M
SKUTIL [<i>Přehled edic</i>] 1965: 16	G, B, F, E, M
TYL [<i>Staročeský slovník</i>] 1968: 61	G, B, F, E, M
TŘÍŠKA [<i>Anonymní literatura</i>] 1972: 161–162	G, W, B, F, E, M
NEDVĚDOVÁ [<i>studie v LF</i>] 1982	G, W, B, F, E, M

Nejasný vztah mezi dílem a jeho textovými prameny, který provázel a z dnešního pohledu limitoval celé dějiny bádání nad staročeským *Životem Jozefovým*, se velmi zřetelně odrazil například i v klasifikaci z úvodního svazku Staročeského slovníku z roku 1968,¹⁴ jehož výčet pramenů se opíral mimo jiné o připravovaný, ale nikdy v úhrnu nepublikovaný Soupis pramenů k dějinám staršího českého písemnictví.¹⁵ Nejenže také

¹⁰ Pro označení textových pramenů užívám zkratky, které jsem zavedl v této disertaci. Srov. výše vstupní poznámku „Zkratky a značky“. Podrobnější popis rukopisných textových pramenů pak podávám níže v kap. 3.1.

¹¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Jan Gebauer, karton 29/CH/2, Přípravy k univerzitním čtením nadešpané *Písně – legendy – bájky aj. rkp.*, f. 782.

¹² Smetánkovy Dějiny jsou značně závislé na znění Gebauerových přednášek.

¹³ Moravský zemský archiv v Brně, fond G 65, karton 7, Přípravy k univerzitním čtením nadešpané *Přednášky II. Karel IV., epika...*, f. 692 (dle staré, průběžné foliace), resp. f. 330 (dle nové foliace).

¹⁴ TYL 1968: 61.

¹⁵ K soupisu pramenů srov. SICHÁLEK 2010 a sekundární literaturu tam uvedenou.

Staročeský slovník neuvádí všechny rukopisy *Života Jozefova*, ale zahrnuje je spolu s *Jozefem a Aseneth* pod jednu soupisovou položku a společnou zkratku ASEN – což lze sice přijmout jako řešení obhajitelné pro historickou lexikografii, ale nepoužitelné pro potřeby literární historie, protože nevychází z detailního studia rukopisné tradice a nevystihuje tak textovou situaci *Života Jozefova*, jak ji dokládají české textové prameny. Tento úkol je právě cílem předložené disertační práce.

Látku historického přehledu bádání o staročeském Životě Jozefově lze pro lepší přehlednost rozdělit – pracovníě – do tří období a připojit jejich stručnou charakteristiku:

od r. 1796 do r. 1861 – bibliografie,

od r. 1862 do r. 1937 – edice, encyklopedie a syntézy,

od r. 1938 do r. 2008 – konsolidace diskurzu a jeho dílčí revize.

Je zřejmé, že hlavní tendence toho kterého období je spoluurčena obdobím předcházejícím, ale také se v ní zračí dobové cíle a zájmy historických věd, filologie a (nynější terminologií) literární vědy. Uvedené časové mezníky nejsou ve skutečnosti tak pevné a jejich charakteristika neplatí absolutně (např. JIREČEK 1875: 24, 342–343; či J. HANUŠ 1898: 52 přinášejí vlastně ryze bibliografické informace; jedna z důležitých edic vzniká až ve druhé polovině 20. století: KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983 apod.). Jako horní časovou mez volím rok 2008: tehdy vychází poslední svazek Lexikonu české literatury obsahující heslo *Život Jozefov* (autorem je Jan Lehár)– toto heslo uzavírá bibliografický výčet dosavadních badatelských výstupů k tématu a je tak poslední položkou seznamu sekundární literatury speciálně o staročeském *Životě Jozefově*.

2.3.1. Období bibliografií (1796–1861)

Literárněhistorické znalosti o staročeském *Životě Jozefově* měly až do počátku 60. let 19. století podobu převážně bibliografickou – takový zájem ostatně naplňoval potřeby soudobé vědy. Jako žádoucí se proto jevílo vycházet při pořádání látky z označení, jež textové jednotky či „díla“ nesla v rukopisech a tiscích (zpravidla v incipitu, méně často se citoval explicit či údaj z kolofonu). To obecně, ale zvláště v případě *Života Jozefova*, pro jehož rukopisné tradování je příznačná tendence k interpolaci a kompozičnímu propojení s jinými texty, vedlo k nejasnostem, které měly velmi dlouhý život. Za klíčové publikace tohoto období považují následující práce:

- Dobrovského *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur* (DOBROVSKÝ 1818: 177);¹⁶
- Jungmannova *Historie literatury české* (JUNGMANN 1825: 58 a 147; 2., rozšíř. vyd. JUNGMANN 1849: 40 a 114),¹⁷ včetně Hanušových *Dodavků* (HANUŠ 1869: 22–23);
- Dudíkův popis bohemikálních rukopisů držených ve Švédsku (DUDÍK 1852: 193–195);
- Jirečkova stručná zmínka (JIREČEK 1860: 77)

Josef Dobrovský (DOBROVSKÝ 1818: 176–177) zmínil staročeské vypravování o Jozefovi Egyptském v souvislosti s jiným staročeským překladem se starozákonní tematikou, *Poručenstvími dvanácti patriarchů*. To mělo svoji logiku: Dobrovský vyšel z rukopisného dochování a postřehl, že v českých rukopisech předchází *Poručenstvím* zpravidla *Život Jozefův*. Dobrovský jej tehdy pojmenoval podle jednoho z rukopisů (**G**), s nímž pracoval jako s prvním, *Kniha Jozef* („das Buch Joseph“).¹⁸ Tuto *Knihu Jozef* (naš *Život Jozefův*) znal ze čtyř rukopisů (**G**, **W**, **B** a **F**). Dobrovský se v podstatě omezil jen na sledování rukopisného a tiskového dochování a identifikoval tři, resp. čtyři díla,

¹⁶ V obou starších verzích *Dějin české řeči* Dobrovský *Život Jozefův* nezmiňuje.

¹⁷ Tisk citovaného druhého, rozšířeného vydání byl zahájen už o tři roky dříve, ještě za Jungmannova života, ovšem dokončen až 1851, tedy čtyři roky po autorově smrti; celá kniha však nese vrocení 1849 (srov. ŠPĚT 1999: 228).

¹⁸ *Počínají se knihy Jozefa, syna Jákobova...* (jak stojí v incipitu *Života Jozefova* v rukopise **G**, f. 132r). Dobrovský se s tímto rukopisem, chovaným tehdy ve Stockholmu (Königliche Bibliothek), seznámil už v roce 1792 při studijní cestě do Švédska a Finska, o níž publikoval obsáhlou zprávu (DOBROVSKÝ 1796). Na tuto zprávu a na zmínku o „das Buch Joseph (knihy Jozeffa Syna Jakobova Patryarchy)“ (DOBROVSKÝ 1796: 56) také v *Dějinách* odkázal. (Popravdě, nevím, zda v Dobrovského označení „das Buch Joseph“ chápat „Joseph“ jako přístavek nebo jako genitiv – který by, podobně jako v latině, neměl genitivní koncovku. Dal jsem přednost prvnímu vysvětlení.)

v rukopisné tradici často provázaná – tento společný výskyt také konstatoval: *Poručenství*, *Život Jozefov* („das Buch Joseph“), *Jozef a Aseneth* („Jozeff a Asenech“), případně ještě *Život Adama a Evy* („das Buch von Adam und Eva“), který v rukopise **B** předchází *Životu Jozefovu a Poručenstvím*. Významné bylo, že Dobrovský zařadil zmínku o *Poručenstvích*, *Životě Jozefově* atd. do oddílu památek z období 1310–1410; u *Poručenství* odcitoval zmínku u Štítného z jeho *Knížek šesterých* (z rukopisu vzniklého v r. 1376) a nadhodil domněnku, že tedy už v této době český překlad existoval;¹⁹ u *Života Jozefova* a přidružených památek se k dataci přímo nevyslovil.

Josef Jungmann (JUNGMANN 1825: 58) v podstatě jen přeložil do češtiny – jak také v předmluvě přiznal – informace z Dobrovského *Dějin*. Přeložil a zapojil do výkladu ovšem také Dobrovského pojednání z jeho starší zprávy o cestě do Švédska (DOBROVSKÝ 1796: 56–57), na niž Dobrovský sám v *Dějinách* jen odkázal.²⁰ V citované práci o badatelské výpravě na sever Dobrovský podal také obsah rukopisu **G**, v případě *Života Jozefova* uvedl počet folií a rekapituloval údaje z incipitu, z nichž vyplývá, že český text je překladem – jak Dobrovský zdůraznil – latinské předlohy, kterou pořídil z arabštiny bratr Alfonso ze Španělska. A tyto údaje Jungmann převzal.

Dáme-li pak obě Dobrovského zmínky (z *Dějin* a z oné zprávy) dohromady, dostaneme tutéž informaci jako u Jungmanna. Jungmann také shodně s Dobrovským pojednal o *Životě Jozefově* („Kniha Josepha“), *Životě Adama a Evy* („kniha o Adamu a Evě“) a *Jozefovi a Aseneth* („Josef a Asenech“) v rámci výkladu o *Poručenstvích*, a pojednání také vřadil do výkladu zahrnujícího časové období 1310–1410 a do podkapitoly „Romány duchovní“. Jediná *nova*, která Jungmann proti Dobrovskému dodal, jsou podrobnější informace o starých tiscích *Poručenství*, z nichž Jungmann cituje titul, dále u *Poručenství* bibliografický odkaz na *Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti* J. A. Fabricia, a konečně, ve výkladu o periodě 1410–1526, upozornění na rukopis **E** i s uvedením signatury (JUNGMANN 1825: 147). Tuto důležitou zmínku o rukopise **E** však Jungmann nijak neprovázal s výkladem o *Životě Jozefově*, zařazeným do předchozího periodizačního období; lze se domnívat, že si této spojitosti nevšiml

¹⁹ „...jakož pravie jedny knížky, ješto jsú o všech synech Jakubových“ (NK ČR XVII A 6, f. 64r; přístup přes www.manuscriptorium.com [27. 3. 2017]). Dodejme však, že tuto zmínku nelze jednoznačně vztáhnout na český překlad – nemůžeme totiž vyloučit, že se Štítný odvolává na latinské znění (srov. též NEDVĚDOVÁ 1982: 216–217 a zde níže kap. 2.5).

²⁰ Omylem či tiskovou chybou odkazuje Dobrovský (1818: 177) na stranu 5 (místo 56) své zprávy – na toto přehlednutí upozornil Jedlička v kritické edici všech tří vydání Dobrovského *Dějin* (DOBROVSKÝ 1936: 296).

a měl za to, že jde o dvě díla: *Život Jozefov* v rukopise **E** totiž označil podle jeho incipitu jako „Výmluva o životě Jozefově“ a zařadil jej do podkapitoly „Život Krista a svatých“.

Ve druhém vydání *Historie* (JUNGMANN 1849: 40 a 114) autor (nebo editor V. V. Tomek?)²¹ rozdělil výklad do čtyř odstavců, v rámci druhého periodizačního období 1310–1409 a podkapitoly „Romány duchovní“, a pojednal samostatně o *Poručenstvích*, *Životě Adama a Evy* („Kniha o Adamu a Evě“), *Životě Jozefově* („Kniha Josefa“) a *Jozefovi a Aseneth* („Assenath“), dále v oddílu zahrnujícím památky z let 1410–1526 (a opět v rámci podkapitoly „Život Krista a svatých“) zvlášť vytkl rukopisy **B** a **E**, pod tituly, které ve jmenovaných rukopisech stojí v incipitu *Života Jozefova*. Tato opět dvojitá a opět neprovázaná zmínka vyplynula v prvním i druhém vydání Jungmannovy *Historie* z autorovy koncepce: těžiště totiž představovala retrospektivní bibliografie, Jungmannovým záměrem bylo shromáždit, časově a žánrově-tematicky rozřadit velké množství českých rukopisů a tisků, a to s pomocí starší sekundární literatury, bibliografií i vlastních excerpací. Jakkoli se zde už propojení mezi oběma výklady (výklady v rámci jedné knihy) nabízelo – rukopis **B** byl zmíněn i v první výkladové skupině u *Poručenství a Života Adama a Evy* –, informace zůstaly izolované a spojitost mezi „Výmluvou o životě Jozefově“ (rukopisem **E**) a *Životem Jozefovým* objevil až o více než dekádu později, v roce 1862, J. A. Vrtátko.

Právě v případě *Života Jozefova* se ukazuje, jak nedůsledně si Jungmann někdy počínal (nedůsledně z dnešního pohledu), když kombinoval – bez udání zdroje a bez ověření – informace z druhé ruky s přímým studiem rukopisů nebo tisků: Jungmann přejal v obou vydáních *Historie* do svého výkladu Dobrovského informaci o stockholmském rukopise *Života Jozefova* (**G**), včetně počtu folií, ale neodkázal na zdroj převzetí, ba ani neuvedl, že pojednává o stockholmském rukopise. Ve výsledku si tedy z jeho výkladů, uvedených na dvou místech, skládáme obraz o existenci 4 rukopisů se *Životem Jozefovým*: **W**, **F**, **B** a **E**.

O doplnění Jungmannových informací se pokusil I. J. Hanuš (HANUŠ 1869: 22–23). Částečně zpřesnil popis textové jednotky, tj. *Života Jozefova* v rukopisech **B** a **E**; mylně však odkázal v případě rukopisu **E** – nakolik Hanušově formulaci rozumím – na popis Dudíkův, ten se však týká **G**.

Beda Dudík se vydal v roce 1851 na badatelskou cestu do Švédska, a to s podobným cílem jako o více než půlstoletí dříve J. Dobrovský, totiž aby prozkoumal

²¹ Viz výše pozn. 17.

vzácné památky, předně rukopisy, které si švédská vojska na sklonku třicetileté války odnesla z Čech do vlasti. Rok před Dudíkem byl ve Švédsku lékař, publicista a literát Josef Pečírka, jehož cesta byla primárně přírodovědná, ale nakonec se také věnoval podobně jako Dobrovský průzkumu bohemikálních rukopisů, ba i tisků (PEČÍRKA 1851a, 1851b, 1851c). Dudík se vydal na cestu z pověření nejvyššího moravského zemského výboru, a zvláštní zájem proto věnoval poznatkům, které lze z rukopisů vyčíst o dějinách Moravy. V obsáhlé zprávě popsal celkem důkladně rukopis **G** (DUDÍK 1852: 188–197), věnoval pozornost jeho textovým jednotkám, zejména jejich obsahu a časovým zmínekám. U *Života Jozefova* opatrně upozornil, že podobné, ovšem *latinské* dílo je citováno v katalogu cenné a na šlechtické poměry mimořádně bohaté rožmberské knihovny; katalog pořídil v letech 1602–1608 Václav Březan pro Petra Voka z Rožmberka (DUDÍK 1852: 194). Dudík z Březanova objemného katalogu (4 svazky in folio), odvezeného do Švédska i s částí rožmberské knihovny, uvedl krátký excerpt, zahrnující mimo jiné i zmíněný latinský rukopis; nedávno Březanův katalog zpřístupnila a analyticky zpracovala Lenka Veselá. Březanův inkriminovaný záznam zní: „Josephi patriarche vita et venditio, translata de Arabico sermone in latinum per fratrem Alphonsium de Hispania. Ms. de anno 1336“ (DUDÍK 1852: 77; viz edici Březanova katalogu: VESELÁ 2005, přiložené CD-ROM, f. 79r). Není pochyb, že šlo o *Historia Ioseph*, latinskou předlohu staročeského *Života Jozefova* (uvedené vročení, patrně z incipitu, je ovšem datem vzniku díla, nikoli rukopisu). Dudík si dále povšiml, že v *Životě Jozefově* je užita Comestorova *Historia scholastica* a uvedl jako doklad jedno krátké paralelní místo z *Života Jozefova* a ze staročeského překladu *Comestora*, uloženého tehdy také ve Stockholmu (dnes Brno, Moravský zemský archiv, sbírka rukopisů G 10, č. 116).

Poznamenejme k tomu rovnou, že tyto citace z *Comestora* v *Životě Jozefově* a nepocházejí přímo z *Comestora*, ale z jiné latinské předlohy, totiž z *Historia Ioseph et Aseneth* ve zpracování Vincenta de Beauvais (Vincentius Bellovacensis) a že český překladatel tu jen sledoval znění jmenované latinské předlohy a neužil staročeského překladu *Comestora*.²²

Styl českého překladu označil Dudík za čistý, zcela prostý latinismů a nepřímou vyzval k novému otištění staročeského textu, čímž do značné míry jen zopakoval

²² K jiné interpolaci v *Životě Jozefově* vzaté pravděpodobně skutečně z Comestorovy *Historia scholastica* srov. níže kap. 5.3.

nedávnou charakteristiku J. Pečírky, že „sloh je [...] velmi pěkný a zasloužil by vytisknutí“ (PEČÍRKA 1851b: 62).

Pro otázku stylistického ocenění *Života Jozefova*, poprvé tematizovanou Pečírkou a Dudíkem, je významná jinak převážně bibliografická zmínka Josefa Jirečka (JIREČEK 1860: 77) v rámci jeho krátkého pojednání o výpravných prozaických textech ze 14. a 15. století s duchovní tematikou, resp. apokryfním obsahem: Jireček sem zařadil *Život Adama a Evy, Solferna, Beliala, Barlaama a Jozafata, Život Jozefov, Poručenstvie dvanácti patriarch* – ta však ze skupiny duchovních románů vyňal, neboť podle něj nejde o výpravný text, ale řadu naučení –, a *Lamenty sv. Otců*;²³ a s jistou výminkou sem zahrnul i *Zjevení sv. Brigity* a *Jiříkovo vidění*. Jireček položil důraz především na bibliografická data, podal minimální obsahovou charakteristiku a dataci, namátkově zmínil některé detaily. U *Života Jozefova*, který pojmenoval dle rukopisu **B** „Kniha o Josefovi a Assenach, manželce jeho“, citoval část titulu z uvedeného rukopisu a povšiml si nového, důležitého detailu: že totiž vlastnímu textu předchází předmluva „českého překladatele“ (JIREČEK 1860: 77). Připomněl, s odkazem na Dobrovského další dva rukopisy (**W** a **F**) a jeden starý tisk z r. 1570, tj. úhrnně tytéž rukopisy, které znal z prací Dobrovského – a překvapuje proto, že neodkázal i na stockholmský rukopis (**G**), který viděl a uvedl Dobrovský a podrobněji popsal Dudík. Jirečkovy informace byly tedy nejvíc poplatné těm Jungmannovým (srov. též tabulku výše), byť k těmto Jireček zaujal i kritické stanovisko.

Český překlad *Života Jozefova* i *Poručenství*, „které vždy spolu s knihou o Jozefovi přicházejí“, datoval Jireček do 14. století, tedy ve shodě s názorem Dobrovského i Jungmanna. Nakonec zdůraznil, a to odlišně od Pečírky i Dudíka, slovesnou hodnotu *Života Jozefova* (z autopsie znal zjevně jen znění rukopisu **B**): „Vypravování velmi živé, plné poetických líčení, že by aspoň některé části zasluhovaly otisku.“ (JIREČEK 1860: 77). A toto přání se mělo záhy naplnit.

²³ Toto dílo je poměrně málo známé a navíc se v nečetných zmínkách o něm objevují nepřesnosti. Srov. kritický soud Truhlářův (TRUHLÁŘ 1906: 97–8, č. 247).

2.3.2. Období edic a syntéz (1862–1937)

Badatelé, kteří se v padesátých letech 19. století zabývali *Životem Jozefovým*, vraceli se nutně k poněkud enigmatickým formulacím Dobrovského a Jungmanna, a to s potřebou konfrontovat tvrzení autorit s vlastní představou o textové tradici *Života Jozefova*, jak ji aktuálně nabyli studiem některého ze známých rukopisů (Dudík rukopisu **G**, J. Jireček rukopisu **B**). Z těchto konfrontací však nevyplývalo podstatně přesnější poznání rukopisné textové tradice jmenovaného díla. Příčinou dosavadního tápání bylo to, že dosud nejlépe známé a využívané rukopisy (**B**, **E** i **G**) obsahují *Život Jozefův* interpolovaný *Jozefem a Aseneth*, částečně i jinými díly. Chyběly znalosti, které by umožnily tyto interpolace rozpoznat a dále sledovat.

Zásadní podnět, který pozměnil perspektivu náhledu na staročeský *Život Jozefův*, přinesl objev nového rukopisu (**M**). Ten totiž obsahoval *Život Jozefův, Jozefa a Aseneth* a *Poručenstvie dvanácti patriarch* jako samostatné textové jednotky. A celkový obraz později doplnil i znovu nalezený rukopis **F**, s kterým o 60 let dříve pracoval Dobrovský. Za klíčové publikace pro tuto periodu považují následující:

- Vrtátkova časopisecká edice (VRŤÁTKO 1862);
- Prusíkova časopisecká edice (PRUSÍK 1887 a 1888);
- zpráva o znění **G** (ČERNÝ 1900)
- Zíbrtova obsáhlá stať o *Poručenstvích* (ZÍBRT 1912);
- řada slovníkových hesel a výkladů v rámci literárněhistorických syntéz, počínaje Jirečkovou *Rukověťí* (JIREČEK 1875) a konče Jakubcovými *Dějínami* (JAKUBEC 1929), resp. Součkovými nepublikovanými přípravami k univerzitním čtením z 20. let 20. století (viz výše pozn. 13);

Objevem rukopis **M**, uloženého tehdy i dnes v Národním muzeu (tehdy Muzeu Království českého), potvrdil nálezce, hlavní knihovník Muzea Království českého Antonín Jaroslav Vrtátka, zmínku Dobrovského, kterou se nedařilo po desetiletí ověřit, že totiž vyprávění *Jozef a Aseneth* existovalo ve staré češtině i jako samostatné dílo.²⁴ **M** obsahuje *Život Jozefův, Jozefa a Aseneth* a *Poručenství* a Vrtátka obě první díla záhy vydal,

²⁴ Srov. též velestručnou zprávu o Vrtátkově přednášce ve filologické sekci Královské české společnosti nauk: *Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag*, Jahrgang 1862, Januar – Juni. Prag: Druck der Gerzabek'schen Buchdruckerei (K. Seyfried) 1862, s. 77.

nejprve „Aseneth“ (volil tuto podobu jména, rukopis sám má „Asenech“) a pak „Život Josefa“ (VRŤÁTKO 1862).

Vrťátkova edice byla v domácím kontextu koncepčně inovativní: Editor užil ke konstituci textu tří rukopisů (**M**, **B**, **E**), ale oporu hledal také v latinské předloze *Jozefa a Aseneth*, ve Fabriciovu vydání z r. 1713 (jde o znění ze *Speculum historiale* Vincenta de Beauvais z poloviny 13. století) a v jednom bohemikálním latinském rukopise z 15. století (Praha, KNM, sign. XVI C 9).²⁵ Vrťátko se pokusil konstituovat nejlepší, tj. původní textovou podobu obou děl (*Jozefa a Aseneth* a *Života Jozefova*): nově objevený rukopis **M** označil za „...starší [sc. než zbylé dva, s nimiž pracoval, **B** a **E**], překlad nejčestější a méně doslovný, opis sám [však] nedbalý“ (Vrťátko 1862: 66). Byla to nepochybně tato poslední citovaná charakteristika, co vedlo Vrťátka k tomu, že dva další české rukopisy, relativně snadno dostupné (oba pražské klementinské **B** a **E**), použil k emendacím, konjekturám či jejich znění uváděl porůznu jako *varia lectio*. Nedá se však říct, že by **M** sloužil Vrťátkovi jako rukopis základní.²⁶ Z **M** vlastně ani nezveřejnil celý text *Jozefa a Aseneth*, ale začal až jeho 2. kapitolou, protože ta se nachází i v **B** a **E**, kdežto 1. kapitola *Jozefa a Aseneth* v **B** a **E** není.²⁷

Pokoušíme-li se fakticky sledovat Vrťátkův postup, těžko najdeme nějaký ediční princip, zásady, jimiž se editor řídil; naopak zjišťujeme záhy, že Vrťátko postupuje dost netransparentně. Odchyluje se od znění rukopisu **M**, přičemž není jasné, odkud jím zvolené znění pochází, protože mnohdy tyto změny oproti **M**, jehož znění v edici procentuelně převládá, nijak neoznačuje. Jindy vyznačuje zvolenými zkratkami rukopisů i drobná různočtení: „...obvlažujíc ($\beta - \dot{\iota}$)...“ (VRŤÁTKO 1862: 67).²⁸

Z dnešního pohledu lze formulovat závažné výhrady i k celkové koncepci Vrťátkovy edice: Sám materiál, s kterým Vrťátko pracoval, takto ambiciózně pojaté edici nevyhovoval. Rukopisy **B** a **E** totiž nepodávají *Život Jozefův* a *Jozefa a Aseneth* samostatně, ale obě díla integrují do jednoho vyprávění, navíc interpolovaného pasážemi převzatými z *Genesis*. Vrťátko však **B** a **E** užil pro konstituci textového znění, které má odlišnou dispozici, než je ta, která je doložená v rukopise **M**. Vrťátko si toho byl

²⁵ K Vincentiovu zpracování a ke jmenovanému bohemikálnímu latinskému rukopisu srov. níže kap. 5.1.

²⁶ Charakteristika Vrťátkovy edice, jak ji podal Jan Skutil (SKUTIL 1965: 15–16), je hrubě nepřesná – a platí to bohužel i o dalších jeho výkladech k *Jozefovi a Aseneth* i *Životu Jozefovu*. Zavádějící je i formulace Milady Nedvěďové o Vrťátkově edičním přístupu (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427 a 429), např.: „Povídku o Aseneth vydal [...] z muzejního rukopisu s různočteními z obou rukopisů univerzitních.“

²⁷ Ke struktuře, resp. anatomii staročeských rukopisů srov. kap. 3.1.

²⁸ To znamená – abych uvedený příklad vysvětlil –, že **M** a **E** mají tvar „obvlažujíc“, kdežto **B** tvar „obvlažující“. Zkratkou β označuje Vrťátko rukopis **B**.

vědom, ale nepovažoval to za problematické.²⁹ A jako problematické to fakticky neviděli ani jeho současníci či mladší filologové.³⁰

Vrťátko přitom říká jen (parafrázuji): Český text jsem upravil na základě tří rukopisů (VRŤÁTKO 1862: 65 a 175, pozn. 1). Vrťátko fakticky podal ve své edici text, který obsahově, kompozičně a – důsledně vzato ani slovně – není doložen v žádném staročeském rukopise; textové znění, k němuž Vrťátko dospěl, je subjektivní kompilací.³¹ Zřejmá je disproporce mezi edicí *Jozefa a Aseneth*, kde editor mohl užít i latinské texty blízké pravděpodobné předloze, a edicí *Života Jozefova*, kde mu taková opora chyběla.³² Přesto, jak jsem výše uvedl, vynechal celou 1. kapitolu *Jozefa a Aseneth* z rukopisu **M** a toto vynechání nijak nekomentoval.

Kromě faktu samotného zpřístupnění staročeského textu byly cenné Vrťátkovy jednotlivé postřehy v úvodním výkladu (např. že Štítný znal nejen *Poručenství*, ale i český *Život Jozefův*),³³ či v poznámkách komentujících nedůsledně zachycená různočtení nebo rozdílná čtení latinských textů. Osamocený však zůstal Vrťátkův soud, že český překlad *Života Jozefova*, *Jozefa a Aseneth* i *Poručenství* vznikl nejpozději v 1. polovině 14. století.

Nebylo by spravedlivé klást na Vrťátkovu práci ediční nároky, které se u nás prosazovaly o dvě dekády později a stávaly se standardem až u akademických edic připravovaných především Gebauerovými žáky na přelomu století.³⁴ Textové a metatextové informace o rukopisném znění, které očekáváme od kvalitně připravené

²⁹ Srov. jeho poznámku o rukopisu **B** „...[zde jsou] všechny tři biblické romány [sc. *Život Jozefův*, *Jozef a Aseneth* a *Poručenství*] s doplňky z *Genesis* velmi srostle v hromadu zpracovány“ (VRŤÁTKO 1862: 65).

³⁰ Ti měli za to, že je v této edici „kombinován vzorový text“ (JAKUBEC 1929: 302), tedy zřejmě že zde editor úspěšně rekonstruoval archetyp. Nebo že jsou texty vydány „kriticky“ (srov. formulaci z *Českého slovníku bohovědného*, první díl, A – Bascap, red. Josef Tumpach – Antonín Podlaha, Praha: Cyrillo-methodějská knihtiskárna – Kotrba 1912, s. 682 /heslo *Aseneth*/; viz též klasifikaci Jirečkovu: „správné vydání péčí A. J. Vrťátka“ /JIREČEK 1875: 24, 325/ apod.).

³¹ Je proto kuriózní, že se o tuto edici opírají při kritice textu i editoři tzv. akademického výboru z české literatury (HAVRÁNEK – HRABÁK et al. 1957: 553)

³² Obdobně Vrťátko postupoval i u jiné, časově bezprostředně následující edice, staročeského *Apolóna* (VRŤÁTKO 1863). K dispozici měl dva rukopisy (jeden jen v podobě moderního opisu) a tři tisky (1733, 1769, 1799; vše, včetně rukopisů, z muzejní knihovny, jejímž knihovníkem byl). Jako „základní“ (a zde je toto označení spíše na místě) zvolil nejstarší rukopis z přelomu 50. a 60. let 15. století, další textové prameny užil jednak k doplnění, jednak jako varia lectiones, uváděná v závorkách přímo v textu a označená předem zvolenými zkratkami rukopisu/tisku. Opět nepostupoval zcela důsledně. Jeho hlavním záměrem bylo především zpřístupnit text díla, které bylo hojně rozšířené (a překládané) i v okolních literaturách; český překlad hodnotil (právem) vysoko: „český Apollon, jakož čtenáři vůbec je zábava velevítaná, takž i filologu a krásospytci dává často na pomyšlenou“ (VRŤÁTKO 1863: 277). Ke staročeskému *Apolónovi* dále srov. především studii A. Vidmanové, která jednak koriguje starší závěry, jednak potvrzuje Vrťátkův citovaný soud (VIDMANOVÁ 1984a; doplněk ke středolatinšské textové tradici podává VIDMANOVÁ 1986).

³³ K tomu ovšem srov. výše pozn. 19 a tam uvedený bibliografický a vnitrotextový odkaz.

³⁴ Srov. stručnou sondu do dějin české editologie – i s odkazy k další literatuře: SICHÁLEK 2013: 238–241.

edice, u Vrtátka hledat nemůžeme – už proto, že například neuvádí foliaci ani u „základního“ rukopisu **M**. Editorovým cílem ani nebylo podat přesné rukopisné znění; pokusil se zkrátka ideálně textově konkretizovat dvě staročeská literární díla. Že byl úspěšný, dokazují mladší novočeské překlady – ukázky z *Života Jozefova* nebo *Jozefa a Aseneth*, které vyšly z Vrtátkovy edice (VILIKOVSKÝ 1948a/[1938]; MARALÍK – KOPTA 1948).

Jediný z mladších editorů, kdo se vyslovil o Vrtátkově edici kriticky, byl další editor *Života Jozefova* František Xaver Prusík. Šlo však jen o poznámku pod čarou zmiňující zcela obecně, že Vrtátko některé části z textů, které byly předmětem jeho edice, vynechal (PRUSÍK 1887: 262, p. 1).³⁵

Prusík našel rukopis **F**, který byl dlouho považovaný za ztracený a s kterým kdysi pracoval Dobrovský. Vydal z něj tři texty: *Jozef a Aseneth*, *Život Jozefův* a *Život Adama a Evy* (PRUSÍK 1887, 1888). Prusíkova ediční koncepce byla v případě prvních dvou děl odlišná od Vrtátkovy: texty otiskl podle rukopisu tak, jak v něm za sebou následují, pečlivě značil foliaci, včetně sloupců apod. Jeho způsob transkripce je, jak bývalo tehdy běžné, specifický, individuální, avšak explicitně vyložený a argumentačně podložený; de facto tvoří součást tehdejších aktuálních debat o poměru grafické a fonetické roviny staročeských textů a jejich adekvátním prepise.³⁶ V poznámkách pod čarou podal Prusík – ve své době významný slavista a etymolog – jednak různé jazykové i etymologizující vysvětlivky, jednak poznámky ke vztahu českého textu a jeho latinské předlohy (tj. pouze v případě *Jozefa a Aseneth* – přitom pracoval s tímtéž latinským textem jako Vrtátko, tedy edicí Fabriciovou, ale také s jeho řeckým pramenem zpřístupněným rovněž Fabriciem). Dále Prusík uvedl v poznámkách pod čarou různočtení z **M**, výjimečně i z jiného rukopisu podle edice Vrtátkovy, někdy stručně popsal vztah mezi otištěným textem a rukopisnou podobou (např. že písař zapsal jedno slovo dvakrát, či že je určitá litera nadepsána apod.). Poznámek zřetelně ubývá u otisku *Života Jozefova*, kde editor nemohl sledovat latinský text.³⁷

³⁵ Ovšem i Prusík vynechal malou část rukopisu, když omylem přeskočil od jednoho, počátečního slova jednoho souvětí k témuž slovu následujícího větného celku, a ono první souvětí tedy neopsal (podobně jako někdejší písaři)! (Mohlo jít pochopitelně i o přehlédnutí sazeče a nedostatečnou korekturu a kolaci ze strany autora.)

³⁶ Srov. příslušné výklady (PRUSÍK 1887: 263–264 a 321).

³⁷ U *Života Adama a Evy* zvolil Prusík odlišný přístup, který bychom uvítali u Vrtátka: pro torzovitost znění z rukopisu **F** otiskl text nejprve s paralelním zněním dalšího, netorzovitého rukopisu (tj. ve dvou sloupcích na straně) a vydal tak dvojí rukopisné znění. (V poznámkách pod čarou opět uvedl různé druhy informací, nejčastěji pojednávající vztah českého textu k /domnělé/ latinské předloze.)

Novum Prusíkova pojednání v kontextu dosavadního bádání o *Životě Jozefově* je podrobnější ocenění jazykové stránky, zvláště lexika, s poznámkou, že mnohá slova jsou hapax legomena; v jiných případech pak, podle Prusíka, **F** přináší nejstarší doklad některých slov známých z mladších pramenů. (To lze z části potvrdit i dnes, na základě lexikálního materiálu shromážděného v Ústavu pro jazyk český.)

Za cenný doplněk k výkladu a edicím Vrtátka i Prusíka lze považovat referát Františka Černého o rukopisu **G** z roku 1900. Černý věnoval hodně pozornosti grafickému značení hláskové kvantity v rukopise. Vedle toho se však také pokusil – v principu jistě záslužně – určit specifičnost zpracování *Života Jozefova* v **G** na pozadí edice Vrtátkovy (odrážející, ovšem ne zcela přesně, znění **M**, částečně i **B** a **E**) a Prusíkovy (**F**). Černý však na rozdíl od Vrtátka i Prusíka nepracoval s latinským zněním *Jozefa a Aseneth*. Závěry, které pak z jednotlivých srovnání vyvodil, jsou natolik zavádějící, že nemá smysl je bez podrobného komentáře opakovat; pronikly však do syntézy Jakubcovy (JAKUBEC 1929: 303).

Jakkoli Černého závěry nevzešly z přímého detailního studia celé rukopisné tradice, sám pokus poodhalit specifičnost jednotlivých staročeských zpracování *Života Jozefova* nepřímo poukázal na bílé místo dosavadního bádání.

Shrneme-li v tuto chvíli právě podaný výklad, je patrné, že: 1.) *Život Jozefův* stál ve stínu *Jozefa a Aseneth*, protože nebyla známá jeho latinská předloha, která právě v případě *Jozefa a Aseneth* pomáhala řešit některé problémy nižší textové kritiky. 2.) Jediný Vrtátko pracoval se všemi jemu známými či dostupnými rukopisy *Života Jozefova*, resp. *Jozefa a Aseneth*; jeho následovníci Prusík a Černý se omezili na přímé poznání vždy jediného, „nového“ rukopisu, s kterým Vrtátko nepracoval; podali tak sice žádaný doplněk k Vrtátkově edici, ale nové rukopisné znění porovnávali s ostatními rukopisy jen na základě Vrtátkovy edice – která však, jak víme, jen limitně odrážela text (různočtení) rukopisů užitých Vrtátkem. To ovšem jeho následovníkům nijak nebránilo, aby se pokusili postihnout vztah mezi rukopisy, jejich alespoň částečnou filiaci. Nejdál pochopitelně zašel Černý, který dospěl k mylnému závěru, že čtení **G** mají nejbliž k **B**, a že tedy **B** (nebo jeho předloha) mohl sloužit **G** jako dílčí textová opora. Černý tedy nevyloučil přímou filiaci, ale současně připustil i textovou kontaminaci. 3.) I přes poměrně vytrvalé shromažďování nových informací o rukopisech a textové podobě staročeského *Života Jozefova*, resp. *Jozefa a Aseneth*, chybělo pojítka či interpretační osa, které by dokázaly aditivní kupení postřehů přetavit v literárněhistoricky kompaktní

výkladový celek. To je konec konců příznačné pro celý tehdejší literární dějepis mající za předmět zájmu právě staročeskou literaturu: probíhal průzkum rukopisných sbírek, českých i zahraničních; trvala potřeba staročeský slovesný materiál sesbírat a utřídit; diskutovalo se sice o pragmatickém výkladu dějin, ale literární dějepis nebyl chápán jako samostatná disciplína se svébytným předmětem zkoumání – tvořil součást filologie, jíž dominovalo jazykovědné hledisko.³⁸ Nesmíme také zapomínat, že žádný z badatelů se neprofiloval jako specialista na starou českou literaturu, natož jako (ahistoricky řečeno) *medievista*; jmenovaní badatelé zpravidla podávali dílčí či systematické příspěvky k dějinám českého jazyka i české literatury v její plné časové šíři, psali stati o jazyce i literaturách slovanských, klasických, o národopisu, dějepisu, pedagogice aj.

V literárněhistorické recepci přetrvával (s výjimkou nepublikovaných univerzitních čtení S. Součka) překvapivě neúplný obraz o rukopisném rozšíření staročeského *Života Jozefova*, jak jej de facto petrifikoval Jan Gebauer v univerzitních čteních, která měla zásadní vliv na jeho žáky;³⁹ opakovalo se nebo variovalo také literárně estetické ocenění Jirečkovo.

Z Gebauerových žáků usilujících o syntetický výklad dějin staročeské literatury to byl – zdá se – jediný Souček, kdo nejen uplatňoval důsledně historický a kritický přístup k materiálu, ale současně byl také nadán nepochybnou múzičností. Souček doplnil právě Gebauerem zprostředkované poznatky o vlastní přímé studium staročeských děl i relevantní sekundární literatury, excerpcí nově vzniklých katalogů největších českých rukopisných sbírek, k nimž už Gebauer přihlédnout nemohl, rozšířil a kompletoval Gebauerem a jinými snesený materiál (dlužno také dodat, že vedle V. Flajšhane se právě Souček věnoval staročeské slovesné produkci podstatněji než jmenovaní syntetikové

³⁸ Zřetelně to lze pozorovat i na sporech o středověkou autenticitu *Rukopisu královédvorského*. Precizní a dodnes platný literárně historický a komparativní rozbor Julia Feifalika z r. 1860 měl na celou diskusi minimální vliv, resp. byla mu upřena argumentační validita; a důvody nebyly jen nacionálně ideologické. Vedle toho exaktní argumentace přírodních věd (chemických zkoušek) měla paralelu v pokusu o rekonstrukci dat historické lingvistiky a zákonů jazykových změn.

³⁹ Nejrůznější přehledy dějin staročeské literatury (VLČEK, J. HANUŠ 1898, SMETÁNKA 1927, JAKUBEC 1929 aj.) jsou podstatně závislé, pokud jde o středověké písemnictví, právě na univerzitních čteních Jana Gebauera (Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Jan Gebauer, karton 29/CH/2, Přípravy k univerzitním čtením nadepsané *Písně – legendy – bájky aj. rkp.*, ff. 771–782). Gebauerova kritičnost ovšem měla své limity: pokud jde o *Život Jozefův*, přešel Gebauer mlčením práci F. X. Prusíka (dodejme: svého poněkud militantního názorového oponenta v jiných otázkách), který, jak zmíněno výše, znovuuvedl rukopis F do odborné „jozefovské“ literatury. Jinak však Gebauer své vývody založil na dílčím kritickém posouzení poznatků dosavadní sekundární literatury (zejména Jungmanna, Vrťátka a Jirečka, ke svým poznámkám také přiložil exemplář výše zmíněné Černého stati z r. 1900). (Obdobnou „genealogii mlčení“ lze vidět i za někdejší filologickým nezájmem o staročeský Román o Alexandru Velikém; Prusíkovu edici neregistruje ani pečlivý J. Jakubec – jak kdysi s jistým podivem konstatoval KOLÁR 1982: 209.)

Vlček, Jakubec, A. Novák ad.).⁴⁰ Nový, důležitý impulz pro bádání přinesla ve 30. letech až nová generace literárních historiků-specialistů, jmenovitě Jan Vilikovský (viz následující podkapitolu).

Překvapivě stranou pozornosti, resp. bez zřejmého dopadu na hodnocení rukopisné tradice *Života Jozefova* či *Jozefa a Aseneth*, zůstaly studie Čeňka Zírta z let 1912 a 1913: Primárně byly sice věnovány *Poručenstvím dvanácti patriarchů*, avšak pojaty velmi široce, v tradici látkoslovných studií A. N. Veselovského či jeho českého následovníka J. Polívky. Zírt věnoval pozornost i latinským rukopisům z českých sbírek; tím, že stručně představil právě kodexový kontext vybraných bohemikálních rukopisů *Testamentů*, upozornil nepřímo na fakt, že už středolatinšká tradice spojovala vyprávění o Aseneth s vyprávěním o Jozefovi a s *Testamenty duodecim patriarcharum*. Významné dále bylo, že Zírt pracoval také se starými tisky českých *Poručenství*, které zčásti evidovali už Dobrovský a Jungmann (zcela obecnou zmínku o těchto učinil i VRĚÁTKO 1862: 66, sliboval přitom podat podrobnější informace, ale zůstalo jen u slov).

⁴⁰ Součková univerzitní čtení, resp. jeho přípravy k nim, zůstala nevydána (jsou uložena v Moravském zemském archivu v Brně, fond G 65, karton 7). Výklad o *Životě Jozefově*, zaměřený jako u Gebauera primárně látkoslovně, se nachází v části *Přednášky II. Karel IV., epika...*, ff. 683–693 (dle staré, průběžné foliace), resp. ff. 321–331 (dle nové foliace). Oproti Gebauerovým stručným poznámkám jsou Součkovy přípravy, pokud jde o *Život Jozefov*, mnohonásobně obsáhlejší a týkají se mj. i Zeyerovy povídky o Aseneth (o ní srov. níže kratičkový exkurz v kap. 5.1., pozn. 249).

2.3.3. Období konsolidace diskurzu a dílčí revize (1938–2008)

Nadepsaná charakteristika tohoto období, které provází několik výrazných zvrátů politických i vědně koncepčních, nemůže vystihnout všechny proměnlivé akcenty odrážející se v reflexi *Života Jozefova* jako filologické a literárněhistorické látky, a je proto třeba brát ji pouze jako orientační.

Pokud jde o *Život Jozefov*, je pro první desetiletí sledovaného období příznačný jistý ústup zájmu o tuto látku. Literárněhistorický strukturalismus reprezentovaný na poli bádání o české středověké literatuře především pracemi R. Jakobsona, raného J. Hrabáka a K. Horálka věnoval více pozornosti verši než próze (jakkoli si byli jmenovaní badatelé vědomi faktu, že problematika prózy je spojena s veršem a příležitostně přinesli i důležité postřehy pro studium staročeské prózy). Nejvýraznější badatelskou osobností těsně předválečných a válečných let věnující pozornost právě české středověké próze byl Jan Vilikovský, jehož práce výrazně rezonovaly v českém literárním dějepise i v poválečné době.⁴¹ V 50. a 60. letech 20. století stála problematika staročeské duchovní prózy spíše stranou zájmu literárních historiků, což bylo zřejmě dáno jak vnitřní oborovou potřebou, tj. tehdejším soustředěním se na mladší období 16. a 17. století,⁴² tak i ideologicky, tj. přednostním zájmem o „světské“ látky.⁴³ (Více pozornosti se dostalo *Jozefovi a Aseneth* – úryvek ze staročeského překladu byl zařazen do tzv. akademického Výboru, viz HAVRÁNEK – HRABÁK et al. 1957: 546–550, 553.)⁴⁴

⁴¹ Srov. SICHÁLEK 2014b.

⁴² Zpočátku se tak dělo jistě v souvislosti s přípravou dalšího dílu Výboru z české literatury a s projektem vydávání spisů Jana Amose Komenského; srov. k tomu například: PRAŽÁK [E.] 1966; ŠKARKA 1966; k tomu diskuse ve sborníku, z něž právě citované práce pocházejí, na straně 220. Projekt Výboru byl živý ještě začátkem 70. let, jak alespoň vyplývá z korespondence mezi Jiřím Daňhelkou a Josefem Hrabákem (Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Jiří Daňhelka, karton 89); historie tohoto nerealizovaného, ale fakticky připravovaného podniku zpracována není, ale okolnosti byly tuším složitější, než jak naznačuje KOLÁR 2008: 63–64. K menšímu dobovému zájmu o prózu českého středověku dlužno také dodat, že tato díla byla mnohdy edičně zpřístupněna už dřívějšími generacemi filologů, jakkoli šlo o edice určené primárně jazykovědnému bádání.

⁴³ Tak například při zmínce o plánované, žel dodnes neuskutečněné (!) edici jednoho z ústředních děl české prózy 14. století, staročeského *Pasionálu*, nesměl pisatel opomenout uvést, že *Pasionál* „nemá živý vztah k vývoji naší kultury“ (DAÑHELKA 1962: 60). Je také známo, jak komplikovaný průběh měla realizace závažného, v protním rozvrhu také už válečného edičního projektu, totiž zpřístupnění nejstaršího českého překladu bible, tedy tematika látkově úzce spjatá s *Životem Jozefovým* (srov. např. PEČÍRKOVÁ 2011: 267–277).

⁴⁴ *Jozef a Aseneth* je zde vydán podle F, jehož čtení editoři místy emendují podle netransparentní, kompilační edice Vrtátkovy (s jednou výjimkou, kdy se přiklánějí k emendaci prvního editora F Prusíka – jeho emendace však mohly právem uvést na vícero místech), Vrtátkovu edici užívají jako základ pro uvádění různocitění i pro odkazy k latinské předloze. Edice *Jozefa a Aseneth* podaná ve Výboru není ani pečlivá, ani transparentní, ani informačně dostatečně bohatá, pokud jde o kritiku textu; editorům lze

Jako ústřední publikaci třetího období je třeba uvést Vilikovského čtenářskou edici české a latinské prózy 14. a 15. století s důležitými literárněhistorickými poznámkami; zmínku si zde však zaslouží i dvě práce Jana Skutila, jakkoli jen opakují starší poznatky – převedou nás totiž přes „úhor“ 50. a 60. let 20. století k několika důležitým pracím: Tříškovu soupisu a Nedvědové studii a edici, které navrátily *Život Jozefův* jako badatelské téma zpět do odborné literatury:

- VILIKOVSKÝ 1948a/[1938];
- ohlédnutí po edičním zpřístupnění *Života Jozefova* (SKUTIL 1957: 261–262; 1963: 117; 1965: 16);
- TŘÍŠKA 1972: 161–162;
- literárněhistorická syntéza (BAUMANN 1978: 179–80)
- NEDVĚDOVÁ 1982;
- KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983;
- LEHÁR 2005 a 2008c.

Jan Vilikovský, který důsledně studoval staročeskou prózu v kontextu prózy středolatinšské, upozornil na možnou latinskou předlohu *Života Jozefova*, jak ji našel v pražském kapitulním rukopise sign. O 19; nikdo však jeho zmínce nevěnoval pozornost a podnět zcela zapadl.⁴⁵

Výjimečný znalec staré české literatury Antonín Škarka přišel se zajímavou tezí, že záliba v *apartním* lexiku sblíží „povídky o Jozefovi a Aseneth“ s dvěma vrcholnými díly staročeské literatury lucemburské doby, veršovaným *Životem sv. Kateřiny* a prozaickým *Tkadlečkem* (ŠKARKA 1959: 108). Citovaná Škarkova slova jsou dvojznačná: mínil *Jozefa a Aseneth*, nebo *Život Jozefův*, nebo oboje? Svoji myšlenku dále nerozvedl, soustředil se na slovesné kvality *Života sv. Kateřiny*. Každopádně lze jeho slova vnímat na pozadí známé linie literárně historického a estetického uvažování o *Životě Jozefově*, které vyzvedávalo slovesné kvality textu. (Srov. i níže výklad o W. Baummannovi.) S jistým

hlavně vytknout, že ke kritice textu neuvžívají jiné staročeské rukopisy, případně latinský text předlohy na základě přímého studia, ale spoléhají se na prostředníka, zastaralou, kompilační a netransparentní edici Vrtátkovu. Ediční koncepce Výboru je výsledkem spolupráce dvou akademických ústavů a snahy navázat na připravovaný, ale nerealizovaný válečný ediční projekt, na němž se podstatně podílel v roce 1946 zemřelý Jan Vilikovský; oddíl Začátky krásné prózy, do nějž spadá i ukázka *Jozefa a Aseneth*, měl nakonec na starosti po textově kritické stránce Jiří Daňhelka (srov. HAVRÁNEK – HRABÁK et al. 1957: 824–826).

⁴⁵ Podobně zapadla i Vilikovského zmínka z druhého vydání jeho knihy, upozorňující na latinskou rukopisnou předlohu staročeského *Snáře*, připisovaného Vavřinci z Březové (VILIKOVSKÝ 1948a/[1938]: 357; srov. KRAJNÍK – KOLÁŘOVÁ 2012: 296).

překvapením proto čtenář marně hledá jakoukoli zmínku o *Životě Jozefově* v erudované a relativně obsáhlé německé syntéze dějin starší české literatury, v níž výklad o tvorbě 14. a 15. století zabírá plných 200 stran a která také inovativně, byť jen v jedné krátké sumární kapitole věnuje pozornost biblickému překladu (SCHAMSCHULA 1990).

Na limity dosavadních znalostí o *Životě Jozefově* přímo i nepřímo odkazují práce J. Skutila. Ten podal opakovaně přehled edic staročeské prózy a připomněl známou věc, že dosavadní vydání *Života Jozefova* nevyhovují moderním editologickým požadavkům, a připojil důležitý apel, aby byly vzájemně porovnány všechny rukopisy *Života Jozefova* a připravena nová kritická edice (SKUTIL1963: 112). Paradoxně si však z dosavadní literatury, kterou pečlivě cituje, nedovedl právě ony všechny rukopisy vypsát – opětovně opomenul rukopis **W**, známý už Dobrovskému, Jungmannovi či Jirečkovi (dost pozornosti mu také věnoval Zíbrt ve své výše vzpomenuté studii o *Poručenstvích dvanácti patriarchů*).

Byl to až Josef Tříška, kdo v důležitém a bohemisty často opomíjeném soupise anonymních česky psaných literárních děl 2. poloviny 14. a začátku 15. století duchovního ražení (s výjimkou Štítného),⁴⁶ snesl, poprvé (!),⁴⁷ všechny dochované staročeské rukopisy *Života Jozefova* a upozornil mj. i na opisy starých tisků tradujících částečně i *Život Jozefův*, čímž nepřímo doložil očekávatelný výrazný pozdně středověký a raně novověký zájem o jozefovskou látku. Jak je tomu u Tříškových prací běžné, autor nahustil na malou plochu mnoho disparátních informací. Tříška zahrnul *Život Jozefův* pod jednu položku s *Jozefem a Aseneth*, připomněl i jejich společné rukopisné dochování s *Poručenstvími dvanácti patriarchů* – a toto textové dochování, ovšem bez náležité diferenciaci, odráží i Tříškou podaný výčet rukopisů a tisků (TŘÍŠKA 1972: 161–162).

Významná, jakkoli v zásadě kompilační syntéza slavisty Winfrieda Baumanna, působícího tehdy v Saarbrückenu, opakuje, vlastně jen do němčiny překládá formulaci Vilikovského, který vyzvedl narativní a poetické hodnoty *Jozefa a Aseneth* (VILIKOVSKÝ 1948a/[1938]: 331; BAUMANN 1978: 179–80). Jak jsme už viděli, vysoké ocenění stylu staročeského překladu *Jozefa a Aseneth*, resp. *Života Jozefova*, jde přes J. Jakubce a J. Gebauera zpět až k J. Jirečkovi a B. Dudíkovi s J. Pečírku.⁴⁸ Baumann se dále v pokusu

⁴⁶ Tento jakož i jiné Tříškovy soudobé soupisy měly být původně součástí monumentálního Soupisu pramenů k dějinám staršího českého písemnictví – srov. výše pozn. 15.

⁴⁷ O Součkových přípravách k univerzitním čtením, které zůstaly v rukopise a kde jejich autor rovněž evidoval všechny rukopisy, srov. výše v předchozím oddíle.

⁴⁸ Srov. též J. HANUŠ 1889. Vilikovského formulace je nejpřesvědčivější, protože se týká jen *Jozefa a Aseneth*, tedy díla, u něž byla jakás takás možnost opřít hodnocení o komparaci s latinskou předlohou; nebude na

o literárněhistorické zasazení *Života Jozefova, Jozefa a Aseneth* a *Poručenství* dopustil jednoho omylu, když konstatoval, že jde o legendy „které už nejsou spojované do cyklů“.⁴⁹ To rozhodně neplatí: rukopisná textová tradice těchto staročeských děl jej usvědčuje z omylu. Nejde však ve skutečnosti o omyl Baumannův – autor zde opět jen přetlumočil do němčiny výklad z tzv. akademických dějin české literatury (srov. HRABÁK 1959: 135: „...je charakteristické, že se tu uplatňovala i krátká forma samostatné povídky nespojované v cyklus“).

Znovu se tedy ukazuje, jak nepřesné formulace se o *Životě Jozefově* tradovaly jen proto, že dochování *Života Jozefova* nebylo přímo studováno. Revizi tohoto stavu podala až roku 1982 Milada Nedvěďová při přípravě důležité čtenářské edice vybraných děl, vydané pod názvem *Próza českého středověku*. Připomněla všechny staročeské rukopisy (nejvíc pozornosti věnovala **M** a **B**, naopak minimum pozornosti, na škodu věci, **F** a **G**), vyzvedla známý fakt organického textového propojení *Života Jozefova* s dalšími díly se starozákonní látkou a pozornost obrátila k poděbradské době, z níž právě **M** i **B**, ale také opomenuté **F** a **G**, pocházejí (NEDVĚDOVÁ 1982). Také studie Nedvěďové však ponechala některé důležité otázky otevřené – zejména nepřihlídnutí k latinským předlohovým textům mělo za následek některé omyly nebo nepřesnosti: Co například mínila Nedvěďová „kapitolkou, která [na začátku *Jozefa a Aseneth* v **M**] stručně shrnuje předchozí životní osudy Jozefovy“ (NEDVĚDOVÁ 1982: 217; specifikace v hranatých závorkách doplněna mnou; obdobná charakteristika přešla i do poznámky k edici: KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 426, 429)? Na tuto „kapitolku“ tedy Nedvěďová upozorňuje jako na zvláštnost. Jde přitom o začátek *Jozefa a Aseneth* podle latinské předlohy a je nejen v **M**, ale i v **F** (a z menší části i v **G**). Další motivy, které následně Nedvěďová uvádí, nemají žádnou návaznost na staročeský překlad *Historia scholastica*, jak autorka naznačuje, ale pocházejí opět z latinské předlohy *Iosefa a Aseneth*, kde je Comestorova textu užito. Drobných přehlédnutí či formulačních nejasností nalezneme v práci Nedvěďové ještě několik. Je však třeba zdůraznit, že středolatinšská rukopisná tradice *Ioseph et Aseneth* je dnes podstatně přehlednější díky sérii zahraničních specializovaných studií – v tom jsme dnes v nesporné výhodě oproti začátku 80. let, kdy Nedvěďová psala in margine připravované čtenářské edice citovanou studii.

škodu Vilikovského slova ocitovat, přestože i v nich se skrývá nejméně jedno čertovo kopýtko, jak níže ukážu: „...Aseneth, jedno z nejpůsobivějších vypravování staročeských; většina jeho předností pochází sice z latinské předlohy, ale to nikterak nezmenšuje zásluhu neznámého překladatele, a zároveň tento fakt je jasným dokladem časně vyspělosti české prózy.“ (VILIKOVSKÝ 1948a/[1938]: 331).

⁴⁹ „...“, die nicht mehr zu Zyklen gebunden werden“ (BAUMANN 1978: 179).

Než přejdu k výkladu o této nejznámější edici *Života Jozefova, Jozefa a Aseneth* a dalších pseudepigrafických děl, rád bych zmínil ještě jiný, bohužel neuskutečněný ediční podnik, časově předcházející Próze českého středověku: Koncem 60. let 20. století připravili J. Daňhelka a mnichovský slavista A. Schmaus k tisku výbor ze staročeské prózy *Alttschechische Literatur II. Prosa. Textauswahl, Anmerkungen und Glossar*.⁵⁰ Práce primárně cílila na studenty slavistiky mimo Československo a navazovala tak na obdobně orientovaný, ale rozsahově nevelký Schmausův výbor ze staročeské poezie (SCHMAUS /ed./ 1961). V novém výboru byl zařazen i úryvek ze *Života Jozefova* podle rukopisu **B** (s kratičkým doplňkem z rukopisu **E**), podávající jednu z nejatraktivnějších epizod, prodání Jozefa Putifarovi a Putifarčiny svody. Jako zvlášť významné je třeba vyzvednout, že v připravované antologii předcházel úryvku ze *Života Jozefova* „paralelní“ text z *Genesis* (39,1–23) podle staročeského překladu zapsaného v *Bibli olomoucké*, takže si čtenář mohl udělat orientační představu o poměru parabiblického *Života Jozefova* a jeho pretextu.

Přejdu teď k nejmladší a nejdostupnější z edic. Próza českého středověku byla literárněhistoricky objevná; jako „skutečný ediční čin“ ji právem vyzdvihl i autor interního odeonského elaborátu (LEHÁR 1981). Šlo o projekt zacílený sice na laického uživatele, ale projekt edičně ambiciózní: chyběly totiž základní průpravné práce, které by pojednaly rukopisné i tiskové tradování příslušných látek (děl) v kontextu bohemikálního písemnictví na pozadí klíčové středolatinšské tradice Evropy. Práce tak ve výsledku postrádala přesnější textové a mnohdy i literární „uchopení“ děl zařazených do knihy. Toto citelné dezideratum, které nemohly a ani nedovedly suplovat doprovodné samostatné studie editorů (KOLÁR 1982; NEDVĚDOVÁ 1982), mělo za následek ne vždy obhajitelná kritéria výběru toho kterého základního rukopisu, či pochybnosti o oprávněnosti řady edičních řešení, resp. jejich zdůvodnění v kritickém aparátu. Editoři si toho byli zčásti vědomi (srov. KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 10), přímo, konkrétními doklady na to pak upozornila A. Vidmanová (VIDMANOVÁ 1985b).

Ediční koncepce se řídila zavedenou praxí čtenářských edic, totiž že je sledován jeden rukopis jako základní a zjevně porušená místa jsou opravena: u *Života Jozefova* byl

⁵⁰ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Jiří Daňhelka, karton 16. Zachovaný strojopis-čistopis o rozsahu téměř 200 strojopisných stran formátu A4, je datován ve vstupní poznámce do závěru roku 1968; následující poznámka však už reflektuje Schmausovo úmrtí († 1970) a z jiné zmínky je patrné, že dochovaná verze strojopisu pochází ze srpna 1973. Proč strojopis, doplněný i instrukcemi pro sazeče, nikdy publikován nebyl, je nabíledni: začátkem 70. let ztratil prof. J. Daňhelka postavení, které do té doby v oficiální československé vědě zaujímal, stal se proskribovaným autorem a od r. 1975 pracoval jako pomocný stavební dělník.

jako základní rukopis zvolen **M** a opravy provedeny s přihlédnutím ke znění **F** (v případě *Jozefa a Aseneth* pak editorka M. Nedvědová využila „i dalších zachovaných rukopisných zápisů a latinské předlohy“, tedy zřejmě staré edice Fabriciovy: KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427, 429). V poznámkách ke kritice textu editorka upozornila jednak na ony opravy, jednak na interpretaci grafické formy. Toto vydání lze tedy označit, dle terminologického rozlišení navrženého kdysi J. Daňhelkou, za „edici s kriticky zpracovaným textem“ (DAÑHELKA 2013/[1961]: 30), což je pro čtenářské vydání bezpochyby zásadní. Vydavatelský komentář k otištěným textům zde najdeme v podstatě trojdílný: literárněhistoricko-bibliografický, vlastní textověkritický a ve formě věcných a jazykových vysvětlivek. Vlastní textověkritický aparát zůstal, s ohledem na uživatele, silně redukován: Formou poznámek k jednotlivým místům textu poučuje o poměru otištěného textu k rukopisnému znění, pokud jde o emendace, a upozorňuje na interpretačně sporná místa (sporná čtení rukopisného znění). Přitom však není jasné, které z řešení editorky má oporu v jiném textovém prameni, užitém k emendování, a které stojí čistě na konjektuře. Různočtení ostatních rukopisů uváděna nejsou. (Takové zpracování poznámek ke kritice textu odpovídá obecným zásadám vydávání starší české literatury v ediční řadě Živá díla minulosti nakladatelství Odeon, která neměla konkurovat akademické knižnici Památky staré literatury české, v níž byl prostor pro edice umožňující svým pojetím úplnější textologické poznání vydávaných děl, ale která právě v 70. a 80. letech očividně stagnovala: mezi lety 1970 až 1990 přinesla jen čtyři svazky!)

Nedvědová s Kolárem se rozhodli vydat *Život Jozefív, Jozefa a Aseneth a Poručenstvie dvanácti patriarch* podle **M**. To znamená, že zpřístupnili celý jeden rukopis, který obsahuje pouze tyto tři texty (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427) a který je zajímavý po jazykové stránce svojí zjevně moravskou proveniencí. Nevýhodou, kterou si editoři uvědomovali, pak bylo, že tento rukopis obsahuje řadu přehlédnutí, přepsání, opisovačských chyb, jde o zápis „nepříliš pečlivý“ (IBID.), jak ostatně konstatoval už Vrtátko (srov. výše).⁵¹ Proto se editorka musela uchýlovat často ke konjekturám, ovšem redukováný textově kritický aparát činí její zásahy značně netransparentní.⁵² Stále se

⁵¹ V citované studii z r. 1982 se Nedvědová dohaduje, že **M** byl psán podle diktátu (NEDVĚDOVÁ 1982: 218); důvody neuvádí. (Analýza zápisu však vede k závěru, že šlo o opis – srov. níže kap. 3.4.2.)

⁵² Často není jasné, co jsou přehlédnutí editorky (každá edice nějaká přehlédnutí obsahuje), a co vědomé zásahy do textu: např. hned na první straně edice, 11. ř. sh. stojí: „...a pro tyž jděte...“ (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 311; spojení přitom dává smysl, neboť se referuje o mladších bratrech a demonstrativum lze

vrací otázka, zda rozhodnutí zpřístupnit znění **M** bylo nejlepší, když jemu textově velmi blízký a textově spolehlivější rukopis **F** je navíc i starší (srov. NEDVĚDOVÁ 1982: 217).

Jakkoli každé ediční řešení znamená v lepším případě nutný kompromis, myslím si, že u edice *Života Jozefova a Jozefa a Aseneth* v antologii *Próza českého středověku* nebylo vstupní rozhodnutí editorů, který rukopis vzít jako základní, nejšťastnější a že zde dostal přednost pohled lingvistky a svůdná představa, že bude vydán celý jeden rukopis. Zvolené ediční řešení nijak výrazně neprospělo bádání o *Životě Jozefově*, resp. *Jozefovi a Aseneth*. Kdežto *Poručenstvie* zde byla zveřejněna vůbec poprvé, text *Života Jozefova a Jozefa a Aseneth* z téhož rukopisu **M** byl zpřístupněn, byť problematicky, už Vrtátkem (VRTÁTKO 1862); kromě toho však již Prusík zpřístupnil znění pečlivějšího rukopisu **F**, tj. znění velmi blízké rukopisu **M** (PRUSÍK 1887 a 1888). Část textu *Jozefa a Aseneth* podle **F** pak podal i tzv. akademický Výbor (HAVRÁNEK – HRABÁK et al. 1957: 546–550, 553). Čili tato podoba textu *Života Jozefova a Jozefa a Aseneth*, tradující je jako svébytná díla, resp. bez interpolicí, byla relativně dobře známá a badatelům dostupná. O podobě dalších znění si na základě dosavadních edic mohl případný zájemce udělat jen velmi nejasný obrázek.

Lze říct, že J. Kolár s M. Nedvědovou zdůraznili jen jednu linii uvažování o *Životě Jozefově a Jozefovi a Aseneth*, kanonizovali určitou podobu textu, aniž dostatečně zdůraznili její podmíněnost. Je jisté, že byli omezeni (jako každý editor v každé době) technickými, edičně praktickými (ohled na koncepci knihovny) a časovými možnostmi.⁵³ Vedle toho *Próza českého středověku* také prakticky demonstrovala jednu soudobou vlivnou editologickou tezi: že je třeba určitou památku vydat podle určitého rukopisu a „postžení rozdílů mezi různými zápisy a variantami téže památky [má být] záležitostí textologicky orientovaného analytického studia, nikoli otázkou edice“ (KOLÁR 1984/[1982]: 270).⁵⁴

Recenzenti *Prózy českého středověku* se shodli, že antologie přinesla řadu podnětů pro další odborné bádání (srov. PETRŮ 1985: 270; VIDMANOVÁ 1985b: 62); splnilo se tím tak přání editorů (srov. KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 408). Jedním z těch, kdo těchto

vztáhnout k nim); v rukopisu však stojí: „A protož jděte“ (**M**, f. 1v; i další rukopisy mají „protož“), v latinské předloze pak: „Ite ergo“ (jak stojí ve všech textových pramenech).

⁵³ K těmto často zamlčeným pragmatickým okolnostem až danostem ediční praxe srov. SCHUBERT 2005: 205.

⁵⁴ Dnešní optika je jiná: ani literární historie už nepléduje pro jedno řešení, které by měla za optimální; edice naopak dokumentují výsledky speciálního studia (i vzhledem ke specifikám textového šíření a dochování, jak je podmiňuje řada faktorů), mají experimentální povahu, vztahují se kontrastně ke starším edičním řešením a jsou koncipovány s vědomím, že podstatně určují diskurz o díle.

podnětů využil, byl i někdejší redaktor odeonské ediční řady, v níž Próza českého středověku spatřila světlo světa, Jan Lehár. V důležité studii *Stylistika variant staročeského Života Adama a Evy* (LEHÁR 2005) sledoval Lehár umělecké (stylové) hodnoty staročeské beletristické prózy.⁵⁵ Aby mohl blíže popsat a názorněji odkrýt „stylovou vyhraněnost“ prozaického *Života Adama a Evy*, srovnával jej právě s *Životem Jozefovým, Jozefem a Aseneth a Poručenstvími dvanácti patriarchů*, protože všechna tato staročeská díla jsou překlady pořízené v přibližně téže době z latinských verzí pseudepigrafických spisů, rozvíjejících některé kapitoly a verše *Genesis*. Závěrem Lehár formuloval: „[...] překlady starozákonních apokryfů uvedly do české literatury 14.–15. století různé, bohatě rozvinuté styly. Jsou to sice styly zprostředkované – tak jako styl staročeské bible – překlady z latiny, ale styly v českém písemnictví napříště reálně přítomné“ (LEHÁR 2005: 81).

⁵⁵Vznik této posmrtně publikované studie můžeme klást do souvislosti s Lehárovou prací na heslech *Život Adama a Evy*, resp. *Život Jozefův* pro Lexikon české literatury (LEHÁR 2008a; 2008b).

2.3.4. Shrnutí

Dějiny bádání nad staročeským *Životem Jozefovým* jsou zčásti dějinami (znovu)objevování rukopisů. Po téměř dvě století badatelé charakterizovali *Život Jozefův* na základě jednoho, dvou, maximálně tří rukopisů z celkových šesti, resp. na základě znalosti jedné ze dvou nejstarších edic (z let 1862 a 1887). Tyto edice sice přispěly k poznání historie textu *Života Jozefova*, avšak jako celek byly díky zvolené ediční koncepci nekompatibilní. A dokud zůstávaly východiskem dalšího zkoumání, znemožňovaly poznání specifik rukopisné tradice *Života Jozefova* jako celku, její dynamiky.

Literárněhistorické syntézy petrifikovaly statickou představu o tradování *Života Jozefova* a detailnější poznání textové tradice obcházely tím, že mluvily o zpracování „látky“. Interpretační těžkosti také přinášelo časté rozdělení výkladu o *Životě Jozefově* do dvou odlišných periodizačních období vývoje staročeské literatury: a) vzhledem k předpokládané době vzniku, b) vzhledem k časovému zařazení dochovaných textových pramenů – což představuje rozdíl téměř sto let. Zůstávalo přitom bez odpovědi, jakou podobu textu lze s tím kterým obdobím spojit.

Čtenářská edice z r. 1983, doplněná detailnější studií, učinila text *Života Jozefova* v jedné jeho rukopisné verzi sice přístupnější, ale ponechala bez odpovědi celou sérii dávných otázek: neobjasněna zůstala historie textu staročeského *Života Jozefova* – jeho předloha, vzájemný poměr rukopisů a jejich vztah k tiskům (srov. VILIKOVSKÝ 1948a/[1938]: 344–345; SKUTIL 1965: 16; NEDVĚDOVÁ 1982; KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 424–426; TROST 1984; LEHÁR 2005: 77, p. 5).

Právě v případě *Života Jozefova* a souvisejících textů (*Jozef a Aseneth*, *Poručenství dvanácti patriarch*) jeví se středolatinšská i česká vernakulární rukopisná situace dost nepřehledná. Problematické zůstává už konkretizace *díla* na jedné straně a jeho *textového pramene* na straně druhé, tedy dvou základních kategorií, s nimiž filologie pracuje. Příznačná pro rukopisné, ale i pozdější tiskové tradování *Života Jozefova* je tendence k jeho mezitextovému kompozičnímu propojení s jinými texty (díly), resp. tendence k interpolaci. Akcent, který literární historie klade od romantismu na genezi díla samotného jako idiografické entity, se tak nutně přesouvá k jeho doloženým textovým podobám, změnám a tradování – k jeho dochování, k jeho bytí v čase.

2.4. Předloha

Pavel Trost se kdysi pozastavil nad tím, že nebylo dosud upozorněno na latinskou předlohu *Života Jozefova* ve středoevropských rukopisných fondech (TROST 1995/[1984]: 365). Nepostřehl však, že cestu pro takový úkol už dříve naznačil Jan Vilikovský, když poukázal na latinský kapitulní rukopis z 15. století, uložený dnes v Praze v Archivu Pražského hradu (fond Metropolitní kapitula u Sv. Víta), sign. O 19 (VILIKOVSKÝ 1948a/[1938]: 344–345).

2.4.1. Historia Ioseph

Předlohou *Života Jozefova* je latinská *Historia Ioseph*, napsaná roku 1336 významným pozdněstředověkým intelektuálem, španělským (kastilským) dominikánem Alfonsem Buenhombre (Alphonsus Bonihominis Hispanus).⁵⁶ Alfonso je znám především jako autor jednoho bestselleru: náboženské polemiky mezi judaismem, křesťanstvím a islámem *Epistula rabbi Samuelis de Fez de adventu Messiae, missa ad rabbi Isaac* – toto latinské dílo, ve středověku i raném novověku velmi rozšířené, se dochovalo ve více než třech stovkách rukopisů a bylo překládáno i do vernakulárních jazyků, včetně češtiny.⁵⁷

Nedůvěra k formulacím rukopisů *Života Jozefova* (staročeským i zmíněnému latinskému kapitulnímu), uvádějících, že autorem latinského díla je bratr Alfuncius z Hispánie, tedy nebyla na místě.⁵⁸ Verifikaci rukopisného údaje a identifikaci autora ztěžovalo to, že latinské bohemikální prameny včetně zmíněného kapitulního rukopisu a na nich závislý staročeský překlad neuvádějí u Alfonsova jména ani jeho přídomek, ani příslušnost k dominikánskému řádu.⁵⁹

⁵⁶ Další podoby jména uvádí FABIAN 2000: 37; srov. SCHÖNBERGER 2011: 318.

⁵⁷ K počtu latinských rukopisů viz LIMOR 1996: 178–181, 194. Srov. také SOUKUP 2013: 76.

⁵⁸ Také editoři souboru *Próza českého středověku* se dohadují, že jméno autora latinské předlohy, jak je zmiňují textové prameny, „je patrně smyšlené“ (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 446; 425–426). Srov. latinský text z rukopisu Praha, Cap., sign. O 19, fol. 201r: *Ad honorem Dei et Domini nostri Ihesu Christi, incipit historia Ioseph, translata de Arabico in Latinum per fratrem Alfunsium de Hispania, quam scripsit in Egipto existens in carcere zoldani de anno Domini MCCCXXXVI*. A český text např. z rukopisu F (Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3), fol. 253rb: *Ke cti božie a Pána našeho Ježíše Krista počíná se život Jozefa, a kterak jest byl prodán od bratří. Z arabské řeči v latinskú přeloženo skrze bratra Alfunsia z Ispánie. A to jest psal v Ejiptě jsa v žaláři žoldánově u vězení léta po narození Syna božieho, po tisíci po třech stech po třidceti a po šesti letech*.

⁵⁹ Srov. incipit kapitulního rukopisu citovaný výše v pozn. 9 a tamtéž citovaný incipit staročeského překladu („...per fratrem Alfunsium de Hispania“ a „...skrze bratra Alfunsia z Ispánie“). S vědomím, že má jít o dominikána, byla by identifikace s použitím Kaeppeho soupisu (KAEPPPELI 1970) nasnadě.

Spolehlivých biografických údajů o Alfonsovi Buenhombre máme k dispozici málo: 10. 1. 1344 jej papež Klimentem VI. jmenoval marockým biskupem; zemřel pravděpodobně před 12. 8. 1353 (MARSMANN 1971: 15; srov. NIESNER 2005: 382). Ostatní informace o jeho životě jsou dohady opírající se o zmínky v Alfonsových textech – prolozích, dedikacích, kolofonech.⁶⁰

Alfonso Buenhombre tvrdí, že *Historia Ioseph* přeložil z arabské předlohy („*de Arabico transtuli in Latinum*“), a prozrazuje víc i o okolnostech překladu a svém přístupu k předlohovému textu. Tři rukopisy *Historia Ioseph* totiž obsahují dedikační dopis určený jeruzalémskému patriarchovi a Alfonsovu spolubratrovi, kardinálovi Pedrovi de la Palu (Petrus de Palude; † 1342); a obsahují také kolofon, v němž pisatel adresuje své dílo vedle již zmíněného Pedra de la Palu, také generálnímu představenému dominikánského řádů Hugovi de Vaucemain († 1341) a arcibiskupovi v Rouen Pierrovi Roger († 1352).

Alfonso Buenhombre v obou rámcových pasážích zmiňuje, že překlad pořídil jako sultánův zajatec v egyptském vězení, kde se mu přívětivostí strážného dostala do rukou arabská „*historia Ioseph*“, která je u tamních křesťanů dobře známá jako stará a autentická. Osud Jozefových bratrů, kteří byli také v Egyptě neprávem vězněni jako zvědové, souzněl s Alfonsovými prožitky. Rozhodl se toto arabské dílo přeložit do latiny, protože mnoho z jeho obsahu není, jak píše, „*in nostris codicibus*“ známé a nijak to neodporuje pravdě. Alfonso zdůrazňuje, že při překladu vynechal všechno to, co je shodné „*cum nostra Latina historia*“.⁶¹

Vezmeme-li Alfonsova slova vážně, pak by jeho *Historia Ioseph* byla spíše než plnohodnotným literárním tvarem snůžkou výpravného materiálu zajímavého pro západního křesťana. Místy se tak opravdu může jevit. Zvláště ostrý narativní šev najdeme mezi kratičkou 16. a delší 17. kapitolou.⁶² Většina známých rukopisů *Historia Ioseph* se s tímto zřetelným švem nějak vyrovnává a má na tomto místě buď a) interpolaci vzatou z *Genesis*, nebo b) z latinského vyprávění *Ioseph et Aseneth* a *Genesis*, nebo c) odkaz ke znění Vulgáty („*et cetera sicut in historia nostra Latina...*“ apod.); není přitom jasné, jak

⁶⁰ Údaje o Alfonsově životě snesl, resp. pokusil se vyvodit z různých zmínek v Alfonsových dílech či z dobových historických souvislostí MEERSSEMAN 1940: 77–98; dále srov. RICARD 1960; základní data shrnuli např. KAEPPELI 1970: 48, KAEPPELI – PANELLA 1993: 22, či SCHÜTZ 1978: 236. Na MEERSSEMANA či MARSMANN pak vesměs odkazuje mladší literatura (NIESNER 2005: 382–383).

⁶¹ Dedikační list, začátek první kapitoly *Historia Ioseph*, závěr poslední kapitoly a explicit publikoval MEERSSEMAN 1940: 98–99. Edici *Historia Ioseph* včetně rámcových pasáží připravil Antoni Bisoca i Bas z univerzity v Alicante.

⁶² Srov. výše tabulku komparující *Genesis* a staročeský překlad *Historia Ioseph*.

tento šev vypadal v původním znění, vzešlém z Alfonsovy ruky. Na druhé straně však *Historia Ioseph* působí jako koherentní celek, jako lineární narativní kompozice sice bez jakéhokoli epilogu, ovšem rytmizovaná reflexivními a modlitebními pasážemi, řadou dialogů a umně gradovaných epických scén.

Historia Ioseph je hybridním dílem: uzavřeným slovesným útvarem s jasnou epickou linií, současně však také intertextem, který neustále provokuje ke konfrontaci s biblickým vyprávěním – všechny textové prameny *Historia Ioseph* obsahují biblické a jiné interpolace nebo odkazy k bibli. *Historia Ioseph* je dílem, které bylo pořízeno s intencí, aby odkazovalo k jinému dílu; a v západo- a středoevropském prostředí, kde se šířilo, se mu právě takového přijetí dostalo. Jako u většiny pozdně středověkých slovesných děl zůstává také v případě *Historia Ioseph* intertextovost jeho konstitutivním faktorem, který je však tak intenzifikován, že tyto přesahy k jiným textům či dílům nelze od *Historia Ioseph* odmyslet. *Historia Ioseph* je **intertextem** už tím, že ji její autor označuje za překlad, je **textem-deixí**, protože už v samém jejím zárodku je zakódován vztah k jinému dílu: bibli.

Historia Ioseph je, nakolik víme, prvním Alfonsovým překladem z arabštiny; později Alfonso přeložil ještě dva nábožensky polemické texty, legendu o sv. Antonínovi a populárně medicínský traktát *Contra malos medicos*.⁶³ Arabské originály děl, jež Alfonso Buenhombre údajně překládal, nebyly nalezeny a badatelé se rozcházejí v názoru na důvěryhodnost Alfonsových vlastních slov a faktickou existenci těchto arabských předloh. Problematiku údajné arabské předlohy *Historia Ioseph* zde nehodlám řešit a ponechávám ji otevřenou.⁶⁴

⁶³ Viz sekundární literaturu citovanou výše v pozn. 60, plus: AICHINGER 2005; BIOSCA I BAS 2006 a FENELLI 2007.

⁶⁴ Byla vyslovena domněnka, že původ *Historia Ioseph* mohl být židovský (TROST 1995/[1984]: 365–366); J.-C. Haelewyck zmiňuje pod označením „Dormitio Joseph filii Jacob (arabica)“ arabskou verzi Josefova příběhu (*Historia Joseph filii Jacob*), která je doplněna pojednáním o Josefově smrti (*Dormitio Joseph*) pravděpodobně židovského původu, přičemž se prý v některých částech shoduje s pasáží o zesnutí Josefa-tesaře z novozákonního apokryfního textu (*Historia Josephi fabri lignarii*) (HAELEWYCK 1998: 80–81). Řadu dalších, tematicky spřízněných děl uvádí Denisův soupis (DENIS 2000). Jozefův příběh tvořil také obsah dnes fragmentárně dochovaného řecky psaného pseudepigrafu, vzniklého snad v židovském prostředí (dochované fragmenty byly opsány pravděpodobně v Egyptě na přelomu 6. a 7. stol. po Kr.) (XERAVITS 2017, kde i odkaz k edici; viz též PHENIX 2008: 133–135); jde o nerozsáhlé zlomky, z nichž není možné vyvozovat spolehlivé závěry o příbuznosti látky. Robert R. Phenix uvádí v monografii o syrském Kázání o Jozefovi, za jehož autora považuje Balaie z Qennešrín, několik pozdně starověkých syrských a řeckých děl týkajících se postavy Jozefa a obsah některých z nich porovnává (PHENIX 2008: 72–110). Ze srovnání výrazných nebiblických motivů vyplývá, že žádné z komparovaných děl nebylo zřejmou předlohou *Historia Ioseph*; vedle toho však zbývají díla, která Phenix prozkoumat nemohl (o. c. 110). Nápadné dále zůstává, že pasáž o Jozefovi v Koránu neobsahuje v porovnání s *Genesis* nic z jejích kapitol 46–50 a podobně také *Historia Ioseph* končí své líčení událostmi zmíněnými v *Genesis* 45; na druhé straně však *Historia Ioseph* neobsahuje některé motivy příznačné pro 12. sůru Koránu. Epizoda líčící interakci mezi

2.4.2. Bohemikální redakce *Historia Ioseph*

Alfonsova *Historia Ioseph* je dosud známa ze 14 rukopisů.⁶⁵ Všechny pocházejí z 15. století, nejstarší datovaný z r. 1424, nejmladší pak z doby kolem r. 1500. Kritickou edici *Historia Ioseph* (v rámci souborné edice Alfonsova díla) připravil k publikaci španělský filolog Antoni Biosca i Bas z univerzity v Alicante, který dochované rukopisy rozdělil do tří textových redakcí: α , β a γ .⁶⁶

Pouze rukopisy redakce β , s výjimkou jednoho, uloženého dnes ve Vídni, obsahují výše zmíněný Alfonsův dedikační list. Dva z těchto tří rukopisů redakce β a jeden rukopis redakce α pak obsahují onen výše zmíněný kolofon. (Ani nový rukopis z Cividale neobsahuje tyto rámcové pasáže.) Jako informačně nejchudší se pak jeví redakce γ ; ta je ovšem zase zastoupena největším počtem rukopisů (šest rukopisů na papíře, datovaných v rozmezí let 1424 až 1481 – vročení z kolofonu) a je textově velmi jednotná; textologickou terminologií řečeno: jde o **uzavřenou textovou tradici**. A právě z ní pochází předloha staročeského překladu. Jinak řečeno: předlohou *Života Jozefova* byl některý z latinských rukopisů *Historia Ioseph* patřících k redakci γ . Tuto redakci reprezentují následující rukopisy:⁶⁷

- Praha, Cap., O XIX (15. stol.), ff. 201r–218v;
- Praha, NK ČR, I G 12 (kolem 1432?),⁶⁸ ff. 225r–235v;

Jozefem a Putifarovou ženou, které věnuje *Historia Ioseph* značnou pozornost, se stala nesmírně populární také v islámské literatuře a její zpracování se objevují i v arabsko-španělském jazykovém milieu. Možná předloha či pramen(y) *Historia Ioseph* i samo toto latinské zpracování tvoří tedy součást spletité tradice, v níž interferovaly různorodé kulturní transfery a vlivy.

⁶⁵ Jeden z nich, Liège, Bibliothèque du Grand Séminaire, sign. 6 G 27, byl zničen za 2. sv. války. K rukopisům uváděným v literatuře (MEERSEMANN 1940; KAEPPELI 1970: 48–55 (č. 145); STEGMÜLLER 1976: 279, č. 1183) je třeba nově přidat dva rukopisy: 1.) Yale, Beinecke Library, MS 904 (z 15. stol.; datum v kolofonu jednoho z textů: 1436), fol. 178r–192v (popis dostupný: <https://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3806831> [přístup: 27. 3. 2017]); 2.) Cividale del Friuli (Udine), Museo Archeologico Nazionale, Biblioteca Capitolare VIII (z 15. stol.), ff. 155r–166v (stručný, neuspokojivý popis: [http://sip.mirabileweb.it/manuscript/cividale-del-friuli-\(udine\)-museo-archeologico-naz-manuscript/84483](http://sip.mirabileweb.it/manuscript/cividale-del-friuli-(udine)-museo-archeologico-naz-manuscript/84483) [přístup: 27. 3. 2017]).

⁶⁶ S editorem jsem spolupracoval, mám k dispozici pracovní verzi jeho edice *Historia Ioseph*; ta svojí koncepcí nevyhovuje plně bohemistickému zájmu, proto je nutné konfrontovat ji v konkrétních případech přímo s rukopisy. Nově identifikovaný textový pramen z Cividale, který Antoni Biosca i Bas do své edice nemohl zpracovat (našel jsem jej, když už byla edice prakticky hotová), znám velmi krátce a zatím jen z fotografií, které mi díky vstřícnosti muzea v Cividale ochotně pořídila Jana Sovová. Text *Historia Ioseph* je zde výrazně zkrácený a neshoduje se žádnou z redakcí, do nichž rukopisy *Historia Ioseph* rozdělil editor Antoni Biosca i Bas. Nejblíží má k redakci α , od jejížž dvou rukopisů se však na druhé straně také výrazně odlišuje (jen zlomkem těchto odlišných různocnění se shoduje s redakcí β).

⁶⁷ Dále užité zkratky knihoven uvádím souhrnně výše ve vstupní poznámce „Zkratky a značky“.

⁶⁸ TRUHLÁŘ 1905: 126 (č. 288) uvádí v incipitu *Historia Ioseph* rok 1436 (místo náležitého 1336); jde však buď o Truhlářovo přehlédnutí, nebo tiskovou chybu, v rukopise stojí na daném místě zřetelné MCCCXXXVI. Předchozí text zapsaný v tomto rukopise jinou rukou, oddělený ovšem od *Historia Ioseph*

- NK ČR, V D 8 (kolem 1462),⁶⁹ ff. 25ra–34va;
- NK ČR, X D 9 (15. stol.)⁷⁰, ff. 84r–94v;
- Vyšší Brod, Klášterní knihovna, Pap. 121 (1424),⁷¹ ff. 55r–76v;
- London, British Library, Add. 32321 (kolem 1481),⁷² ff. 1r–18v.

Přítom **pět** z celkových šesti rukopisů redakce γ je spolehlivě bohemikálních, jak svědčí obsažené texty, přípisky apod.; šestý, uložený dnes v londýnské British Library, je provenienčně určen jako německý nebo nizozemský,⁷³ není přitom zřejmé na základě jakých argumentů. Jeho provenienci bude třeba ještě ověřit. Redakci γ tedy můžeme označit jako bohemikální.

řadou prázdných folií, má v explicitu rok (14)32. Rukopis je v podobě černobílé digitální faksimile dostupný na www.manuscriptorium.com (přístup: 7. 8. 2015).

⁶⁹ Vročení z kolofonu textů následujících v rukopise po *Historia Ioseph*.

⁷⁰ TRUHLÁŘ 1906: 67 (č. 1888) uvádí jako rok vzniku rukopisu 1394 – datum se čte v explicitu textu zapsaného v rukopise před *Historia Ioseph*, jde však jednoznačně o vročení opsané z předlohy, o rok vzniku opisovaného díla. V následném písařském kolofonu je vročení radováno.

⁷¹ Vročení z kolofonu zápisu *Historia Ioseph*.

⁷² Vročení z kolofonu textu následujícího v rukopise po *Historia Ioseph*.

⁷³ Viz (po zadání signatury):

http://searcharchives.bl.uk/primo_library/libweb/action/search.do?vid=IAMS_VU2 (přístup: 7. 8. 2015).

2.4.3. Historický a literární kontext recepce v Českých zemích

Latinská *Historia Ioseph* je pozdním apokryfem, nebo lépe řečeno parabiblickým textem, a nebyla v pozdním středověku nijak zvlášť rozšířeným dílem. Staročeský *Život Jozefův* představuje podle mých dosavadních poznatků **jediné** zpracování *Historia Ioseph* do vernakulárního jazyka.

Vynořuje se tedy otázka, jak se dostala latinská *Historia Ioseph*, dílo španělského dominikána, do Českých zemí, proč zde došlo k jejímu přepracování a následnému českému překladu, co zapříčinilo českolatinskou recepci?

První hypotetická úvaha, která se nabízí, vede přes jednu z významných osobností 14. století, důležitých jak pro španělského autora *Historia Ioseph*, tak pro českou historii: Blízkost Alfonse Buenhombre k Pierru Roger (Pierre de Rosières, 1291–1352), pozdějšímu papeži Klimentovi VI. (papežem od r. 1342) na jedné straně a blízkost pozdějšího českého a římského krále Karla IV. k témuž vrcholnému představiteli církve na straně druhé nás přivádí k hypotéze, že se *Historia Ioseph* dostala do Čech prostřednictvím francouzsko-českých společenských, politických a kulturních styků. Lze zde pomýšlet přímo na Karlův zájem o Jozefův příběh? V Karlových vlastních literárních dílech nebo dílech vzniklých s jeho vědomím a ani v jiných dobových dokladech Karlova veřejného působení nenacházíme nic, co by dosvědčovalo panovníkův zvláštní zájem o Jozefa Egyptského. Pierre Roger byl vychovatelem Karla IV. na francouzském dvoře, kde mladý Karel pobýval v letech 1323–1330. Vznik *Historia Ioseph* spadá, jak víme, do roku 1336; na základě přímých Alfonsových zmínek předpokládáme, že pobýval kolem r. 1339 v Paříži, začátkem 40. let pak snad i v Avignonu. Je tedy zřejmé, že možná cesta *Historia Ioseph* z Francie do Čech nemohla být spjata s někdejší nejdelším Karlovým pobytem ve Francii. Styky papežského a českého královského i císařského dvora však pokračovaly i po Karlově návratu do Čech. Možnost pomýšlet při transferu *Historia Ioseph* do Českých zemí na francouzsko-české intelektuální kontakty tedy stále zůstává ve hře.

Lucemburky vládnoucí v Českých zemích prozatím neopouštějme. Lze hypoteticky uvažovat i o Moravě jako místě prvotní recepce *Historia Ioseph*: Bohemikální redakce tohoto díla má nejbliž k rukopisu redakce β , který je dnes sice uložen ve Vídni (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 4739 – srov. TABULAE CODICUM 1869:

370), ale provenienčně souvisí s Moravou. Tento papírový kodex byl kdysi součástí knihovny kartuziánského kláštera sv. Trojice v Králově Poli, založeném r. 1375 moravským Lucemburkem, mladším bratrem Karla IV., markrabětem Janem Jindřichem (1322–1375).⁷⁴ *Historia Ioseph* je zde zapsána na ff. 234r–250v, v kolofonu dvou textů, které předcházejí zápisu *Historia Ioseph* a jsou psány toutéž rukou, čteme vročení 1460, jinde pak 1459, což umožňuje klást kodex do přelomu 50. a 60. let 15. století (srov. UNTERKIRCHER 1974: 139, obr. 164 a 188). Tento textový pramen – přesněji – jeho protograf, by mohl být spojovacím článkem mezi *Historia Ioseph* redakce γ a ostatními rukopisy; jinak řečeno: mohl by být „otcem“ bohemikální redakce γ .⁷⁵ Literární zájmy stejně jako francouzsko-české kulturní kontakty máme dobře doloženy u moravského markraběte, syna výše vzpomenutého Jana Jindřicha, Jošta (1351–1411).⁷⁶ Chybí však jakýkoli signál, který by mohl, byť hypoteticky, propojit Joštovy zájmy a styky (či zájmy jeho otce) s pozdním, kdysi brněnským, nyní vídeňským rukopisem *Historia Ioseph*. Mimo to: teprve speciální studium by umožnilo potvrdit, zda protograf textového pramene *Historia Ioseph* z vídeňského rukopisu mohl být opravdu předkem bohemikální redakce γ , nebo zda je vídeňský pramen až produktem textové kontaminace redakcí β a γ .

Vedle výše podaných, poměrně vágních a obtížně verifikovatelných dohadů o důvodech latinskočeské recepce *Historia Ioseph* v Českých zemích se dále zaměřím na obecnější příčiny, vyplývající z obsahu tradovaného díla. Čím jozefovská látka či postava Jozefa mohla poutat? Jednu z odpovědí nabízí S. Jaeger, který zdůrazňuje, že v Jozefovi nacházeli klerikové angažovaní ve dvorských službách předobraz kariéry úspěšného dvorského úředníka. Jozefův příběh, především jeho služba u faraona, jim pomáhal legitimizovat jejich vlastní postavení ve službách světského panovníka (JAEGER 1985: 87–95). Takovouto exemplární roli přisuzuje Jozefovi, podle Jaegera, poprvé už jeden z církevních otců 2. pol. 4. stol. Ambrosius; nejvýrazněji a ve své rozporuplnosti je pak demonstrována v rozšířeném latinském díle, knížecím zrcadle z druhého desetiletí 13. století *Somnium pharaonis* Jeana (Iohannes) de Limoges, sérií fiktivních listů, které si Jozef vymění s faraonem – panovník je zde poučován o panovnických ctnostech

⁷⁴ Po zrušení kláštera 12. 1. 1782 byla klášterní knihovna nabídnuta dvorní knihovně ve Vídni, která si na základě soupisu vybrala konkrétní svazky, odeslané poté 10. 3. 1784 do Vídně (ZAORAL 1973: 207–208). Rukopis je dostupný jako digitální faksimile: <http://data.onb.ac.at/rec/AL00178158> (přístup: 7. 8. 2015); tam viz též výběr sekundární literatury vztahující se ke jmenovanému rukopisu.

⁷⁵ K termínu protograf srov. LICHÁČOV 2015: „Protograf je text, k němuž se bezprostředně nebo prostřednictvím několika málo opisů vztahuje studovaný text.“

⁷⁶ Srov. BALETKA 1996; NEJEDLÝ 2014.

a spravedlivém vládnutí. Ostatně už J. B. Novák v souvislosti s formulářovou sbírkou *Somnium pharaonis*, recipovanou pochopitelně také v Českých zemích, napsal, že „kariéra Josefa Egyptského byla každému notáři ideálem“ (NOVÁK [J. B.] 1906: 125). Není pak bez zajímavosti, že jeden z rukopisů *Historia Ioseph* obsahuje také právě *Somnium pharaonis* a že tyto dva textové celky tvoří veškerou náplň kodexu – moderní katalogizátor pojmenoval jeho obsah jako „recueil sur l'histoire de patriarche Joseph“.⁷⁷

Jaeger se ve své vlivné práci pokusil analyzovat vznik kurtoazní kultury, kurtoazního ideálu a úlohu kleriků při jeho formování. Pohyboval se proto především v období 10.–12. století. Jen jako exkurz vyzvedl jednu z rolí, s nimiž byl starozákonní Jozef exemplárně spojován. Co však přitahovalo na Jozefově příběhu pozornost obzvláště, resp. konstantně, byla kratičká biblická epizoda Jozefova odolávání a odolání Putifarčiným svodům (Gn 39,7–15). *Historia Ioseph* věnuje oproti biblické „historii“ zvýšenou pozornost právě neúspěšnému svádění Jozefa Putifarkou.

Jádro epizody je známé už z egyptské výpravné tradice; významné místo získává v literatuře židovské, křesťanské i muslimské, a to do takové míry, že si vlastně začíná žít vlastním životem. Zájem věnovaný této epizodě ve středověkém křesťanském společenství je nepřímou úměrou její délce v *Genesis*; ústřední role se tak dostalo právě motivům rozvíjejícím tento skrovný biblický narativ, ale majícím pramen jinde než v bibli.

Jeden z vlivných středověkých parabiblických textů *Testamenta duodecim patriarcharum*, vyskytující se v rukopisné i pozdější tiskové tradici i po boku *Historia Ioseph* (resp. *Života Jozefova*), zdůrazňuje právě tuto atraktivní epizodu (testament Jozefův je věnován takřka jen podrobnému líčení interakce mezi Jozefem a Putifarkou) a přidává mnoho nebiblických detailů – intence vyprávění je, jak jinak, především morální.⁷⁸

V evropském, převážně křesťanském prostředí vrcholného a pozdního středověku se epizoda Jozefova odpírání svodům Putifarovy ženy stala oblíbenou jako exemplum ilustrující potřebu odolat jednomu ze sedmi hlavních hříchů – smilstvu – a současně ilustrující nárok nehřešit proti šestému a devátému přikázání. Pronikla proto do

⁷⁷ Bruxelles, Bibliothèque Royale, sign. 5053–5054, ff. 54v–110v (16. stol. nebo kolem r. 1500). Srov. J. Van den Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique*. Tome 1. *Écriture Sainte et Liturgie* (Bruxelles: Henri Lamertin 1901), s. 99–100, č. 218.

⁷⁸ *Testamenta duodecim patriarcharum*, původně aramejsky a hebrejsky psaná, se dočkala jako většina pseudepigrafů široké recepce; pro naše téma je podstatná latinská verze textu, zpracovaná r. 1242 snad Robertem Grosseteste (srov. JONGE 2003); kritická edice latinského textu dosud stále chybí.

katechetických žánrů v širokém slova smyslu⁷⁹ a stala se také častým námětem iluminací, jak svědčí např. miniatury zdobící slavný francouzský traktát, vlastně panovnické zrcadlo o sedmi ctnostech a neřestech *Somme le roi*.⁸⁰ Hřích smilstva (*luxure*) reprezentuje v rukopisech právě scéna nadepsaná *Ioseph et la fole dame*, nebo *Ioseph qui fuit la fole dame* apod.⁸¹ Některá jiná zobrazení epizody svádění Jozefa Putifarkou pak, zdá se, svědčí o interferenci židovské a křesťanské tradice, patrné zvláště v pozdně středověkém Španělsku⁸² – což je mimochodem také časový a zčásti též prostorový kontext relevantní právě pro *Historia Ioseph*.⁸³ Vedle toho upozornila E. G. Heller, že epizoda svádění Jozefa Putifarkou, případně v jiných textových i obrazových verzích přímo ženou faraona či královnou, mohla souviset s aktuálními dvorskými problémy: vlivem královen na dvorech, resp. s problémem cizoložství v prostředí dvora – Jozef a Putifarka tak sloužili jako exemplum manželské věrnosti právě v královských kruzích (HELLER 2009: 24–25).

Ve staročeské literatuře konce 14. a začátku 15. století najdeme několik připomínek této scény (srov. DVOŘÁK 1978: 95–96, který uvedl kromě staročeského překladu *Historia scholastica* také Štítného *Knihy naučení křesťanského* a *Tkadlečka*). Dvořák dále poukázal jako ke komparativnímu materiálu na jiné vrcholně- a pozdněstředověké západoevropské prameny obsahující tutéž scénu.⁸⁴

Staročeská *Školská historie* (v rukopisech stojí doslovně dle častého latinského titulu: *Školastika historia*) podává scénu svádění Jozefa Putifarkou obsahově i rozsahově v podstatě shodně s *Genezí*; přidává jen jedno zajímavé konkrétní vzaté z *Židovských starožitností* Jozefa Flavia (Flavius Iosephus, *Antiquitates Iudaicae*), které představují – v souladu s Comestorovým upřednostněním historické exegeze a doslovného smyslu Písma – nejdůležitější mimobiblický pramen *Historia scholastica*:

Accidit autem ut ait Iosephus [sc. Flavius], ut publica festiuitas instaret, cui etiam mulieres interesse debebant. Tunc illa [sc. domina -- Putifarova žena] egritudinem

⁷⁹ Srov. FAVERTY 1928: 87.

⁸⁰ *Somme le roi* byla zkompileovaná r. 1280 dominikánem Laurentem d'Orléans (Frère Laurent, † po 1302) pro francouzského krále Filipa III. a přeložena do řady jazyků, především románských (prostřednictvím italského překladu však zasáhla i chorvatsko-hlaholské písemnictví – srov. REINHART 2006–2007); české zpracování vzhledem k uvedeným jazykovým okolnostem – absence latinské verze – neexistovalo.

⁸¹ Srov. KOSMER 1975.

⁸² Na středověkém obrazovém i textovém materiálu to dokládá HELLER 2009.

⁸³ Srov. též výše v kap 2.4.1 pozn. 64.

⁸⁴ Pramenné doklady shromážděné Dvořákem by bylo možné výrazně rozšířit.

simulauit uiro captans ob hoc solitudine et silentium, ut exoraret Ioseph. (SYLWAN 2005: 158)⁸⁵

I přihodi se, jakož pravi Jozefus, že nastá obecný hod, a tu také ženy býti miechu. Tehdy ona zamysli sobě nemoc, žádajíc, aby sám byla v pokoji, aby prosila Jozefa. (NOVÁK [J. V.] 1910–1914: 112).

Zmínky o Jozefovi u Tomáše ze Štítného, v traktátu *O hospodářovi, o hospodyní a o čeledi* z tzv. Klementinského sborníku, v *Řečech nedělních a svátečních* nebo v *Knihách naučení křesťanského*, (TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO 1852: 116; IDEM 1929a: 201; IDEM 1873: 67) spojuje odkaz k některému apokryfnímu, nebiblickému podání lánky a obdobný smysl: Štítný zdůrazňuje při výkladu o věrnosti pánu (hospodáři) Jozefovu věrnost Putifarovi (tj. Jozefovu pánu) a odolání svodům Putifarovy ženy (srov. též podrobněji níže v kap. 2.5).

V *Tkadlečkovi* (po r. 1407) je Jozef zmíněn celkem dvakrát. První zmínka (ve 12. kapitole) tvoří součást výčtu biblických příkladů oprávněného zármutku nad smrtí blízkého člověka, *exempla iusti doloris* (Jákob truchlil nad Jozefem, když mu synové sdělili, že Jozefa zadávila divá zvěř; Jozef s bratry oplakával úmrtí Jákoba).⁸⁶ Pro naše téma není podstatná sama o sobě; zato upoutá skutečnost, že tento krátký biblický katalog najdeme už dříve v oslavných pohřebních řečech Jana z Jenštejna a Vojtěcha Raňkova, proslovených latinsky při pohřbu Karla IV. (srov. VILIKOVSKÝ 1940: 383; k Vilikovského upozornění však nijak nepřihlíží editor Tkadlečka F. Šimek – ŠIMEK 1974: 117–118 a 192).⁸⁷ Podruhé padne Jozefovo jméno v poslední, 16. kapitole bez jakéhokoli atributu jako příklad spravedlivého člověka, který cizím zaviněním trpí, ale neštěstí bude zbaven a viník bude trpět. (Pravít' mudřec: „*Spravedlivý často z tesknosti své, jenž jie mievá, vynde a vinný zaň trpěti bude*“). Citát zůstává dosud neurčen, srov. ŠIMEK 1974: 161, 194.) Jozefovo jméno čteme hned v další větě ve stručném výčtu vedle biblické Zuzany a proroka Daniela (srov. ŠIMEK 1974: 161). Na tuto zmínku odkázal DVOŘÁK 1978: 95; je však natolik obecná, že ji, domnívám se, nelze přímo spojit jen s pokoušením

⁸⁵ Do textu-citace přijímám různocnění *debeant* m. *debeant*, uvedené v citované edici na téže stránce v aparátu. Je ovšem třeba zdůraznit, že uvedená edice vychází z nejstarších dochovaných rukopisů *Historia scholastica* a neodráží zcela (jak je patrné i z řady dalších míst) předlohu českého překladatele.

⁸⁶ Srov. VON MOOS 1972: 97–98, resp. paragraf 463–464.

⁸⁷ K atribuci kázání Jenštejnovi (resp. Janu Očkovi z Vlašimi) viz nověji ŠMAHEL 2010. K prameni tohoto biblického výčtu (jímž byl jeden z útěšných listů Petra z Blois – Petrus Blaesensis – z jeho sbírky konsolačních epistolárních formulářů) a žánru srov. NECHUTOVÁ 1992 (s důležitým odkazem ke klasické práci Petera von Moose). Není pochyb o tom, že Moosova rozsáhlá práce by byla užitečnou pomůckou i při interpretaci *Tkadlečka*.

Jozefa Putifarkou a následným Jozefovým uvězněním, jak se Dvořák domníval, ale s celým Jozefovým osudem, s jeho odevzdáním se do božích rukou i v těžkých chvílích.

Následující pramen Dvořák uvést nemohl, protože nebyl vydán: Ve staročeské legendě o sv. Alžbětě Durynské (*Život sv. Alžběty*), připsané Františkem Ryšánkem a v návaznosti na něj i Jaroslavem Kolárem Tomáši ze Štítného (srov. KOLÁR 1995; DAÑHELKA 2013: 227–229) je mládenec (budoucí manžel sv. Alžběty), který odolal předmanželským ženským svodům, přirovnáván k Jozefovi: „*Aj, toť druhý Jozef, jehož jinostvie nemohla přemoci oplzlost ženská. A tak bráně se zlosti, zaslúžil na Bohu, že jemu dohodil dobré ženy, s níž se doslúžil odplaty věčné.*“ (TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO 2006: 33.)

Velmi zajímavý a naší medievistikou dosud nedoceněný pramen představuje nerozsáhlý soubor latinských kázání označovaný *Sermones Greculi* (významného františkánského kazatele přelomu 13. a 14. stol., známého pod přídomek Greculus), napsaný r. 1343 františkánem Jakubem z Bydžova a uložený v rakouském benediktinském klášteře v Admontu (VINTR 1990: 146–149). Kodex je neobyčejně významný tím, že některá latinská kázání obsahují česky psané poznámky a komentáře jmenovaného českého františkána, kterými si pisatel zaznamenával, často jen heslovitě, postřehy zřejmě pro vlastní kazatelskou praxi: zpravidla alegorický a morální výklad motivů.⁸⁸ Na f. 9v ke kázání na svátek Jakuba apoštola si česky poznamenal, po instrukci *hic dic*, několik myšlenek o patriarchovi Jákobovi (!) a poté, po několika latinských poznámkách – které ve studii, z níž dále cituji, nejsou bohužel konkretizovány –, pokračuje: „*Sed Josef jměl nevinné tŕpěnie jeho pro pravú vieru. V žaláři vláščie utěšenie, z žalářě divné vyvedenie. V jeho priebytku múdré poznánie, dostojné povýšenie, ot otcě vláščie požehnánie*“ (o. c.: 146).

Středověká latinská exegetická produkce, ať už šlo přímo o komentáře ke *Genesis*, nebo jinak určená díla, věnovala Jozefovu příběhu velkou pozornost, jak dokládá většina nejvlivnějších autorů patristiky a středověké teologie (srov. DERPMANN 1974, který se zaměřil především na období do konce 12. stol., z 13. století si vybral jen několik příkladů a kratičký nástin věnoval ve své monografii německy psané literatuře). Derpmann dospěl k závěru, že komentáře ke *Genesis* kladou do popředí typologickou interpretaci Jozefova příběhu, kdežto zbývající exegetická produkce užívá rovnou měrou také tropologického výkladu; zatímco typologická interpretace pojímá Jozefa jako

⁸⁸ Pro 1. polovinu 14. stol. vlastně nemáme podobný bohemikální kazatelský pramen, který by umožnil vhléd do české vernakulární kazatelské dílny!

prefiguraci Krista, tropologický výklad spatřuje v postavě Jozefa exemplum, vzor pro hříšného člověka. Naznačené teologické pojetí se pak podle Derpmanna odráží i v literárních dílech v užším slova smyslu, poezii apod., ať už latinské, tak vernakulární.

Doklady pozdněstředověké recepce starozákonního Jozefova příběhu v české literatuře lze vedle výše uvedených příkladů dále rozšiřovat, např. ve staročeském *Zrcadle člověčieho spasenie*, propojujícím jako jeho pozdně středověká a velmi populární latinská veršovaná předloha text a obraz, jsou osudy starozákonního Jozefa typologickou paralelou těch Kristových (srov. paleografickou edici, kterou připravil PATERA 1887: 474–475).⁸⁹ Že Jozef byl „*pro ženu jímán*“, připomíná staročeská tzv. *Píseň o ženách*, vršíci topické příklady ženské lsti (srov. LEHÁR /ed./ 1990: 213). Těžko však z těchto obecných projevů tropologického nebo alegorického chápání biblických postav a epizod vysvětlíme pozoruhodný fakt, že *Historia Ioseph* měla tak výrazný ohlas v Českých zemích: byla zde latinsky přepracována a přeložena do češtiny.

Jozefův příběh, jak jej podává *Historia Ioseph* i staročeský překlad, obsahuje řadu dramatických zvrátů, současně zasahuje širokou škálu lidské zkušenosti (rodinné vztahy, sexuální vztahy, společenskou hierarchii apod., nemluvě o transcendentním rozměru, božím záměru a důvěře v boží moc – motivech zde výrazně reflektovaných). Příběh Jozefa tak má daleko univerzálnější platnost než jen jako varování před smilstvem.

Byla by však myslím chyba redukovat *Historia Ioseph*, resp. *Život Jozefův* na jakousi narativní teologii nebo mravouku. Vyprávění samo má i literární kvality, ať už je chápeme autonomně nebo v jejich jiné praktické funkci: řadu modlitebních a reflexivních pasáží; expresivní výlevy Putifarčina milostného vzplanutí s vlastní citovou dynamikou, od proseb přes hrozby až po destrukci milované bytosti; dopisy, které si vymění Jozef s Putifarkou a které odrážejí jak žánrový („románový“) kontext, tak dobový epistolární úzus (přestože je nemůžeme označit za nějaký formulářový vzor); promyšlená série zkoušek, jímž Jozef vystaví bratry; návratný motiv kupního listu, kterým Jozef konfrontuje bratry v závěru vyprávění, což oproti bibli ještě zdramatizuje finále...

O atraktivitě látky samé pak není pochyb, exoticky působí hned informace obsažená ve vstupním prologu bohemikálních latinských i staročeských rukopisů, že jde

⁸⁹ Stranou také ponechávám latinskou obrázkovou *Velislavovu bibli*, která z největší části obsahuje zhuštěné převyprávění a velkorysé ilustrace textů historických a dalších narativních knih bible.

o dílo španělského autora vzniklé v egyptském vězení. Bohemikální latinská redakce neobsahuje, jak výše zmíněno, ani Alfonsův dedikační list, ani jeho kolofon, a redukuje navíc i informace z prologu. Zmínka o autorství apod., individualizující dílo, je minimalizována na nejnižší míru (u Alfonsova jména se neuvádí ani přídomek Bonihominis, ani příslušnost k dominikánskému řádu, které ve všech ostatních rukopisech, tj. v redakcích $\alpha\beta$, jsou):⁹⁰

bohemikální rukopisy ⁹¹	staročeský překlad ⁹²
Ad honorem Dei et Domini nostri Ihesu Christi, incipit historia Ioseph translata de Arabico in Latinum per fratrem Alfunsium de Hispania, quam scripsit in Egypto existens in carcere zoldani de anno Domini MCCCXXXVI.	Ke cti božie a Pána našeho Ježíše Krista počíná se život Jozefa, a kterak jest byl prodán od bratří.⁹³ Z arabské řeči v latinskú přeloženo skrze bratra Alfunsia z Ispánie. A to jest psal v Ejiptě jsa v žaláři žoldánově u vězení léta po narození Syna božieho, po tisíci po třech stech po třidceti a po šesti letech.

Dobového recipienta bezpochyby zaujalo už to, že *Historia Ioseph* podává alternativní, nebiblickou verzi Jozefova příběhu, resp. že dopovídá (či rozvíjí) to, co je v bibli zmíněno jen stručně, ba nezmíněno vůbec. Přitom toto apokryfní podání mělo v očích tehdejšího vnímatele takřka stejnou platnost jako biblický text.

Apokryfy svoji autenticitu opíraly jednak o deklarovanou starobylost (u novozákonních apokryfů také o atribuci například někomu z evangelistů), jednak o narativní persvazi. Přímý výraz toho můžeme najít ve vlastních slovech autora *Historia Ioseph*, když zmiňuje, že jeho předloha je mezi egyptskými křesťany známá jako

⁹⁰ Nově objevený textový pramen v rukopise uloženém v Cividale (srov. výše pozn. Q), který nelze přiřadit k žádné ze tří redakcí, neobsahuje přídomek Bonihominis, ale obsahuje zmínku o Alfonsově příslušnosti k dominikánskému řádu.

⁹¹ Incipit má ve všech šesti rukopisech v podstatě shodné znění.

⁹² Cituji z rukopisu, pro který jsem v disertační práci zvolil siglu F (Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3), fol. 253rb.

⁹³ Jeden z latinských bohemikálních rukopisů *Historia Ioseph* (NK ČR I G 12) nese nadpis „*Incipit Vita et vendicio Ioseph*“, jinak se v žádném latinském rukopise takové označení neobjevuje ani v nadpise, ani v rámcových pasážích.

starobylá i autentická a současně pojednává mnohé, co v bibli nenajdeme.⁹⁴ Jiný dobový signál působnosti apokryfních, pseudepigrafních a podobných textů čteme v předmluvě jednoho ze staročeských textových pramenů *Života Jozefova* (jde o předmluvu českého pořadatele, nikoli o překlad), nebo v předmluvě k českým tiskům, které obsahují *Poručenství dvanácti patriarchů* doplněné o další jozefovské texty: *Jozef a Aseneth* (český překlad latinské *Historia Ioseph et Aseneth*) a část *Života Jozefova*: z obou předmluv je patrný pozitivní vztah k apokryfním podáním a potřeba konfrontovat je s textem bible, nebo naopak doplnit biblické podání oním apokryfní.⁹⁵

Zmíněná předmluva českého pořadatele i ona předmluva ke starým tiskům jsou doklady relativně pozdní recepce (2. polovina 15. století a mladší) a nezodpovídají přímo otázku po příčinách obliby *Historia Ioseph* v Českých zemích 2. polovina 14. století. Není však pochyb, že sympatetický přístup k apokryfním či parabiblickým látkám byl charakteristický i pro 2. polovinu 14. století. Svědčí o tom soudobé překlady jiných apokryfních staro- i novozákonních děl, prozaických i veršovaných: *Život Krista Pána* (STLUKA 2006; srov. TRÍŠKA 1972: 163–164, kde uvedeny rukopisy, jež editor opomenul), *Život Adama a Evy* (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983: 295–308, 423–425; srov. LEHÁR 2006b, tam uvedena další literatura), *veršovaný zlomek Života Adama a Evy* označovaný též *O prvotním hříchu* (viz LEHÁR 2006b, kde další odkazy), *Dialog sv. Anselma s Pannou Marií o umučení Páně* (TYL 1968: 57–58, zkratka ANS; ke kontextu srov. CARDELLE DE HARTMANN 2007: 203, 369–377; SCHULTZ-BALLUFF 2010) aj. Svědčí o tom také zájem, který tlumočil Tomáš ze Štítného (srov. níže v kap. 2.5), ba už samo ohromné rukopisné rozšíření latinských apokryfů v českých a evropských knihovnách pozdního středověku na jedné straně, i množství různých adaptací ve všech evropských literaturách na straně druhé, či společný výskyt těchto apokryfů v biblických kodexech nebo rukopisech obsahujících nejrůznější pomůcky ke studii bible atd.

Hledáme-li historický myšlenkový kontext recepce latinské *Historia Ioseph*, resp. jejího zčeštění, nemůžeme pominout relativně raný překlad bible do češtiny krátce po polovině 14. století (kolem 1360), jeho rychlé rukopisné rozšíření následované revizemi textu a novými úpravami (redakcemi) z přelomu 14. a 15. století a boom rukopisných biblí v následujících desetiletích.

⁹⁴ Srov. výklad výše v kap. 2.4.1, kde Alfonsova slova rekapituluji. Rámcové pasáže, v nichž se ona slova objevují, nejsou obsaženy v bohemikálních rukopisech, tj. v redakci γ.

⁹⁵ Jde o rukopis, pro který jsem v disertační práci zvolil siglu **B** (Praha, Národní knihovna České republiky, XVII B 15 /z r. 1465/), f. 336vb–337rb. Předmluvě věnuji zvláštní pozornost níže v kap. 4. Tiskům věnuji pozornost níže v kap. 3.2.

V Českých zemích 2. poloviny 14. století rozhodně převládalo klima otevřené recepce latinských biblických a parabiblických textů: vedle již zmíněných překladů různých prozaických i veršovaných apokryfů, dále např. *Velislai biblia picta* (*Velislavova bible*), překladu *Historia scholastica*, *Speculum humanae salvationis* připomínám alespoň bohemikální redakci *Vita Adae et Evae*, kterou následuje už výše připomenutý český překlad (FREY – KAESTLI – OUTTIER – PETTORELLI /ed./ 2012a, 2012b), *Visio Pauli* (JIROUŠKOVÁ 2006),⁹⁶ překlad části Postily Mikuláše z Lyry (Nicolaus de Lyra) (Homolková 2007). Z biblických a parabiblických děl, které byly v evropské kultuře vrcholného a pozdního středověku rozšířeny, se tak zčeštění dočkala většina děl. Česká recepce *Historia Ioseph* i její zčeštění do tohoto kontextu dobře zapadá.⁹⁷

Konrad Burdach označil 14. století jako století bible určené laikům („Jahrhundert der Laienbibel“) (BURDACH 1924: 26). Pro české země to výslovně platí o 15. století. V případě českého 14. století často tápeme: Institucionální pozadí (i jednotlivců jako „institucí“, objednavatelů apod.) je velmi těžké rozkrýt a konkretizovat. Nejstarší překlady biblických knih (žalmů a evangelií) jsou spojeny s řádovým prostředím, především benediktinek a benediktinů. V případě dalších překladatelských aktivit ústících v překlad celé bible se hypoteticky uvažuje o podpoře císaře a krále Karla IV., který v latinsky psané autobiografii sama sebe představil také jako interpreta Písma. Konkrétní biblické rukopisy v německém jazyce lze spojit s Václavem IV., resp. jeho dvorem.⁹⁸ Nejstarší doložený celobiblický český překlad (kodex byl zničen na začátku 2. sv. války) neobsahoval žádné indicie, které by nás spolehlivě přivedly k odpovědi na otázku, kdo byl jeho objednavatel, hypoteticky lze opět uvažovat o svatojiřských benediktinkách.⁹⁹ Jakousi paralelní polis představuje písařská činnost skriptoria kláštera Na Slovanech (později zvaného Emauzský), kde vznikly kodexy psané česky hlaholským písmem (mj. právě bible a *Historia scholastica*). První český překlad bible, *Meditationes vitae Christi* (staročeský *Život Krista Pána*) a *Legenda aurea* (staročeský *Pasionál*) lze důvodně spojit s dominikány jako původci; adresáty přitom mohly být

⁹⁶ Oproti editorce se stále domnívám, že staročeský překlad *Visio Pauli* pochází až z poloviny 14. století (srov. SICHÁLEK 2008, JIROUŠKOVÁ 2010: 19–20, pozn. 76 – autorčina polemická argumentace je zavádějící).

⁹⁷ Srov. také níže kap. 6: Kodexový kontext *Života Jozefova*.

⁹⁸ Starší německé překlady a výkladu biblických knih tzv. Rakouského překladatele bible jsou v několika případech doloženy v Čechách (Teplá, Krumlov), proveniečně ovšem patří do Dolního Rakouska, resp. Štýrska (kde byl krumlovský fragment ještě v 17. století). Protože i tepelské nálezy jsou druhotně užití fragmenty, zůstává sporné, zda lze na takových dokladech důvodně uvažovat o recepci rakouského biblického překladu v německých nebo jazykově smíšených oblastech Čech.

⁹⁹ Srov. SICHÁLEK 2017a: 74–75, pozn. 28.

v první řadě, jak se předpokládá, opět ženské kláštery. Z konce 14. století a především z 15. století pochází celá řada latinsko-českých biblických slovníků (srov. souhrnně VOLEKOVÁ 2015). Vedle biblických překladů a slovníkových pomůcek vznikla od 2. desetiletí 15. století řada českých veršovaných i prozaických děl představujících zčásti patchwork biblických citací, parafrází a jejich kontextových specifikací, užitých jako argument v rámci husitské a antihusitské věroučné polemiky.

Jedno zůstává jisté: V textové tradici latinské *Historia Ioseph* hrály České země významnou roli.

2.4.4. Přímá předloha Života Jozefova

Při studiu staročeských předhusitských prozaických děl s beletristickou tendencí, která se zakládají na latinských předlohách a kde přitom látka není vzata z českých dějin, hrála otázka předloh ústřední roli. Mnoho pozornosti tomuto problému věnovala – ve stopách Jana Vilikovského – Anežka Vidmanová. Doložila na několika příkladech, že česká zpracování se obvykle zakládají na bohemikálních latinských verzích (srov. např. VIDMANOVÁ 1984a: 296–297; EADEM 1998: 125; EADEM 2003: 171–172; v uvedených studiích jsou bibliografické odkazy k dalším analytickým pracím autorky).¹⁰⁰

Zásadním zobecňujícím poznatkem, k němuž Vidmanová došla, je, že „do češtiny byla [...] překládána jen ta díla, která došla [v českých zemích] velké obliby v rouše latinském“ (EADEM 1975: 236; srov. EADEM 1998: 125, odkud pochází i citační doplněk v hranatých závorkách). Tato tendence se dobře ukazuje i u staročeské prózy *Život Jozefův*, je však třeba položit v uvedeném citátu důraz právě na slova v hranatých závorkách. Bez nich totiž tvrzení A. Vidmanové, formulované přiznaně jako předběžné zobecnění, neplatí: „Domnívám se, že česky byly zpracovány pouze ty věci, které ve svém cizojazyčném rouchu došly mimořádné obliby, že se překládalo nebo adaptovalo nebo zpracovávalo vždy jen takové dílo, které zajímalo mnoho lidí.“ (VIDMANOVÁ 1998: 146).

Historia Ioseph měla jako pozdně středověké dílo malou recepci, v porovnání s Pseudo-Burleyovým (Gualterus Burlaeus) *De vita et moribus philosophorum*, Jakuba de Cessolis *De ludo scaccorum* (kolem r. 1300), Jakuba de Voragine *Legenda aurea* (kolem r. 1265), či dalšími díly, jako *Gesta Romanorum* aj., která Vidmanová uváděla nejčastěji jako příklady. Přesto se *Historia Ioseph* u nás dočkala nejen zvláštní úpravy, která vyústila v novou redakci textu, ale také jejího následného českého překladu.

Není pochyb, že staročeský autor překládal *Historia Ioseph* z textu příslušejícího právě k bohemikální redakci. Je to patrné na řadě růzností, nejčastěji vynechávek, typických pro redakci γ :

Nejmarkantněji např. hned v 1. kapitole, kde rukopisy redakce γ neobsahují delší textový úsek, rozepři mezi Rubenem, resp. Judou a ostatními Jozefovými bratry. Tutěž pasáž pak neobsahují ani staročeské texty. K vynechávce zřejmě došlo omylem, přeskočením úseku textu, který začíná a končí tímtož slůvkem *nolite*, a to shodně

¹⁰⁰ Častěji však Vidmanová upozorňovala na obtíže, které doprovázejí snahu zjistit, zda latinské verze – podklady českých adaptací – vznikly v českých zemích; jako bezpečný poznatek zdůraznila v této souvislosti význam středoevropského prostoru (např. VIDMANOVÁ 1975; EADEM 1998: 125).

v promluvě Rubenově. Jde tedy o nedopatření písaře (opisovače) protografu, z něž vzešly všechny dochované rukopisy γ :¹⁰¹

α, β	γ	staročeský překlad ¹⁰²
<i>...per Deum excelsum, nolite peccare in puerum ... nolite occidere eum manibus vestris...</i>	<i>...per Deum excelsum, nolite occidere eum manibus vestris...</i>	<i>...skrze boha najvyššieho, nerod'te zabíti jeho rukama vašima...</i>

Je-li můj předpoklad, že šlo o nechtěné přeskočení úseku textu, správný, byl písař protografu redakce γ už dále pozornější: větu, která uzavírá dialog Rubena s bratry (případně v $\alpha\beta$ dialog Rubena, Judy a bratrů), upravil tak, aby dávala smysl:

α, β	γ	staročeský překlad ¹⁰³
<i>Et acquieverunt consilio Ruben et Iude.</i>	<i>Et acquieverunt consilio Ruben.</i>	<i>A uposlechli sú rady jeho, Rubenovy.</i>

V 2. kapitole se bratři začnou Jozefovi posmívat, poté co jej uvrhli do prázdné stundy, a činí narážky na jeho sny (ty v *Historia Ioseph* přímo zmíněny nejsou; srov. *Genesis* 37,6–8 a 37,20). Celá výsměšná promluva bratrů k Jozefovi začíná takto, shodně ve všech rukopisech α , β i γ : „*O rex noster, salva nunc teipsum* ($\beta\gamma$: *temetipsum*) *et adorabimus te! Ubi sunt nunc sompnia tua?!*“ V redakcích $\alpha\beta$ pokračuje tato promluva bratrů k Jozefovi ještě výslovnou zmínkou o motivech jeho snů:¹⁰⁴

Řekls přece, když jsme vázali snopy, že tvůj snop vstal a naše schýlené snopy se tvému snopu klaněly! Takovými a mnoha jinými slovy vysmívali se synové služebnic Jozefovi, bratru svému.¹⁰⁵

¹⁰¹ Latinskou *Historia Ioseph* cituji podle edice Antoniho Biosca i Bas, u redakce γ přihlížím k rukopisům. Staročeský překlad cituji podle rukopisů: **F** (Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3); **M** (Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III H 29); které se liší (pominu-li časté omyly písaře druhého zmíněného rukopisu) jen v drobnostech, především hláskoslovných a morfologických; konkrétní odkazy s uvedením pramene uvádím vždy v poznámce pod čarou.

¹⁰² **F**, f. 254ra.

¹⁰³ **F**, f. 254ra.

¹⁰⁴ Následující úryvek je mým překladem latinských slov, která v původním znění cituji v tabulce níže.

¹⁰⁵ „Syny služebnic“ jsou míněni Jozefovi bratři, které Jákob zplodil se služebnicemi svých dvou žen, jak se píše na začátku *Historia Ioseph*.

Tato pasáž však v redakci γ není a nenajdeme ji ani ve staročeském překladě. Rukopisy redakce γ , až na jeden z nich, uložený dnes ve Vyšším Brodu, odkazují na bibli: „*prout in Biblia, resp. et cetra prout in Biblia*“. Vyšebrodský rukopis nemá na tomto místě žádný odkaz.

α, β	γ	staročeský překlad ¹⁰⁶
<i>O rex noster, salva nunc temetipsum et adorabimus te! Ubi sunt nunc sompnia tua?!</i>	<i>O rex noster, salva nunc temetipsum et adorabimus te! Ubi sunt nunc sompnia tua?!</i>	<i>Nuž, králi náš, pomoz sobě nyní a klaněti se budem tobě! Kde sú nyní snové tvoji?!</i>
<i>Dixisti enim quod nobis ligantibus manipulos manipulus tuus staret, et manipuli nostri proni adorarent manipulum tuum. ... Talibus et pluribus aliis verbis irridebant filii ancilarum, Ioseph, fratrem suum.</i>	<i>Prout in Biblia. (var.: Et cetera prout in Biblia.)</i>	

Jak je patrné, odkaz k bibli ve staročeských rukopisech chybí. Neznamená to však, že se staročeský překlad nejužěji shoduje s latinským zněním *Historia Ioseph* v rukopise vyšebrodském (což je ten jediný z redakce γ , v němž odkaz k bibli také chybí).¹⁰⁷

Ve skutečnosti žádný z rukopisů redakce γ netraduje text, který by se vztahoval ke staročeskému překladu těsněji než ostatní. Každý z textových pramenů redakce γ obsahuje na některých místech různocnění, drobné slovní či motivické přídatky nebo lakuny, které se na daném místě neshodují se staročeským překladem a které, viděno z druhé strany, podávají svědectví o rukopisné transmisi textu *Historia Ioseph* v redakci γ , o filiaci jejích textových pramenů.¹⁰⁸ Jinak řečeno: všechny dochované latinské

¹⁰⁶ F, f. 254ra.

¹⁰⁷ Vyšší Brod, Klášterní knihovna, Pap. 121, f. 57v.

¹⁰⁸ Srov. níže v kap. 2.4.5.

rukopisy redakce γ jsou produktem opisovačské tradice, která se místy v rovině různocnění už vzdálila od konkrétní textové předlohy českého překladu. Tak např. zmíněný latinský textový pramen *Historia Ioseph* z Vyššího Brodu obsahuje jako jediný rukopis toto singulární různocnění (jde o promluvu Judy k bratrům, kteří se ho předtím ptali, zda mají Jozefa prodat kupcům):

staročeský překlad ¹⁰⁹	γ (vyjma Vyšší Brod)	Vyšší Brod	α, β
<i>Jestliže podle rady mé učiniti chcete...</i>	<i>Si consilium meum facere vollueritis...</i>	<i>Si consilium meum audire vollueritis...</i>	<i>Si velletis facere secundum consilium meum...</i>

Ale vraťmě se k problematice latinské předlohy, resp. poměru redakce γ ke zbylým dvěma redakcím *Historia Ioseph*. Příkladů, které dokládají rozdíl redakcí $\alpha\beta$ a redakce γ a závislost českého překladu na ní, by bylo možné uvést celou řadu, protože prostupují kapitolu po kapitole konstantně celý text. Zde se omezím na několik snadno sledovatelných ukázek, které jsem vybral z celého rozsahu textu. Volil jsem také ta místa textu, kde se redakce $\alpha\beta$ navzájem neliší, nebo jen minimálně – na takovém textovém pozadí dobře vynikne rozdílné znění redakce γ .¹¹⁰

Signifikantní rozdíl mezi redakcí γ (a staročeským překladem) a redakcemi $\alpha\beta$ je například v 5. kapitole (4. kapitola *Života Jozefova*), na začátku Jákobova nářku nad Jozefem (poté, co Jákobovi synové přinesou otcí zprávu, že divá zvěř Jozefa rozsápala).

α, β	γ	staročeský překlad ¹¹¹
<i>Ve, ve michi</i> (var. α : <i>Ve michi! Ve michi</i>) <i>super te, fili mi!</i>	<i>Ve, ve, ve michi,</i>	<i>Běda, běda, běda mně,</i>

¹⁰⁹ F, f. 254vb.

¹¹⁰ Počínajíc 2. kapitolou objevují se v rukopisech *Historia Ioseph* rozdíly ve členění textu, a tedy i v počtu kapitol (jak mezi redakcemi, tak v rámci redakcí) – odkazy s čísly kapitol, které dále uvádím, jsou proto jen hrubě orientační a neodrážejí realitu všech rukopisů. (Popisovat zde rozdíly ve členění rukopisů na kapitoly by postrádalo smysl.)

¹¹¹ M, f. 11r.

<i>Ve michi super te, o dilecte mi! O columpna senectutis mee et consolator doloris mei! O decora facies et aspectus amabilis! Ve michi super te!</i>	<i>o columpna senectutis mee, ve michi, o consolator doloris mei! O decora et amabilis, Ioseph, absentia tua, dolor et tristitia cordis mei amarissima!</i>	<i>slúp starosti měj, běda mi, ó utěšiteli bolesti méj! Ó krásné a velmi milé tvé nepřítomnosti nebytí! Bolest, zámutek srdce mého velmi hořký!</i>

V závěru příkladu se čtení γ a staročeský text rozcházejí, nakolik lze vidět z dochovaných textových pramenů: překlad „*absentia tua*“ jako „*tvé nepřítomnosti nebytí*“ je překvapivý, ale v kontextu dává dobrý smysl, kdežto latinské čtení je zde zřejmě porušené.

V jedné části dramaticky vystavěné scény svádění Jozefa ženou Putifara, jeho pána (8. kapitola *Historia Ioseph*, resp. 7. kapitola *Života Jozefova*), odmítá Jozef naléhání paní mimo jiné těmito slovy:

α, β	γ	staročeský překlad ¹¹²
<i>...dominu meus dedit (michi)¹¹³ cuncta que habebat in manu mea et expresse excepit te dicens...</i>	<i>...dominus meus et maritus tuus omnia bona sua dedit michi ad manus, excepta domina.</i>	<i>...pán mój a muž tvój všeco sbožie své dal mi v mú moc, kromě tebe samé, panie mé.</i>

¹¹² F, f. 256vb.

¹¹³ *Michi* čteme v redakci β jen v jednom rukopise – vídeňském.

V $\alpha\beta$ následuje po „*dicens*“ ještě několik vět, které v γ nejsou a nemají zde ani žádnou paralelu; nejsou pak ani ve staročeském *Životě Jozefově*.

V redakci γ argumentuje Jozef na Putifarčiny návrhy i v následující scéně obdobně jako v předchozím příkladě; v redakcích $\alpha\beta$ tato opakovaná argumentace chybí. Český překlad se opět shoduje se zněním γ .

V redakci γ jsou zkráceny výhrůžky Putifarky, která opakovaně naléhá na Jozefa, aby s ní spal, a nakonec mu líčí, jaké tresty ho čekají, pokud nesvolí; vedle zkrácení předlohy zde však γ také přidává nový drobný motiv, který se pak dostane i do českého překladu v silně expresivním vyznění: „*Videbis ... pedesque tui ferrum demolient*“ – „...nohy tvé železo slepce“.

Z dopisu Putifarky Jozefovi poté, co se Jozef stal správcem Egypta (13. kapitola *Historia Ioseph*, resp. 11. kapitola *Života Jozefova*), vypouští redakce γ některé motivy a věty (jde zčásti o ty, které působily redundantně, jako např. dvojitá zmínka o Benjaminovi). Z podobného důvodu zřejmě vypouští redakce γ část Putifarovy promluvy: Putifar poté, co se dozvěděl, že byl Jozef faraonem jmenován správcem Egypta, říká ženě, že prohlédl její někdejší lež, když tvrdila, že ji Jozef chtěl znásilnit. Proto se také, zdůrazňuje Putifar, sám nechoval k Jozefovi krutě a dal jej do žaláře jen proto, aby vyhověl ženině vůli. Všechny motivy (Putifarovo prohlédnutí ženiny lži, jeho nenásilné zacházení s Jozefem i vyhovění ženině vůli) jsou zmíněny už jinde v textu *Historia Ioseph* – výpustky v redakci γ tedy působí ústrojně. Staročeský překlad odráží i zde znění redakce γ .

Také Jákobova modlitba v 19. kapitole, resp. 17. kapitole *Života Jozefova*, je v redakci γ podána zhuštěně, bez motivické variace, s níž se naopak setkáme v redakcích $\alpha\beta$.

Ve 20. kapitole *Historia Ioseph* (resp. 18. kapitole staročeského zpracování) přicházejí bratři do Egypta podruhé, tentokrát už i s nejmladším bratrem Benjaminem. Jozef se ptá Benjaminu na otce Jákoba. Redakce γ se i zde zřetelně liší od znění redakcí $\alpha\beta$; staročeský text sleduje znění γ :

α, β	γ	staročeský překlad ¹¹⁴
<i>Et conversus Ioseph ad fratrem suum Benjamin,</i>	<i>Et</i>	A

¹¹⁴ F, f. 262ra.

<i>interrogavit eum dicens: Senex ille pater tuus vivit?</i>	<i>interrogavit eum dicens: Viuit autem pater ille senex?</i>	<i>otázal ho řka: Jest-li živ otec onen starý?</i>
<i>Responderunt omnes dicentes: Eciam, domine, et desiderat te videre, et salutat te, et orat tibi bona, et mittit tibi hoc xenium per nos et istam litteram quam scripsit tibi, o domine, manu sua (propria – add. vídeňský rukopis z redakce β)</i>	<i>Respondit Benjamin: Eciam, domine, vivit et salutavit te, et mittit tibi litteram istam quam scripsit manu propria</i>	<i>Odpověděl Benjamin: Ovšem, pane, živ jest a mnoho dobrého vzkázal a posielá ted' list tento, který svú rukú napsal jest.</i>

Redakce γ také zkracuje obsírnější líčení nářku Jákobova, jak jej Jozefovi podává Benjamin ve 22., resp. 19. kapitole; nebo redukuje Judovu prosbu za Benjaminu (Juda Jozefovi líčí, jak moc Jákob na Benjaminovi lpí) ve 26., resp. 22. kapitole. V závěru následující kapitoly obsahuje redakce γ naopak stručný přídavek: vykresluje kolorit před jednou z klíčových scén, když k Jozefovi přicházejí kupci, kteří jej kdysi koupili: γ zde stručně líčí Jozefův majestát a údiv i strach bratrů v konfrontaci s tím.

Uvedení kupců do děje a převážná část epizody s kupci, jimž má Jozef pomoci vyřešit vzájemný spor, se v redakci γ liší od znění zbylých dvou redakcí. Redakce γ především zkracuje vyprávění kupců o prodeji Jozefa, dále přidává nové motivy, odlišně rozvrhuje syžet a mění lineární strukturu epizody: V $\alpha\beta$ hovoří s Jozefem pouze předák kupců a referuje o sporu, jehož je sám hlavním aktérem; v γ hovoří s Jozefem kupci nejprve jako skupina, pak, když přijde řeč na jádro sporu, ujímá se slova jeden z kupců, který spor kdysi vyvolal, a hájí se před Jozefem.

Staročeský *Život Jozefův* se ve všech uvedených případech, včetně epizody s kupci, shoduje s redakcí γ .

V předposlední, 29. kapitole přidává redakce γ (a v závislosti na ní i staročeský překlad) krátkou reminiscenci na motivy ze začátku *Historia Ioseph*, z její 2. kapitoly:

γ	staročeský překlad ¹¹⁵
<i>Ego sum Ioseph, frater vester quem in cisternam veterem miseratis fame periendum. Et cum sedebatis et comedebatis iuxta os cisterne, clamastis improprium michi, vultibus vestris inclinatis in cisternam dicentes: Tu es rex noster, adiuva te, et liberent te visiones sompniorum tuorum.</i>	<i>Já sem Jozef, bratr váš, kteréhož ste do čisterny staré byli upustili, abych hladem byl umřel. A když ste seděli a jedli nad jamú, křičeli ste horléce, hlavami svými kývajíce, do čisterny nahlédajíc a praviece: Ty si král náš, pomoz sobě, ať tě zprostie vidění snův tvých!</i>

Mimoходом, tuto reminiscenci podává – s drobnými rozdíly – vedle redakce γ i několikrát výše zmíněný rukopis redakce β , který je dnes sice uložený ve Vídni, ale původně patřil na Moravu; ze všech rukopisů redakcí α a β má tento rukopis nejbliž k bohemikální redakci γ , a je tedy, zdá se, spojujícím článkem redakce γ a redakce β .

¹¹⁵ F, f. 266va.

2.4.5. Historia Ioseph γ × Historia Ioseph α , β

Jak je dobře patrné na předchozích příkladech, bohemikální redakce (γ) se liší od textového znění zbylých dvou redakcí *Historia Ioseph* rozsahově a stylisticky: abreviací a simplifikací. Nejde přitom ve většině případů o náhodné ani mechanické krácení, ale o stylizační záměr. Redakce γ podtrhuje epickou linii příběhu, upřednostňuje motivickou symetrii a posiluje logiku vyprávění. Je v úhrnu kratší než α a β ; potlačuje výrazovou variaci, k níž se někdy uchylují zbylé dvě redakce. Řadu jejich motivů vynechává nebo přeskupuje, jen výjimečně něco přidává; vypouští vedlejší věty, ze samostatných vět naopak dělá věty vedlejší či polovětné konstrukce; referenci vypravěče někdy nahrazuje přímou řečí, jindy z přímé řeči udělá nepřímou, s cílem komprimovat vyprávění a urychlit dějový sled.¹¹⁶

Tak např. v epizodě z poslední třetiny vyprávění *Historia Ioseph*, v níž Benjamin líčí Jozefovi (stále ještě nerozpoznanému), že měl jednoho bratra, kterého otec jednoho dne poslal za ostatními bratry na pastviny, stojí proti sobě:

α	β	γ
<i>...pater meus misit illum ad oves ubi isti fratres mei pascabant greges...</i>	<i>...pater meus misit illum ad oves ad locum ubi erant isti fratres mei et pascabant greges...</i>	<i>...pater meus misit semel ad istos fratres meos greges pascentes...</i>

V Jákobově promluvě k jeho synům na začátku *Historia Ioseph* („*Filii mei, vos perditis pecora et bona vestra*“) má bohemikální redakce jednoduchou modifikaci:

α , β	γ	staročeský F
<i>pecora et bona vestra</i>	<i>pecora vestra</i> ¹¹⁷	<i>nábytky [= dobytek] vaše</i>

V blízké scéně, přimykající se k biblickému pretextu (Jozefa hledá na pastvinách bratry, bloudí a potká ho muž-anděl Páně), dochází k narativní komprimaci:

¹¹⁶ Podaná charakteristika pojmenovává určitou tendenci, nikoli pravidlo!

¹¹⁷ Jen pro úplnost uvedu, že čtyři z šesti rukopisů redakce γ zde mají místo přivlastňovacího zájmena „*vestra*“ jiné přivlastňovací: „*nostra*“, což nijak neporušuje smysl. Tuto záměnu snadno vysvětlíme opisovačovou mylnou identifikací písařské zkratky (*n* a *u* lze v mnoha rukopisech těžko odlišit).

α, β	γ	staročeský překlad ¹¹⁸
<i>Invenit (α: Invenitque) eum vir errantem in agro. Id est (α: Idem) angelus (α add. erat) Domini, qui descendit de celo ad eum in similitudinem pastoris...</i>	<i>Angelus Domini invenit illum errantem descendens de celo in pastoris similitudine...</i>	<i>Anjel boží nalezl ho blúdiece, sstúpiv s nebe v osobě pastušie...</i>

V γ je dále redukován Jákobův nárek nad Jozefem, poté co mu synové sdělí, že Jozefa zadávila zvěř a předloží otci Jozefovu pestrobarevnou tuniku zbrocenou krví; přitom u některých z těchto elidovaných Jákobových exklamací, které mají značně stereotypní konstrukci, nejde spolehlivě rozhodnout, zda se jedná o záměrnou úpravu redaktora, nebo o bezděčné přeskočení úseku textu mezi týmiž slovy.

Pokud jde o vědomé stylizační úpravy bohemikálního redaktora *Historia Ioseph*, příznačná je jedna z dramatických scén: Bratři jsou cestou z Egypta domů pronásledováni Jozefovými muži a usvědčeni z krádeže (Jozef nechal tajně vložit do zavazadla jednoho z bratrů svůj drahocenný pohár). Když vytáhne Jozefův úředník před očima nic netušících bratrů onen pohár z Benjaminova vaku, bratři jsou tak konsternováni, že nejsou s to naložit svá zavazadla zpět na dobytek a uposlechnout tak příkazu. Redakce γ se zde v detailech opět rozchází se zněním zbylých dvou redakcí; staročeský Život Jozefův odráží znění γ : bratrům se strachem třesou ruce, takže jim Jozefovi muži musí pomoci, kdežto $\alpha\beta$ dávají přednost obraznému vyjádření – strach ochromil srdce bratrů.

α, β ¹¹⁹	γ	staročeský překlad ¹²⁰

¹¹⁸ F, f. 253vb.

¹¹⁹ Znění redakce α zde není identické s β , rozdíly ovšem nejsou tak výrazné, a proto je v zájmu zpřehlednění příkladu pomíjím.

¹²⁰ Rukopisy se zde poněkud rozcházejí: většina z nich obsahuje chybu, která je výsledkem textové transmise, substantivum *ruce* bylo zaměněno s adverbium *rúče* (= rychle) a spojeno s předchozí větou. Cituji podle F (Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, A f 3 /z 50. let 15. stol./), f. 264rb, a zmíněnou koruptelu emenduji. Shodné znění přináší rukopis M (Praha, Knihovna Národního muzea, III H 29 /asi z r. 1470/), f. 46v, který obsahuje na daném místě ještě jiné chybné čtení: „Vklad'te zase tu spíži na dobytek váš a vrat'te se ku pánu mému řkúce. Bratří třesíchu se strachem kladenie na ten dobytek...“ Jediný rukopis E (Praha, Národní knihovna České republiky, XVII E 10 /z r. 1485/), f. 125v, má čtení na daném místě bez koruptely: „Vklad'te zase tu špiži na dobytek váš a vrat'te se ku pánu mému. Tu se třeséchu

<i>Onerate</i>	<i>Onerate</i>	<i>Vklad'te</i>
<i>animalia vestra et</i>	<i>contra</i>	<i>zase tu špíži</i>
<i>redite</i>	<i>animalia vestra et</i>	<i>na dobytek váš</i>
	<i>revertimini</i>	<i>a vraťtež se</i>
	(var. <i>convertimini</i>)	
<i>mecum</i>		
<i>ad dominum meum</i>	<i>ad dominum meum.</i>	<i>ku pánu mému!</i>
<i>Ioseph.</i>		
<i>Ipsi autem sic erant corde</i>	<i>Fratrum autem manus</i>	<i>Ruce bratří</i>
<i>confracti pre timore quod</i>	<i>tremule erant timore</i>	<i>třesiechu se strachem</i>
<i>non poterant onerare...</i>	<i>ad onerandum animalia...</i>	<i>k kladení na ten dobytek...</i>

Přesto ne všechny úpravy, s nimiž se v redakci γ setkáme, lze jednoznačně vysvětlit a určit jejich možnou motivaci. Některé z nich jsou, zdá se, vedeny potřebou „říkat věci jinak“. Jak jsem také výše zmínil, u několika málo omisí nelze ani jasně rozhodnout, co je nechtěným vynecháním (přeskočením) úseku textu, a co výsledkem záměrné redukce.

Některé úpravy mohly být motivovány buď jazykově stylisticky, nebo poetologicky (ve smyslu *aemulatio*, *Wiederholung*, *Wiedererzählung*, *retelling*). Časté jsou iterativní lexikální varianty a substituce (nahrazení jména zájmenem, doplnění přivlastňovacího zájmena apod.).¹²¹ Podrobnější studium by si zasloužila kvantita i kvalita gramatických, lexikálních, syntaktických či motivických substitucí a modifikací:

vendicionis litteram (γ) \times *litteram emptionis* (α , β)

O Ioseph, dormi mecum (γ) \times *Dormi mecum, o Ioseph* (α , β)

ignoscet tibi Dominus Deus tuus (γ) \times *remittet tibi Deus* (α , β)

sed diabolus dominam non dimisit, sed magis ipsam inflamavit quotidie (γ) \times *sed diabolus non dimisit eam, sed magis ac magis ipsam* (var. *eam*) *cotidie inflammabat* (α , β)

Několik dalších, snadno sledovatelných příkladů:

α , β		γ	komentář
<i>...omni die explicabat</i> [sc. Iacob] <i>ante se</i>	\times	<i>...omni die explicabat</i> [sc. Iacob]	1. Jméno <i>Ioseph</i> je v γ zmíněno v předchozí větě a na citovaném místě tedy

ruce všech bratruov strachem kladúce na ten dobytek...“ O poměru mezi staročeskými rukopisy, včetně jejich textové charakteristiky, pojednávám detailně níže, v kapitole 3.4.

¹²¹ K pojmu iterativní varianty srov. níže kap. 3.3.2, pozn. 198.

<i>tunicam</i> <i>Ioseph</i>		<i>tunicam</i> <i>eius</i>	nahrazeno zájmenem. 2. Zdálo se snad českému překladateli „ante se“ v daném kontextu redundantní?

α, β		γ	staročeský překlad
[Iacob] <i>rigabat lacrimis</i>	×	[Iacob] <i>irrigabat lacrimis</i>	<i>slzami smáčieše</i> (var. <i>smočováše</i>)
<i>Porro mercatores...</i>	×	<i>Autem mercatores...</i>	<i>Ale kupci...</i> (var. <i>Kupci pak...</i>)

α, β		γ
α : <i>cum amor estuaret in muliere...</i>	×	<i>cum domina estuaret amore Ioseph...</i>
×		
β : <i>cum domina ioseph estuaret amore...</i>		

α, β		γ
α : <i>Si alius frater vester quem ut dicitis bestia silvestris comedit...</i>	×	<i>Si frater iste vester quem asseritis a bestia (var. add. feris) comestum...</i> ¹²²
×		
β : <i>Si alius frater vester quem ut asseritis bestia comedit...</i>		

Některé rozdíly mezi bohemikální redakcí γ a zbylými dvěma redakcemi lze vysvětlit i respektem k biblickému podání (tak např. v $\alpha\beta$ prodají bratři Jozefa kupcům za 20stříbrných, kdežto v γ za 30 stříbrných mincí – ovšem počet kolísá už v rukopisech Vulgáty; staročeský *Život Jozefův* má ve shodě s γ také číslovku 30).

Z gramatických rysů je zajímavá rozdílná distribuce záporu v $\gamma \times \alpha\beta$. V Jákobově nářku nad Jozefem čteme v rukopisech redakce γ : „*O fratres impii, lucernam patris vestri extinxistis et baculum senectutis sue confregistis. Certe melius illi esset si umquam filios*

¹²² Staročeský překlad má ve čtyřech rukopisech tuto podobu: „By bratr ten, jehož pravíte, že by od zvěři sněden byl.“ Ve zbylých dvou filiačně velmi blízkých rukopisech **B** (Praha, Národní knihovna České republiky, XVII B 15) a **W** (Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, IV Q 169) pak stojí přeci jenom vhodnější předložková vazba: „...bratr ten, o němž pravíte...“.

non habuisset.“ (Přitom tři rukopisy z šesti mají „non“ dodatečně písařem dopsáno.). V αβ stojí namísto podtržených slov: „...numquam ... habuisset (v β: *habuisse*)“.

Bližší charakteristiku úprav i pokus o zobecnění bude možné podat až na základě důkladného srovnání všech redakcí, resp. rukopisů *Historia Ioseph*, nejlépe na pozadí komparativního materiálu, který poskytují bohemikální redakce jiných latinských děl na pozadí jejich pretextů (*Gesta Romanorum*, Pseudo-Burleyovy *De vita et moribus philosophorum*, Jakuba de Cessolis *De ludo scaccorum* aj.); bylo by zajímavé induktivně sledovat typ adaptací, resp. jazykových změn, a položit si otázku po jejich motivaci, individuální, nebo kolektivní – tj. vzhledem k okruhu adresátů).

Vedle řady textových změn adaptační povahy, z nichž jsem výše podal jen několik příkladů, liší se rukopisy redakce γ *Historia Ioseph* od redakcí αβ ještě absencí rámcových pasáží a interpolací:

- a) Redakce γ **neobsahuje** dedikační Alfonsův list jeruzalemskému patriarchovi a Alfonsovu spolubratru, kardinálovi Pedrovi de la Palu; tento list tvoří součást *Historia Ioseph* redakce β (vyjma zmíněného rukopisu vídeňského, který se shoduje s γ a jmenovaný list také neobsahuje);
- b) redakce γ **neobsahuje** Alfonsův kolofon;
- c) redakce γ **neobsahuje** interpolace kapitolami *Genesis*, které najdeme v redakci α (velmi hojně pak v jednom z jejích dvou rukopisů) a v jednom ze čtyř rukopisů redakce β;
- d) rukopisy redakce γ **nemají** názvy kapitol (názvy kapitol nemá ani vídeňský rukopis redakce β).

Jmenované rámcové pasáže (dedikační list a kolofon) **nejsou obsaženy** ani v textových pramenech **staročeského překladu**. S interpolacemi je to na první pohled složitější, ale jen zdánlivě: Některé rukopisy staročeského *Života Jozefova* sice obsahují interpolovaná místa z knihy *Genesis*, ale nejde zde o přímý vliv těchto latinských rukopisů, nýbrž jednak o sledování vodítka podaného intertextovými odkazy v původním českém znění,¹²³ jednak o samotný potenciál látky, která vyzývala k interpolování. Jde o součást její poetické struktury – dialog s tou podobou látkové tradice, jak ji známe z Vulgáty. Bohaté interpolace v latinských a staročeských

¹²³ Srov. níže kap. 3.3.3, kde formuluji hypotézu, že prvotní znění staročeského *Života Jozefova* bylo neinterpolované.

rukopisech se sice někdy kryjí, ale zůstává zřejmé, že šlo o individuální počiny v rámci staročeské textové tradice, nikoli o vliv transmise latinského textu.¹²⁴

Uzavírám: Předlohou *Života Jozefova* byl některý z latinských textů *Historia Ioseph* patřících ke svébytné bohemikální redakci, označené novodobým editorem jako γ . Nebyl to však bezprostřední antigraf žádného ze známých rukopisů¹²⁵, jak porůznu svědčí lakuny. Jinak řečeno: Žádný ze známých rukopisů redakce γ nereprezentuje jako celek předlohu *Života Jozefova* lépe než jiný; všechny obsahují varianty svědčící o živém tradování textu.

¹²⁴ Podrobněji se tomuto tématu věnuji níže v kap. 3.3 a 5.2.

¹²⁵ K termínu antigraf srov. STOPPELLI 2013: 70 („Antigrafo: esemplare da cui un manoscritto è stato ripreso“).

2.4.6. Historia Ioseph γ × Život Jozefóv

Sledujeme-li vztah mezi latinskou předlohou *Historia Ioseph* a staročeským *Životem Jozefovým*, musíme mít stále na vědomí, že rukopisná znění (latinská i česká), z nichž vycházíme, jsou jakožto opisy produktem rukopisné tradice na diachronní ose několika desetiletí. Každý nový rukopis bude dotavadní pozorování v detailech antikvovat; podané závěry jsou tedy relativní. Jedno se však zdá být jisté: Staročeské rukopisy tradují **týž** překlad *Historia Ioseph*, tj. na počátku staročeské textové tradice stál **jeden překlad** tohoto latinské díla.

Český překlad *Historia Ioseph* sleduje věrně předlohovú text a žádnou jeho část nevynechává. Narazíme-li přesto (a výjimečně) na výraznější odchylku českého znění od latinské předlohy, lze ji dobře vysvětlit: Ve 21. kapitole latinské předlohy (resp. 18. kapitole českého znění) Jozef předstírá, že věští z poháru, vyvolává bratry jménem a rozesazuje je hierarchicky od nejstaršího po nejmladšího. Hned na začátku této scény, Jozef vyvolá nejstaršího Rubena a obrací se na něj: „*Dixit ei Ioseph: Cyphus meus iste dicit quod tu es primogenitus patris tui Iacob, et tu es princeps fratrum tuorum. Respondit Ruben: Sic est, domine mi. Dixit ei Ioseph: Veni et sede in capite huius mense.*“ Všechny staročeské rukopisy však mají paralelní pasáž shodně a podstatně zkrácenou (vynechané jsem výše podtrhl): „*Řekl k němu Jozef: Pod' a sed' v rohu svrchniem tohoto stola.*“ To můžeme dobře vysvětlit dvěma způsoby (jeden jsem už naznačil podtržením): V latinské předloze českého překladu píšar omylem přeskočil úsek textu mezi stejnými slovy (*Dixit ei Ioseph*), a úsek proto nebyl opsán a zůstal nepřeložen. Nebo v protografu dochovaných rukopisů staročeského *Života Jozefova* přeskočil píšar úsek mezi stejnými slovy (*Řekl k němu Jozef*). V obou vysvětleních by tedy šlo o Augensprung, který se často objevoval při transmisi a reprodukci textu.

Sledujeme-li způsob překládání latinské *Historia Ioseph* do češtiny, všimneme si, že nedochází k přeskupování vět, spíše jen syntagmat v rámci solidního překládání latinského pretextu. Narazíme jak na doslovné (*verbum de verbo*) tlumočení, tak na překlad volnější, stojící blíž duchu českého jazyka. Někdy se původce překladu vyrovnal se složitější konstrukcí zdařile, jindy překládal otrocky. Nedovedu rozhodnout, v jakém prostředí a za jakým účelem překlad vznikl ani zda je dílem jednoho překladatele nebo vícera původců; to si v budoucnu zaslouží zvláštní pozornost. Vzhledem k malému rozsahu textu by bylo namíste spíše předpokládat jednoho původce.

Úhrnem tedy charakterizuji tento překlad jako kvalitní, avšak běžné řemeslné přetlumočení, jehož tvůrce zkrátka jen zčešťoval cizojazyčný text, některá místa zdařileji, jiná méně zdařile.¹²⁶

Právě podanou charakteristiku umění českého překladatele přiblížím následujícími doklady: V jednom z textových příkladů, které jsem uvedl výše v kap. 2.4.5 (bratrům se třesou strachem ruce, když mají nakládat potraviny na dobytek), lze dobře sledovat jednak doslovnost tlumočení, jednak autonomii textové tradice staročeského *Života Jozefova*. Textové prameny se zde rozcházejí. Přitom většina z nich (s výjimkou jednoho) obsahuje v tomto textovém úseku shodnou koruptelu.¹²⁷ Chyba je patrná až při srovnání českého znění s jeho latinskou předlohou: záměna *rúče*, *rúče* (= rychle) za *náležitě ruce* („...vrattež se ... rúče. Bratřie třesiechu se...“ × „...vrattež se. Ruce bratří třesiechu se...“). Tato písarsko-čtenářská koruptela je tak nabíledni, že z její přítomnosti, resp. absence není možné vyvozovat nic o filiaci rukopisů.

Nyní se však k tomuto místu vracím z důvodů překladových a věnuji pozornost jen poslední větě (zmíněnou koruptelu tentokrát neemenduji a ponechávám znění rukopisů). Polovina z celkových šesti rukopisů má velmi doslovný překlad latinského *gerundia* (níže v tabulce to zvýrazňuji podtržením). Zbylé tři rukopisy toto místo upravují, ale každý svým způsobem:

	<i>Bratřie třesiechu se strachem <u>k kladení</u> na ten dobytek...</i> ¹²⁸
	<i>Bratří třesíchu se strachem <u>kladenie</u> na ten dobytek...</i> ¹²⁹
<i>Fratrum autem manus tremule erant timore <u>ad onerandum</u> animalia...</i>	<i>Bratřie třesiechu se strachem <u>k kladení</u> na ten dobytek...</i> ¹³⁰
	<i>Bratřie třeséchu se strachem, <u>kladli</u> na ten dobytek...</i> ¹³¹

¹²⁶ Určitou, byť omezenou představu o způsobu práce překladatele (resp. jejím výsledku) si lze učinit z příkladů uvedených v ediční části této disertační práce, kde v případě edice rukopisů **F** a **M** někdy uvádím v poznámkách i příslušný latinský text.

¹²⁷ Srov. emendované znění výše v kap. 2.4.5, pozn. 120.

¹²⁸ **F** (Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, A f 3 /z 50. let 15. století/), f. 264rb.

¹²⁹ **M** (Praha, Knihovna Národního muzea, III H 29 /asi z r. 1470/), f. 46v.

¹³⁰ **B** (Praha, Národní knihovna České republiky, XVII B 15 /z r. 1465/), f. 357rb.

¹³¹ **W** (Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, IV Q 169 /z r. 1491/), f. 54r.

*A bratřie třásli se strachem, když měli klásti
pytle na dobytek...*¹³²

*Tu se třeséchu ruce všech bratruov
strachem, kladúce na ten dobytek...*¹³³

Doslovný překlad gerundia pokládám za původní znění: jednak toto čtení převládá a objevuje se shodně i u tak rozdílných textových pramenů jako **B** a **M**, jednak doslovný překlad odpovídá řešením, která překladatel volil i v případě některých jiných pasáží. Současně je zřejmé, že topornost původního překladou působila po jazykově stylizační stránce rušivě už v průběhu tradování textu. Jeho šířitelé překlad na tomto místě někdy upravovali (oba poslední citované rukopisy obsahují řadu individuálních čtení, singulárních v rámci textové tradice *Života Jozefova*).

Rámcově platí to, co jsem konstatoval výše: český překladatel *Historia Ioseph* sledoval věrně předlohový text. Výjimečně však přidal některý detail, aby učinil české znění srozumitelnější. V pasáži líčící Jákobovo truchlení za Jozefem, čteme v bohemikální verzi *Historia Ioseph* (γ) obsahovou specifikaci, která v α ani β není. Ve verzích $\alpha\beta$ se píše, že Jákob oblékl „*ad carnem cilicium nigrum*“, kdežto γ lehce pozměňuje a přidává, že Jákob oblékl „*ad carnem suam cilicium propter mortem Ioseph*“. Jak to vypadá v rukopisech staročeského překladu:

F: Jákob dvadcti let tak pospolu přebýváše,
oblek se k tělu svému v žíni pro smrt Jozefa, syna svého

M: Jákob dvatceti let tak pospolu přebýváše.
Oblekl se k tělu svému žíni pro smrt syna svého

B: Jákob dvadcti let pospolu tak přebýváše
oblekl k tělu svému žíni pro smrt Jozefovu, syna svého

G: A v těch zámutciech dvadcti let přebýváše a syna svého želeje smrti ohavné,
oblekl se k tělu svému v žíni

E: Jákob dvadcet let tak přebýváše pospolu a
oblekl se k tělu svému žíni černú pro smrt Jozefa, syna svého

St (27 F 13): Jákob potom dvadcti let pořád zběhlých v zámutcích přebýval a
na tělo své žíni obláčel, pro smrt Jozefa, syna svého.

¹³² **G** (Brno, Moravský zemský archiv, G 10, č. 412 /z r. 1471/), f. 149v.

¹³³ **E** (Praha, Národní knihovna České republiky, XVII E 10 /z r. 1485/), f. 125v.

Staročeský překlad je místy doslovný (*ad carnem suam – k tělu svému*) a doslovnost mění až nejmladší úprava překladu ve starém tisku, která vychází z jedné větve staročeské rukopisné tradice.¹³⁴ Český překlad je ovšem také svébytný tím, že doplňuje přístavkové spojení (*Jozefa, syna svého*). Ještě zajímavější však je, že jeden ze staročeských rukopisů má atribut „černou žíní“, který nacházíme jen v rukopisech latinské redakce $\alpha\beta$, a že jiný staročeský rukopis neobsahuje onu doplňkovou specifikaci redakce γ („*pro smrt Jozefa*“). Rukopisná transmise staročeského překladu *Historia Ioseph* zde vykazuje překvapivé rozdíly (textové prameny se v některých zajímavých detailech liší). Spojení černá žíně se na paralelním místě Vulgáty neobjevuje. Nelze však vyvozovat zobecňující závěry na základě singularit: Spíše než o doklad textové kontaminace, pro niž jinak nemáme doklady, šlo o asociaci písaře nebo redaktora verze, protože spojení černá žíně se v obdobném kontextu objevuje v téže kapitole o několik souvětí dřív.

Přitom je zajímavé, že při prvním výskytu, kdy Jákob „*ad carnem induit cilicium nigrum*“, tlumočí český překladatel toto citované spojení takto: *na tělo své vzlekl žíní černú* (konkrétní rukopisná znění se od sebe liší jen iterativními variantami¹³⁵ – **B** /f. 346ra/ a **W** /f. 38r/: „*na tělo své zvlekl jest žíní černú*“; **F** /f. 256ra/: „*na tělo své zvlekl žíní černú*“; **M** /f. 11v/: „*na tělo své vzvlekl žíní černú*“; **G** /134v/: „*vzvlekl jest černú žíní na tělo své*“; **E** /f. 98r/: „*na tělo své vzlekl žíní černú*“. Zde tedy překladatel netlumočí latinské *ad carnem* spojením *k tělu* jako v případě uvedeném výše, ale *na tělo*; přitom sloveso je totéž: „...*indens ad carnem suam cilicium*“. (nebo už výsledek tradování textu?)

Z těchto a podobných příkladů usuzuji, že překlad byl ryze řemeslný, pořízený s cílem co nejjednodušším způsobem zčeštit latinský text (látku), a že překladatel postupoval lineárně, bez návratů a revizí.

¹³⁴ K tomu podrobněji viz kap. 3.2 a 3.5. Tisky tradují jen část *Života Jozefova*, proto jejich znění není možné vždy uvést.

¹³⁵ K pojmu srov. níže kap. 3.3.2, pozn. 198.

2.4.7. Shrnutí

Předlohou staročeského Života Jozefova bylo latinské pozdně středověké parabiblické vyprávění v próze *Historia Ioseph*. Autor *Historia Ioseph*, španělský dominikán a významný literát 1. pol. 14. stol. Alfonso Buenhombre (Alphonsus Bonihominis, † krátce před r. 1353) je pořídil dle vlastních slov jako překlad z arabštiny r. 1336 s tím, že vynechal vše, co se shoduje s biblickým podáním. Přímou předlohou českého textu byla bohemikální redakce *Historia Ioseph*, označená současným editorem siglou γ , pro kterou je příznačná, v porovnání s dalšími redakcemi *Historia Ioseph*, jistá dějová komprimace a motivická uměřenost. Latinskou předlohu – tradovanou ve všech rukopisech textově velmi jednotně – sleduje český překlad věrně až doslovně. Česká verze je jediným vernakulárním zpracováním *Historia Ioseph*.

Otevřená však zůstává otázka, jak a proč se dostalo toto pozdně středověké, ne příliš rozšířené latinské vyprávění o Jozefovi do Českých zemí. Z důvodů, které jsem podrobněji představil výše, lze uvažovat o česko-francouzských styčných zprostředkovaných zde vládoucí lucemburskou dynastií (zdůraznit přitom mohu roli moravských Lucemburků). Do úvahy lze vzít i obecnější trendy: Jozefovu exemplární funkci v různých souvislostech vrcholně- a pozdněstředověkého intelektuálního života. Nepřehlédnutelná zůstává také možná souvislost recepce *Historia Ioseph*, resp. *Života Jozefova* se zájmem předních českých intelektuálů o vernakulární biblický překlad (který se opíral o řadu latinských výkladových a komentářových pomůcek), případně tradiční zájem o pseudepigrafní i apokryfní biblické látky. No a konečně: rozhodujícím činitelem mohla být i náhoda, kdy zájem o jeden z pozdně středověkých bestsellerů, Alfonsovu polemickou *Epistula rabbi Samuelis*, se mohl odrazit v zápise tohoto dílka společně s *Historia Ioseph*. (Jeden z bohemikálních rukopisů *Historia Ioseph*, pražský kapitulní O 19, obsahuje obě díla, jakkoli nejsou zapsána v bezprostřední blízkosti.

Některý z právě rekapitulovaných vlivů hrál pravděpodobně určující roli.

2.4.8. Význam *Historia Ioseph* γ pro kritiku textu *Života Jozefova*

Znalost přímé latinské předlohy *Života Jozefova*, tedy znalost bohemikální redakce *Historia Ioseph*, má samozřejmě význam i pro kritiku textu. *Iudicium*, pro které měl dosavadní editor *Života Jozefova* oporu jen v interpretaci grafické formy textového pramene (s přihlédnutím ke kontextu a smyslu sdělení), dostává ve světle latinské předlohy českého překladu pevnější kontury a ztrácí do jisté míry na subjektivitě. Upozorním na tři místa textu.

1.) Ve finále scény svádění Jozefa Putifarovou ženou, obviňuje Putifarka Jozefa z toho, že ji chtěl znásilnit a říká svému muži, mimo jiné: *da michi gladium ut interficiat eum manus mea*. Dvě nejspolehlivější edice *Života Jozefova*, které jsou edicemi rukopisu **F**, resp. **M**, mají na paralelním místě:

„*Nebo daj mi moc, at' zabie jej ruka má.*“ (PRUSÍK 1888: 72.)

„*Nebo daj mi moc, at' zabiji jej rukama!*“ (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983: 320.)

Vrťátkova edice, kombinující netransparentně čtení tří rukopisů (srov. v kap. 2.3.2), má na daném místě *meč*: „*Nebo daj mi meč, at' zabije jej ruka má.*“ (VRŤÁTKO 1862: 213.) Slovo *meč* pak uvádí Prusík v poznámce jako *varia lectio* s odvoláním na Vrťátkovu edici.¹³⁶

Z kontextu sdělení lze dobře zdůvodnit obě různočtení: jeden obraz je konkrétnější (*meč*), druhý abstraktnější (*moc*); na základě textového okolí a obsahu epizody nelze dát s jistotou přednost jen jednomu z nich, přestože logičtější by se jevil onen konkrétní obrat (ruka vyzbrojená mečem – nikoli mocí – má vykonat trest usmrcením). Čtenářsko-písařská záměna „*mecz*“ a „*mocz*“ není v kontextu české rukopisné kultury nic nevídaného, zvláště když v obojím případě dává čtení dobrý smysl a když se v *Životě Jozefově* o něco dříve, stále ovšem ve scéně s Jozefem a Putifarkou, několikrát opakuje právě slovo „*moc*“. Latinská předloha i tři další textové prameny včetně starého tisku nás však nenechávají na pochybách, jak vypadalo toto místo v archetypu (dodávám jen, že tento typ variantnosti není průkazný pro stanovení filiace rukopisů):

¹³⁶ Z tohoto srovnání je také patrné, že instr. pl. *rukama* v **M** je také jen zkomolené, singulární čtení: *ruka ma* → *rukama*, korespondující s rekcí předchozího řídicího slovesa, takže celek dává smysl. **M** obsahuje takových chybných čtení řadu, často i bez ohledu na celkový smysl sdělení (srov. níže kap. 3.3.2.2).

Historia Ioseph	F (258vb)	M (23v)	B (348ra)	W (41r)	G (137v)	E (103r)	St ¹³⁷ T1r
gladium	moc	moc	meč	moc	meč	meč	meč

2.) Jiné místo ze závěru *Života Jozefova* chápou všichni editoři jako porušené, na koruptelu pak buď pouze upozorňují, nebo ji opravují pomocí čtení jiného rukopisu. Přitom proti sobě stojí čtení **FMGE** na jedné straně a **BW** na straně druhé.¹³⁸

F (266rb–266va)	To slyšiece bratřie Jozefovi, želejíce a také s velikú radostí plakali, hľadiece v tvář jeho, chválu a moc velebnosti jeho...
M (55v)	Toto slyšiece bratří Jozefovi, želejíce a také s velikú radostí hľadiece v tvář jeho, chválu a moc velebnosti jeho...
G (151v)	To slyšiece bratřie Jozefovi, želejíce a také velikú radostí plakali, hľadiece v tvář jeho, chválu a moc velebnosti jeho...
E (129v)	To slyšiece bratřie Jozefovi, želejíc a také s velikú radostí plakali, hľadiece v tvář jeho, chválu a moc velebnosti jeho...
Historia Ioseph	Hiis auditis fratres Ioseph penitentia ducti et etiam gaudio magno fleverunt intuentes faciem eius, gloriam et potentiam magnificentie eius...
B (359rb)	To slyšiece bratřie Jozefovi, želejíce i také s velikú radostí plakali sú, hľadiece na tvář jeho, vidúce chválu a moc velebnosti jeho...
W (56v)	To slyšiece bratřie Jozefovi, želejíce a také s velikú radostí plakali jsú, hľadiece na tvář jeho, vidúce chválu a moc velebnosti jeho...

F. X. Prusík přepisuje **F** s drobným omylem (podtrhuji jej): „...v tvář jeho a chválu...“, jednak v poznámce umístěné za celým v tabulce citovaným úsekem uvádí: „zde vynecháno sloveso nějaké“ (PRUSÍK 1888: 165). M. Nedvědová, editorka **M**, doplňuje za slovy „v tvář jeho“ participium „vidúce“ (patrně podle **B**, jehož čtení uvedl na daném místě i VRĚÁTKO 1862: 228) a v poznámce ke kritice textu tvrdí, že toto „vidúce“ zde chybí; její oprava má tedy být přímo emendací (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983: 334, 428).

Ale řešení není zjevně tak jednoduché, jak si oba editoři představovali. *Historia Ioseph* γ má shodně ve všech rukopisech výše citované znění, které je srozumitelné, participium *intuentes* se pojím s několikanásobným přímým předmětem: *faciem eius, gloriam et potentiam magnificentie eius*.¹³⁹ Staročeský překlad je doslovný a domněle pokažené rukopisy **FMGE** jej podávají přesně. Čtení **BW** je, soudím, až sekundární, stojí

¹³⁷ Praha, Strahov, sign. BA V 42 (z r. 1545).

¹³⁸ Tisky tuto pasáž neobsahují.

¹³⁹ Ostatní redakce *Historia Ioseph* tuto pasáž vůbec nemají.

proti němu *consensus codicum*; klíčovou oporou je však znění předlohy – viděno z této strany, textová podoba v **FMGE** je i *lectio difficilior* a koresponduje navíc s *usus scribendi* či *interpretandi* staročeského překladu, který se vyznačuje spíše doslovným tlumočením.

3.) V samém závěru vypravování stojí, že Jozef vyslal pro svého otce Jákoaba poselstvo: „*nobiles Egyptios de principibus Pharaonis*“, urozené Egyptʼany z řad faraonovy šlechty. Staročeský překlad zní (vyjděme nejprve z transliterace daného úseku v rukopisech **F** a **M**, které byly dosud edičně zpřístupněny):

rukopis	transliterace
F (267ra)	vrozena kniezata a pany z Egipta ffaraonowy poslal...
M (58r-v)	Vrozena kniežata a pani Z Egipta Faraonowi poslal...

Koho to vlastně Jozef k Jákovovi poslal podle českých písarů? Urozená knížata a **paní**, nebo urozená knížata a **pány**? Dosavadní editoři přepisují shodně „*urozená kniežata a paní*“ a své rozhodnutí nijak neproblematizují (srov. PRUSÍK 1888: 165; KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 335).¹⁴⁰ Přitom grafika **F** dává oporu pro čtení „*pány*“, kdežto **M** pro interpretaci „*paní*“.

První editor *Života Jozefova* A. J. Vrťátko v zásadě vyšel ze znění **M**, přihlížel však i ke dvěma dalším rukopisům a právě citovaný úsek textu přepisuje podle **E**: „*kniežata urozená a paní*“ (VRŤÁTKO 1862: 230). Rukopisné znění vypadá v transliteraci takto:

E (130v):	kniezata vrozena a panj z Egipta Pharaonowa i poslal...

Vezmeme-li v potaz grafiku rukopisu, lze zde důvodně uvažovat o obou možnostech: *pány* i *paní*. A podobně nejednoznačně se to jeví, přihlédneme-li ke grafice ostatních rukopisů: **B** má jistě „*pány*“, **W** „*paní*“, **G** pak také „*paní*“.

B (360rb):	Vrozena take kniežata a pany z Egipta Pharaonowy poslal jest...
W (57v):	Vrozena take kniezata a pani z Egipta ffaraonowi poslal jest...
G (152r):	vrozena kniezata a pani z Egipta poslal k Faraonowu rozkazani...

Rukopisně je to tedy, suma sumárum: padesát na padesát. Z latinské předlohy „*nobiles Egyptios de principibus Pharaonis misit*“ je však zřejmé, že tu o genderovou vyváženost nešlo (a nelze ji tu ani očekávat, máme-li před očima obraz poselstva, které

¹⁴⁰ K edicím a jejich kritice srov. podrobněji výše kap. 2.3.

se vydává na náročné putování pouští). Není pochyb, že český překladatel zalidnil tento obraz *knížaty a pány*. Spojení *knížata a páni* je takřka topickým souslovím, najdeme je na začátku *Nové rady*, kde stojí v rýmové pozici, a není tedy pochyb o správném čtení („*Král lev, ten času jednoho / byl rozeslal poslov mnoho / po všech krajích na všě strany, / po svá kniežata i pány*“; cit. dle: SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC 1950: 17).

Editory však zřejmě svedlo i jedno místo citovaného úryvku *Života Jozefova* – interpretaci si totiž žádá i následující rukopisná forma *Faraonowi* či *ffaraonowi* apod. ve většině rukopisů, která vypadá jako dativ substantiva *faraon* a písaři těchto rukopisů tomu tak i mohli rozumět (nepochybně pak v případě rukopisu **M**, který vesměs rozlišuje *y* a *i*, a jde zde tedy o přivlastňovací podstatné jméno: *odpovědeli sú k Rubenowi; jel k ffaraonowi × všickni služebníci ffaraonowi; uposlúchali sú rady jeho rubenowy*). A také editorka **M** je ve shodě s rukopisnou podobou přepisuje jako dativ: „*Urozená kniežata a paní z Ejipta Faraonovi poslal po otce svého Jáko*ba“ (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983: 335). Z latinského předlohového znění je jasné, že jde o posesivní adjektivum. Současně lze dobře vidět, jak s tímto problematickým místem nakládají jednotliví písaři, jak je interpretují a zjednoznačňují (v rukopisech **G** a **E**), resp. jak je transformuje rukopisná tradice.

Práce středověkého písaře vychází ze čtení (ať už opisuje nebo píše podle diktátu), a závisí proto na interpretaci: písař je nepřiznaný editor.

2.5. Datace

Vnitřní, jazyková kritéria dovolují klást *Život Jozefów* do 2. poloviny až konce 14. století, případně do začátku století patnáctého.¹⁴¹ Datum vzniku jeho latinské předlohy z r. 1336 (přesněji: její nedatované, po r. 1336 vzniklé redakce, z níž byl překládán český text) je spolehlivý *terminus post quem*;¹⁴² dochované staročeské textové prameny pak *terminus ante quem*.¹⁴³

V případě staročeského znění z rukopisu M (z r. 1470, ne-li o něco později),¹⁴⁴ konstatovala jeho editorka, že svým lexikem „se v nejednom případě hlásí do doby štitenské“ (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427). Podrobnější jazykový rozbor však nepodala a chybí dosud.

K přímým svědectvím rukopisů lze přidat možné svědectví nepřímé: Už první editor *Života Jozefova* A. J. Vrtátka tvrdil, že Tomáš ze Štítného znal *Život Jozefów* v českém znění, a že jde tedy o dílo předštitenské – žádný argument však neuvedl (VRTÁTKO 1862: 65). K Vrtátkově tezi se podrobněji vrátila M. Nedvědová, poslední editorka *Života Jozefova*, a odcitovala Štítného zmínku z traktátu *O hospodářovi, o hospodyně a o čeledi* (z rukopisu datovaného do r. 1376): „[...] a ovšem cti jich [tj. pánů] v jich ženách, dětech, v dievkách máte máte ostréhati, pomniec na toho jinocha Josefa, syna Jakubova, jehož jest zamilovala jeho pána žena [...]“ „[...]jakož pravie jedny knížky, ješto jsú o všech synech Jakubových“ (NK ČR XVII A 6, fol. 64r; přístup přes www.manuscriptorium.com [7. 8. 2015]). Nedvědová dále podotkla, že Štítný nemusel narážet na *Poručenstvie*, ale spíše na *Život Jozefów*, protože „pasáž, týkající se Jozefova odolávání svodům Putifarovy ženy z věrnosti k svému pánu [...], o niž Štítnému při této exemplifikaci především šlo, nenalzáme v uvedených Poručenstvích dvanácti patriarch, ale v staročeském zpracování *Života Jozefova*“ (NEDVĚDOVÁ 1982: 216). Nadhodila také domněnku, že Štítný mohl znát některý z českých nebo latinských

¹⁴¹ Sem jej také klade většina literárnědějepisných prací i úvodní svazek Staročeského slovníku (TYL 1968: 61). Osamocen zůstal argumentů prostý dohad prvního editora A. J. Vrtátka, že staročeský *Život Jozefów* vznikl nejpozději v 1. pol. 14. stol. (VRTÁTKO 1862: 65). K datování považují za nutné uvést ještě toto: Přelom 14. a 15. století není z hlediska dějin jazyka ani literatury žádná hranice. Přesto funguje jako jakýsi gravitační bod, který bývá nepřiznaně ztotožňován s předělem mezi předhusitskou a husitskou literaturou; vychází se pak z předpokladu, kritizovaného už J. Vilikovským (VILIKOVSKÝ 1948b: 11–12), že některá literární díla nemohla vzniknout během husitských válek a musela vzniknout předtím. Tímto „předtím“ se pak zpravidla míní 2. polovina 14. století

¹⁴² Všechny rukopisy přímé latinské předlohy pocházejí až z 15. století, nejstarší datovaný z r. 1424.

¹⁴³ Všechny pocházejí z 15. století, nejstarší datovaný z r. 1465, nejstarší datovatelný z poloviny 15. století – textovým pramenům (rukopisům) staročeského *Života Jozefova* věnuji pozornost níže v kap. 3.

¹⁴⁴ Srov. níže v kap. 3.1.2.

rukopisů, které obsahují jak *Poručenství*, tak *Život Jozefův*. Lze namítnout, že Štítného slova nejsou tak jednoznačná, aby za nimi bylo nutné vidět jen jeden určitý pramen.¹⁴⁵ V případě uvedené citace z Klementinského sborníku (tzv. *Knížek šesterých o obecných věcech křesťanských*) jde spíše o tropologickou (morální) interpretaci jedné krátké biblické pasáže s oporou o další pramen, jak je zřejmé i z obdobné jozefovské zmínky Štítného v *Knihách naučení křesťanského* (které Nedvědová také cituje): „Četl sem jinde než v biblí veliké věci o tom, a biblie také něco dotýká toho“ (TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO 1873: 67; srov. IDEM 1929a: 201).¹⁴⁶

Pokud jde o lákavou možnost využít Štítného zmínek k zpřesnění datace vzniku staročeského *Života Jozefova*, jsem opatrný a spíš předpokládám, že Štítný znal některé latinské zpracování. Pokud totiž Štítný jinde odkazuje na český text, neopomene zmínit jazykovou stránku (srov. *Řeči nedělní a sváteční*, kde Štítný cituje „řěč“ [= podle výkladu A. Škarky, přijatého i J. Lehárem, „kázání“]¹⁴⁷ „jednoho starého skladače rýmem knih českých“ – TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO 1929a: 275).

V úvodu k antologii *Próza českého středověku* formuloval J. Kolár domněnku, že „biblické apokryfy vznikly patrně [...] v přímém sousedství se vznikem souborného českého biblického překladu“; myslel přitom mj. i na *Život Jozefův* (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 16). Bible byla do češtiny přeložena na přelomu 50. a 60. let 14. století, její nejstarší rukopis (shořel na začátku 1. sv. války) pocházel asi z poloviny 60. let. Z druhé poloviny 14. století se dochovalo ještě několik pergamenových biblických zlomků (zůstává otevřené, zda jde o zbytky celých biblí, jak se kdysi domýšlel KYAS 1971: 17) a na papíře psaný soubor prorockých knih (Izajáš, Jeremiáš, Daniel).¹⁴⁸ Je zřejmé, že staročeský biblický překlad se nejpozději od poloviny 60. let 14. stol. opisy šířil a byl i revidován. Kolárovu domněnku, poněkud neurčitě formulovanou (v jakém smyslu

¹⁴⁵ Editor traktátu *O hospodářovi, o hospodyni a o čeledi* V. Foch spatřoval ve Štítného odkazu k jedněm knížkám, „ješto jsú o všech synech Jakubových“ narážku na nedochované Štítného zpracování (překlad) exegetického spisu Richarda a Sancto Victore (Richard de Saint Victor, † 1141) zvaného *Benjamin minor* (TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO 1929b: 127; stručně k *Beniamin minor* s ohledem na postavu Jozefova srov. DERPMANN 1974: 116–117); existenci Štítného překladu jmenovaného Richardova díla předpokládal F. RYŠÁNEK (1903). Nejnověji se Štítného traktátem *O hospodářovi...* zabýval P. Blažek, který určil jako inspirační pramen dvě latinská modelová kázání slavného františkánského kazatele Bertolda z Řezna (Bertholdus von Regensburg, † 1272) (BLAŽEK 2017); toto cenné zjištění nemá žádný dopad na interpretaci uvedené zmínky *knih o Jákobových synech*, která je Štítného vlastním komentářem-příkladem.

¹⁴⁶ Srov. též výše v kap. 2.3.1 a 2.4.3.

¹⁴⁷ Srov. ŠKARKA 1986/[1947–1948]: 100–101; LEHÁR 1990: 298.

¹⁴⁸ Sám jsem se jinde pokusil střízlivě shrnout dosavadní poznatky o době vzniku nejstaršího staročeského překladu bible, které se odvíjejí jak od datování jejího nejstaršího rukopisu, tak od zřejmých intertextových vazeb (SICHÁLEK 2017a).

„v přímém sousedství“ – časovém, prostorovém, stylovém, intenčním, autorském, ...?), by mohl posílit nebo oslabit až **stylistický rozbor** *Života Jozefova*.¹⁴⁹

Jistě, s pozdně středověkým zájmem o biblický text ve vernakulárním jazyce-češtině lze dobře spojit i zájem o staročeský *Život Jozefův* (koneckonců 2 nejstarší rukopisy *Života Jozefova* -- pocházející ovšem až z poloviny 15., resp. 16. století -- tradují toto staročeské dílo společně přímo se staro- i novozákonními biblickými knihami). V rukopise *Života Jozefova* z r. 1465 nebo v pozdějších tiscích *Poručenství dvanácti patriarchů* (které obsahují i část *Života Jozefova a Jozefa a Aseneth*) se setkáme s výslovným zájmem o apokryfní látky, výslovně formulovaným v předmluvách k těmto dílům. Pro starší dobu konce 14. století se musíme v kontextu staročeské literatury spokojit se zmínkami u Tomáše ze Štítného, který obhajuje užití češtiny i pro výklad Písma, sám však výše zmíněný staročeský překlad bible neměl k dispozici, ba pravděpodobně o něm ani nevěděl, i když měl jinak, zdá se, přehled o aktuálních myšlenkových proudech, které rezonovaly v českém království.

Na druhé straně jazykově českých adaptací parabiblických či apokryfních latinských textů máme několik i z doby bezpochyby předcházející vzniku úplného českého biblického překladu (např. *veršovaná legenda o Panně Marii*). Tato díla biblické epiky nesouvisejí s biblickým překladem. U textů v próze pak může svádět k závěru, jež Kolár formuloval, fakt, že staročeská próza se rozvíjí v početné řadě památek právě v době, z níž pochází i první český překlad bible, ba některé z nich jsou s tímto překladem přímo spjaty (*Život Krista Pána, Pasionál*).

Život Jozefův má v pěti rukopisech textovou podobu **doplněnou** o kapitoly a verše První knihy Mojžíšovy nebo přímo **interpolovanou** částmi *Genese*. Tyto biblické citace pocházejí z druhé a třetí redakce staročeského biblického překladu, nebo se blíží znění třetí redakce, tj. shodují se s její tendencí po relativní doslovnosti. Otázka doby vzniku druhé a třetí redakce zůstává dosud v bádání otevřená; obě bývají kladeny do období kolem r. 1400, resp. do začátku 15. století. Nejstarší textové prameny blízké druhoredakčnímu překladu jsou zlomky datovatelné do konce 14. století a do začátku století patnáctého; až z doby po r. 1410 pak pocházejí celé biblické rukopisy reprezentující druhoredakční překlad. Třetí redakce je spolehlivě rukopisně doložena,

¹⁴⁹ Obdobně spojil dobu vzniku staročeské *Školské historie (Historia scholastica)* s prvotním českým biblickým překladem její editor J. V. Novák; tehdy se však mělo za to, že bible byla do češtiny přeložena teprve na konci 14. století, a proto do přelomu 14. a 15. století situoval Novák i překlad zmíněného velmi vlivného biblického kompendia (NOVÁK [J. V.] 1910–1914: VII).

pokud jde o starozákonní text, až *Biblií padeřovskou* z r. 1432–1435.¹⁵⁰ Tyto velmi neurčité *termini post quem* však tak jako tak nepřizpívají k řešení otázky datace *Života Jozefova*, spíše mohou něco naznačovat o časovém zařazení jeho některých textových verzí. Navíc pokud jde o text *Genesis*, je přechod mezi 1. a 2. redakcí biblického překladu vlastně nepostižitelný. Textové prameny *Života Jozefova*, které jsou doplněné či interpolované biblickým textem pocházejí z poloviny a 2. poloviny 15. století a jsou už produktem textové tradice *Života Jozefova*.

Dochované české rukopisy *Života Jozefova* (všechny z poloviny až konce 15. století) jsou opisy. Jejich různorodá makro- i mikrokompoziční podoba dosvědčuje už výrazněji diverzifikovanou textovou tradici, která dochovaným opisům předcházela. Jinak řečeno: dochovaná textová znění *Života Jozefova* jsou výsledkem složitého předchozího textového tradování, které – jak předpokládám – potřebovalo určitý čas. Zůstává však problematické, jak hluboko zpátky do 14. století má průmět této rukopisné tradice 15. století vést, resp. kam (časově) až může odkazovat. Jak dlouhý může být stín, který textová tradice 2. poloviny 15. století zpětně vrhá?

Shrnuji: Žádné z vnějších ani vnitřních kritérií nepomáhá zpřesnit předpokládanou dobu vzniku staročeského *Života Jozefova*, než je tradiční časové určení, 2. polovina 14. století až začátek století patnáctého.

¹⁵⁰ K tomu srov. KYAS 1997: 66–72, 99–105; SOBALÍKOVÁ 2010; KREISINGEROVÁ 2012: 346–349; VOLEKOVÁ 2015: 181–185, 187–188; stručně též SICHÁLEK 2017a: 82–83.

3. Textové prameny Života Jozefova

Život Jozefov známe z šesti rukopisů, které všechny pocházejí z 2. poloviny 15. století, a částečně i z mladších tisků (tisky byly i později opisovány, ale tyto opisy nechávám v této práci stranou). Pro textové prameny volím následující označení:¹⁵¹

- F** Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné¹⁵², sign. A f 3, ff. 253rb–267ra (pravděpodobně počátek 50. let 15. století)
- B** Praha, NK ČR, sign. XVII B 15, ff. 336vb–364ra¹⁵³ (1465; kolofon, f. 364ra: „*Tu sobotu před Hodem Duchu svatého [= 1. 6.], léta božieho etc. lxx^o*“)¹⁵⁴
- M** Praha, KNM, sign. III H 29, ff. 1r–58v (1470?; vročení v kolofonu je zčásti radováno, f. 207r: „*třetí pondělí po veliké noci, kdy Buchlova dobývali, leta Páně tisícieho čtyrstého ... desátého*“)
- G** Brno, MZA, fond G 10, č. 412¹⁵⁵, ff. 132r–155r (resp. pag. 257–303)¹⁵⁶ (1471; např. kolofon f. 162r / pag. 317: „*první středu v postě [= 6. 3.], léta od narozenie božieho tisícieho čtyrstého sedmdesátého prvnieho.*“)
- E** Praha, NK ČR, sign. XVII E 10, ff. 93r–139v¹⁵⁷ (1485; kolofon, f. 139v: „*léta od narozenie božieho tisícieho čtyrstého osmdesátého pátého, ten pondělí před svatú Lucí [= 12. 12.]*“)¹⁵⁸

¹⁵¹ Sigly budu užívat i nadále jak pro označení textového pramene, tak i rukopisu jako celku. Z kontextu je vždy jasné, o čem pojednávám; podle mého názoru by jen zbytečně komplikovalo výklad, kdybych signalizoval rozlišení prostřednictvím série nových zkratk, případně opakovaně vypisoval signatury apod.

¹⁵² Pro úplnost dodávám, že v sekundární literatuře z 2. poloviny 20. století je rukopis citován (po konfiskaci klášterních knihoven komunistickou vládou) jako deponát spravovaný Národní knihovnou ČR (resp. Státní knihovnou ČSR, resp. Univerzitní knihovnou – dle aktuálního či zavedeného názvu této instituce) a někdy i pod signaturou XXVII frant. C 8, která měla nahradit původní signaturu A f 3 (pod sign. XXVII frant. C citují tento rukopis např. STEJSKAL – VOIT 1991: 32, 64).

¹⁵³ Rukopis byl v 19. století foliován perem (po desítkách, v celém svém rozsahu), ovšem ne zcela pozorně. Foliace perem je od f. 70 (recte: f. 69) náležitě opravena tužkou, ovšem za foliem označeným perem 260 (recte: f. 259), tyto korekce chybí a také foliace u digitální faksimile (srov. odkaz v následující pozn.) je od f. 262 (recte 261) mylná. Od f. 331 (recte: f. 330) pokračuje mylná foliace tužkou, ovšem už po jednotlivých foliích, přitom na f. 351 (recte: f. 349) je mylná foliace tužkou korigována, ovšem nesprávně, jako f. 350 (tak i foliace digitální faksimile, kde v popisu kodexu čteme i nesprávnou informaci, že chybí f. 261). Dvojitá mylná foliace tužkou pak pokračuje až do f. 365 (recte: f. 364) tj. do konce zápisu *Života Jozefova*. Poté následuje už jen jedna, stále ještě mylná foliace tužkou po jednotkách (vedle ní se také objevuje i ona už vzpomenutá nepřesná foliace perem po desítkách). Výše v přehledu textových pramenů i všude jinde dále v textu uvádím správnou foliaci, která je od foliace perem o dvě jednotky nižší, resp. od korekční foliace tužkou (které se drží i digitální faksimile) o jednu jednotku nižší.

¹⁵⁴ Rukopis je dostupný v podobě digitální faksimile: www.manuscriptorium.com (přístup: 7. 8. 2015).

¹⁵⁵ Dříve č. 461 (v r. 2008 došlo k nové inventarizaci fondu a změně inventárního čísla).

¹⁵⁶ Rukopis je foliován (razítkem) i paginován (tužkou); paginace začíná na f. 4r.

W Wrocław, BU, sign. IV Q 169, ff. 25r–62v (1491; kolofon, f. 93r: „*ten čtvrték po svatém Jakubu apoštolu božiem[= 28. 7.], léta od narozenie Syna božieho tisícieho čtyřstého devadesátého prvného*“)

St *Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchův...* Tisky z let (uvádím signaturu exempláře, s nímž jsem pracoval):¹⁵⁹

1545 (Prostějov: Jan Günther); Praha, Strahov, sign. BA V 42 (neúplný exemplář, chybí ovšem jen jeden, předpředposlední list – Y1; Zíbrt však označuje tento exemplář jako úplný – ZÍBRT 1912: 72);¹⁶⁰

1549–1551 (Praha: Bartoloměj Netolický z Netolic); dochován poškozený, ale relativně úplný exemplář: Praha, KNM, sign. 27 G 7;¹⁶¹

1570 (Praha: Jiřík Melantrich z Aventinu); mj.: Olomouc, VKO, sign. 32 540;¹⁶²

1601 (Praha: Anna Adamová z Aventinu); dochován jen poškozený, v závěru neúplný exemplář: Praha, KNM, sign. 27 F 13.¹⁶³

Dále srov. KNIHOPIS 1965: 267–268, č. 16 119 (z r. 1552) a 16 122 (snad z r. 1603) – s exempláři těchto tisků (tisk z r. 1603 je dochován pouze v pozdním opise) jsem nepracoval.

V každém z rukopisů se s látkou *Života Jozefova* nakládá svébytně. Důsledně vzato, v každém rukopise je to trochu **jiný** *Život Jozefov*. Nemám přitom na mysli varianty (různočtení) ani materiálové kvality či rozdílnou malířskou výzdobu apod. Diverzita *Života Jozefova* v jeho rukopisných textových pramenech se projevuje v těchto makrostrukturních rovinách textu-díla: v obsahu, syžetu, kompozici a kodexovém kontextu, a vedle toho také intertextově. Tato různorodost je překvapivá vzhledem k tomu, že rukopisné textové prameny *Života Jozefova* často pocházejí takřka z téže doby

¹⁵⁷ Rukopis byl v 19. století foliován perem, tato foliace však nezahrnuje prázdná folia 93 až 96. Začátek *Života Jozefova* je tedy podle této foliace na f. 93r, podle novější, přesnější korekční foliace tužkou jde o f. 97r. V sekundární literatuře je foliace uváděna různě, tak i tak, shoda panuje v určení posledního folia *Života Jozefova* (139v), přestože jde, podle provedené korekční foliace, o f. 143v. Právě kvůli oné shodě v určení posledního folia ponechávám původní foliaci (diskrepance je nevýrazná, týká se prvních sedmi folií, od f. 100 se oba „systémy“ vyrovnávají a shodují.

¹⁵⁸ Rukopis je dostupný v podobě digitální faksimile: www.manuscriptorium.com (přístup: 27. 3. 2017).

¹⁵⁹ Viz KNIHOPIS 1965: 266–268 (č. 16 117–16 122)

¹⁶⁰ Srov. KNIHOPIS 1965: 266–267, č. 16 118.

¹⁶¹ Srov. KNIHOPIS 1965: 266, č. 16 117. (Petr Voit považuje „na základě textové a typologické analýzy“ toto vydání za mladší, než uvádí KNIHOPIS, a předřazuje mu vydání Güntherovo z roku 1545 – VOIT 2012: 55, pozn. 2; z jeho soudu vycházím při chronologii tisků).

¹⁶² Srov. KNIHOPIS 1965: 267, č. 16 120.

¹⁶³ Srov. KNIHOPIS 1965: 267–268, č. 16 121. Toto vydání z r. 1601 je reedicí předchozího vydání z r. 1570, pořízeného otcem Anny Adamové Jiříkem Melantrichem (BOHATCOVÁ 1999: 453).

(**G** z 1471, **B** z 1465, **M** snad z 1470; **E** z 1485, **W** z 1491); jako celek vznikly všechny během čtyř dekád a prezentují *Život Jozefův* v různých podobách:

- a) jednou jako relativně krátké vyprávění soustředěné k vlastním Jozefovým osudům od jeho prodání do Egypta až po jeho opětovné shledání s bratry a otcem Jákobem (**F** a **M**);
- b) jindy jako obsáhlejší narativní celek zahrnující další epizody, sice bezprostředně spjaté s Jozefem, ale nevyskytující se ve verzi zmíněné sub *a*; toto obsáhlejší znění reprezentují textové prameny **G** a **E**;
- c) jako rozsáhlé vyprávění (zhruba dvakrát až čtyřikrát delší v porovnání s verzemi zmíněnými sub *b* a *a*), uvedené zvláštní předmluvou, které obsahuje řadu dalších příběhů souvisejících s vlastními Jozefovými osudy jen velmi volně či nepřímou (**B** a **W**).

Rozdíly mezi právě zmíněnými třemi základní verzemi *Života Jozefova* znázorňuje i následující schéma. Odlišný rozsah verzí koresponduje s plošnou výměrou polí obrázku; výčet jednajících postav pak opět naznačuje rozdíly mezi verzemi – rukopisy sub *b*) a *c*) obsahují interpolované znění *Života Jozefova*.

a)	b)	c)
F M	G E	B W
dramatis personae		
Bůh, Jozef, Jákob, anděl, Ruben, Juda, kupci, Putifar, Putifarka farao, Benjamin, Jozefův úředník	Bůh, Jozef, Jákob, anděl, Ruben, Juda, kupci, Putifar, Putifarka, farao, Benjamin, Jozefův úředník, faraonův číšník, faraonův pekař, Asenech, faraonův syn, Dan, Gaad, Simeon, Lévi	Rebeka, Izák, Ezau, Laban, pastevci, Ráchel, Baala, Zelfa, Lia, Bůh, Jozef, Jákob, anděl, Ruben, Juda, kupci, Putifar, Putifarka farao, Benjamin, Jozefův úředník, faraonův číšník, faraonův pekař, Asenech, faraonův syn, Dan, Gaad, Simeon, Lévi

Staročeská rukopisná tradice *Života Jozefova* je **divergentní**, kdežto o něco mladší tisková tradice naopak **konvergentní**.

St (± z 2. pol. 16. stol.) vycházejí z jedné, interpolované větve staročeské rukopisné tradice a tradují týž text. Ten však v **St** (narozdíl od rukopisů) představuje jen úvod vyprávění o Jozefovi a Aseneth, jak podrobněji ukážu níže. Jednající postavy v **St** podává následující výčet:

dramatis personae v **St**

Bůh, Jozef, Jákob, anděl, Ruben, Juda, kupci, Putifar, Putifarka, farao, Asenech, faraonův syn, Dan, Gaad, Simeon, Lévi

Jak u **rukopisné**, tak i v případě **tiskové** tradice je pro textové dochování *Života Jozefova* příznačné jeho obsahové, syžetové, kompoziční a kontextové propojení s jiným, geneticky samostatným a výrazně starším, původně už helénistickým dílem *Jozef a Aseneth*. Některé staročeské rukopisy a rovněž tak i tisky pak spojují vlastní *Život Jozefův* ještě s jiným židovským pseudepigrafním dílem *Poručenstvími dvanácti patriarchů* a s *Genesis*. Ve dvou rukopisech najdeme i drobnou interpolaci vzatou zřejmě s Comestorovy *Historia scholastica*.¹⁶⁴

Jmenované interpolace bývají v rukopisech jen zřídka vyznačeny. Klasifikační nejistotu vzbuzuje ještě jiný problém související s rukopisným tradováním *Života Jozefova*. Ze samotného zápisu totiž někdy není jasné, co je ještě text vlastního vyprávění o Jozefově životě a co už jeho nejbližší rukopisný kontext; nebo jinak: co je samostatná textová jednotka, kde začíná a kde končí, co je „dílo“ *Život Jozefův* (komentuji to konkrétněji níže u jednotlivých případů). Je do jisté míry otázkou badatelského přístupu, zda texty dochované ve většině rukopisů společně, psány jednou rukou, jsou pojímány jako odlišné textové jednotky, odlišná díla, nebo ne.

Při sledování textového dochování *Života Jozefova* se tedy nemohu omezit jen na „samotný“ či „vlastní“ *Život Jozefův* (přitom už takové označení je problematické: v této větě – i dále – tím myslím text, který je překladem *Historia Ioseph* redakce γ), ale musím nutně zohlednit právě ona syžetová, intra- a intertextová i kontextová specifika. Terén je

¹⁶⁴ Podrobnější výklad o těchto dílech (s výjimkou *Poručenství*) i o jejich propojení s *Životem Jozefovým* podávám níže v kap. 5.

to poněkud nepřehledný, deskripci proto dále doprovodím i obrazovými schémata. Zvláštní pozornost budu také věnovat layoutu zápisů, jejich textovému i grafickému rozvržení, nadpisům, rubrikám apod., protože mají význam pro postižení recepce textu.¹⁶⁵ Už samotný fakt, že rukopisy netradují stejné označení celku vyprávění o Jozefovi, dokládá recepční posun.

¹⁶⁵ Srov. SCHULTZ-BALLUFF 2010; výhradně lingvisticky jsou zaměřeny některé příspěvky dotýkající se členění staročeských textů v důležitém sborníku věnovaném dějnám českého pravopisu (ČORNEJOVÁ – RYCHNOVSKÁ – ZEMANOVÁ /ed./ 2010).

3.1. Rukopisy

3.1.1. F

Nejstarším z textových pramenů *Života Jozefova* je **F** (Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3, ff. 253rb–267ra).¹⁶⁶ Rukopis je datovatelný – na základě písma, jazyka, malířské výzdoby a především identifikace filigránů – zhruba do 50. let 15. století.¹⁶⁷ *Jozef a Aseneth* a *Život Jozefův* jsou zapsány v uvedeném sledu jako dva textové celky následující bezprostředně za sebou. K *Životu Jozefovu* je pak připojena ještě pasáž z *Genesis* (45,24–28; 46,1–3); všechny tyto texty jsou psány jednou rukou. Sled textů, důležitých pro popis struktury *Života Jozefova* ve staročeských rukopisech a tiscích, je v **F** následující:¹⁶⁸

248r	253r	253r	267r
JAs 1–9	Předml. II	ŽJ 1–30	Gn 45,24–28 46,1–3

Jozef a Aseneth má nadpis miniem „*Počíná se Jozef a Aseneth*“, psaný ovšem jinou – a zřejmě i o něco mladší – rukou.¹⁶⁹ Vizualně výrazný a působivý počátek textu *Jozef a Aseneth* v **F** signalizuje malovaná figurální iniciála „I“ o velikosti deseti řádků, zobrazující Jozefa s Aseneth.¹⁷⁰ Zato *Život Jozefův* začíná v **F** bez jakéhokoli nadpisu,

¹⁶⁶ Pro popis obsahu rukopisu srov. níže kap. 6.

¹⁶⁷ Srov. PRUSÍK 1887: 261–264; STEJSKAL – VOIT 1991: 32, 64, č. 55. Za upřesnění poznatků o filigránech a dataci rukopisu na základě jejich určení vděčím Michalu Dragounovi, který vodoznaky tohoto rukopisu při jiné příležitosti identifikoval.

¹⁶⁸ Sled textů je v tabulce zachycen v lineární podobě zleva doprava (jako bychom obraceli příslušné listy onoho rukopisu), nad horním okrajem tabulky je vyznačena orientační foliace. Tučné svislíce vyznačují hranice textových celků (děl). **Předml. II** = české znění prologu, který uvádí latinskou *Historia Ioseph* redakce γ. **ŽJ** = *Život Jozefův* (staročeský překlad *Historia Ioseph* redakce γ); čísla označují kapitoly podle edice Antoniho Biosca i Bas. **Gn** = *Genesis*; čísla označují standardně kapitoly (zvýrazněné tučným řezem písma) a verše. **JAs** = *Jozef a Aseneth* (staročeský překlad latinské *Historia Ioseph et Aseneth*, o které podrobněji pojednávám níže v kap. 5.1); čísla označují kapitoly podle bohemiakálního rukopisu: Praha, Kap. B 86, ff. 11v–15r.

¹⁶⁹ Pro úplnost dodávám: Před tímto nadpisem miniem jsou zbytky vyškraabaného, krátkého, snad tříslavného textu, psaného černým inkoustem, nejspíš téhož nebo blízkého znění jako citovaná rubrika. Na f. 248v čteme nahoře nadpis (jakési živé záhlaví) miniem, psaný jinou rukou než předchozí nadpis i základní text: *Jozef* (nadpis jen opakuje první slovo první věty folia, jejíž začátek je vyznačen miniem: *Jozef v třidceti letech bieše...*), podobně na f. 256r čteme nahoře rubriku (živé záhlaví): *Ó Ráchel* (ve shodě s prvními slovy první věty folia, jejíž začátek je vyznačen miniem: *Ó Ráchel, pod' a popatř...*). Srov. též podobně na f. 267v nahoře v záhlaví rubrikaci: *Adam* a korespondující znění první věty tohoto folia.

¹⁷⁰ Miniatura je součástí obrazové přílohy k edici *Próza českého středověku* (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: obr. 23, srov. s. 456, kde je rukopis datován do 2. pol. 15. stol., kdežto K. Stejskal nověji připsal tomuto

vyznačen jen červenou iniciálou, běžnou u začátků kapitol jak *Jozefa a Aseneth*, tak *Života Jozefova*.

Doplňek z *Genesis* 45,24–28 se připojuje k *Životu Jozefovu* bez jakékoli grafické signalizace. Teprve až další úryvek z *Genesis*, kratičkový textový úsek *Genesis* 46,1–3, začíná modrou iniciálkou jako nová kapitola, s údajem in margine černým inkoustem a touže rukou jako základní text: „*Genesis* 46“; po několika řádcích text končí, a zbytek sloupce (f. 267rb) zůstal prázdný. *Jozefa a Aseneth* i *Život Jozefův* jsou členěny na kapitoly, které nejsou opatřeny nadpisy a začínají pouze jednoduchou modrou nebo červenou iniciálou (číslo kapitoly je miniem dopsáno pouze na začátku *Jozefa a Aseneth*, u 2. a 3. kapitoly, pak už rubrikátor opomněl čísla kapitol doplnit).¹⁷¹ U zápisu *Života Jozefova* čteme rudkou nadpis *Vita Jos. – F. X. Prusík* upozornil, že se jedná o ruku J. Dobrovského, který také očísloval po straně kapitoly podle iniciálek.

- f. 248ra *Jozef narodil se léta starosti otce svého devadesátého věku tretieho, od počátku světa po dvú tisící po stu a po devadesáti letech. Který když v šestnásti letech byl jest a pásl stádo...*
- f. 253ra *...Jiní bratřie, jakož pokládá mistr Jozefus, každý po své smrti již nesen byl a pochován v Ebron a potom přeneseni jsú do Sichen. Etc.*
- f. 253rb *Ke cti božie a Pána našeho Ježíše Krista počíná se život Jozefa, a kterak jest byl prodán od bratří. Z arabské řeči v latinskú přeloženo skrze bratra Alfunsia z Ispánie. A to jest psal v Ejiptě jsa v žaláři žoldánově u vězení, léta po narozenie Syna božieho po tisíci po třech stech po třidceti a po šesti letech.*
Jákob patriarcha čtyři ženy měl: dvě svobodné manželce, totiž Lia a Ráchel, sestře, a jiné dvě sestře dievce, Zelfu a Abalu...
- f. 267ra *...Urozená kniežata a pány z Ejipta faraonovy poslal po otce svého Jákobu a vóz svůj předrahý, na němž sám Jozef se vozieše. A tak toho konec. Etc. Skonává se život Jozefův, syna Jákobova.*
- f. 267ra *Řeč dole psaná, příhodna k životu Jozefovu, stojí psána v knihách Gen v XLV°. A když již chtiechu jíti, vece: Nehněvajte se na cestě...*
- f. 267rb *...Řekl jest jemu böh: Jáť sem přesilný böh otce tvého, nerod' se strachovati sstúpiti do Ejipta, nebo tě učiním u velikú vlast tam. Et sic est finis.*

Život Jozefův a *Jozef a Aseneth* jsou v **F** zapsány jako samostatné textové jednotky, přičemž *Život Jozefův* následuje po zápisu *Jozefa a Aseneth*. Hranici mezi texty tvoří hranice mezi sloupci, *Jozef a Aseneth* končí na f. 253ra: poslední slovo textu, „*Sichen*“, je

malíři výzdobu dalších biblických rukopisů, datovatelných k polovině 15. století (STEJSKAL 1989: 71–72; STEJSKAL – VOIT 1991: 32, 64, č. 55).

¹⁷¹ V následujícím přehledu jakož i dále při představení textury dalších textových pramenů nevyznačuji iniciály, protože o nich pojednávám ve výkladu.

připsáno pod poslední řádek sloupce, protože se na něj už nevešlo, a další text (*Život Jozefóv*) začíná ve vedlejším sloupci (f. 253rb); nadpis chybí, ale z incipitu jasně vyplývá, že začíná nový textový celek.

3.1.2. M

Život Jozefóv a *Jozef a Aseneth* jsou zapsány jako samostatné textové jednotky také v **M** (Praha, KNM, sign. III H 29, ff. 1r–58v), který pochází buď z r. 1470 (jak se domnívají všichni badatelé, co se rukopisem zabývali počínaje muzejním knihovníkem V. Hankou), nebo až po tomto roce (je-li správný můj odhad, že i kolofon s částečně radovaným vrocením je opsán). Rukopis, psaný jednou rukou, obsahuje (v tomto sledu a pouze): *Život Jozefóv*, *Jozef a Aseneth* a *Poručenstvie dvanácti patriarch.* Na *Život Jozefóv* v **M** bezprostředně navazuje *Jozef a Aseneth*.¹⁷²

1r	1r	58v
Předml. II	ŽJ 1–30	JAs 1–9

Život Jozefóv i *Jozef a Aseneth* mají v **M** rubrikované nadpisy (níže je polotučně zvýrazňuji), navíc je začátek obou textů vyznačen výraznou, jednoduše zdobenou kreslenou iniciálou o velikosti sedmi, resp. pěti řádků. Celkový nadpis chybí *Poručenstvím*, která začínají na f. 80r bezprostředně po zápisu *Jozefa a Aseneth* rubrikací *Rozkázanie Rubenovo*, pod níž na novém řádku začíná text poručení Rubenova s počáteční běžnou iniciálou *miniem* o velikosti tří řádků. Tato iniciála je blízká iniciálám vyznačujícím v **M** začátky kapitol v *Životě Jozefově* a *Jozefovi a Aseneth*, je jen o jeden řádek větší. *Poručenstvie* však nelze považovat za součást *Jozefa a Aseneth* či naopak: odporuje tomu jednak samostatný nadpis *Jozefa a Aseneth*, jednak miniový kolofon, kterým končí *Poručenstvie* a fakticky i celý rukopis (*Tak sú se dokonaly řeči dvanáct patriarchuov[...]*).¹⁷³ *Život Jozefóv* i *Jozef a Aseneth* žádný takový kolofon, ba ani jiný textový či grafický signál zvýrazňující ukončení textu nemají. Čtenář tak mohl chápat všechny tři textové jednotky rukopisu **M** jako jeden kompoziční celek – ostatně novodobý uživatel nadepsal celý rukopis titulem: *Řeči dvanáct patriarchuov nebo Život Jozefóv*. (Z toho všeho je spíš zřejmý principiální nezájem o otázku – do jisté míry teoretickou, vynořující se až s moderním chápáním textovosti – jak chápat textovou

¹⁷² Ke koncepci následující tabulky a užitým zkratkám srov. výše pozn. 168.

¹⁷³ Celé znění kolofonu srov. níže při popisu **M** v kap. 6.

autonomii děl, čím je určena apod.) Nečíslované kapitoly začínají v **M** vždy na novém řádku, vyznačeny jednoduchou kreslenou dvou- až třířádkovou iniciálou.¹⁷⁴

f. 1r **Počíná se život Jozefóv.**

Ke cti božie a pána našeho Jezukrista počíná se život Jozefa, a kterak jest byl prodán od bratří, z abradské řeči v latinskú přeloženu skrze bratra Alfinizia z Ispánie v žaláři žoldánově u vězenie, léta po narozenie Syna božieho po cisíci po třech stech po třidceti a po šesti letech.

Jákob patriarcha tři ženy měl: dvě svobodny manželce, totiž Lia a Ráchel, se/stře, a jiné dvě sestře dievetce, Zelfu a Balu...

f. 58r *...Urozená kniežata a paní z Ejipta Faraonovi / poslal po otce svého Jákoaba a vuoz svůj předrahý, na němž sám Jozef se vozieše.*

f. 58v **Počíná se Asenech, dcera Putifarova, paní Jozefova.**

Jozef narodil se jest léta starosti otce svého devadesátého věku třetieho, od počátku světa po dvú tisící po stu a po devadesáti letech. Kterýž v šestnásti letech byl jest a pásl stádo...

f. 80r *...Jiní bratřie, jakož pokládá mistr Jozefus, každý po smrti již nešen byl a pochován v Ebron a potom přenešeni sú do Sichen.*

Život Jozefóv a Jozef a Aseneth jsou v **M** zapsány jako samostatné textové jednotky, přičemž *Život Jozefóv* je prvním textem kodexu, poté následuje zápis *Jozefa a Aseneth*, jednoznačně oddělený od předchozího textu nadpisem a velkou, zdobenou iniciálou.

¹⁷⁴ V následujícím přehledu vyznačuji lomítkem (/) přechod mezi stranami; rubrikaci vyznačuji polotučným písmem.

3.1.3. B

B (Praha, NK ČR, sign. XVII B 15, ff. 336vb–364ra) z r. 1465 obsahuje jako samostatnou textovou jednotku „širokou verzi“ Jozefova života, která zahrnuje i život Jáкова, otce Jozefa. Vlastnímu *Životu Jozefovu* (tj. překladu *Historia Ioseph*) zde předchází řada kapitol a veršů *Genesis*, které se týkají Jozefova otce, od Jákovova narození až po začátek vlastního příběhu Jozefova (*Genesis* 25,19–34; 26,34–35; 27–31; 32,3–32; 33; 34,1–2; 35; 36,6–8; 37,1–11). *Genesis* však i dále prorůstá celým textem *Života Jozefova* v rukopise **B**: nejobsáhlejší vložku představují dvě kapitoly o Jozefově výkladu snů spoluvězněm a faraonovi (Gn 40 a 41,1–45). Po vložce z Gn 40–41 je *Život Jozefův* v rukopise **B** interpolován *Jozefem a Aseneth*: jde nejprve o kratičkou, několikavětou vložku, později pak o delší, několikafoliovou interpolaci. Rubrikované marginálie přitom vždy označují příslušný pramen: „Arab“ = *Život Jozefův*, „O svatbě“ = *Jozef a Aseneth*, „Gen“ = *Genesis*. Také v nadpisech kapitol rukopisu **B** je u pasáží z *Genesis* zmínka, že text pochází z *Genesis*, a to i s označením příslušné kapitoly (např. *Kapitola 4 o Jákovovi, kterak přišed k Labanovi i oženil se. Gen XXVIII*; hned následující kapitola má však v titulu mylně odkaz na 20. kapitolu místo na třicátou). Tyto marginálie neodrážejí pramenný sklad textu stoprocentně dokonale, ale diskrepance je výjimečná.¹⁷⁵ Další úsek textu tvoří mozaika vlastního *Života Jozefova* a *Genesis*. Mozaikovitý ráz textu je v krajním případě až takovýto – příklad beru z f. 357ra, marginální rubriky přepisují kapitálkami a kladu pod spodní textovou linku:

ARAB A Judas snažně prosieše úředníka, aby přehledáni byly jich svazkové. GEN A tak s chvátáním skládáše na zem pytle i otevřeli sú je všickni. ARAB A když prvnieho uzal byl přehledán a potom jiných...

Následuje opět delší vložka z *Jozefa a Aseneth* prokládaná verši z *Genesis* (46,6–7,26–34; 47,1–12,13–31). Závěr představují tři kapitoly z *Genesis* (48–50).

Anatomie *Života Jozefova* v **B** (viz násl. obr.):¹⁷⁶

¹⁷⁵ Jako např. na f. 355rb, kde je jako *Genesis* označen úsek obsahující i dvě věty pocházející ve skutečnosti z *Života Jozefova* – viz níže kap. 5.2.

¹⁷⁶ Ke koncepci tabulky a užitým zkratkám srov. výše pozn. 168 (foliace nad horním okrajem tabulky je dvojí, jednak pro **B**, jednak pro **W** – viz též níže výklad o textovém prameni **W**). Vedle zkratků vysvětlených výše v pozn. 14 je třeba nyní doplnit: **Předml. I** = Předmluva českého pořadatele (věnuji jí zvláštní pozornost níže v kap. 4).

Genetická skladba *Života Jozefova* je v tabulce zachycena v lineární podobě zleva doprava. Kde je mozaikovitý charakter textu komplikovanější, je komponovanost a provázanost vyznačena i vertikálně,

První předmluva (předmluva českého pořadatele) začíná po rubrikovaném nadpisu na f. 336vb ornamentální iniciálou o velikosti osmi řádků. Druhá předmluva (předmluva vlastního *Života Jozefova*, tj. *Historia Ioseph* v redakci γ) má už jen jednoduchou iniciálu o velikosti tří řádků, jakou vždy začínají kapitoly i dále v textovém zápise. Po této kratičké druhé předmluvě začínají na f. 337va ornamentální iniciálou o velikosti devíti řádků „*knihy o životě Jozefově*“. Ty představují svébytnou textovou jednotku rukopisu **B**, nový literární útvar: překlad *Historia Ioseph* je zde jádrem, kolem kterého se nabalily další, geneticky samostatné texty (*Genesis* a *Jozef a Aseneth*). Po těchto „*knihách o životě Jozefově*“, ukončených kolofonem, následuje v **B** v novém sloupci zápis *Poručenství dvanácti patriarchů*, provedený stejnou rukou a nadepsaný opět rubrem (f. 364rb): „*Počínají se knihy poručenství dvanácti patriarch, synův Jákobových, co který z nich synóm a bratřím svým mluvil a poručil jest. A najprvé o smrti Jozefově položím pro příčiny v předmluvě napřed položené. A vykládá se Jozef, totiž rozmnoženie. A učí o čistotě těla i mysli kapitola prvá.*“ Pak začíná dekorativní iniciálou o velikosti devíti řádků zmíněné *Poručenství Jozefovo* a následují další *poručenství Jákobových synů*. *Poručenství* představují poslední položku kodexu. Rukopis je však v závěru kusý, končí neúplně dochovaným *Poručenstvím Aserovým*, po kterém zřejmě následovalo nedochované *Poručenství Benjaminovo*.

Spojitost *Poručenství* a předchozích „*knih o životě Jozefově*“ je v **B** zřejmá. Potvrzuje ji také odkaz v rubrikovaném nadpise *Poručenství*, citovaném v předchozím odstavci. Konfrontujeme-li však sdělení předmluvy českého pořadatele a samotný zápis obou textových jednotek („*knih o životě Jozefově*“ a *Poručenství*), váháme, jak vlastně provázanost obou textových jednotek chápat. Co je zde z literárněhistorického hlediska *Životem Jozefovým*?

Předmluva českého pořadatele jednoznačně pojímá text, který předznamenává, jako kompozici biblických úryvků, *Života Jozefova*, *Jozefa a Aseneth* a *Poručenství*: „...všecko, což sem z Biblie, z knih těchto [tj. z překladu *Historia Ioseph*], z knížek o jeho svatbě [tj. z *Jozef a Aseneth*] i z knih poručenství posledních jeho i jeho bratří [tj. *Poručenství dvanácti patriarch*] shledati mohl, v toto sebranie pořád [= popořádku] s pilností snesl sem“ (f. 336vb–337ra). Autor předmluvy si byl vědom samostatnosti

tak např. 1. kapitola vlastního *Života Jozefova* obsahuje několik vložených pasáží (veršů) z 37. kapitoly *Genesis* atd.

staročeského *Života Jozefova* jako literárního díla (označuje je zde také jako „*kroniku o životě Jozefově*“), záměrně však vytvořil nový kompoziční i syžetový celek, vše přitom pojal tak, aby patchworkový ráz textu zůstal patrný.

Počínaje f. 337rb následuje po předmluvě textový amalgám složený z biblických úryvků, *Života Jozefova* a *Jozefa a Aseneth*, který končí na f. 364ra souhrnným explicitem miniem v kolofonu: *Skonaly sú se knihy o běhu života Jozefova i Jákoaba, otce jeho, i o smrti jich obú, sebrané z knih Genesis, z knih skládanie Arabského a z knih o Svatbě Jozefově.* Mluví se tedy o komponovaných „knihách o životě Jozefově“, *Poručenství* však nejsou jejich součástí. Citovaný kolofon je jen zčásti paralelní k rubrikaci na f. 336vb uvádějící celý text, včetně předmluvy českého pořadatele: *Počíná se předmluva na knihy o rodu a o běhu života Jozefova, o smrti otce jeho i jeho samého i o smrti jeho dvanácti [sic!] bratrův, synův Jákoaba patriarchy.* Zde jsou tedy zmíněna nepřímo i *Poručenství*. Závěr *Poručenství* se v **B** nedochoval, takže nevíme, jak zněl závěrečný kolofon.

V závěru 8. kapitoly (f. 343ra), stále ještě před začátkem vlastního *Života Jozefova* (a tedy v úseku tvořeném kapitolami vzatými z *Genesis*), narazíme dokonce na odkaz k *Poručenství*: Jde o narážku na dva verše *Genesis* (34,1–2) doplněné odkazem na poručenství Léviho: „*V kteréžto krajině když bydlil jest Jákoab, dcera jeho Dina podávena jest od Sichen, syna Emora, kniežete krajiny téj, jakož o tom šíře v přiepisu poručenstvie Lévi bude pověděno.*“

f. 336vb ***Počíná se předmluva na knihy o rodu a o běhu života Jozefova, o smrti otce jeho i jeho samého i o smrti jeho dvanácti bratrův, synův Jákoaba patriarchy.***

Poněvadž, ej, tohoto řád písma rozumné za sebranie Ejiptským slavně položiti, ovšem líbilo se, ej, i nám toho...

f. 337rb *...Abychom toto utěšené sebranie na pořád sepsáno majíce a je s milostí čtúce nebo jeho poslúchajíce, skrze ně toho dobrého a svatého žida Jozefa příkladem, my hřiešní křestané, následovníci jeho v ctnostech a čistotě a bratří jeho v pravém pokání zaslúžili bychom býti, z daru a pomoci Pána našeho Ježíše Krista, s Otcem i s Duchem svatým jediného boha živého, na věky věkóv. Amen.*

f. 337rb ***Skonává se předmluva prvnie nového sebranie. Počíná se předmluva druhá, bratra Alfuncia.***

Ke cti božie a Pána našeho Ježíše Krista počíná se život Jozefa, a kterak jest byl prodán od bratří, z arabské řeči v latinskú přeložený skrze bratra Alfuncia z Hispánie. A to jest psal v Ejiptě jsa v žaláři žoldánově. Léta po narození Syna božieho po tisíci po třech stech po třidceti šestého léta.

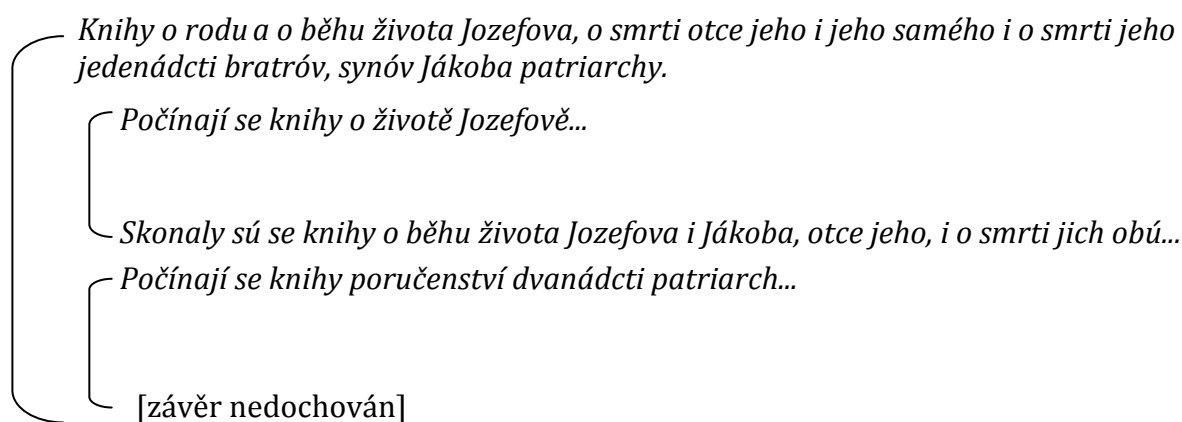
f. 337rb ***Skonala se předmluva bratra Alfuncia. Počínají se knihy o životě Jozefově. A najprvé o narození Jákoaba Patriarchy, / otce jeho, kapitola prvá. Gen XXV.***

Jákob patriarcha – syn Izáka, syna Abrahamova –, jímžto a bratrem jeho Ezau Rebeka, dcera Batuele Syrského z Mezopotanie, sestra Labanova, žena Izákova, jsúc obtiežena, když lomoziešta se v břiše jejíem malička, řekla jest: „Jest-li že tak mně býti mělo jest, co potřebie bylo jest počínati?“

f. 364ra ...A když zapřisáhl jest je, řekl jest: „Buoh navštievít' vás, odnestež s vámi kosti mé z místa tohoto.“ I umřel jest vyplniv Sto a deset let života svého. A naplněn jsa vonnými věcmi schován jest v truhle v Ejiptě.

f. 364ra **Skonaly sú se knihy o běhu života Jozefova i Jákoba, otce jeho, i o smrti jich obú, sebrané z knih Genesis, z knih skládanie arabského a z knih o svatbě Jozefově. Tu sobotu před Hodem Ducha svatého, léta božieho etc LXV°.**

Výmluvná jsou také živá záhlaví, která se důsledně objevují nahoře na každém foliu a jsou psána miniem shodnou rukou jako základní text. Od f. 336vb, kde začíná předmluva českého pořadatele, až po f. 364rb, kde začíná Poručenství Jozefovo, čteme živé záhlaví: *Jozef*. Na foliích obsahujících *Poručenství dvanácti patriarch* čteme nahoře nejprve *Poručenství Jozefovo* (na apertuře), dále pak *Simeon*, *Lévi* a postupně i další jména bratrů, korespondující s příslušným poručenstvím zapsaným na foliích. Struktura celku tedy vypadá takto:

Z recepčního hlediska bychom se měli (chceme-li být věrni rukopisné realitě) striktně držet názvu díla, resp. výsledovatelné koncepce díla, nakolik se zračí v jeho rukopisné podobě, a všímat si vedle paratextů i signálů textových (kompozičních i metatextových), grafických apod. Tento srozumitelný teoretický postulát je však v praxi naplnitelný pouze jako interpretační akt: ony (para)textové aj. signály nejsou jednoznačnou daností; názvy doprovázející rukopisnou transmisi vernakulárních textů jsou deskriptivní, variabilní, aktuální – a nikoli konvenční a uzuální. Nepochybně mají svoji výpovědní hodnotu, ale nelze ji absolutizovat. Spojitost mezi primárním textem a sekundárním textem (paratextem) však nelze ani pominout.

V **B** čteme tři názvy: „*knihy o rodu a o běhu života Jozefova, o smrti otce jeho i jeho samého i o smrti jeho jedenácti bratrův, synův Jákoba patriarchy*“ (nadpis předmluvy českého pořadatele, f. 336vb);¹⁷⁷ „*knihy o životě Jozefově*“ (rubrika vlastního vyprávění o Jozefovi, které začíná po obou předmluvách, f. 337rb); „*knihy o běhu života Jozefova i Jákoba, otce jeho, i o smrti jich obů*“ (kolofon zmíněného vyprávění o Jozefovi, f. 364ra).

B zřetelně dokládá tendenci vytvořit ze tří původně samostatných skladeb (*Život Jozefův, Jozef a Aseneth* a řady kapitol *Genesis*) obsáhlý celistvý literární útvar (srov. NEDVĚDOVÁ 1982: 218). Pro kodexový kontext je důležité, že po tomto textovém celku následují jako samostatná textová jednotka s vlastním incipitem *Poručenství*, která však začínají proti obvyklému pořádku poručenstvím Jozefovým, což se v titulní rubrikaci přímo tematizuje odkazem k vlastní předmluvě českého pořadatele. Spojením *Poručenství* s „*knihami o životě Jozefa a Jákoba*“ se vytváří nový výpravňý cyklus.

¹⁷⁷ Emendují rukopisné „*dvanácti*“.

3.1.4. W

W (Wrocław, BU, sign. IV Q 169, ff. 25r–62v) z r. 1491 obsahuje tutěž „širokou verzi“ textu jako **B**, tedy včetně všech doplňků a interpolací.¹⁷⁸ **W** však **neobsahuje žádné** marginálie! Ve **W** je dokonce vynechán i jediný výrazný textový šev signalizující komponovaný ráz textu: Ve **W** chybí věta „*Tuto již z arabského přeložení praví se*“, která v **B** signalizuje (psána tam navíc miniem) přechod mezi vstupními kapitolami *Genesis* a vlastním *Životem Jozefovým*. *Život Jozefov* ve **W** představuje v porovnání s **B** zcela jednolitě vyprávění.

W je navíc zběžný, graficky velmi jednotvárný opis, minimalisticky zdobený i rubrikovaný. Jediná trochu zdobnější, byť velmi jednoduchá kreslená iniciála (P) o velikosti čtyř řádků je na samotném začátku (f. 25r). **W** také obsahuje úplný zápis *Poručenstvie dvanácti patriarch* (v **B** jsou – z vnějších důvodů – dochována jen neúplně). *Poručenstvie* navazují ve **W** bezprostředně – ba ještě bezprostředněji než v **B** – na vyprávění o Jákobovi a Jozefovi, a navíc jsou závěrečným explicitem na f. 94v pojata jako **ústrojná součást** celého jozefovského vyprávění: *A tak konají se tuto celé knihy o životě Jozefově a Jákoba, otce jeho, o příbězích jich a o smrti všech jiných bratrův Jozefových*. Poté následuje ještě kolofon: *A dopsány jsú ten čtvrtek po svatém Jakubu, apoštolu božiem, léta od narozenie Syna božieho tisícieho čtyřstého devadesátého prvnieho*.

f. 25r **Počíná se předmluva na knihy o rodu a o běhu života Jozefova a o smrti otce jeho a o jeho samého i o smrti jeho jedenácti bratrů.**

Poněvadž, ej, tohoto řadu písma rozumně za sebranie Ejiptským slavně položití, ovšem líbilo se, ej, i nám tohoto... /

/ ...Abychom toto utěšenie sebranie na pořad sepsáno majíc a je s milostí čtúce nebo jeho poslúchajíce, skrze ně toho dobrého a svatého žida Jozefem příkladem, my hriešní křesťané, následovníci jeho v ctnostech a v čistotě a bratrů jeho v pravém pokání zaslúžili bychom býti, z daru a pomoci Pána našeho Ježíše Krista, s Uotcem i s Duchem svatým jediného Boha živého, na věky věkuom. Amen.

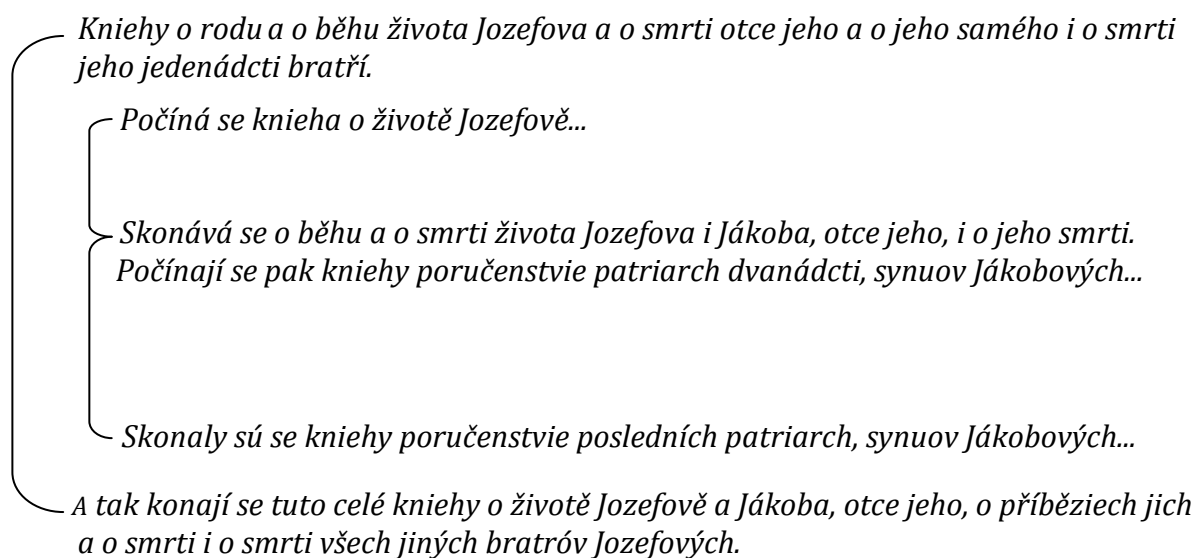
f. 25v **Skonává se předmluva prvnie nového sebranie. Počíná se předmluva druhá, bratra Alfuncia.**

Ke cti boží a Pána našeho Ježíše Krista počíná se život Jozefa, a kterak byl jest prodán od bratrů, z arabské řeči v latinskú přeložený skrze bratra Alfuncia z Hispánie, a to jest psal v Ejiptě jsa v žaláři žoldánově u vězení. Léta od narozenie Syna božieho po tisíci po třech / stech po třidceti šestého léta.

¹⁷⁸ Srov. tabulku výše zachycující textové rozvržení **B** a **W**, které lze společně pojednat v jedné tabulce.

- f. 26r *Skona se predmluva druhá. Počíná se knieha o životě Jozefově. A najprvé o narození Jakuba patriarchy, otce jeho, kapitola prvá. Jákob patriarcha – syn Isaaka, syna Abrahamova –, jímžto a bratrem jeho Ezau Rebeka, dcera Batuele Syrského z Mezopotanie, sestra Labanova, žena Išaakova, jsúc obtiežena, když lomozíšta se v bříše jejie malička, řekla jest: „Jest-li že tak mně býti mělo jest, co potřebie bylo jest počínati?“*
- f. 62v *...A když zapřisáhl jest je a řekl jest: „Buoh navštievít' vás, otnestež s vámi kosti mé s miesta tohoto.“ I umřel jest vyplniv sto a deset let života svého. A naplněn jsa vonnými věcmi schován jest v truhle v Ejiptě.*
- f. 62v ***Skonává se o běhu a o smrti života Jozefova i Jakoba, otce jeho, i o jeho smrti. Počínají se pak kniehy poručenstvie patriarch dvanácti, synuov Jákobových, co který z nich při smrti své synóm svým mluvil jest, neboli poručil, a najprvé o smrti Jozefově položím pro příčiny v předmluvě položené.***

Jak vidno, incipit *Poručenstvie dvanácti patriarch* začíná na témže řádku, kde končí explicit vyprávění o životě a smrti Jozefa i Jákoba (**B** má na paralelním místě ještě písarský kolofon a oba texty zřetelně odděluje). **W** i způsobem zápisu chápe celé „*kniehy o životě Jozefově a Jákoba, otce jeho, o příbězích jich a o smrti všech jiných bratrův Jozefových*“ jako textové kontinuum. Struktura celku tedy vypadá takto:

W představuje po kompoziční stránce týž textový celek jako **B** (tři původně samostatné skladby – *Život Jozefón, Jozef a Aseneth* a řady kapitol *Genesis* – zde vytvářejí obsáhlý literární útvar); bezprostředně následující *Poručenství dvanácti patriarchů* jsou navíc ve **W** pojata jako součást vyprávění o Jozefovi, jako „prodloužení“ Jozefova příběhu, jeho závěrečná epizoda.

3.1.5. E

E (Praha, NK ČR, sign. XVII E 10, ff. 93r–139v) z r. 1485 obsahuje kratší vypsání Jozefova života nežli v **B** a **W**: *Život Jozefov* je zde interpolovaný: *Jozefem a Aseneth* (velmi podobně jako v **B** a **W**, ovšem ne zcela identicky); úryvky z *Genesis* (vedle kapitol 40–41 o Jozefově výkladu snů jde spíše o kratší pasáže); ve velmi malé míře také úryvkem z Comestorovy *Historia scholastica* v českém znění. Unikátem rukopisné tradice jak *Historia Ioseph*, tak staročeského *Života Jozefova* pak zůstává, že vyprávění o Jozefovi je v **E** uzavřeno v rámci jedné textové jednotky *Poručenstvím Jozefovým z Poručenství dvanácti patriarchů* (f. 133r–139v).

To znamená, že dvě geneticky samostatné skladby, *Život Jozefov* a *Jozef a Aseneth*, srůstají s částí třetí skladby (*Poručenství Jozefovo z Poručenství dvanácti patriarchů*) v nový kompoziční útvar (srov. KOLÁR – NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983: 426), interpolovaný také úseky z *Genesis* a v malé míře i úryvkem z Comestorovy *Historia scholastica*.

Anatomie *Života Jozefova* v **E**:¹⁷⁹

93r	103v	107r	110v	117r	120v	130v	133r				
Předml. II	ŽJ	Gn	ŽJ	JAs	Com	ŽJ	Gn	ŽJ	Gn	JAs	PJ
	1–11	39,22–23 40 41,1–45	12–16	2–7	88	17 18 18	42,10–17 42,21–22 42,18 42,25–38 43,1–13	19–30	synopse 46,26–27 (a okolí) + 47,9 (a okolí)	8–9	

Tato provázanost geneticky různorodých textů, resp. tyto interpolace nejsou v **E** nijak vyznačeny, a čtenář tedy nemůže postřehnout komponovanou podobu textu; „švy“ nejsou patrné, jde o koherentní i kohezní celek, souvislé vyprávění.

¹⁷⁹ Ke koncepci následující tabulky a užitým zkratkám srov. výše pozn. 168 – vedle tam vysvětlených zkratk je třeba nyní doplnit: **Com** = Comestorova *Historia scholastica*; číslo kapitoly uvádím podle edice (SYLWAN 2005). **PJ** = *Poručenství Jozefovo (z Poručenství dvanácti patriarchů)*, tj. ze staročeského překladu *Testamenta duodecim patriarcharum*. „Dekonstrukce“ *Života Jozefova* je v tabulce zachycena v lineární podobě zleva doprava (jako bychom obraceli příslušné listy onoho rukopisu). Kde je mozaikovitý charakter textu výraznější, je tato komponovanost a provázanost vyznačena i vertikálně, tak např. navazuje na kratičkou citaci Comestora (kap. 88) bezprostředně pasáž z vlastního *Života Jozefova* (kap. 17) s interpolovanými verši *Genesis* 42,10–17, poté následuje 18. kap. *Života Jozefova*, „rozdělená“ biblickou interpolací na dvě části, atd.

Život Jozefív nese v E nejprve písařské označení „výmluva (= vypravování) o životě Jozefově“ („Počíná se výmluva o životě Jozefově takto“), v kolofonu (tj. po skončení připojeného *Poručení Jozefova*) pak čteme „Skonává se život Jozefa“. Text je členěn na nečíslované kapitoly: začínají zpravidla stereotypní formulí *Tuto se píše, kterak...* a pokračují konkrétní obsahovou specifikací (pouze první kapitola je nadepsána: „*Kapitula prvnie o Jozefovi, když šel na pastviště k svým bratřím, a oni sú jeho zabili*“). Také *Poručení Jozefovo* začíná jako jedna z kapitol *Života Jozefova* nadpisem: „*Tuto se píše, kterak Jozef vypravuje poslednie rozkázanie synóm svým, kterak mají učiti syny své čistotě a trpělivosti a kterak sám trpěl, to jim pravil.*“ Nadpisy kapitol jsou přitom psány tímtež tmavým inkoustem jako celý text. Miniem, doplněným ještě žlutou barvou jsou provedeny pouze jednoduché kreslené iniciály o velikosti dvou až šesti řádků, které uvozují vlastní text kapitol po zmíněném nadpise a kterým velmi často předchází prázdný nebo poloprázdný řádek.

- f. 93r *Počíná se výmluva o životě Jozefově takto:
Ke cti boží a Pána našeho Ihesu Christa počíná se život Jozefa, kterak jest byl prodán od bratří, z arabské země v řeč latinskú přeloženého skrze bratra Alfoncia z Ispánie. A to jest psal v Ejiptě v žaláři žoldánově u vězení, léta božieho po tisíce po čtyřech stech po třidceti a po šesti letech.
Kapitula prvnie o Jozefovi, když šel na pastviště k svým bratřím, a oni sú jeho zabili.
Jákob patriarcha čtyři ženy měl: dvě svobodné manželce, totižto sestře, a jiné dvě sestře, dívky Zelfu a Balu...*
- f. 139v *...on Ejiptských jako svých vlastních litoval a dobře činil po vše časy pomocí, radú i skutkem i osobně stávaje s nimi. A tak se skonává poslednie rozkázanie Jozefa, i o jeho všem životu.
Skonává se život Jozefa, léta od narozenie božieho tisícieho čtyřstého osmdesátého pátého, ten pondělí před svatú Lucíí. Amen.*

Život Jozefív má v E podobu interpolovaného vyprávění; k interpolacím z *Genesis* a *Jozefa a Aseneth*, které jsou však výběrem, rozsahem i rozvržením výrazně odlišné od **BW**, přibývá kratičká česká vsuvka z *Historia scholastica* a celek uzavírá *Poručení Jozefovo* z *Poručení dvanácti patriarchů*.

3.1.6. G

G (Brno, MZA, fond G 10, č. 412, ff. 132r–155r, resp. pag. 257–303) z r. 1471 má kompozici blízkou **E**, ovšem bez závěrečného *Poručenství Jozefova*. Jde tedy opět (jako u **E**) o relativně komplikovanou interpolovanou verzi *Života Jozefova*. *Život Jozefův* (český překlad *Historia Ioseph* redakce γ) je v **G** doplněn o úryvky z *Genesis*; z *Jozefa a Aseneth*; a drobně také z Comestorovy *Historia scholastica* v českém znění.

Tyto interpolace jsou blízké rozvržení interpolací v **E**, ale nikoli s nimi identické. Jak vyplývá z následujícího schématu, struktura *Života Jozefova* v **G** je o něco komplikovanější než v případě **E**. Ovšem jako v **E** i zde nejsou interpolace nijak vyznačeny a čtenář má před očima jednolitý textový celek, který nevnímá jako kompozit.

Anatomie *Života Jozefova* v **G**:¹⁸⁰

132r	137v			140r	141v	144v	147r			152r	
Předml. II	ŽJ	JAs	Gn	ŽJ	JAs	Com	ŽJ	Gn	ŽJ	Gn	JAs
	1		39,22–23	12–16	2–7	88			21–30	45,17–19	
	2		40				17			45,24–28	
	3		41,1–49					42,10–17		46,1–6	
	4						18				8
	5							42,21–22		46,7	
	6							42,18		46,26–30	
		1					18				8
	7							42,25–38		47,1–13	
	8							43,1–14		47,27–30	
	9						20			48,1	
	10							43,17–26			9
	11						20			50,1–22	
								43,26–27			8
							20				9
								43,27–29			
							20				
								43,30			
							20				

Tento textový celek nese v rukopise název „*knihy Jozefa*“, jak to stojí v rubrikovaném nadpise, pod nímž následuje vlastní text uvozený kreslenou, zdobenou iniciálou, provedenou miniem přes čtyři řádky. Text je členěn na kapitoly, jejichž rozvržení je **do jisté míry** shodné s **E** (v závěru, kde se **G** liší od **E** svébytnými interpolacemi z *Genesis*, které doplňují závěr vyprávění o Jozefovi a Asenet, je členění na kapitoly z větší části odlišné od **E**). Oproti **E** však nejsou kapitoly v **G** uvedeny nadpisy,

¹⁸⁰ Pro vysvětlení koncepce tabulky i užitých zkratk srov. předchozí pozn. č. 179.

ale pouze vyznačeny jednoduchými iniciálami miniem přes dva řádky (ne vždy doplněnými). Písařský závěr je lakonický: „*A tak se skonol život Jozefóv*“.

f. 132r / pag. 257 ***Počínají se knihy Jozefa, syna Jákovova, patriarchy, kterýžto byl prodán od svých bratří do Ejipta.***

K cti božie a Pána našeho Jezukrista počíná se řeč o Jozefovi, kterak jest byl prodán od bratří, z arabské země řečí bratra Alfonsra z Hispánie. A to jest psal v Ejiptě v žaláři žoldánově u vězení, léta po narození Syna božieho po tisíci po třech stech.

Jakož patriarcha čtyři ženy měl, dvě svobodné manželce, totiž Lia a Ráchel, sestře, a jiné sestře dievky, totiž Zelfinu a Balu...

f. 155r / pag. 303 *...Jiní bratřie, jakožto pokládá mistr Jozefus, každý již po své smrti nesen byl a pochován v Ebron. A potom přineseni sú do Sichen. A tak se skonol život Jozefóv.*

Život Jozefóv má v **G** podobu interpolovaného vyprávění; k interpolacím z *Genesis* a *Jozefa a Aseneth*, které jsou výběrem, rozsahem i rozvržením jednoznačně bližší **E** než **BW**, přibývá podobně jako v **E** kratičká vsuvka z *Historia scholastica*. Závěr *Života Jozefova* je však v **G** svébytný, podstatně odlišný od **E** i **BW**.

3.2. Tisky

St obsahují dvě textové jednotky, které jdou po sobě v tomto sledu: *Testamenta (Poručenstvie) dvanácti patriarchů* a *Jozef a Aseneth*. *Poručenstvie* zde mají dvě vlastní předmluvy, které však nijak nesouvisí s předmluvami k *Životu Jozefovu* ve výše uvedených staročeských rukopisech. První předmluva je krátká, pojednává o tom, „*kerak tito Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchův synův Jákobových sou nalezeni a skrze kterého učitele z řecké řeči v latinský jazyk přeloženi*“.¹⁸¹ Druhá předmluva je obsáhlejší a jejím tématem je apologie apokryfů na jedné straně a nabádání k důkladnému čtení tisku na straně druhé. Po této předmluvě následuje, jak je ostatně v předmluvě výslovně uvedeno, část z *Genesis* (kap. 49), která předznamenává *Poručenstvie*, protože obsahuje Jákobovo požehnání jeho synům (tedy testament Jákobův). *Poručenstvie* pak pokračují v obvyklém sledu Jákobových synů (srov. *Genesis*, kap. 49) a končí se testamentem Jozefovým a Benjaminovým. Po lakonickém explicitu („*Dokonává se Testament anebo Kšaft dvanácti patriarchův, synův Jákobových*“)¹⁸² následuje na další straně *Jozef a Aseneth* titulem: „*Počíná se historia, jenž slove Asenath, v starodavních skrytých židovských spisích nalezená, v český jazyk přeložená a na světlo vydaná. V nížto se pokládá najprv o prodání Jozefa a o vysvobození z žaláře, potom o jeho ženění, při kterémžto vyznamenával ženich Krista Pána a nevěsta Církev svatú. Přitom mnohá skrytá tajemství, v Písmích svatých zavřená, na místech svých doložená najdeš.*“¹⁸³

Ono vyprávění „*o prodání Jozefa a o vysvobození z žaláře [...]*“, zmíněné v **St** v titulu *Jozefa a Aseneth*, je vlastně část *Života Jozefova*. *Život Jozefův* tak v **St** tvoří jen úvodní pasáž vyprávění o Jozefovi a Aseneth a rozsahově představuje zhruba první polovinu vlastního *Života Jozefova* (ve smyslu: samostatného českého překladu *Historia Ioseph* redakce γ), až po výměnu listů mezi Jozefem a Putifarkou a následnou audienci Putifara

¹⁸¹ Cituji podle nejstaršího tisku z r. 1545 (Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. A1v). Text je v podstatě shodný ve všech tiscích.

¹⁸² Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. Q1r. Text je opět v podstatě shodný ve všech tiscích, jen m. *dokonává čteme jinde skonává*, místo *Testament* čteme *Testamenty* apod.

¹⁸³ Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. Q1v. Mladší tisky přinášejí v podstatě shodný text. Jeden závažný rozdíl však přece jenom najdeme: chybí v nich ona věta zdůrazňující alegorický význam nevěsty (Krista) a ženicha (Církev). Byla tato výpustka vedena ideovými důvody, nebo došlo k bezděčnému přeskočení úseku textu, začínajícího opticky podobně (*Při kterém... a Přitom...*)? Vedle tohoto zajímavého rozdílu se v mladších tiscích objevují vesměs jen běžné jazykové změny (cituji pro srovnání z druhého nejstaršího tisku, z let 1549–1551, Praha, KNM, sign. 27 G 7, f. K10v: *Počíná se historia, kteráž slove Asenath, v starodavních židovských, v skrytých spisích nalezená, v český jazyk přeložená a na světlo vydaná. V nížto se pokládá najprv o prodání Jozefa a o vysvobození z žaláře, potom o jeho ženění. Přitom mnohá skrytá tajemství, v Písmích svatých zavřená, na místech svých položená najdeš.* (Tisk z r. 1570 i jeho reprint z r. 1601 mají jedinou odlišnou jazykovou změnu, první slova zde znějí: *Začíná se...* Olomouc, VKO, sign. 32 540, f. P1v; resp. Praha, KNM, sign. 27 F 13, f. P1v.)

a jeho ženy u Jozefa včetně, tj. až po pasáž, kdy vstupuje do staročeské rukopisné tradice *Života Jozefova* v **B** a **W** interpolace pocházející z *Jozefa a Aseneth*.¹⁸⁴ Dále se pak text **St** drží až do svého konce *Jozefa a Aseneth* a po vlastním *Životě Jozefově* už zde není ani stopy. Explicit zní: „*Dokonává se historia, jenž slove Asenath*“.¹⁸⁵ (Tento explicit však čteme jen v nejstarším tisku. Není ve druhém nejstarším tisku z r. 1549–1551, ani v tisku z r. 1570; tisk z r. 1601 je na konci fragmentární.)

St tradují v podstatě týž text. Ten vychází z jedné větve staročeské rukopisné tradice. Jak jednoznačně vyplývá z kolace rukopisů s tiskem (srov. níže v této kapitole a dále v kap. 3.4), textové znění *Života Jozefova* zprostředkované v **St** je blízké rukopisným verzím **B** a **W** – jen výjimečně narazíme na rozsahově nevelké singulární vynechávky, přídavky či nové motivy. Nejvýraznějším přídavkem v **St** oproti **B** a **W** je nerozsáhá interpolace z poručení (testamentu) Jozefova, zasazená do textu *Života Jozefova* (srov. tabulku níže). Jde o těsné převyprávění části Jozefova testamentu (v **St**: „*kšaftu*“): Perspektiva vypravěče *Testamentu* v 1. osobě je zde nahrazena osobou třetí (v *Testamentu* mluví Jozef o sobě, kdežto zde se o něm referuje). Tato interpolace vstupuje do textu *Života Jozefova* zcela plynule, a až v jejím závěru se objevuje inter- a metatextový odkaz, který tuto pasáž odhaluje jako vsuvku. Cituji závěr oné vsuvky (první následující souvětí ještě pochází z *Poručení (Kšaftu) Jozefova*, další věty už představují onen zmíněný inter- a metatextový signál): „*V ten čas Mentifika, žena Putifarova, chodila u veliké slávy po všem Ejiptě etc. A mezi tím, než se kupci Hizmahelitové zase do Ejipta navrátili, co se dalo s Jozefem, pokudž byl u toho kupce, o tom sám v kšaftu svém vypravuje, protož není toho potřebí vypisovati. Zase ku první řeči se přistoupí, jak se dalo při bratřích Jozefových ještě na poušti, když prodali Jozefa.*“¹⁸⁶ Tato krátká interpolace nemá v rukopisné tradici *Života Jozefova* paralelu.

Jiným doplňkem, který mají **St** oproti rukopisům **BW** navíc, je zmínka, že když kupci posadili koupeného Jozefa na velblouda „*oblékli ho v starou sukni jednoho služebníka svého*“ (patrně aby Jozef nezůstal nahý, neboť ho přece bratři svlékli z barevného oděvu a nahého uvrhli do vyschlé studny – jde tedy o motivické rozvinutí narativní situace, které svědčí o smyslu pro detail autora tiskové verze).

¹⁸⁴ Nepřesná a zavádějící je proto informace v edici KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427, že „Život Jozefův se spolu s Historií Aseneth stává konstantním doplňkem k Testamentům dvanácti patriarchuov [...]“.

¹⁸⁵ Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. Y3r.

¹⁸⁶ Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. R1v–R2r.

Podobně jako **W**, **G** a **E** také **St** podává souvislý, koherentní text a jeho kompozitní povaha není (až na interpolaci úryvkem z *Poručenství Jozefova*) patrná. Z vlastního *Života Jozefova* zůstala v **St** jen zhruba první polovina, a ta zde tvoří jen začátek vyprávění o Jozefovi a Aseneth, jakousi jeho prehistorii; nejde tedy o tak komplikovaný kompozitní útvar, s jakým se shledáváme v **B** a **W**.

Anatomie *Života Jozefova* (resp. *Jozefa a Aseneth*) v **St**:¹⁸⁷

Q1v/P1v			R1r/P7v			R2r/P8v			T2r/R6r			T2v/R6v			U2r/S4v		
ŽJ	Gn	PJ	ŽJ	Gn	JAs	ŽJ	Gn	JAs	Gn	JAs	Gn	JAs	Gn	JAs	Gn	JAs	
1	37,20–22	převyprávění části	4		synopse začátku 2. kap.	12		2–6	41,50–52		8–9						
1	37,22		5			13			41,47–49								
1			6			14			41,53–54								
2			7			15											
2			8			16											
3			9			41,45											
3	37,23–25		10														
3			11														
3	37,25			39,20–23													
3	37,26–28																
3																	

Život Jozefův v **St** obsahuje interpolace pocházející z *Genesis*, které najdeme v témže sledu a rozsahu pouze v rukopisech **B** a **W** (závěrečné kapitoly *Jozefa a Aseneth* nejsou v **St** interpolovány). **St** ovšem neobsahuje ani interpolace z *Genesis* 40 a 41, narozdíl od **BW**. **St** tedy neobsahuje kapitoly o Jozefově výkladu snů spoluvězněm a faraonovi; zato čteme na příslušném místě přímý odkaz na tyto kapitoly (výslovně jen kap. 40) a kratičké shrnutí jejich děje – jakýsi narativní můstek, nutný pro to, aby vypravování mohlo dále pokračovat epizodou o výměně listů mezi Jozefem-správcem Egypta a Putifarem: „*Jakož pak o tom o všem v čtyřicáté kapitole Prvních knih Mojžíšových hojně a obšírně napsáno jest. I také kterak z toho žaláře jest vysvobozen a správci všeho království faraonova učiněn i slávou velikou nad jiné obdařen.*“¹⁸⁸ Jako v **B** a **W** také v **St** chybí krátká 7. kapitola *Jozefa a Aseneth* a vedle toho 9. (tj. poslední) kapitola *Jozefa a Aseneth* má v **St** podobně jako v **B** a **W** kratší rozsah (kdežto ve staročeských

¹⁸⁷ Zkratky jsou vysvětleny výše v pozn. 168. Foliace je zde uvedena podle nejstaršího tisku z r. 1545 (Praha, Strahov, sign. BA V 42) a (údaj za lomítkem) podle tisku z r. 1570 (Olomouc, VKO, sign. 32 540).

¹⁸⁸ Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. T2r. Shodně i v mladších tiscích.

rukopisech **F**, **M**, **G** a **E** ji najdeme v plném znění). Už z toho je patrné, že **St** navazují na textovou tradici Života Jozefova, jak ji známe z **BW**.

V **BW** je *Život Jozefův* předznamenán vyprávěním o Jákobovi, kdežto v **St** je to právě část *Života Jozefova*, která předznamenává dílo *Jozef a Aseneth*. Vyjdeme-li z titulního označení této části v **St** (*Počíná se historia, jenž slove Asenath...*), můžeme říct, že *Život Jozefův* v **St** vlastně interpoluje *Jozefa a Aseneth*. (Pouze ve vydání z r. 1601¹⁸⁹ je tento textový celek – tj. spojení části *Života Jozefova* s *Jozefem a Aseneth* – označen v živých záhlavích na apertuře jako „*Historia o Jozefovi*“; jiné tisky, které jsem procházel, živá záhlaví nemají.)¹⁹⁰

Jak už jsem konstatoval výše, **St** podávají též text. Dílčí rozdíly mezi jednotlivými vydáními **St** najdeme především mezi prvním vydáním z r. 1545, případně druhým vydáním z let 1549–1551, a vydáními dalšími (z r. 1570 a z r. 1601). Nejstarší tisk se od ostatních odlišuje předně tím, že má v druhé předmluvě (k *Poručenstvím*) a dále pak v textu *Poručenství* samotných řadu tištěných marginálií identifikujících biblický citát či odkaz v textu, případně přinášejících nějaký komentář, metatextové nebo gnómické sdělení; in margine zde také najdeme četné *maniculae*.¹⁹¹ Mladší tisky pak výjimečně inkorporovaly biblické marginální odkazy do textu, kdežto doplňková sdělení zcela vyloučily. Nejstarší tisk byl tedy určen ke studiu i k dalšímu využití, např. při kázání, kdežto mladší tisky podávaly „jen“ narativně poutavý text.

Porovnáme-li dále nejstarší tisky a mladší vydání, dospějeme k závěru – typografické apod. rozdíly mezi tisky ponechávám stranou –, že tradovaný text zůstává, vyjma právě zmíněných rozdílů, identický po obsahové stránce. Najdeme sice úpravy přesahující běžné pravopisné, hláskoslovné a tvaroslovné varianty a zasahující lexikum a syntax, avšak tyto úpravy nemění smysl sdělení – stylového charakteru textu se týkají jen potud, pokud jde o přizpůsobení jazyka tiskařovu úzu či čtenářovu horizontu (při vědomí jazykového vývoje).

¹⁸⁹ Praha, KNM, sign. 27 F 13.

¹⁹⁰ Tisk z r. 1601 je reedicí vydání z r. 1570 (BOHATCOVÁ 1999: 453).

¹⁹¹ In margine čteme v nejstarším tisku z r. 1545 (v Testamentu Jozefově) např.: „*Jozef vypravuje, jaká měl pokušení a trápení. Také z toho všeckého vysvobození.*“ (M7v.) Nebo: „*Chytrost lstivá rovně jako onoho hada. Genesis 3.*“ (N1r.) Nebo: „*Nečisté srdce nelíbí se Bohu, protože bezbožní nadarmo se modlí.*“ (N2v.) Nebo: „*Kto slouží hříchu, služebník jest hříchu.*“ (N5b.) Nebo: „*Kto se chce Bohu líbiti, protivensství musí v světě mnoho trpěti.*“ (N6r.) Ad. Jde zčásti o biblické citace.

V následujícím přehledu podávám několik krátkých úseků textu jak *Poručenství* (z *Poručenství Jozefova*), tak z *Života Jozefova* (resp. *Jozefa a Aseneth*) ze všech čtyř tisků, s nimiž jsem pracoval:¹⁹²

1545, ¹⁹³ f. M2r	1549–1551, ¹⁹⁴ f. ?	1570, ¹⁹⁵ f. M4r	1601 ¹⁹⁶
Ját sem zvěděl v životě svém závisti i smrt, a nepoblúdil sem v pravdě Páně.	Ját jsem zvěděl v svém životě závist i smrt, a nepobloudil jsem v pravdě Páně.	Ját jsem porozuměl v svém životě, co jest závist i smrt, a nepobloudil jsem v pravdě Páně.	

1545, ff. R8v–S1r	1549–1551, f. L11r	1570, ff. Q6r–Q6v	1601, ff. Q6r–Q6v
A když Jozef chodil v službě pána svého a často vcházel před paní svú a vycházel, zjednávaje a způsobuje o hospodářství sobě poručeném. I spatřila paní okrasu tváří jeho, osobu a výtečnost postavy jeho. Nebo ve všem Ejiptě nebyl mu v kráse a v zpanilosti rovný.	A když Jozef chodil v službě pána svého a často vcházel před paní svú a vycházel, zjednávaje a způsobuje o hospodářství sobě poručeném. I spatřila paní okrasu tváří jeho, osobu a výtečnost postavy jeho. Nebo ve všem Ejiptě nebyl mu v kráse a v zpanilosti rovný.	A když Jozef chodil v službě pána svého a často vcházel před paní svú i vycházel, jednaje a řídě hospodářství sobě poručeném. I spatřila paní krásu tváří jeho, osobu a výtečnost postavy jeho, nebo ve všem Ejiptě nebyl mu v kráse a v zpanilosti rovný.	A když Jozef chodil v službě pána svého a často vcházel před paní svú i vycházel, jednaje a řídě hospodářství sobě poručeném. I spatřila paní krásu tváří jeho, osobu a výtečnost postavy jeho, nebo ve všem Ejiptě nebyl mu v kráse a v zpanilosti rovný.

1545, f. Y2v	1549–1551, f. O6r	1570, f. U3v	1601
I ostavil království své v moci Jozefově. Kterýžto kraloval místo syna	I zůstavil své království v moci Jozefově. Kterýžto kraloval místo syna	A zůstavil své království v moci Jozefově. Kterýžto kraloval místo syna	

¹⁹² Přestože je tisk z r. 1601 reedicí tisku z r. 1570 (srov. BOHATCOVÁ 1999: 453), obsahuje také některé drobné jazykové změny (vedle rozdílů grafických a typografických jde o rozdílné typy inicál, odlišné zdobné prvky, živá záhlaví, výjimečně i jinak zalomený řádek); tisk z r. 1601 je však dochovaný torzovitě, a není proto vždy možné uvést jeho paralelní textové znění.

¹⁹³ Praha, Strahov, sign. BA V 42.

¹⁹⁴ Praha, KNM, sign. 27 G 7

¹⁹⁵ Olomouc, VKO, sign. 32 540.

¹⁹⁶ Praha, KNM, sign. 27 F 13.

jeho v Ejiptě let XLVIII.	jeho v Ejiptě osm a čtyřiceti let.	jeho v Ejiptě osm a čtyřiceti let.	

Nejstarší tisk z r. 1545 (Praha, Strahov, sign. BA V 42) má následující textové rozvržení:

- Q1v *Počíná se historia, jenž slove Asenath, v starodavních skrytých židovských spisích nalezená, v český jazyk přeložená a na světlo vydaná. V nížto se pokládá najprv o prodání Jozefa a o vysvobození z žaláře, potom o jeho ženění, při kterémžto vyznamenával ženich Krista Pána a nevěsta Církev svatú. Přitom mnohá skrytá tajemství, v Písmích svatých zavřená, na místech svých doložená najdeš.*
- Q2r *Když bylo po vypravování snův Jozefových bratřím svým, svolal Jákob syny své a řekl jim: „Synové moji, vy škodu sobě činíte, že poroučíte stáda pásti dětem mladým...“*
- Y3r *...A pro to Jozef byl nazván Otcem jeho v zemi Ejiptské, až do let zrůstu mladého Krále. On zajisté moudře zpravoval království Ejiptské a věrně sloužil pánu svému. Dokonává se historia, jenž slove Asenath.*

St tradují v jednotlivých vydáních týž text, v zásadě jen jazykově pozměněný. *Život Jozefův* představuje v **St** nikoli samostatné dílo, ale úvod k vyprávění o *Jozefovi a Aseneth*, jakousi jeho prehistorii. Přitom ve srovnání se staročeskými rukopisnými zněními vlastního *Života Jozefova* obsahují **St** jen jeho první polovinu – jde o interpolovanou verzi, která jednoznačně vychází z té textové tradice, kterou reprezentují rukopisy **B** a **W**, přičemž biblické interpolace v **St** jsou oproti **BW** silně redukovány. Na druhou stranu je však v **St** zasazen do textu *Života Jozefova* krátký úryvek z Testamentu Jozefova, avšak v přestylizované podobě: původní vyprávění v 1. osobě bylo přizpůsobeno nové vypravěčské perspektivě a převedeno do referenčního vyprávění třetí osoby.

3.3. Kolace rukopisů

3.3.1. Makrotextové hledisko

Kolace z ptačí perspektivy, pro kterou vytváří základ právě podaná makrotextová (kompoziční a rozsahová) charakteristika jednotlivých textových pramenů *Života Jozefova*, umožňuje rozdělit všech šest rukopisů **F**, **M**, **B**, **W**, **E** a **G** do tří dvojic, **tří základních verzí** *Života Jozefova*:

Textové prameny

F Praha, Knihovna kl. františkánů u P. M. Sněžné, sign. A f 3
M Praha, KNM, sign. III H 29

B Praha, NK ČR, sign. XVII B 15
W Wroclaw, BU, sign. IV Q 169

E Praha, NK ČR, sign. XVII E 10
G Brno, MZA, sign. G 10, č. 412

F
M

B
W

E
G

Život Jozefův zde představuje **kratší** samostatné dílo, autonomní textovou jednotku (i *Jozef a Aseneth* je zde zapsán jako samostatné dílo – svébytná textová jednotka).

Život Jozefův zde představuje **relativně velmi rozsáhlé** samostatné dílo, autonomní textovou jednotku (kdežto *Jozef a Aseneth* zde není svébytnou textovou jednotkou – je **částí** *Života Jozefova*).

Život Jozefův je také **rámován** a **interpolován** řadou kapitol či veršů vzatých z *Genesis*.

Život Jozefův zde představuje **středně rozsáhlé** samostatné dílo, autonomní textovou jednotku (kdežto *Jozef a Aseneth* zde není svébytnou textovou jednotkou – je **částí** *Života Jozefova*).

Život Jozefův je také **interpolován** řadou kapitol a veršů vzatých z *Genesis*

Život Jozefóv má rozsah 30 kapitol (<i>Jozef a Aseneth</i> má rozsah 9 kapitol).	Oddělíme-li tyto interpolace a rámcové, aditivní pasáže od vlastního <i>Života Jozefova</i>, má <i>Život Jozefóv</i> rozsah 30 kapitol (<i>Jozef a Aseneth</i> má rozsah 8 kapitol).	a kratičkým úryvkem z <i>Historia scholastica</i>. V E tvoří součást <i>Života Jozefova</i> i <i>Poručenství Jozefovo</i>. Oddělíme-li tyto interpolace a rámcové, aditivní pasáže od vlastního <i>Života Jozefova</i>, má <i>Život Jozefóv</i> v E rozsah 30 kapitol, v G však jen 29 kapitol (<i>Jozef a Aseneth</i> má v E rozsah 8 kapitol, v G pak téměř 9 kapitol).

Jak je patrné, v případě **E** a **G** je třeba některé informace týkající se makrostruktury textu *Života Jozefova* diferencovat. Není však pochyb o tom, že **EG** spolu v rámci textové tradice *Života Jozefova* úžeji souvisí, ačkoli souvislost není tak těsná jako například u **B** a **W**. Na druhé straně je také patrné, že **EG** stojí blíže verzi **BW** než verzi **FM**, která neobsahuje žádné interpolace.

Vynořuje se tedy několik otázek: 1.) Představují **EG** opravdu jednu verzi *Života Jozefova*? Sama míra a typ rozdílů mezi **E** a **G**, zasahujících i makrotextovou podobu, problematizují legitimitu náhledu, že máme co do činění s rukopisy téže verze. 2.) Souvisí **EG** filiačně s jinou interpolovanou verzí, tj. s **BW** (a pokud ano, co bylo prius), nebo jde o verze autonomní? 3.) Jaká byla genealogie rukopisné textové tradice *Života Jozefova*, víme-li (viz výše kap. 2.4.6), že na počátku stál jeden překlad *Historia Ioseph*.

Každá z těchto otázek je rozdílně metodologicky podmíněná. Problém, kdy lze ještě mluvit o jedné verzi tváří v tvář míře variantnosti jednotlivých textů (otázka č. 1), zůstává v zásadě koncepční, teoretický a terminologický. Pro řešení filiační problematiky (otázka č. 2) musíme sestoupit řádově níž a nahradit makrotextový pohled mikrotextovou analýzou; ta je nutná také tam, kde se jeví makrotextová analýza jako příliš hrubá, což je případ příbuznosti nejen rukopisů **E** a **G** (otázka č. 1 se nám tedy vrací v jiné metodologické fazetě), ale rovněž tak i **FM** a **BW**. Vysledování genealogie rukopisné tradice (otázka č. 3) je umění možného; odvíjí se od samotného textového dochování. Z něj však zpravidla nejde získat jasný obraz textových proměn v jejich spojitých fázích; zůstává mnoho bílých míst, otevřených dohadům, které jsou vždy

spolupodmíněny určitou rámcovou či modelovou představou o genezi literárního díla, jeho identitě a podobách textové transmise – taková představa by měla být v ideálním případě založena na kontrolované konfrontaci poznatků vyvozených ze studia historie textu díla (staročeského *Života Jozefova*) a dosavadních textologických poznatků o tradování pozdně středověkých vernakulárních děl určitého žánru. Obecně pak v tomto případě platí, že na rovině textového dochování nelze fakticky rozlišit překlad na jedné straně a jeho recepci na straně druhé jako dvě různé události na chronologické ose. Všechny známé rukopisy *Života Jozefova* jsou opisy a jsou výsledkem recepčního aktu, který byl nějak pragmaticky podmíněn a tato komunikační funkce se skrývá (jako interpretační výzva) v nejbližším kontextu zápisu, kterému je pak třeba věnovat zvláštní pozornost (viz níže kap. 6).

Než budu moci odpovědět na otázku geneze textu *Života Jozefova*, jeho protohistorii, případně i na otázku geneze jeho dochovaných verzí, musím nejprve doplnit makrokompoziční kolaci o hloubkovou sondu, která by dosud naznačené mezitextové vztahy dochovaných textových pramenů rozšířila o mikrotextový rozměr.

3.3.2. Mikrotextové hledisko

O postižení **filiace** rukopisů *Života Jozefova* se dosud nikdo nepokusil. Badatelé 19. století F. X. Prusík či F. Černý sice vyslovili dílčí soud o vzájemném poměru těch rukopisů, které přímo či nepřímo znali, avšak vzhledem k tomu, že **přímo** pracovali vždy jen s **jedním** (!) rukopisem, jehož znění srovnávali s problematickou edicí Vrtátkovou, pozbývají jejich závěry ve světle dnešních pramenných znalostí relevanci.

Jako tomu u pozdně středověkých vernakulárních textů zpravidla bývá, jejich dochované opisy (textové prameny) se vyznačují značnou mírou variantnosti, která zasahuje všechny roviny jazykové, ba někdy i literární výstavby textu. Takový je případ i staročeského *Života Jozefova*, jehož všech 6 rukopisných textových pramenů jsou opisy. Výrazné odlišnosti v literární a textové stavbě umožňují tuto šestici rozdělit do tří dvojic (tří verzí): jedné neinterpolované¹⁹⁷ a dvou interpolovaných. Jejich jádro tvoří překlad latinské *Historia Ioseph* redakce γ, který zde zpravidla označují jako „vlastní *Život Jozefův*“; ono proměnné či variantní na rovině makrotextu pak představují interpolace a rámcové pasáže. Při kolaci je třeba jednak vnímat dochované verze jako celky, jednak rozlišovat interpolace od základního textu – zkrátka srovnávat a vyhodnocovat srovnávatelné. To samo ztěžuje pokus o filiaci rukopisů.

Tam, kde nacházíme společná čtení (společné varianty), je třeba neukvapovat se a pečlivě zvažovat, zda opravdu signalizují vztah mezi rukopisy, nebo zda jde o náhodnou koincidence, zvláště když se jedná o tzv. iterativní varianty.¹⁹⁸

Karl Stackmann označil textovou kritiku – s jistou nadsázkou – jako *nauku o chybách* („Lehre von den Fehlern“ – STACKMANN 1997/[1964]: 15). Tváří v tvář hodnocení společných chyb přitom stojíme před podobným rozhodováním jako

¹⁹⁷ Že ani tato verze není stoprocentně neinterpolovaná, dokládám níže v kap. 3.3.3.

¹⁹⁸ Pojem *iterativní varianty* („iterierende Varianten“) zavedl Karl STACKMANN (1997/[1964]: 16–17; srov. IDEM 1971: 294; KÜHNEL 1976: 314–315; BUMKE 1996: 52). Jde o rovnocenné varianty, které se typově či doslova opakují ve většině tehdejších opisů – objevují se napříč rukopisným tradováním textu, svědčí o živé recepci textu a nelze je hodnotit jako chyby; týkají se grafické, hláskové, tvaroslovné, lexikální i syntaktické stránky textu, ale nezasahují v zásadě jeho rovinu sémantickou. Jde o alternaci různých systémů pravopisu, fonémů, morfémů, významově shodných či blízkých lexémů apod., např. variující slovesné formy: *vza* (aor.) × *vzala*; *umřel jest byl* × *umřel byl*; substituce synonymem: *zazpívali* × *zapěli*; *líbatí* × *celovati*; *a* × *i*; užití alternativního tvaru: *dveře* × *dveři* (akk. sg.); *anjelovi* × *anjelu* (dat. sg.); hláskové nebo tvaroslovné varianty: *črnú* × *černú*; *mladší* × *mlazší*; *plášč* × *plášť*; *všecky* × *všechny*; *neb* × *nebo*; apod. Tyto příklady jsou vzaty z komparace rukopisných znění **F** a **M**, další příklady, z rukopisů **BW**, viz níže v pozn. 216; z **G** a **E** uvedu (z kratičkého textového úseku) např.: *řekl* × *vece*; *toto trpíme* × *trpíme toto*; *našemu* × *svému* (posesivum se vztahuje k podmětu „my“). Napříč rukopisy lze například citovat tyto iterativní varianty (opět vybírám z kratičkého úseku textu): *jeho* × *jej*; *jakožto* × *jako* × *jakž*; *povoliti smilství tvému* × *povoliti v smilství tvém* × *povoliti k smilství tvému*; *toť pravda jest* × *pravdat' jest*; *já sem zblúdila* × *zblúdila sem* × *ját' sem zblúdila*; atd.

v případě kvalifikace společných variant, zvláště týkají-li se společné chyby těch úseků, jež se vyznačují paralelismem textové stavby, a byly proto při reprodukci zvláště náchylné k omisím (např. tiradicke, anaforicky propojené exklamace – konkrétní příklady uvedu níže). Větší význam pochopitelně mají delší pasáže než rozdíly, resp. shody jednoslovné. V úvahu je také třeba vždy vzít celkový charakter zápisu (opisu), povahu konkrétní písařské práce, její pečlivost, míru singulárních čtení apod.

Makrotextové hledisko umožnilo rozdělit všech šest rukopisných textových pramenů do tří dvojic. V každé dvojici je přitom jeden rukopis starší a jeden mladší (časový rozdíl mezi nimi činí zhruba 15–25 let). Považuji tedy za nutné soustředit se při následující mikrotextové kolaci právě na tyto binární vztahy a sledovat nejprve možnou filiační vazbu mladších zápisů ke starším. Následný kolační krok pak ověří vazbu mladších interpolovaných textových pramenů **G** a **E** na starší **B** – porovnáním textu vlastního *Života Jozefova*, který je všem třem pramenům společný.

Abych učinil kolační postup přehlednější, předesílám konkrétním analytickým dokladům obrazové schéma, které znázorňuje sled kolací i získané poznatky (závěry):

verze BW	B → W?	Závěry:	B ↗ W	W není opisem B
verze FM	F → M?		F ↗ M	M není opisem F
verze GE	G → E?		G ↗ E	E není opisem G
interpolované verze (BW, GE)	B → GE?		B ↗ GE	mezi GE a B není filiační spojitost

3.3.2.1. B ↗ W

Dobře vysledovatelná je úzká vazba mezi **B** a **W**: **B** (z r. 1465) a **W** (z r. 1491), které od sebe dělí čtvrtstoletí, spolu velmi těsně souvisí. Reprezentují interpolovanou verzi *Života Jozefova*, kterou jsem výše (v kap. 3.1.3 a 3.1.4) označil jako „širokou“. **B** a **W** jsou opisy; **W** přitom není opisem (apografem) **B**; a opisovačské chyby v **B** dosvědčují, že **B** není prvopisem (protografem). **BW** obsahují společné chyby; vedle toho některá zjevně porušená místa v **B** podává **W** neporušeně: **B** a **W** tedy byly opsány (ať už přímo, či nepřímo prostřednictvím dalšího opisu) ze společné předlohy – vzhledem k velké blízkosti obou textů nelze mezi **B** a **W** předpokládat složitější vertikální vztah. Shodují se i nadpisy kapitol, **W** však tyto nadpisy někdy redukuje, nebo vypouští jednotlivá slova, zvláště v závěru názvu:

B: Kapitola xxviii, kterak anjel k prosbě Asenech požehnav sedmi pannám jejím i odšel jest přeč. A o skonání svatby etc.

W: Kapitola xxviii, kterak anjel k prosbě Asenech požehnav pannám jejím i odšel jest . O skonání.

B je reprezentativnější rukopis, pečlivěji psaný a jen výjimečně lze jeho koruptely opravit na základě zběžně psaného **W**.

Doplňme tato konstatování o filiaci obou textových pramenů několika doklady. V **B** říká Jákob bratru Ezauovi (jde o interpolaci vzatou z *Genesis* 33,13): „Znáš [...], že dietky mám mladé a ovce a volí **bieže** se mnú“ (f. 342vb, zvýrazněný výraz je transliterován). V paralelním rukopise **W** čteme na inkriminovaném místě f. 33v (transliteruji): **brzieze**. Vulgáta ani jiné staročeské překlady bible nás nenechají na pochybách, že v **B** (nebo jeho antigrafu) došlo k záměně blízkých grafémů a nepozornému čtení, takže písař omylem zapsal (nebo věrně z předlohy opsál) *bieže* místo náležitého *březé* (*březé*): „Nosti [...] quod [...] habeam [...] boves fetas mecum“ (QUENTIN /ed./ 1926: 297); „Vieš [...], že mám [...] bravy březie s sobú“ (KYAS 1988: 74); „Znáš [...], že mám [...] ovcě březie s sebú“ (*Bible padeřovská*, f. 15rb); „Vieš [...], že bych [...] měl [...] krávy stelné s sebú“ (*Bible Dlouhoveského*, f. 13r).

W obsahuje řadu omylů a nepozorných čtení, a naopak nevykazuje známky toho, že by jeho tvůrcem byl „inteligentní písař“, který by opravoval omyly v **B**.¹⁹⁹ Navíc výše

¹⁹⁹ Sousloví „inteligentní písař“ zavedl Gerhard Schmitz r. 1991. Označil tak písaře, který si nepočíná ani jako ryzí kopista, ani nezasahuje autorsky do textu a z gruntu ho neupravuje. Neopisuje však slepě, ale snaží se na základě vlastních vědomostí, paralelních předloh či jiných jemu dostupných pramenů podat

uvedená chyba není z kontextu zřejmá, inkriminovaný text působí v rámci sdělení ústrojně a koherentně, i vzhledem ke smyslu následujících veršů 33. kapitoly *Genesis*, kde se řeší, zda mohou být zvířata dál hnána.

V **B** dále nacházíme jeden neústrojný motivický přídavek, který vznikl nejpravděpodobněji mylným přeskočením řádku (jedno, zda byl „vinen“ písař **B** nebo původce jeho předlohy) a který ve **W** nenajdeme. Jde opět o biblickou interpolaci vzatou z *Genesis* 43,15, po níž následuje pasáž z vlastního *Života Jozefova (Historia Ioseph)*, vyznačená v **B** marginální rubrikou „*Arab*“ (tuto rubriku přepisují níže v citaci kapitálkami a kladu pod spodní textovou linku). Právě biblické znění – ať už latinské, či staročeské – dosvědčuje, že motivický přídavek v **B** je nepůvodní, jde o opisovačskou chybu. Porovnejme **B** s **W** a jejich prameny:

B (f. 355ra):

„A vzavše bratřie Jozefovi [...] *Benamina za ruku jeho* i sstúpili sú do Ejipta. *ARAB* A když sú přišli před Jozefa, Judas vzal *Benamina za ruku jeho*[...]“

W (f. 50v):

„A vzemše bratřie Jozefovi [...] *Benamina* i stúpili sú do Ejipta. A když sú přišli před Jozefa, Judas vzal *Benamina za ruku jeho*[...]“

Genesis 43,15:²⁰⁰

„*Tulerunt ergo viri [...] Beniamin, descenderuntque in Aegyptum et steterunt coram Ioseph*“, a vedle toho *Historia Ioseph*: „*Judas apprehendit Benjamin per manum eius*[...]“.²⁰¹

Bible padeřovská (f. 18vb):

„*Tehdy vzeli sú mužové [...] Benamina* i sstúpili sú do Ejipta a stali sú před Jozefem.“²⁰²

text zbavený chyb, ať už jde o chyby literární, nesrozumitelné místo opisovaného textu, nebo revizi opisovaného na základě v něm užitých pramenů apod. (viz WOLF 2002: 182). Jde pochopitelně o zobecňující představu, určitý typus, nikoli o terminologické sousloví (srov. Schubert 2002: 135).

²⁰⁰ Cituji podle: QUENTIN /ed./ 1926: 351.

²⁰¹ Jen pro úplnost dodávám, že tato textová pasáž působila obtíže i v dalším textovém prameni: V **E**, kde však není na tomto místě (narozdíl od **BW**) interpolace z *Genesis*, čteme: „*A když přišli před Jozefa, Judas vzal Benamina za ruku jeho a padše všickni, klaněli sú se Jozefovi, bratru svému. A když Jozef uzřel Benamina za ruku jeho.*“ (Poslední věta se tak stává zcela nesmyslná, což je u **E** častější případ, jak ještě dále ukážu.)

²⁰² Padeřovská bible (nejstarší celobiblický reprezentant tzv. 3. redakce staročeského biblického překladu) stojí spolu s Biblí Dlouhoveského (kterou však nelze jednoznačně přiřadit k některé z redakcí) nejbliž biblickým interpolacím v **BW**. Z Bible Dlouhoveského vypadl v daném verši (f. 17ra) Benjamin: „*Tehdy vzemše mužie dary a penieze dvoje, sstúpili jsú do Ejipta a stali sú před Jozefem, kteréžto když on uzřel...*“

Jinde v **B** např. také čteme (na f. 346rb, v 7. kapitole *Života Jozefova*), jak si Putifar cenil Jozefa, kterého získal od kupců: „...učinil jeho starostú a za pána nad svú čeledí...“ Latinská předloha *Historia Ioseph* má: „...fecit eum maiorem et proposuit eum dominum familie sue...“ Ve **W** (f. 38v) a obdobně i v staročeských rukopisech **FGE** čteme, v částečné shodně s latinskou předlohou a rozdílně od **B**: „...učinil jeho starostú a předložil jeho za starostu a za pána nad svú čeledí...“ Je možné, že v **B** (případně v jeho antigrafní linii) došlo při opisování k přeskočení od jednoho slovního spojení („starostu a“) k následujícím slovům téhož znění, takže krátký textový úsek mezi oběma shodnými slovními spojeními zůstal neopsán.²⁰³ Současně je však patrné, že české znění doložené v rukopisech **WFMGE** (a v zásadě i v **St**), neodpovídá zcela latinské předloze, jak ji známe z jejích bohemikálních rukopisů: opětne „za starostu“ je zde nadbytečné, přestože to tak tradují všechny staročeské textové prameny s výjimkou (snad porušených) **BM**. Podstané však není, jaká byla geneze oněch čtení (bylo by možné uvažovat, že zde máme překladovou, autorskou variantu: *učinil starostú / předložil za starostu*; nebo že se tradoval nekorigovaný omyl překladatele, který přeskočil ve své předloze od druhého „eum dominum“ k prvnímu „eum maiorem“); zřejmě je, že **W** se na tomto místě důvodně liší od **B** a shoduje s většinou ostatních rukopisů – **B** má diferenční variantu, a **W** tedy není, jak vyplývá i z příkladů podaných výše, jeho opisem.

V **B** (f. 360va) je vynecháno příslovce „tu“: „*Nerod' se báti sstúpiti do Ejipta. Nebo v lid veliký učiním tě.*“ **W** (f. 58r) správně přidává k poslednímu slovu adverbium „tu“. Jde o biblickou interpolaci a ve Vulgátě (*Genesis* 46,3) stojí *ibi* (srov. QUENTIN /ed./ 1926: 365).

Biblické interpolace, odkud byly vzaty tři z právě uvedených příkladů, jsou obsaženy pouze v **B** a **W**, a neprozradí nám proto nic o filiaci zbylých textových pramenů. Přihlédněme tedy k těm textovým úsekům, které tvoří součást všech rukopisů *Života Jozefova*, a mohou nám tak něco odhalit o příbuznosti dalších textových pramenů.

²⁰³ Se zněním **B** se shoduje **M** (f. 13v), a společně se tedy liší od zbylých **WGE**: „...učinil jej starostú a za pána nad čeledí svú...“ **M** je textově nespolehlivý opis, zmíněnou shodu ve čtení u **BM** považuji spíše za náhodnou koincidence (danou např. shodným přeskočením úseku textu) než za doklad jejich filiace v antigrafní linii – příbuznost **B** a **M** totiž z jiných míst nejde spolehlivě doložit.

3.3.2.2. F → M

Výsledkům kolace je třeba předeslat stručnou charakteristiku **F** a **M** z hlediska jejich textové hodnoty.²⁰⁴

F je relativně pečlivý opis, jak svědčí vlastní *layout*, ale také korektury miniem – vedle dittografie či několika nevykorigovaných přepsání, jako např.: *bratřm* – sc. *bratřím* (f. 254va); *puffar* – sc. *Putifar* (f. 259ra); *oklekli* – sc. *oblekli* (f. 266va; lat. *induistis*); *powidie* – sc. *povědě* (f. 267ra–rb).²⁰⁵

Vedle toho zápis **M** je, jak poznamenali už jeho editoři, „nedbalý“ či „nepříliš pečlivý“ (VRŤÁTKO 1862: 66; KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427, 432). Ta přepsání, která jsou korigovaná (jde nejčastěji o případy, kdy písař původně přeskočil řádek apod. – f. 30v, 54r, 85r aj.) by svědčila opět spíše pro to, že jde o opis z předlohy. Z množství i charakteru nekorigovaných chyb či přepsání pak vyplývá, že písař příliš nerozuměl opisovanému textu, snad byl legastenik nebo se nad zapsaným nezamýšlel (alespoň tak se to jeví dnešním očím); mnohá místa dokládají, že do textu nezasahoval, opisoval mechanicky, ba místy snad až omalovával, takže výsledkem jsou často nesmysly. Na některá taková místa upozornil už někdo přímo v rukopise tužkou in margine (A. J. Vrťátko, nebo Č. Zíbrt?), např.:²⁰⁶ *ale m. a tě* (f. 28v); *odporným obyczegem m. ...obličejem* (f. 32v); *a czlo wiek m. Ač kolivěk* (f. 38r); *buoh m. běh* (54r); *nynie m. žíni* (f. 68r); *aby m. ryby* (f. 146r); *Buoh otec m. bud' otec* (f. 152r) ad. Někdy tato mylná čtení zřetelně porušují smysl sdělení, jindy jsou na první pohled smysluplná, např. *ji m. jest* (psáno zřejmě zkratkou *gt*, f. 59r): „*Iudas v Cyzolozstwie s Tamar ſwekry ſwey Fares a zamar naſwiet wywedł gi*“. (Emendovaná transkripce: *Judas v cizološtvie z Tamar*

²⁰⁴ Sousloví *textová hodnota (pramene)* užívám v tom smyslu, jak mu rozuměl J. Daňhelka, když pojednával o soliterně dochovaných textech: jde o vyhodnocení celkového charakteru zápisu, pečlivosti práce opisovače apod. (viz DAÑHELKA 2013b: 154).

²⁰⁵ Těžko se lze dohadovat, zda šlo o reprodukci podle diktátu nebo na základě opisování předlohy. Pokud písař „neomalovává“, pak samo jeho psaní je fonické a fonetické a stojí na hlasové artikulaci (nikoli na tichém „čtení“ očima); na druhé straně, má-li jít o psaní podle diktátu, diktující může chybně vyhodnotit grafickou formu, zaměnit podobné grafémy (např. zkratku *gt* přečíst jako zájmeno *ji* – příklad je vzat právě z **F**, ale protože se tatáž chyba nachází i v mladším **M**, který je svým textovým znění blízký **F**, lze její původ hledat už v jejich antigrafech). Přeskočení řádek v **F** na f. 254vb, dodatečně korigované miniem, pak spíše nahrává představě psaní z předlohy než podle diktátu (ovšem i při diktování lze přeskočit úseku textu, jakkoli je to méně časté, protože diktující má z principu souvislejší kontakt s předčítaným textem). V případě známých rukopisů *Života Jozefova* není důvod předpokládat, že by tyto textové prameny vznikaly jako zápis podle diktátu.

²⁰⁶ Inkriminovanou rukopisnou podobu, tj. první slovo dvojice, transliteruji, druhý člen dvojice představuje emendovanou podobu.

[lat.: fornicario concubitu de Thamar], svekry svůj, Fares a Zamar na svět vyvedl jest.)²⁰⁷ (Už M. Nedvěďová, která tento rukopis de facto celý vydala, upozornila v textověkritických poznámkách ke své edici na většinu z oněch písařských nedopatření: KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 427–429, 432–435.) Zpravidla si dokážeme představit – na základě předpokládané staročeské grafiky –, jak k takovému mylnému čtení došlo; přesto překvapuje míra globálního, nepozorného čtení, kdy svoji roli mohla hrát řada faktorů: špatný zrak či jiná indispozice, špatné světlo, nečitelný apod. rukopis předlohy, jazykové znalosti, vzdělání písaře, ...

Tím větší význam pak mají ta místa, kde **M** přináší oproti **F** lepší (nepokažené) čtení, což jednoznačně dokládá, že **M** není opisem **F**, jakkoli jinak si jsou obě tato znění blízká – obsahují také např. na týchž místech intertextové odkazy k bibli, a to v identickém slovním znění.²⁰⁸

V epizodě svádění Jozefa Putifarkou, poté co Jozef Putifarovu ženu, která mu dělala návrhy, odbývá, čteme v *Historia Ioseph* tyto věty: „*Et sic domina perfusa uerecundia reliquit Ioseph, sed amor concupiscencie non reliquit eam.*“ Staročeský rukopis **F** má na místě středolatinšského absolutního ablativu *perfusa uerecundia* chybně „*jsúc zahubena*“, kdežto **M** má správně „*jsúc zahanbena*“:

B, f. 347ra	E, f. 100v	G, f. 136r	F, f. 257rb	M, f. 17r
A tak paní, jsúc zahanbena, odpadla jest Jozefa, ale zamilováníe zlé žádosti neodpadlo jie.	A tak paní, jsúc zahanbena, odpadla Jozefa, ale zamilováníe zlé milosti neodpadla jest.	A tak paní, jsúc zahanbena, odpadla Jozefa, ale zamilováníe zlé žádosti neodpadlo jie.	A tak paní jsúc <u>zahubena</u> , odpadla Jozefa, ale zamilováníe zlé žádosti neodpadlo jie.	A tak paní jsúce zahanbena odpadla Jozefa, ale zamilováníe zléj žádosti neodpadlo jí.

O kousek dál stojí proti sobě na shodném místě textu *ač* (**F**, f. 257vb) vs. *a ty* (**M**, f. 19v): *ač* je v **F** psáno *ač*. Nelze důvodně předpokládat, že by písař **M** dvojici grafémů přepsal jako spojení *a ty* (kdežto opačný sled je spíše představitelný); latinská předloha pak svědčí pro čtení rukopisu **M**: *et tu*.²⁰⁹

²⁰⁷ Komponent *i* ve spojení grafémů *gi* je také psán pro písaře poněkud atypicky a má rysy litery *t*, přesto není pochyb, že jde o *i*.

²⁰⁸ O těchto odkazech, ovšem v jiné souvislosti, srov. níže v kap. 3.3.3.

²⁰⁹ Pozoruhodné však je (jakkoli se jedná o jiný problém), že všechny rukopisné textové prameny *Života Jozefova* s výjimkou **M** mají na uvedeném místě spojku *ač*. Že se však spojení *a ty*, doložené jen jedním

Nebo na f. 259vb stojí v **F** – v dopise Putifarky – přání, určené pisatelkou Jozefovi: „...at' by ukázal [sc. Bůh] tobě tvář Jáкова, otce tvého“; **M** (f. 28r) však přidává: „a Benjamin, bratra tvého“. Znění předlohy svědčí o tom, že v **F** (nebo jeho předloze) se písař dopustil bezděčného „Augensprung“ (přeskočil od prvního *tvého* k druhému), a následkem toho zmínku o Benjaminovi vynechal. Z tohoto pozorování je zřejmé, že **M** nemůže být opisem **F**.

Také na jiném místě, sledujeme-li vzájemný vztah **M** a **F**, stojí opět správné znění v **M** tam, kde **F** má čtení pokažené; namísto *nevinně* stojí v **F** *nevieme*:

B, f. 365rb	E, f. 122v	G, f. 148r	F, f. 262vb	M, f. 40r–v
Protož, muoj pane, o bratru mém Jozefovi, jestliže by	Protož, pane muoj, o bratru mém Jozefovi, jestliže by	Protož, mój pane, o bratru mém Jozefovi, jestliže by jej	Protož, mój pane, o bratru mém Jozefovi, jestliže by	Protož, mój pane, o bratru mém Jozefovi, jestliže by
zvěř snědla jeho, nebo nic, nebo od kterých li by lidí zahynul nevinně, neviem, kterak li jest sšel a kterou smrtí minul.	zvěř jeho snědla, nebo nic, anebo od kterých lidí zahynul a kdy.	zvěř snědla jeho, nebo nic, nebo zahynul-li jest od kterých lidí, <u>neviemy</u> , aniž viemy, kterak jest zšel a kterou smrtí zhynul.	zvěř snědla jeho, nebo nic, anebo od kterých lidí zahynul jest <u>nevieme</u> , nevědě, kterak jest sšel, kterou smrtí minul.	snědla jeho zvěř, nebo nic, anebo od kterých lidí zahynul jest nevinně, nevědě, kterak jest sšel, kterou smrtí minul.

Latinské znění nás přitom nenechá na pochybách: „*Unde, mi domine, de fratre meo Ioseph, si bestia devoravit illum an non, aut ab aliquibus filiis hominum periit innocenter, nam dubium vertitur suspiciosum qua morte periit.*“

pozdním opisem (**M**), jeví přesto jako původnější, tomu nasvědčuje také znění **St** (Praha, KNM, sign. 27 G 7, f. M4r), kde čteme: „...a ty slyšeti mne v tom neráčíš“. Za rozhodující argument pokládám v této souvislosti nikoli concensus codicum, ale citované znění latinské předlohy. Geneze *et tu* (originál) → *a ty* (překlad) → *ač* (ps. „acz“, produkt tradování textu) se mi jeví pravděpodobnější než jiné vysvětlení.

3.3.2.3. G ↗ E

E a **G** spojuje řada shodně rozvržených interpolací (vedle rozdílů, které zasahují zhruba poslední třetinu skladby). Protože samy interpolace nemohou hrát rozhodující roli při určení vzájemného poměru rukopisů, je třeba příbuznost textových pramenů ověřit ještě v mikrotextové rovině různocnění – variant²¹⁰. **G** a **E** mají řadu společných variant, kterými se liší od zbylých textových pramenů, ba nacházíme i společnou chybu.

Hned ve 3. kapitole vlastního *Života Jozefova*, v níž se bratři dohadují, zda prodají Jozefa, čteme následující úsek rozmluvy bratrů: *Vendamus Ioseph si consenserit Iudas, et manus nostre non pollutentur. Respondit Iudas: Si consilium meum facere volueritis...* **G** a **E** však reprodukuje tyto latinské věty jen částečně, jako výsledek bezděčné omise:

G 133v	E 95v	B 345ra W 37r	F: 254vb	M 6v–7r
„Prodajme Jozefa, ačť k tomu přivolí Juda.“	„Prodajme Jozefa, ažť k tomu přivolí Juda.“	„Prodajme Jozefa, ačť k tomu povolí Juda, a ruce naše at' se nezprznie.“	„Prodajme Jozefa, ačť k tomu povolí Juda, a ruce naše at' se nezprznie.“	„Prodajme Jozefa, ač k tomu přivolí Juda, a ruce naše at' se nezprznie!“
A Juda vece: „Jestliže podlé mé rady chcete učiniti[...]"	„Jestliže podlé mé rady učiniti chcete[...]"	Odpověděl Juda: „Jestliže podlé mé rady učiniti chcete[...]"	Odpověděl Juda: „Jestliže podlé rady mé učiniti chcete[...]"	Odpověděl Juda: „Jestliže podlé méj rady učiniti chcete[...]"

Je velmi pravděpodobné, že v protografu²¹¹ **G** a **E** došlo přehlédnutím k vynechání úseku textu mezi týmiž slovy (*Juda ... Juda*). Dále se lze už jen dohadovat: autor **G** (případně už autor antigrafu **G**) se pak pokusil zjevnou lakunu napravit a dodal k promluvě Judově uvozovací větu.

Z dalšího srovnávání **E** s **G** však jednoznačně vyplývá, že **E** (z r. 1485) není opisem **G** (z r. 1471): **E** přináší na jiných místech, ve shodě s ostatními textovými prameny, čtení,

²¹⁰ Pojmy *různocnění* a *varianta* jsou v rámci textové kritiky či textologie synonymní: jde o difference mezi textovými prameny jednoho díla na rovině jeho textové stavby, nejčastěji se uvažuje v řádu morfémů, slovních jednotek či syntagmat. Výraznější difference už problematizují identitu díla – vzniká otázka, zda máme stále co do činění s tímtež dílem, či jde-li o verze, redakce, nové dílo apod.

²¹¹ Uvažovat o protografu **G** a **E** znamená něco jiného než uvažovat o protografu **FM** či **BW**. Jak už jsem několikrát zmínil výše, **G** a **E** se od sebe liší výrazněji než dvojice rukopisů zbylých dvou verzí. Přesto není pochyb, že **G** a **E** reprezentují odlišnou verzi než **FM** a **BW**, autonomie **G** a **E** v rámci **GE** je však větší než autonomie **F** a **M** v rámci **FM** a **B** a **W** v rámci **BW**. Chápeme-li **GE** jako jednu verzi, musíme nutně předpokládat i protograf (jakýsi modelový reprezentant této verze, fakticky doložené jen rukopisy **G** a **E**).

vlkuov!	věkuov!	vlčie!	vlkova!	vlkova!
	Ó Ráchel, pod', opatř hory a doly, kde jest zahynul syn tvój!	Ó Ráchel, pod' a opatř hory i doly, kde jest zahynul syn tvojoj!	Ó Ráchel, pod' a opatř hory a doly, kde jest zahynul syn tvój!	Ó Ráchel, pod', opatř hory i doly, kde jest zahynul syn tvój!
Ó Rachel, ba čij to duše tvá, co se jest přihodilo synu tvému!	Ó Ráchel, čij to duše tvá, což se jest přihodilo synu tvému!	Ó Ráchel, čij to duše tvá, co se jest přihodilo synu tvému!	Ó Ráchel, čij to duše tvá, co se jest přihodilo synu tvému!	Ó Ráchel, čij to duše tvá, co se jest přihodilo synu tvému!

Na právě uvedeném příkladu lze dobře postřehnout individuální, singulární varianty v **E** i **G** (vyznačuji je dále tučně), které jsou pro oba tyto textové prameny *Života Jozefova* příznačné. Přitom u řady takových variant je v případě **E** zřejmé, že se jedná – z hlediska historie textu – o zkomoleniny.

Ukázce v tabulce výše předchází ve všech rukopisech *Života Jozefova* věta (do ukázky nezahrnuta) zmiňující Jozefovo *sežrán* (nebo: *sežření*) vlkem. V **E** je však na místo toho řeč o *šeradném* vlku. Kromě právě uvedených příkladu lze ještě zmínit, že v **E** (f. 122r) stojí:²¹³ „[...]bratřie divili se velmi strachem **otměně** [?, psáno: *otmienie* m. o umění **G**] Jozefově“. Nebo (**E**, f. 123v): „Byť nám bylo zemřieti od Boha v zemi naší hladem, neb **břichu** [m. *brzkú G*] smrt podstúpiti...“ Nebo (**E**, f. 125v): „Ty a bratr tvój Jozef a Ráchel, matka tvá, která **porodila** [m. *pokradla G*] byla bohy, vždy **ještě** [m. *jste G*] na pohoršenie byli“. Nebo (**E**, f. 126v): „vezmi **počet** [m. *pečet G*] královstvie na bezpečnost mluvenie“. Upozorňuji ještě, že v poručenství Jozefově, přiřazeném v **E** na závěr *Života Jozefova*, čteme také řadu různočtení, které v kontextu zcela porušují smysl sdělení:²¹⁴ *milostníka Jozefova* (**E**, f. 133r) m. *Jozefa milostníka* (**M**, f. 180v); *nevidali* (**E**, f. 133r) m. *nenáviděli* (**M**, f. 180v); *keré sem syny miloval* (**E**, f. 139r) m. *...sny mieval* (**M**, f. 195r); aj.

²¹³ Protože **E** není opisem **G**, neuvádím – s jedinou výjimkou prvního příkladu – inkriminovaná slova transliterovaně, transkripci považuji za dostačující.

²¹⁴ Nezkomolenou podobu cituji podle edice *Poručenství* (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983) s přihlédnutím ke kritickému aparátu uvedené edice a jejímu výchozímu rukopisu **M**.

3.3.2.4. B → GE

V **B** (345va) i **W** (37v) čteme shodně Rubenovy výčitky bratrům poté, co se dověděl, že bratři prodali Jozefa do otroctví:

„Ó bratřie nemilostiví, světedlnici otce vašeho uhasili ste, jemužto lépe bylo jest, aby nikdy synów neměl!“²¹⁵

V ostatních textových pramenech, vyjma tisků (**St**), které podávají text v zásadě shodný s **BW**, je tato textová pasáž delší. Ze srovnání citovaných míst a latinské předlohy českých textů vyplývá, že v **B** a **W** je omylem vynechán úsek textu mezi týmiž slovy („ste ... ste“), který níže vyznačuji podtržením:

St (z r. 1545, Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. R3v):

„Ó bratří nemilostiví, svítedlnici otce našeho uhasili jste, kterémuž lépe bylo, aby nikdy synův neměl, nežli by takové zámutky a trápení pro ně a od nich trpěl.“²¹⁶

Historia Ioseph (γ):

„O fratres impii, lucernam patris vestri extinxistis et baculum senectutis sue confregistis. Certe melius illi esset si umquam filios non habuisset.“

F (ff. 255rb–255va):

„O bratřie nemilostiví, sviecnici otce vašeho zhasili ste a hól podpory starosti jeho zlomili ste jistě; že lépe by bylo jemu, aby nikdy byl synów neměl!“

M (f. 9v):

„Ó bratří nemilostiví, sviecnici otce vašeho zahasili ste, huol odpory starosti jeho zlomili ste! Ještě lépe by bylo jemu, aby nikdy byl synów neměl!“

G (f. 134r):

„Sviecnici otce vašeho zhasili ste a huol podpory starosti jeho zlomili ste! Jistě lépe by bylo jemu, aby nikdy byl synów neměl!“

E (ff. 96v–97r):

„Ó bratří nemilostiví, svieci otce vašeho zhasili ste a huol podpory zlomili ste! Jistě bylo by jemu lépe, aby nikdy synów nemieval!“

²¹⁵ V citovaném úseku má **W** jen několik iterativních variant: jemužto **B** : jemuž **W**, nikdy **B** : nikdy byl **W**.

²¹⁶ Poslední věta nemá oporu ve staročeských rukopisných ani latinských pramenech, a je tedy produktem až tiskové tradice.

Podobných míst, kde proti sobě stojí **BW** a zbylé rukopisy, lze uvést víc – zástupně tedy ještě alespoň dva příklady z dalších částí textu *Života Jozefova*.

V epizodě Jozefova odolávání svodům Putifarovy ženy se Jozef mimo jiné zapřísahá důvěrou v boží pomoc. **E** i **G** (a shodně také **F** s **M**) podávají tuto pasáž v úplné podobě, ve shodě s latinskou předlohou, kdežto v **BW** jedna věta vypadla. Lze se dohadovat, že už autor protografu **BW** musel porušený smysl takového větného celku zachránit substitucí zájmen (*jeho – eius*), které nahradil v porušeném kontextu vhodnějším *mé* – tato substituce však nemohla napravit omisi, a ona nedokonalá „oprava“ přešla do rukopisů-**opisů BW**.

B, f. 346vb, W, f. 39v	G, f. 136r	E, f. 99v	Historia Ioseph
I mám doufanie, že zproští mě z této služebnosti a navrátí v svobodu starost krásy mé.	I mámť doufanie, žeť mě zproští z této služebnosti a navrátí mě v svobodu a ukáže mi tvář otce mého Jákoba a poctivú starost krásy jeho.	I mám doufanie, že mě zproští z služebnosti této a navrátí mne v svobodu a ukáže mi tvář otce mého Jákoba a poctivú starost krásy jeho.	Spero quod liberabit me de hac servitute et convertet in libertatem et ostendet michi faciem patris mei Iacob et venerandam senectutem pulchritudinis eius.

Jiný příklad: Bratři se v brání proti obvinění, že ukradli Jozefovu věšteckou číši. V **B** a **W** však nenajdeme větný celek, který čteme v **F, M, G** a **E** a který má také oporu v latinské předloze („*Onera nostra que portamus everite et querite, si in cuius quam onere ciphus reperiatur, sit in tua potestate vinculus*“):

„*Břemena, uzly a pytle naše, které neseme, rozvěžte a přehlédajte! Bude-li v čiem břemeni nalezen ten koflík, buď ten v tvé moci vězněm!*“²¹⁷

V protografu **B** a **W** byly tyto věty opomenuty, představují však původní součást textu *Života Jozefova*.

Ze znění **B** (z r. 1465) nemohly vycházet mladší textové prameny **G** (z r. 1471) a **E** (z r. 1485), protože obsahují pasáže, které jsou v **B** vynechány. Mezi interpolovanými rukopisy **G** a **E** a starším, rovněž interpolovaným zněním rukopisu **B** tedy není přímá textová spojitost.

²¹⁷ Cituji podle **F**, f. 263vb (**M, G** a **E** přinášejí v podstatě shodné znění). V **B** a **W** se nachází paralelní textový úsek (kde ovšem citované věty chybí) na f. 357ra, resp. 53v.

3.3.3. Problematika textových verzí a geneze textu

Všechny rukopisy *Života Jozefova* jsou opisy. Jak vyplývá z kolace jednotlivých rukopisných textových znění, žádný z rukopisů **není sekundárním** textovým pramenem (tzv. *codex deterior*). Naopak je třeba předpokládat **existenci dnes nedochovaných rukopisů**, minimálně čtyř až šesti dalších. Nic nenaznačuje, že by při transmisi textu došlo ke **kontaminaci** opisovaných verzí.

Výše, v kapitole 3.3.1., jsem formuloval tři základní otázky či problémové okruhy: 1.) Představuje znění **EG** opravdu jednu verzi *Života Jozefova*? 2.) Souvisí **EG** filiačně s interpolovanou verzí **BW**, nebo jde o verze autonomní? 3.) Jaká byla genealogie rukopisné textové tradice *Života Jozefova*, víme-li (jak jsem konstatoval výše v kap. 2.4.6), že na počátku stál jeden překlad *Historia Ioseph*.

Po mikrotextovém srovnání dochovaných rukopisných textů *Života Jozefova*, představeném v předchozí kapitola 3.3.2, lze rovnou zodpovědět otázku č. 2: Jak vyplývá z kolace shrnuté v kap. 3.3.2.4, **EG** přímo nesouvisí s **BW**, není z ní odvozena, ale jedná se o autonomní verzi.

Jde však skutečně o jednu verzi, nebo představují **G** a **E** verze dvě? Pokud jde o zodpovězení této otázky (v předešlém výčtu je zmíněna jako otázka 1), omezím se v této práci je na několik poznámek – celá tato problematika, jak jsem připomněl už dříve, je do značné míry pojmoslovná a koncepční.

Jak jsem konstatoval v kap. 3.3.2.4, **E** a **G** spojuje řada shodně rozvržených interpolací – vedle rozdílů, které zasahují zhruba poslední třetinu skladby. Nejvýraznější z rozdílů mezi **E** a **G**, který je patrný na první pohled, spočívá v tom, že součástí **E** je i *Poručenství Jozefovo*. To představuje, z genetického hlediska, aditivní součást textu, jakýsi přílepek. Ovšem z hlediska narativu jde o zásadní rozdíl mezi oběma textovými zněním, *Poručenství Jozefovo* rozšiřuje narativní perspektivu, rekapituluje jednu z klíčových scén vyprávění *Života Jozefova* – svádění Jozefa Putifarkou – z jiné perspektivy, obohacuje ji o nové motivy atd. Zakládají takové rozdíly nutnost hovořit v případě **G** a **E** o **dvou** verzích *Života Jozefova*?

Je pozoruhodné, že zhruba do poloviny rozsahu se **G** a **E** liší jen velmi málo (srov. anatomii výše v kap. 3.1.5 a 3.1.6, kterou zde znovu otiskuji názorně pod sebou).

Anatomie *Života Jozefova* v **G**:²¹⁸

132r	137v			140r	141v	144v	147r		152r		
Předml. II	ŽJ	JAs	Gn	ŽJ	JAs	Com	ŽJ	Gn	ŽJ	Gn	JAs
	1		39,22-23	12-16	2-7	88			21-30	45,17-19	
	2		40				17			45,24-28	
	3		41,1-49					42,10-17		46,1-6	
	4						18				8
	5							42,21-22		46,7	
	6							42,18		46,26-30	
		1					18				8
	7							42,25-38		47,1-13	
	8							43,1-14		47,27-30	
	9						20			48,1	
	10							43,17-26			9
	11						20			50,1-22	
								43,26-27			8
							20				9
								43,27-29			
							20				
								43,30			
							20				

Anatomie *Života Jozefova* v **E**:

93r	103v			107r	110v	117r	120v		130v	133r	
Předml. II	ŽJ	Gn	ŽJ	JAs	Com	ŽJ	Gn	ŽJ	Gn	JAs	PJ
	1-11	39,22-23 40 41,1-45	12-16	2-7	88			19-30	synopse 46,26-27 (a okolí) + 47,9 (a okolí)	8-9	
						17					
							42,10-17				
						18					
							42,21-22 42,18				
						18					
							42,25-38 43,1-13				

V **G** chybí 19. kapitola vlastního *Života Jozefova*; vypadla, jak soudím, omylem tím, že byl přeskočen úsek textu (podrobněji viz dále v této kapitole).

Až po 18. kapitolu *Života Jozefova* si jsou **G** a **E** velmi blízké – jediný, drobný rozdíl je ten, že krátký textový úsek z *Jozefa a Aseneth* je v **G** vložen do *Života Jozefova*. Devatenáctou kapitolou počínaje se však v **E** upouští od interpolací vzatých z *Genesis*.

²¹⁸ Koncepte následujících tabulek, včetně užitých zkratk, je osvětlena výše v pozn. 179.

(Kratičký úsek z *Genesis* mezi poslední, 30. kapitolou *Života Jozefova* a pokračováním *Jozefa a Aseneth* je synopse, regist.) **G** naopak obsahuje interpolace vzaté z *Genesis* ještě ve 20. kapitole a vkládá řadu biblických úryvků do *Jozefa a Aseneth*, který v **G** a **E** interpoluje *Život Jozefov*. **E** zase narozdíl od **G** zařazuje na závěr Jozefova příběhu *Poručenství Jozefovo*. Tím pádem působí **E** a **G** nakonec jako zhruba stejně dlouhé texty.

Má pak opodstatnění označit **G** a **E** i přes tyto rozdíly jako rukopisy jedné verze *Života Jozefova*? Z kolace víme, že text vlastního *Života Jozefova* (tj. českého překladu *Historia Ioseph*) je v **GE** týž a že do **GE** bylo vloženo i totéž textové znění *Jozefa a Aseneth*.²¹⁹ Z toho by vyplývala zřejmá příbuznost **E** a **G**.

Pokud jde o biblické interpolace, **EG** se jejich rozvržením a četností nepřekrývají, a navíc tyto interpolace pocházejí jen částečně z téhož staročeského biblického překladu.²²⁰ A už vůbec nelze pominout obsahovou rozdílnost mezi **G** a **E**, danou na jedné straně právě některými biblickými interpolacemi, které má **G** navíc, a na druhé straně *Poručenství Jozefovým*, které má **E** navíc. Právě vytčené rozdíly brání z literárněvědného hlediska tomu, abychom mohli **G** i **E** legitimně považovat za textové reprezentanty téže verze.

Zatímco z textologického hlediska je možné chápat **E** a **G** jako reprezentanty téže verze, literárně vědná optika neumožňuje ignorovat obsahové i kompoziční rozdíly a odhlédnout od celkového tvaru či tematické výstavby celku.²²¹ **G** a **E** se liší různou *Gestaltwille*, a chápu je tedy jako dvě textologicky (tj. z hlediska dějin textu) úzce související, ale samostatné verze *Života Jozefova*.

Pro zodpovězení otázky č. 3 (Jaká byla genealogie rukopisné tradice *Života Jozefova*?) je třeba vyjít z historie textu *Života Jozefova*, resp. z jednoho rysu příznačného pro tradování tohoto staročeského díla: Narážíme na překvapivé rozsahové rozdíly mezi zněním vlastního *Života Jozefova* (tj. bez interpolací, jako překladu *Historia Ioseph* redakce γ) v jednotlivých rukopisných realizacích. Čtyři základní verze, do nichž jsem textové prameny *Života Jozefova* rozdělil, se přitom liší, i pokud jde o rozsah vlastního *Života Jozefova*. Těmto textovým proměnám dosavadní bádání nevěnovalo pozornost,

²¹⁹ Z komparace textu *Jozefa a Aseneth* ve všech staročeských rukopisech (viz níže kap. 5.1) jednoznačně vyplývá, že **G** a **E** obsahují totéž znění staročeského *Jozefa a Aseneth*.

²²⁰ Srov. níže kap. 5.2, kde však také konstatuji, že problematiku pramene biblických interpolací v **GE** bude třeba ještě podrobněji studovat.

²²¹ Problematice bude třeba ještě věnovat pozornost, a to s ohledem na diskusi kolem pojmu *Fassung* v německé literárněvědné mediévistice (srov. BUMKE 1996; PLACHTA 1997; SCHIEWER 2005; STEINMETZ 2005) a terminologickou libovůli, kterou už M. Otruba svého času pojmenoval jako označovací kolizi (OTRUBA 1994).

přítom nás mohou přiblížit představě o protohistorii staročeského *Života Jozefova* a genezi jeho tří rukopisných verzí.

V případě **BW** je textový rozsah *Života Jozefova* (ve smyslu, opakuji, překladu *Historia Ioseph* redakce γ) „kalibrován“ dominantním vyprávěním, které ve verzi **BW** představuje *Genesis*. Interpolované verše *Genesis* např. ukrojí dvě věty z 1. kapitoly vlastního *Života Jozefova* (překladu *Historia Ioseph*). To znamená, že mozaikovitý charakter makrotextu *Života Jozefova* v **B, W, E, G** není mechanický, ale naopak promyšlený: je výsledkem pečlivého kompozičního úsilí. Cílem je souvislé, koherentní vyprávění, podávající maximum informací.²²²

V **F** a **M** obsahuje *Život Jozefův* i ty pasáže latinské předlohy *Historia Ioseph*, které v interpolovaných verzích nenajdeme, protože je tam nahradily, jak jsem zmínil, části interpolovaného textu – přitom jde o týž překlad, týž český převod *Historia Ioseph*.

Totéž, co bylo právě řečeno o rozdílnosti rozsahu *Života Jozefova*, platí i o *Jozefovi a Aseneth* (překladu *Historia Ioseph et Aseneth*):²²³ Jako samostatné dílo čteme *Jozefa a Aseneth* pouze v **F** a **M**, a to v jeho celku; v **BWGE** je *Jozef a Aseneth* rozdělen do dvou, resp. tří interpolačních bloků (interpoluje *Život Jozefův*), ale tyto bloky úhrnem netvoří celek *Jozefa a Aseneth* v témže rozsahu, jak jej známe z jejich samostatného zápisu v **F** a **M**.

Shrnuto: Z **BWGE** nemůžeme vypreparovat původní celek vyprávění o Jozefovi (*Život Jozefův* jako překlad *Historia Ioseph*), jak jej známe z jeho samostatného zápisu v **F** a **M**; obdobně z **BWGE** nesestavíme celek vyprávění o Jozefovi a Aseneth, protože se rozsahově nepřekrývají.

Jako relevantní lze tedy formulovat hypotézu, že prvotní překlad byl **neinterpolovaný** a interpolovaná podoba je výsledkem textové tradice, nové recepce až adaptace staročeského *Života Jozefova* a jeho kontaktu s *Jozefem a Aseneth*. Překladatel tedy nejprve přeložil předlohový latinský text, jak ho známe z *Historia Ioseph* redakce γ , která interpolace neobsahuje, a jak ho současně známe z rukopisů **F** a **M** – součástí kodexového kontextu jejich zápisů jsou přitom i ta díla (zapsaná jako celek), která jinde představují materiál či zdroj interpolací: *Jozef a Aseneth* v případě **F** i **M**, *Poručenství* v případě **M**.

²²² Podrobněji viz níže v kap. 5, věnované interpolacím.

²²³ Pro podrobnější výklad o tomto latinském textu a jeho staročeském překladu srov. níže kap. 5.1.

Právě podaná představa o protohistorii textu *Života Jozefova* (nutně hypotetická) platí i za předpokladu, který z principu nemůžeme vyloučit, totiž že týž autor, který *Historia Ioseph* do češtiny přeložil, svůj překlad doplnil o interpolace; v každém případě prvotní verze byla s nejvyšší pravděpodobností neinterpolovaná. Toto vysvětlení se nabízí jaksí samo sebou, když uvažujeme, že složitější (interpolovaný) útvar vzniká z jednoduššího (neinterpolovaného) a že žádný z rukopisů latinského pretextu interpolace neobsahuje.

Tomuto vysvětlení vzniku a historie českého textu nahrává ještě fakt, že latinská předloha českého překladu i česká verze **FM** sice neobsahují interpolace, ale obsahují intertextové odkazy k bibli. Rukopisy latinské předlohy ovšem mají tyto odkazy na více místech než **FM**. V latinské redakci γ nacházíme odkazy na celkem sedmi místech, v **FM** jen na dvou (shodně s umístěním latinské předlohy). Je pravděpodobné, že archetyp (nebo subarchetyp) českého překladu *Historia Ioseph* obsahoval více odkazů k bibli, které pak byly v jedné nebo dvou liniích recepce a tradování textu staročeského *Života Jozefova* podnětem k interpolacím.²²⁴

Zajímavé svědectví v tomto smyslu přináší předmluva českého pořadatele, zachovaná v rukopisech **B** a **W**.²²⁵ Autor předmluvy zdůraznil, že „*sama kronika* [sc. latinská *Historia Ioseph*, resp. český překlad]²²⁶ o mnohé kusy Bible se dokládá, kteréž tuto položeny nejsou, k nie onie ukazujíc“. Protože **F** a **M** mají biblické odkazy jen na dvou místech, a ty se přitom netýkají „mnoha částí bible“, o nichž naopak mluví autor předmluvy v **BW**, je pravděpodobné, že autor této zajímavé předmluvy měl k dispozici český text, který obsahoval víc biblických odkazů.

Další nepřímý doklad, že český text *Života Jozefova*, který byl východiskem dalšího tradování, obsahoval intertextové odkazy k bibli, podává staročeský rukopis **G**. V něm chybí kratičká 19. kapitola *Historia Ioseph*, kterou tvoří v podstatě jen nářek Jákobův a která v ostatních staročeských rukopisech je. Nelze přitom s jistotou rozhodnout, zda v **G** jde o nechtěnou omisi (tato lakuna také nijak neporušuje sled vyprávění). Pravda, *Život Jozefův* v **G** neobsahuje žádné tak rozsáhlé lakuny v délce celé kapitoly;

²²⁴ Na tomto místě bych ještě rád upozornil – in margine úvahy o odkazech, interpolacích a podobě latinského textu –, že vlastně nevíme, jaká byla genealogie latinských verzí, pokud jde o biblické odkazy nebo přímo interpolace. Původce *Historia Ioseph* Alfonso Buenhombre zdůraznil, že při překladech vynechal všechno to, co je shodné s Vulgátou (srov. výše kap. 2.3.1), není však jasné, zda intertextové odkazy k bibli pocházejí od něj, nebo až od dalších písařů a redaktorů. Dosud známé rukopisy se v tomto rozcházejí, někdy i v rámci dosud identifikovaných tří redakcí α , β , γ .

²²⁵ Věnuji jí podrobnější pozornost níže v samostatné kapitole (srov. kap. 4).

²²⁶ Tj. předlohový text, který autor předmluvy nově zpracoval.

pozoruhodné však je, že 19. kapitola chybí i ve dvou latinských rukopisech bohemikální redakce – zde to lze s nejvyšší pravděpodobností objasnit předpokladem, že k přeskočení došlo omylem – 19. kapitola je skutečně velmi krátká –, protože předchozí 18. kapitola i ona následující 19. kapitola končí shodně v rukopisech bohemikální redakce odkazem k bibli, v podobě „*et cetera ut est in historia*“ nebo „*et cetera ut in historia*“ apod. Písař tak mohl přeskočit od jednoho odkazu k druhému. Ve staročeských textech nám podobný textový signál, který by mohl svádět k omisi, chybí (kapitoly 18 a 19 zde nekončí stejně a neobsahují žádný jiný signál, který by nahrával předpokladu, že i zde došlo k nechtěnému přeskočení úseku textu). Jako nejpravděpodobnější vysvětlení lze tedy v případě nijak nemotivované lakuny v **G** navrhnout tuto hypotézu: Ony intertextové odkazy k bibli z latinských rukopisů byly i v antigrafní linii staročeského rukopisu **G**, měly např. tutéž podobu jakou čteme na dvou jiných místech v **F** a **M**: „*jako biblí dobře svědčí*“, resp. „*jakož dále v biblí stojí psáno*“. Je-li můj předpoklad správný, potvrzovalo by se tím, že intertextové odkazy k bibli byly už součástí ne-li archetypu, tak hyparchetypu staročeského *Života Jozefova*, a tak také nejlépe vysvětlíme různorodé podoby interpolování knihou *Genesis*, s nimiž se setkáváme v české rukopisné tradici na příkladu verzí **BW**, **G** a **E**.

Vraťme se ještě krátce k intertextovým biblickým vzkazům v **F** a **M**. Nejzajímavěji se jeví odkaz na začátku 18. kapitoly; uvedu tento úsek paralelně s ostatními staročeskými rukopisy i latinskou předlohou:²²⁷

Historia Ioseph redakce γ	F , f. 261rb M , f. 33v–34r	B , f. 354ra W , f. 49r	G , f. 145r	E , f. 118r
Minister vero sciebat omnia verba que Hebraice loquebantur ²²⁸ .	Služebník rozumieše řeči židovské.	A služebník rozumieše řeči židovské.	Služebník rozumieše řeči židovské.	Ten služebník rozumíše řeči židovské.
Dixit autem Ruben fratribus suis: Merito hec patimur	I řekl Ruben bratřím svým: „Hodně toto trpíme,	I řekli sú vespolek: GEN „Hodně tyto věci trpíme,	I řekl Ruben bratřím svým: „Hodně toto trpíme,	Tehda Ruben vece bratřím svým: „Hodně trpíme toto,

²²⁷ **B** má marginální rubriky označující zkratkou pramen následujícího textového úseku. Přepisují je kapitálkami a kladu pod spodní textovou linku.

²²⁸ *LM*: loquebant. (Písmena zde i níže v tabulce značí sigly rukopisů redakce γ , jak je jednotlivým rukopisům přiřadil Antoni Biosca i Bas.) Pro zajímavost ještě uvádím paralelní znění z redakce β , které je (výjimečně!) bližší českému překladu: „*Sciebat minister linguam Hebream*“.

<i>LKHM</i>	<i>Pc</i>	nebo smy zle učinili proti bratru našemu ²²⁹ .“ Jakož dále v Biblí stojí psáno.	nebo shřešili sme proti bratru našemu, vidúce úzkost duše jeho, kdyžto prosieše nás, a neuslyšali sme jeho. Protož přišlo jest...”	nebo zle sme učinili proti bratru našemu, vidúce úzkost jeho duše, kdyžto prosil nás. A my sme nechtěli. A my sme nechtěli slyšeti jeho. Protož přišlo jest...”	nebo sme zle učinili proti bratru svému a našemu, vidúc úzkost duše jeho, kdyžto prosil jest nás, a my sme nechtěli slyšeti. Protož přišlo jest...”

Promluva Rubenova v **F**, **M**, **G** a **E** je z větší části úryvkem z *Genesis* (42,21), kde ji však pronášejí všichni bratři, jak koneckonců ukazuje i úprava příslušného místa v **BW** s vyznačením biblické interpolace. Vulgáta má následující znění: „*Et locuti sunt invicem: Merito haec patimur quia peccavimus in fratrem nostrum videntes angustiam animae illius cum deprecaretur nos et non audivimus; idcirco venit...*“ (QUENTIN /ed./ 1926: 345–346).

To, znamená, že i neinterpolovaná verze **F** a **M** obsahuje kousek interpolace vzaté z *Genesis*, nekopíruje přesně latinskou předlohu, ale ono biblické *Merito hec patimur* latinského textu doplňuje o několik dalších slov biblického pretextu, a teprve až poté zařazuje odkaz „*jakož dále v Biblí stojí psáno*“. Striktně vzato, ani verze **FM** tedy není neinterpolovaná, obsahuje kratičkou interpolaci-nápověď.

Jde ale skutečně o nápověď? Nemůže jít spíš o zbytek (redukci) původní interpolace? Spolehlivou a jednoznačnou odpověď za daných pramenných znalostí nelze, po mém soudu, podat. Vztáhneme-li uvedené místo z **FM** k latinským rukopisům *Historia Ioseph* γ, dojdeme k závěru, že jde o jasný začátek biblické interpolace (kus verše *Genesis* 42,21): **FM** rozvíjí interpolační signál latinského pretextu. Postavíme-li však **FM** vedle interpolovaných rukopisů **BWGE**, budeme interpretovat dané místo jako redukci či úpravu interpolace.

Viděno touto ambivalentní optikou, výše podaná představa o genezi verzí staročeského *Života Jozefova* (neinterpolovaná verze byla původní a narůstala interpolacemi) není tak samozřejmá, jak se na první pohled jeví. Staročeský *Život Jozefův* jakož i jeho latinská předloha stojí z principu určeném látkou (i intencí autora či překladatel Alfonse Buenhombre) v neustálé korelaci s *Genesis*. Ani neinterpolované

²²⁹ **M**: svému.

verze (ať už latinské či české) nejsou bible zcela zbaveny, obsahují shodné nebo blízké pasáže, intertextové odkazy, drobné náznaky, místa volající po přímé textové konfrontaci a zaplnění.

3.4. Kolace rukopisů s tisky

V kapitole 3.2 jsem konstatoval, že *Život Jozefův* v **St** vychází z té textové tradice, kterou reprezentují rukopisy **B** a **W**. Už na základě makrotextové kolace (viz výše kap. 3.2) není pochyb o tom, že **St** souvisejí právě s rukopisnou verzí **BW**. Také v kap. 3.3.2.4, soustředěné k mikrotextové kolaci **B** s **GE**, jsem několikrát zmínil blízkost znění **St** k **BW** tam, kde se další rukopisy s **BW** rozcházejí.

Abych tato konstatování a porůznu rozptýlené zmínky opřel o názorný příklad, vrátím se k druhému dokladu z kap. 3.3.2.4. Promluva Jozefa k Putifarce vypadá v **F** (f. 257rb), **M** (f. 16v–17r), **G** (f. 136r) a **E** (f. 100r) takto (cituji podle **F**, smysl podtržení se vyjeví záhy):

„I mám doufanie, že zproští mě [sc. Bůh] z této služebnosti a navrátí v svobodu a ukáže mi tvář otce mého Jákob a poctivú starost krásy jeho.“ A ostrabiv se Jozef, řekl panie své...

V **B** (f. 346vb–374ra) a **W** (f. 39v) má tento úsek kratší podobu; ze srovnání s latinskou předlohou vyplývá, že v protografu **BW** došlo k vynechání jedné věty – té, kterou jsem výše zvýraznil podtržením (srov. též výše v kap. 3.3.2.4 tabulku, kde je uvedeno i znění latinské předlohy)

„I mám doufanie, že zproští mě z tejto služebnosti a navrátí v svobodu starost krásy mé.“ A ostrabiv se Jozef, řekl jest panie své...

Autor protografu **BW** se pokusil zachránit porušený smysl větného celku substitucí zájmen: *jeho* nahradil v porušeném kontextu vhodnějším *mé* – tato substituce však nemohla napravit omisi, a ona nedokonalá „oprava“ přešla do rukopisů-opisů **BW**.

St podávají text blízký porušenému znění **BW** (cituji podle nejstaršího tisku z r. 1545, Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. S3r, jehož znění jsem srovnával s mladším tiskem z r. 1601, Praha, KNM, sign. 27 F 13):

„Ale jáť mám silné doufání o jeho milosti, že mne z toho zlého i z té služby vysvobodí a navrátí mne v svobodu otcův mých.“ A vzav smělost Jozef, řekl paní své...

3.5. Shrnutí

Všech šest rukopisů *Života Jozefova* pocházejících z 2. pol. 15. století jsou opisy; obsahují zjevné chyby, a vedle toho vykazují menší či větší míru individuálních úprav. S překvapením narážíme na rozsahové rozdíly mezi zněním vlastního *Života Jozefova* (tj. bez interpolací – jako překladu *Historia Ioseph* redakce γ) v jednotlivých rukopisných realizacích, resp. verzích. To umožňuje načrtnout hrubou genealogii textu. Na začátku pravděpodobně stál neinterpolovaný Život Jozefův, blízký znění **FM**. Vedle této verze známe 3 další (**BW**, **G** a **E**), které všechny obsahují interpolace vzaté hlavně z *Genesis* a z *Jozefa a Aseneth*. S verzí **BW** úzce souvisí to textové znění, jež tradují staré tisky.

Interpolace a intertextové odkazy napříč rukopisnou tradicí *Života Jozefova* nelze stemmatologicky objasnit. Z dochovaných textových pramenů nejde spolehlivě indukovat žádnou „autorskou“ podobu textu. Proto jakýkoli pokus o sestavení stemmatu musí selhat. Žádná autoritativní podoba textu (díla) neexistovala. Autoritativní aspekt *Života Jozefova* je de facto diskurzivní, je to napětí mezi *Historia Ioseph* a biblí. Jím je určena i „Gestaltwille“ jednotlivých verzí staročeského díla, jak se to ostatně projevuje i v jejich kodexovém kontextu, kterému věnuji pozornost níže.

Život Jozefův lze označit jako „der offene Text“²³⁰ v tom nejužším slova smysl. Je to materiál, látka, dostupná nám v konkrétní realizaci (rukopisné, tiskové). Staročeský *Život Jozefův* lze popsat právě jako takovou rukopisnou či tiskovou konkretizaci, ovšem bez nároku, že náš popis obsáhne jeho možné proměny, po nichž zůstávají v dochovaných rukopisech patrné stopy, a také bez nároku, že takový popis spolehlivě podá podrobnou genealogii rukopisné tradice.

²³⁰ KÜHNEL 1976.

4. Předmluva v BW

Jedním z dosud nepovšimnutých témat souvisejících s rukopisným textovým tradováním staročeského *Života Jozefova* zůstává předmluva českého pořadatele, která je zapsaná ve dvou filiačně velmi blízkých rukopisech, **B** a **W**.

Život Jozefov má v **BW** širokou textovou podobu: jde o konglomerát tvořený takřka polovinou všech kapitol *Genesis*, úplného *Života Jozefova* a téměř kompletní povídky *Jozef a Aseneth*, k němuž jsou navíc připojena *Poručenstvie dvanácti patriarch*.²³¹ Tento textový cyklus uvozuje předmluva, která dosud zůstávala neprávem stranou pozornosti. Přitom se dotýká jak samotného adaptačního postupu uplatňovaného tváří v tvář tradované látce – kterou je český překlad *Historia Ioseph* –, tak dobové recepce bible i samotné postavy Jozefa. Ve zkratce řečeno: V jedné z nejpoutavějších verzí staročeského *Života Jozefova* čteme také vyjádření českého původce či kompozitora, ozřejmující jeho intenci.

Dochovaná podoba předmluvy, kterou známe pouze ze zmíněných dvou textových pramenů (**B**, ff. 336vb–337rb, z r. 1465, a **W**, ff. 25r–25v, z r. 1491), je i v případě staršího rukopisného znění (**B**) už produktem textové transmise (nejde o prvopis):²³²

Počíná se předmluva na knihy o rodu a o běhu života Jozefova, o smrti otce jeho i jeho samého i o smrti jeho jedenácti²³³ bratrův, synův Jakoba Patriarchy.

Poněvadž, ej, tohoto řád písma rozumné za sebranie Ejiptským slavně položití, ovšem líbilo se, ej, i nám toho. Všelikterak haněti toho neslušie, zvláště proto, že v jich zemi a v příležitích jim krajinách, ale ne u nás tyto věci dály sú se. Ale že překladatel této kroniky o životě Jozefově bratr Alfuncius, čili sama kronika o mnohé kusy Bible se dokládá, kteréž tuto položeny nejsú, k nie onie ukazujíc; protož všem Čechóm k utěšení, kteříž rádi čtú neboli čtúce s milostí rádi slyšie, kteřížto Bible mieti nemohú: aby plnost všeho běhu života toho svatého a čistého panice, pána Jozefa, mieti mohli, všeccko, což sem z Bible, z knih těchto, z knížek

²³¹ Viz výše kap. 3.1.3 a 3.1.4., kde podávám podrobný popis struktury *Života Jozefova* v **B** a **W**. K *Jozefovi a Aseneth* srov. podrobný výklad níže v kap. 5.1; kdežto *Poručenstvie* ponechávám v této disertační práci stranou (srov. úvod kap. 5).

²³² O vzájemném poměru **B** a **W** srov. výše kap. 3.3.2.1. Při následujícím přepisu volím jako základní rukopis **B** – jeho znění opravuji podle **W** (v prvním případě jde o emendaci, v dalších dvou případech o konjekuru podle smyslu); zásahy vyznačuji. Další kritický aparát nepřipojuji, protože je k dispozici v ediční části této disertační práce. Nadpis rubrem vyznačuji tučným řezem písma.

²³³ jedenácti] dwanadczi B; jedenadczi W

o jeho svatbě i z knih poručenství posledních jeho i jeho bratří shledati mohl, v toto sebrání pořad s pilností snesl sem. Snesením tímto proto knih neporušuje škodlivě, neb sem všudy na krajích znamenal – i potomních, kdož psáti budú, znamenati prosím – rubrikú, co z Bible z které kapitoly k těmto knihám pro plnost řečí přidáno jest.

A že kniha tato po předmluvě bratra Alfuncia počíná se ot Jáko²³⁴ba patriarchy, otce Jozefova, o ženách jeho i o jeho jiných bratřích i o snech tudiež Jozefových zmienku přieliš krátce činiec, ale kteří by to snové byli, o tom nic nedotýče; protož abych počátku jiného těmto knihám nečinil, než kterýž arabským jazykem složeny jsúce mají, ihned takéž je jako i tam počna,²³⁴ pro šlechtnost toho dobrého Jozefa a jeho urozenie ušlechtilost zdálo mi se ihned napřed o jeho otce, Jáko²³⁴ba patriarchy, rodu a jeho přieběziech a ženách i o narození všech synów jeho z Bible položití krátce. Abych tak tím zřiedilým pořadem mohl slušně k narození a k přieběhom všem knih života Jozefova přistúpiti, pro něhož samého tyto knihy složeny jsú; úmysl maje také tuto o smrti Jáko²³⁴ba patriarchy najprvé i o jeho požehnáních pověda, potom i o smrti Jozefově před jinými jeho bratřimi najpředněji položití. A to proto, nebo ačkoli Jozef, pořad počítajíc, jedenáctý syn byl Jáko²³⁴bów a v knihách o poručenství dvanácti patriarch v jedenáctém místě položen jest, však jedno že pro jeho dobroty a čistoty duostojnost Pán Buoh byl jeho nad jinú bratří jeho byl zvelebil, druhé proto, že po otci svém Jáko²³⁴bovi najprvnější umřel jest z bratří. A protož v těchto knihách o poručenství i o smrti jeho napřed pověda, na poručenstvích a na smrti jeho jiných bratří napořád knihy tyto s pomocí boží dokonám.

Abychom toto utěšené sebrání napořád sepsáno majíce a je s milostí čtúce nebo jeho poslúchajíce, skrze ně toho dobrého a svatého žida Jozefa příkladem, my hřiešní křesťané, následovníci jeho v ctnostech a čistotě a bratří jeho v pravém pokání, zaslúžili bychom býti, z daru a pomoci Pána našeho Ježíše Krista, s Otcem i s Duchem svatým jediného boha živého, na věky věkóv. Amen.

Předmluva se stylisticky i stavebně odlišuje od převážně narativního textu, který uvádí. Libuje si ve složitých souvětích či periodách (až váhám, jak je interpunkčně členit),

²³⁴ počna] poczina B; poczna W

formulovaných se zjevným zaujetím; pisatel přechází z autorského plurálu do singuláru a zpět.

Autor nejprve vysvětluje svůj postoj k parabiblické látce, která se mu líbí – jedním dechem pak deklaruje, že se vzdává jejího hodnocení. Parafrázuji (interpretuji): *Život Jozefův* je egyptského původu a popisuje děje, které se odehrály právě tam; jako ne-našinci nemáme žádné právo toto vypravování zavrhnout.²³⁵

Dále pisatel objasňuje způsob, jakým s *Životem Jozefovým* autorsky naložil, a definuje modelového adresáta. Opět parafrázuji: Protože se autor *Života Jozefova*, resp. text sám dovolává bible, sestavím pro ty, kteří nemohou bibli vlastnit, ale chtěli by znát Jozefův příběh v jeho úplnosti, souvislé vyprávění poskládané z relevantních pasáží bible, z *Života Jozefova*, z vyprávění o Jozefovi a Aseneth a z *Poručenství dvanácti patriarchů*. Tím však *Život Jozefův*²³⁶ jako autentické dílo nekazím, protože na patřičných místech důsledně vyznačuji in margine, odkud jsem co vzal. A budoucí písaře také prosím, aby vždy rubrem vyznačili, co je z bible přidáno. A protože *Život Jozefův* vpadá svým začátkem přímo do děje, a čtenáři by mohla chybět znalost kontextu, předesílám *Životu Jozefovu* pasáže z bible o Jákobovi, jeho ženách a synech, až po narození Jozefa. Dále chci vypsát Jákobovu smrt, pak smrt Jozefovu, a to přednostně před jeho bratry – Jozef byl sice až jedenáctý Jákobův syn a ve sledu *Poručenství dvanácti patriarchů* se mu dostalo až jedenáctého místa, ale jednak zemřel z bratrů jako první po otci Jákobovi, jednak svým významem a příkladností bratry převyšuje.

Je zajímavé, že autor předmluvy myslí na větší množství adresátů a počítá (viz též dále) s šířením své patchworkové kompozice. Odráží se zde představa širšího, živého recepčního společenství? Pokud tento autorský tón nechápeme ryze topicky (kolektivum jako modelový adresát vzhledem k nezpochybnitelnému významu a dosahu biblické látky), pak pisatelova slova předpokládají existenci určité reálné čtenářské a posluchačské komunity, která však v textu není nijak konkrétněji specifikována (konfesně, sociálně, lokálně, ...), a v autorovi předmluvy pak musíme spatřovat aktéra formujícího tuto komunitu. U díla šířeného tiskem by nás podobná autorova či tiskařova prohlášení tolik nezarazily, kdežto v případě rukopisného textu nás představa literární

²³⁵ Že byl *Život Jozefův* sepsán v Egyptě, ví autor z předmluvy, která je součástí staročeského znění a – původně – součástí latinské *Historia Ioseph* redakce γ. (V explicitu *Historia Ioseph* redakcí α a β dokonce čteme: „*Explicit historia Ioseph secundum Egyptios.*“ Je však zcela bezdůvodné předpokládat, že český pořadatel a pisatel předmluvy znal text redakce α nebo β.)

²³⁶ Nebo všechna tato díla? (Formulace předmluvy je dvojznačná.)

komunikace výslovně chápané v jejím kolektivním dosahu (hromadný adresát, tematizované šíření, opisování) překvapí.

Postava Jozefa a jeho příběh jsou v myslí autora předmluvy pojaty především morálně. Respekt k textu (dílu), tlumočený v předmluvě, byl zřejmě dán respektem k autentičnosti jeho obsahu, a tedy snahou zachovat „kanonickou“ podobu tradovaného díla. Samo toto svědectví, i s apelem na další opisovače, je však v kontextu staročeského písemnictví téměř ojedinělé. S podobným vyjádřením se výjimečně setkáme ještě u biblických rukopisů. Tak např. v poznámce, kterou známe v blízkém znění ze dvou rukopisů,²³⁷ čteme upozornění uživateli, aby hned neopravoval domnělá chybná čtení a nezasahoval do textu, ale nejprve se ujistil, jaké znění podává některá starší, pečlivě psaná a korigovaná bible. Celá pasáž ústí ve shrnutí: „*Protož zdálo-liť by se co neprávě, ne ihned opravuj, až se prvé utečeš k korektorovi a k prvním biblém starým*“ (podle *Bible šafhauzské s různocněními z Bible nymburské* otiskly HAVRÁNEK – HRABÁK – DAÑHELKA et al. /ed./ 1964: 523–524, 531 /534/; k interpretaci srov. KYAS 1997: 100;²³⁸ ke „korektorovi“, čili nějakému exempláři z tzv. *correctoria*, příp. bibli podle *correctorium* vyznačením opravené srov. BARTOŠ 1941: 21–23; VAN LIERE 2014: 101–102; další sekundární literaturu cituje např. LIGHT 2012: 390).

Další téma předmluvy k široké verzi *Života Jozefova* představuje otázka překladové nebo adaptační techniky – problematika, která bývá v dochovaných textech českých překladů či adaptací naznačena jen zřídka. Známý příklad představuje epilog staročeského překladu Pseudo-Catonových *Distich (Katonova dvojverší)* z první poloviny 14. století (srov. ŠVÁB 1966: 82; PATERA [ed.] 1886: 277–278; PETRŮ [ed.] 1999: 199), předmluvy Tomáše Štítného z poslední čtvrtiny 14. století, nebo z mladší doby, přelomu 15. a 16. století, předmluvy k některým překladům Řehoře Hrubého z Jelení (PRAŽÁK [E.] 1964; SICHÁLEK 2017b). Metatextové vyjádření obsažené v předmluvě k *Životu Jozefovu* v **BW** získává v kontextu ostatních nečetných příkladů na významu.

Jiné zajímavé místo předmluvy – opakovaná zmínka o podvojném modu recepce – má spíše topickou platnost, aniž by to nutně vylučovalo doslovný význam, resp. aniž by to popíralo možnost faktické dvojí percepce. S oslovením těch, kteří „čtou nebo (čtené)

²³⁷ Je zapsána jednak jako dodatek na konci *Bible šafhauzské* (zhruba z 50.–60. let 15. stol.), jednak, s označením Rubrika, zařazena za žalmy, v *Bibli nymburské* (1462–1463).

²³⁸ Kyasova citovaná kniha je ve výsledku kolektivním dílem (jakkoli titulní list, přebal apod. sugerují jiný dojem); protože však odkazují v celé disertační práci výhradně k těm jejím částem, které nesporně napsal V. Kyas, cituji tuto autorovu posmrtně vydanou práci pouze pod jeho jménem.

poslouchají“ se setkáme relativně často jak ve staročeských (a mladších) pramenech, tak také v ostatních vernakulárních literaturách pozdního středověku. (Řadu dokladů nejen z německé literatury vrcholného středověku uvádí SCHOLZ 1980: 49–53, 81, 110; nověji pak zejména WENZEL 1995, jehož doplňuje GREEN 1996: 481; srov. též COLEMAN 2007: 68, která mimo jiné připomíná formuli z prologů prvního anglického tiskaře Caxtona /† 1491/, určujícího své tisky čtenářům nebo posluchačům.)

Nelze přitom odlišit topický diktát od potřeby – ať už komerčně či jinak motivované – oslovit potenciálně co nejširší okruh adresátů. Už J. Vilikovský upozornil v souvislosti s percepcí staročeských slovesných děl na formule počítající s četbou i poslechem a poukázal na obraty jednak ve staročeských listech, jednak v překladu legendy o sv. Františkovi (VILIKOVSKÝ 1948: 201–202). Doklady z listů si můžeme snadno vyhledat v novodobých edicích: „*všickni, ktož vidie tento list anebo slyšie čtúce*“ (z r. 1370, viz HAVRÁNEK – HRABÁK /ed./ 1957: 798); „*všem, kteříž tento list viděti nebo čtúce slyšeti budú*“ (z r. 1422, viz HAVRÁNEK – HRABÁK – DAÑHELKA et al. /ed./ 1964: 410; podobně o. c.: 412); takové a obdobné promulgační formule, patřící do úvodní části listiny, systematicky představila a zpracovala, pokud jde o nejstarší české texty, BROMOVÁ 2009: 50–67. Dokladů by bylo možné shromáždit víc; jeden takový, z žánrového okruhu blízkého *Životu Jozefovu*, představuje křížovnický rukopis staročeské prozaické *Legendy o Veronice*, který pochází z r. 1472. V jeho explicitu čteme: „*Tyto vsecky věci, které ste slyšeli, bratřie milí i sestry milé, netoliko těm, jenž čtú, ale jako ku pamatování posluchačóm [...] nebudiž vám teskno čísti ani také slyšeti [...]*“²³⁹ Zde nejde o topický obrat (formulace má aktualizovanou podobu), ale o signál intencionálního nebo reálného užití textu v kazatelské praxi.

V případě *Života sv. Františka*, překladu latinské, nesmírně populární prozaické legendy o tomto světci, je pozoruhodné, že prolog českého překladu ze začátku 15. století (v rukopise z r. 1421) se dovolává jako modelového adresáta „*toho, kto čte neb slyší*“, kdežto o sto let mladší český překlad zmiňuje na tomto místě už jen „*toho, jenž čte*“ (RIPPL /ed./ 1931: 38 a 41, srov. též editorovu zmínku na s. 29).²⁴⁰ Podobně najdeme v druhé předmluvě k tiskům *Poručenství dvanácti patriarchů* formulaci: „*Ktožkoli tuto*

²³⁹ Cituji podle transliterace L. Jirouškové (JIROUŠKOVÁ 2009: 25, p. 54).

²⁴⁰ Tento doklad modelové percepční proměny (předpokládané realizace díla), je zajímavý, ale nesmíme ho přecenit. Současné překlady Řehoře Hrubého z Jelení (ze začátku 16. století), který k nám uváděl i moderní zahraniční autory, totiž počítají se čtenářem i posluchačem, resp. se čtením nahlas a s jiným sociálním kontextem četby, než je dnešní čtení o samotě. Kupříkladu v Řehořově autorské předmluvě k vlastnímu překladu Pontanova Chárona čteme: „*proč bychom my se liknovali to slyšeti nebo čísti a čtúc nebo slyšiec hyzditi*“ (PRAŽÁK [E.] 1964: 106).

knížku, nebo Kšaft patriarchův synův Jákobových, čísti aneb čtoucí slyšeti budeš[...]“; zde jde však už opravdu o topos, formule přechází z vydání do vydání a první předmluva *Poručenství* je adresována „výbornému čtenáři“ (z r. 1545, Praha, Strahov, sign. BA V 42, f. A3r a f. A1v). I oslovení „laskavého čtenáře“ má tedy dávnou genealogii...

V předmluvě k *Životu Jozefova* český autor dále obhajuje, že vytváří nový kompoziční celek tím, že k tradovanému vyprávění připojuje relevantní kapitoly z *Genesis*. Táž tendence se odráží i v jiném díle zapsaném v témže rukopise jako předmluva k *Životu Jozefovu* – v **B**: Jde o *Život Adama a Evy*, který zde na ff. 330ra–336vb bezprostředně předchází *Životu Jozefovu*. V rubrikovaném nadpise čteme:²⁴¹

Počínají se knihy o pohřbu života, o pokání i o smrti prvostvořeného otce našeho Adama a mateře naše Evy na tomto světě. A že v knihách těchto o jich stvoření, přestúpení i z Ráje vyhnání zmienky příslušné nenie: protož aby pilnější oznámenie ten, ktož čísti nebo slyšeti o tom bude, v těchto knihách měl, tři kapitoly z Bible k těmto knihám přidány jsú. Z nichžto prvnie jest o stvoření světa, Adama a Evy.²⁴²

Tematické, motivické i stylistické shody dovolují předpokládat, že autor tohoto miniúvodu k *Životu Adama a Evy* byl týž jako u předmluvy k *Životu Jozefovu*. Před vlastním *Živodem Adama a Evy* čteme v **B** tři první kapitoly z *Genesis*. Podobně jako v zápisu *Života Jozefova* v **B** je v textu opisu *Života Adama a Evy* zdůrazněn šev mezi vstupními kapitolami vzatými z *Genesis* a *Živodem Adama a Evy* (na f. 332r²⁴³ čteme: „*Kapitola napořád čtvrtá, ale knih o pokání Adamově prvnie*“²⁴⁴).

Věnujme tedy dále pozornost právě interpolacím a aditivním pasážím, kterými je *Život Jozefov* na své cestě českým písemnictvím doplněn, a poté také kodexovému kontextu textových pramenů staročeského *Života Jozefova* – tedy problémům, které jsme už dříve nakousli.

²⁴¹ Tento nadpis nemá paralelu v žádném ze zbylých českých rukopisů (k nim viz souhrnně KOLÁR–NEDVĚDOVÁ 1983: 424; doplnit je třeba rukopis křivoklátský /fürstenberský/, na nějž upozornil PRAŽÁK [J.] 2006a/[1964]: 85–87), ani v latinských rukopisech bohemikální redakce (FREY – KAESTLI – OUTTIER – PETTORELLI /ed./ 2012a: 205–214).

²⁴² Úvodní spojení „o pohřbu života“ je patrně koruptela. Lze se dohadovat, za předpokladu, že o koruptelu skutečně jde, zda zde mělo stát: *o potřebě...*, nebo *o pokrmu...*, nebo *o běhu...*, nebo zda došlo k metatezi a nadpis měl znít např.: *...o životě, o pokání, o smrti i o pohřbu...* V explicitu (rubrem), f. 336vb: „*Skonaly sú se knihy o stvoření, o pohřbu a o pokání i o smrti prvostvořeného od Pána Boha, otce našeho Adama a mateře naše Evy. Etc.*“ Do jisté míry obdobnou, ovšem smysluplnější formulaci najdeme i v explicitu jednoho z rukopisů *Života Jozefova* (W 62v): *Skonává se o běhu a o smrti života Jozefova i Jákoaba...*

²⁴³ K dvojí foliaci **B** srov. výše pozn. 153. Foliace na www.manuscriptorium.com [přístup: 27. 3. 2017] je v tomto případě o jednu jednotku vyšší.

²⁴⁴ Označení *knihy o pokání Adamově* lépe odpovídá latinskému titulu, jak stojí ve většině rukopisů bohemikální redakce: *De paenitentia Adae et Euae* (FREY – KAESTLI – OUTTIER – PETTORELLI /ed./ 2012b: 601).

5. Interpolace

Text *Života Jozefova* je interpolován ve čtyřech rukopisech z celkových šesti. Interpolovaný *Život Jozefov* tradují tyto rukopisy: **B**, **W**, **G** a **E**. Rukopisem **W** se nebudu zvlášť zabývat, reprezentuje tutéž verzi jako starší a pečlivěji psaný **B**. (**W** sice nelze označit jako sekundární textový pramen, ale pokud jde o interpolace, jejich umístění, rozsah i obsah je identický s **B** – co lze říct stran interpolací o **B**, platí i o **W**, pouze s tou výjimkou, že **W** neobsahuje marginální rubriky odkazující zkráceně na pramen interpolací.)

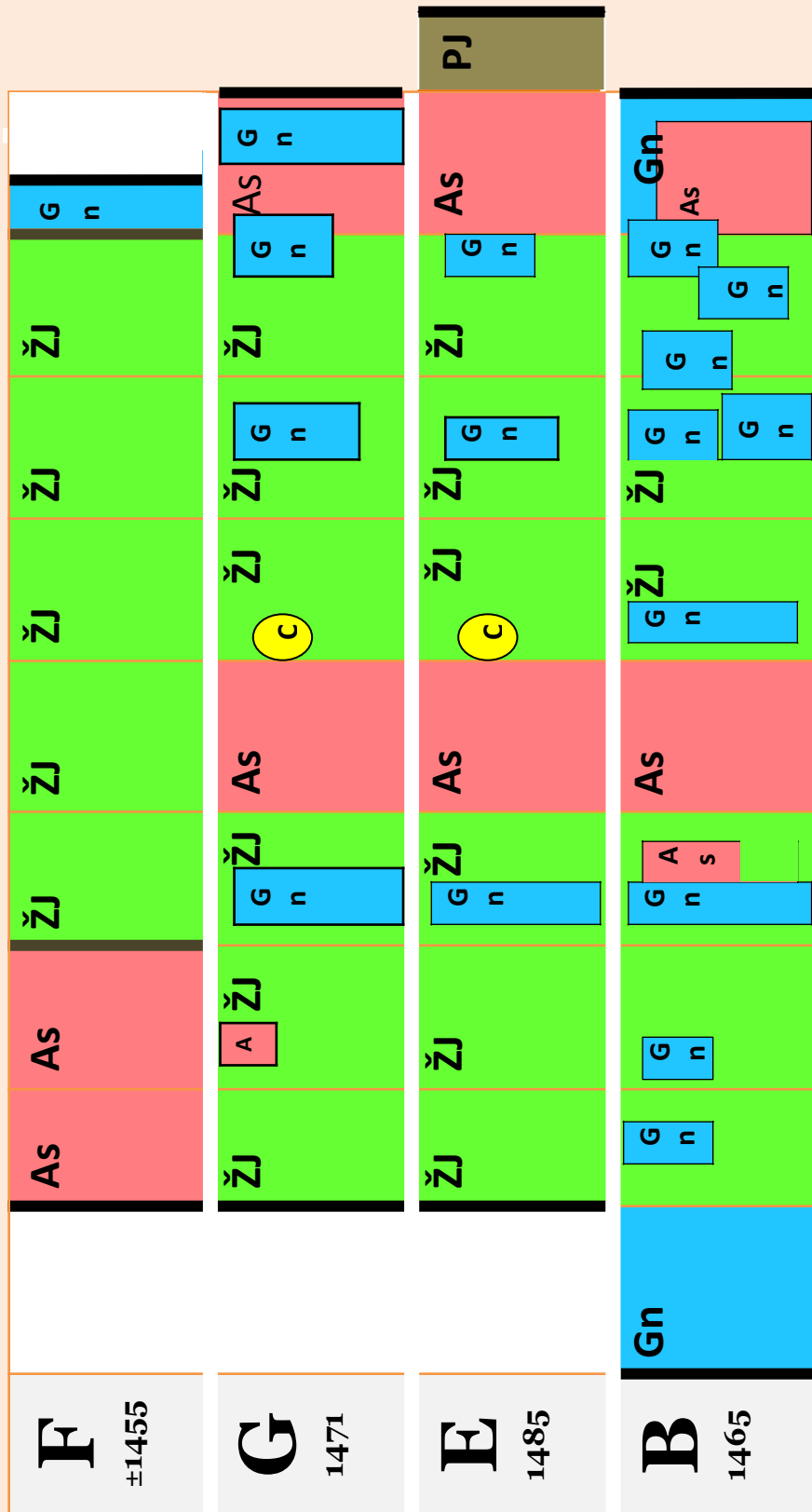
V žádné práci nelze vyřešit všechny otázky či problémy související s jejím tématem. V případě *Života Jozefova* představují interpolace obtížný badatelský předmět, protože jejich prameny jsou bez výjimky díla s širokou recepcí, jdoucí někdy zpět až do starověku a vycházející z židovské tradice. Badatelé, kteří se věnují biblistice a pseudepigrafům, se přirozeně soustředili na studium nejstarších textových podob těchto hojně rozšířených děl, jejich historický i ideový kontext a nejstarší textovou tradici. Široká recepce biblických a pseudepigrafních spisů však také způsobila, že jejich transmise pokračovala až do pozdního středověku a raného novověku – přitom ji doprovázela řada vernakulárních překladů či adaptací. Pokud jde např. o *Poručenství dvanácti patriarchů*, je tato středověká tradice jen málo zpracovaná a známá.²⁴⁵ Proto jsem nucen materiál, jemuž budu dále věnovat pozornost, redukovat.

V této kapitole se soustředí výhradně na rukopisy, a ponechávám proto stranou biblické interpolace v **St**. V podkapitole věnované biblickým interpolacím bude předmětem analýzy trojice rukopisů: **B**, **G** a **E**. (Bylo by sem možné zahrnout i **F**, který sice interpolace neobsahuje, zato je zde k *Životu Jozefovu* připojen jako appendix úryvek ze dvou kapitol *Genesis* – viz obr. níže –; protože však striktně vzato nejde o interpolaci, ponechávám **F** stranou.) Nevěnuji se zde ani *Poručenství Jozefovu*, které je připojeno k *Životu Jozefovu* v **E** a představuje jeho součást, ale nejde, striktně vzato, o interpolaci.²⁴⁶ Pokud jde o biblické interpolace v **B**, **G** a **E**, ukázalo se, že odpověď na otázku po jejich prameni není jednoduchá a vyžádá si ještě další podrobnější šetření. Příslušná podkapitola níže tedy spíše mapuje terén.

²⁴⁵ Srov. DE JONGE 1993.

²⁴⁶ Takové zdůvodnění je, domnívám se, legitimní, jakkoli nezastírám, že je hledané a bylo motivováno časovou ekonomikou; v případě *Poručenství* je třeba provést řadu sond do staročeského i latinského materiálu.

Interpolace v textu staročeského Života Jozefova (textové prameny **F, G, E a B**):
 Žj = Život Jozefův; As = Jozef a Aseneth; Gn = Genesis; C = Comestor; PJ = Poručenství Jozefovo

5.1. Jozef a Aseneth

Na předchozích stranách jsem mnohokrát zmínil kratší staročeskou epickou prózu *Jozef a Aseneth*,²⁴⁷ která je v české rukopisné tradici vždy intra-, nebo intertextově provázána s *Životem Jozefovým*: Představuje buď textový materiál, který posloužil k interpolaci *Života Jozefova* (a tvoří pak jeho součást), nebo zůstává samostatným vyprávěním, které je zapsané před nebo za *Životem Jozefovým* a je s ním také tematicky a intenčně (pokud jde o zápis) propojeno v rámci určitého kodexového celku tvořícího jeden komunikát. Pro rukopisnou textovou tradici *Jozefa a Aseneth* v českém vernakulárním kontextu je tedy typický dvojitý stupeň recepce: zapojení do širšího textového celku na jedné straně a fixace textu jako samostatné, autonomní jednotky na straně druhé.²⁴⁸ V tiscích je situace poněkud odlišná: Zde je užito naopak *Života Jozefova* k interpolování *Jozefa a Aseneth*; *Život Jozefův* totiž ve starých tiscích představuje – redukován ovšem na polovinu původního vyprávění – prehistorii příběhu o Jozefovi a Aseneth.

Život Jozefův a *Jozef a Aseneth* jsou geneticky různá díla. *Život Jozefův* lze spolehlivě stopovat až po jeho latinskou předlohu z r. 1336, které jsem věnoval pozornost v kap. 2.4; zda jde o původní překlad z arabštiny, zůstává otevřené. Staročeský *Jozef a Aseneth* se sice také zakládá na latinské předloze, ale ta má řecký prototext, který se sice v autentické podobě nedochoval, ale víme o něm – díky ještě starověkým překladům a intenzivnímu bádání – podstatně víc, než o údajně arabské předloze latinské *Historia Ioseph*.

²⁴⁷ Užívám tento název – ve shodě s konvenčním titulem latinské, resp. řecké předlohy v sekundární literatuře (srov. též český překlad řeckého originálu, přístupně pod názvem „Josef a Asenat“ in SOUŠEK /red./ 1999; nicméně sama Ross Kraemer poté, co konstatovala, jak zní zavedený titul díla, dala ve své monografii přednost jednoslovnému označení „Aseneth“ – KRAEMER 1998). V českém úzu se uchytilo právě pojmenování „Aseneth“ (případně „Asenech“), kterého užil už první editor A. J. Vrtátka (srov. výše kap. 2.3.2). Pro úplnost ještě uvádím, že známá Zeyerova povídka z „Obnovených obrazů“ nese název „Asenat“ (ZEYER 1894–1895), shodně s autorovým o 20 let starším zpracováním francouzské předlohy (ZEYER 1874; srov. MOLAND – D’HÉRICHAULT 1858: xv–xvi, 3–12 – exemplář se také dochoval v knihovně tohoto významného Lumírovce). Zeyerův překlad je věrný, ba i vysvětlivky v poznámkách pod čarou pocházejí z oné francouzské antologie, z jejíhož úvodu český autor převzal základní informace o prameni povídky, vtělené do úvodu překladu. Předlohou Zeyerova překladu byl ovšem také překlad: starofrancouzské přetlumočení malé části latinského *Speculum historiale* obsahující vyprávění o Aseneth – autorem překladu byl Jean de Vignay, který ve 20. letech 14. stol. převedl tuto latinskou encyklopedii určenou klerickému prostředí do francouzštiny pro francouzskou královnu Jeanne de Bourgone a její dvůr. Nedávná monografie věnovaná Zeyerovým francouzským látkám přináší, pokud jde o „Asenat“, řadu omylů (RIEDLBAUCHOVÁ 2010: 61; 150–152). Zůstává přesnější to, co poněkud mechanicky snesl J. Voborník před sto lety (VOBORNÍK 1907: 239–240), kritizovaný Riedlbauchovou za neprůkazné soudy, než to, co napsala nynější interpretka, která slovům svého předchůdce neporozuměla, spletla páté přes deváté, mj. i proto, že Zeyerův překlad, o kterém stručně pojednává, zřejmě neměla vůbec v rukou.

²⁴⁸ Rovnou dodám, že v latinské literatuře je to obdobné (jak ukážu ještě níže).

Pseudepigrafní vyprávění o Jozefovi a Aseneth rozvádí část jediného biblického verše (*Genesis* 41,45), v němž je zmínka, že faraon dal Jozefovi za ženu Aseneth, dceru heliopolského kněze Putifara (podoba vlastních jmen variuje), doplněná stručnou rekapitulací okolností sňatku.

Genesis 41,45: „*Vertitque [sc. egyptský faraon] nomen illius [sc. Jozefovo] et vocavit eum lingua aegyptiaca Salvatorem mundi. Dedit quoque illi uxorem Aseneth, filiam Putiphare sacerdotis Heliopoleos. Egressus itaque Ioseph ad terram Aegypti.*“ (WEBER et al. /ed./ 1975: 61) „*I obrátil jest jemu jmě a nazval jest jej ejiptským hlaholem spasitelem světa. A dal jest jemu ženu Asenech, dceru Phutifarovu, popa heliopolského. I vyšel jest Josef do ejiptské země.*“ (KYAS /ed./ 1988: 88)

V *Genesis* se posléze uvádí (41,50–51), že Jozef a Aseneth měli dva syny, a tento údaj se také objeví v pseudepigrafu.

Gn 41,50: „*Nati sunt autem Ioseph filii duo, antequam veniret fames, quos ei peperit Aseneth, filia Putiphare, sacerdotis Heliopoleos.*“ (WEBER et al. /ed./ 1975: 61) „*I urodila sta sě byla dva syny Josefovi, dřieve než jest byl hlad přišel, jěžto jemu urodila Asenech, dci Phutifarova, popa heliopolského.*“ (KYAS /ed./ 1988: 88)

Obsahem pseudepigrafu *Jozef a Aseneth* je proměna (konverze) krásné dcery egyptského kněze, která odmítla jako ženicha i faraonova syna, v nevěstu vhodnou pro biblického Jozefa; závěrečná epizoda vyprávění pak líčí intriky faraonova syna, který se po letech pokouší Aseneth – už Jozefovu ženu – získat (srov. KRAEMER 1998: vii; FINK 2008: 326; podrobněji pak např. BURCHARD 1996/[1987]: 322–328; SOUŠEK /red./ 1999: 210n.; REINMUTH /red./ 2009: 3nn.; KRAEMER 2017: 715n.).²⁴⁹

„Malý román“ o Jozefovi a Aseneth dosáhl výrazné recepce v širokém kulturním prostoru.²⁵⁰ Byl sepsán původně řecky neznámým autorem (autory) a dočkal se

²⁴⁹ I nadále volím, pokud jde o odkazy k sekundární literatuře týkající se *Jozefa a Aseneth*, spíše souborné a mladší práce.

²⁵⁰ Pokud jde o žánrovou charakteristiku původního řeckého zpracování *Jozefa a Aseneth*, v recentní literatuře se zdůrazňuje jeho hraniční místo mezi židovskou novelou a řeckým milostným (dobrodružným) románem (REINMUTH /red./ 2009: 6–11; srov. však o. c.: 225, p. 36, kde se upozorňuje na jeden příznačný rys *Jozefa a Aseneth*, který toto dílo odlišuje od řeckého milostného románu, a srov. též závěrečnou distanci od příliš jednoznačného žánrově-normativního zařazení in STANDHARTINGER 2014: 378nn.); v české sekundární literatuře se setkáme, pokud jde o původní řecký text, též s vágním označením legenda (SOUŠEK 1999 /red./: 210f.; srov. však o. c.: 212). Žánrovou problematiku promítající se do obvyklého označení staročeského *Jozefa a Aseneth* jako „povídka“ či „román“ ponechávám stranou (srov. k tomu obecně, ovšem i se sondou do staročeského materiálu, PILAŘ 1994: passim, zejm. 56); vžilo se označení „povídka“ (KOLÁR 2008), které zůstává jako jednoslovná charakteristika vyhovující: naznačuje se jím, že se jedná o prozaické vyprávění kratšího rozsahu; současně je však takové pojmenování zavádějící, protože se jím přenáší označení relativně mladého žánru na starší slovesný útvar, který však

překlady do řady jazyků: v průběhu starověku a středověku do syrštiny, arménštiny, etiopštiny, latiny, církevní slovanštiny, v raném novověku pak do novořečtiny a rumunštiny; celkem je známo přes 90 rukopisů tradujících toto dílo. Prostřednictvím dalších zpracování a adaptací se *Jozef a Aseneth* rozšířil do většiny evropských literatur (nemluvě o jeho ohlasech ve výtvarném umění). Nejstarší podobu textu lze jen rekonstruovat z rukopisů podstatně mladších, než je přibližně předpokládaná doba vzniku (k tomu srov. zejména řadu studií a edic Ch. Burcharda, kterému vdčíme za dosud nejkomplexnější zpracování celé široké problematiky – viz např. soubor autorových starších statí in BURCHARD 1996; dále BURCHARD – BURFEIND 1998; BURCHARD et al. /ed./ 2003; mnohostranný náhled podává také kolektivní publikace REINMUTH /red./ 2009).

O dataci, kontextu (geografickém, historickém, kulturním, ideovém, nábožensky-pragmatickém) a textové historii anonymního řeckého originálu se vedou mezi badateli spory, takže vzniká přirozeně prostor pro práce, které rekapitulují už jen samu historii bádání a definují jeho aktuální stav (k tomu viz STANDHARTINGER 2014; srov. stručně KRAEMER 2017: 716n.). V zásadě lze říct, že proti sobě stojí podstatně rozdílné závěry o nezákladnějších otázkách, reprezentované na jedné straně Burchardem a jeho žáky či spolupracovníky (srov. REINMUTH /red./ 2009; JUNIOR – BURFEIND 2009), na druhé straně pak zejména Kraemer (1998; srov. BURCHARD – BURFEIND 1998: 492; BURCHARD et al. /ed./ 2003: 40–46, nebo BURCHARD 2005: 90–94; STANDHARTINGER 2014).

Řecké vyprávění o Jozefovi a Aseneth bylo sepsáno v blíže neurčitelné době před polovinou 6. stol. po Kr. (to je hyperkritické stanovisko Kraemer); většina badatelů se však přiklání k závěru, že to bylo podstatně dříve, v průběhu 1. stol. před Kr. až 1. stol. po Kr., případně v raném 2. stol. po Kr. Problematické je přitom samo textové východisko, protože nejstarší textový pramen *Jozefa a Aseneth* je teprve syrský (překlad) z 6. století, nikoli řecký pretext (ke všem zmíněným badatelským dilematům srov. KRAEMER 1998; REINMUTH /red./ 2009; STANDHARTINGER 2014; stručně pak FINK 2008: 326n., 334).

Moderní český překlad řeckého textu – který ovšem nemohl zohlednit mladší rekonstrukci Burchardovu (BURCHARD et al. /ed./ 2003) – se opatrně přiklání k jedné linii bádání, reprezentované nejvýrazněji právě Ch. Burchardem (SOUŠEK /red./ 1999:

jako povídka tehdy vlastně nefungoval, protože literárnost předmoderních narativní fixovaných slovesných projevů nelze klást na roveň moderním epickým dílům.

216–236); úvodní výklad P. Pokorného upozorňuje na některé nejasnosti dotavadní kontextualizace (IBID.: 216–23). Jak je patrné i z mladší sekundární literatury citované výše, jde o stále živé otázky, jejichž stručné a přitom dostatečně informativní shrnutí by na tomto místě mohl podat jen specialista. Ostatně pro téma této disertace to není ani podstatné.

Naopak zásadní pro nás zůstává středolatinšská recepce řeckého textu, s níž právě souvisí staročeský překlad.

Původně řecky sepsané vypravování o Jozefovi a Aseneth bylo přibližně mezi 11.–12. stol. přeloženo do latiny (pravděpodobně v Itálii, případně ve Francii); tato latinská verze se označuje jako L2 (edici, doprovobenou jazykovou, stylistickou analýzou a popisem rukopisné textové tradice, připravila FINK 2008; srov. BURCHARD et al. /ed./ 2003: 15–16).

Vlivnější z latinských překladů, ba vůbec nejvlivnější z jazykových mutací *Jozefa a Aseneth*, byl však jiný překlad: kratší latinská verze označovaná jako L1. Vznikla snad ještě ve 12. století a pravděpodobně v Anglii, kde se také nachází většina z jejích 9 rukopisů pocházejících z 12.–14. století (BURCHARD 1996/[1987]: 366–369; novou edici připravil BIOSCA I BAS 2012).²⁵¹ Verze L1 je dochována anonymně, někteří badatelé ji přesto spojují s učeným anglickým biskupem Robertem Grosseteste (Robertus Lincolniensis, asi 1175–1253) který z řecké tradice těžil (překládal a komentoval řecká díla); Burchard však přímou spojitost překladu s Robertem Grosseteste vylučuje (zejména z chronologických důvodů) a dohaduje se, že zájem o text *Jozefa a Aseneth* mohl být vyvolán rozvojem biblistiky ve 12. století a že vlastní překladu by konečně mohla být, vedle zmíněné Anglie, i Francie, kde biblická studia právě kvetla, kde se z řečtiny také překládalo a odkud ostatně pochází i jeden z rukopisů (BURCHARD 1996/[1987]: 368–369).

Zkrácené znění L1 je obsaženo v *Chronicon* cisterciáckého mnicha Helinanda z Froidmont (Hélinand de Froidmont, asi 1160–1230), vzniklé v letech 1211–1223. Tato „kronika světa“ kombinuje narativní pasáže s biblickými komentáři, teologickými výklady i exkurzy do řady různorodých reálií.²⁵² Sedmá kniha – tj. v moderním chápání

²⁵¹ Označení L1 a L2 nemá geneticky chronologickou platnost; je uzuální v jiném smyslu: verze L1 byla známa dříve než L2, po objevení L2 bylo třeba literní sigly obou latinských překladů nějak odlišit.

²⁵² Srov. např. SMITS 1983: 329, 332, 335–337; IDEM 1986: 3. K Helinandovi dále srov. komplex informací: http://www.vincentiusbelvacensis.eu/home_hf.htm (přístup: 27. 3. 2017)

vlastně kapitola – *Chronicon* pak pojednává o „*tempora Ioseph*“.²⁵³ Kondenzovaná látka L1 zde představuje relativně rozsáhlou narativní pasáž v „josefovském bloku“; její textové okolí je však odlišné, nenarativní: Helinand užívá vedle Comestorovy *Historia scholastica*, napsané kolem r. 1170 Petrem de Troyes (Petrus Comestor, † 1179),²⁵⁴ především už tehdy rozšířený komentář k Písmu, od 14. stol. zvaný *Glossa ordinaria*, z nějž hojně cituje celé části s výklady autorit (Jeronýma, Isidora, Augustina ad.).²⁵⁵ Pokud jde o zkrácené znění L1, není zjištěno, zda Helinand, převzal hotový text, nebo podal vlastní kompilaci (BURCHARD 1996/[1987]: 378–378, p. 85a).

Helinandovo dílo *Chronicon* bylo nejdůležitějším pramenem pro *Speculum historiale* (VOORBIJ 1996: 238).²⁵⁶ A teprve toto populární a užívané „historické zrcadlo“, pojednávající chronologicky o dějinách světa a jeho význačných osobnostech ve středověkém pojetí (tj. včetně těch biblických a legendárních), zprostředkovalo průnik látky o Jozefovi a Aseneth nejen do vrcholně a pozdně středověké západoevropské kultury, ale i do mladší doby.²⁵⁷ *Speculum historiale* představuje nejznámější a nejrozšířenější část mimořádně ambiciózního díla dominikána Vincence de Beauvais (Vincentius Bellovacensis, † 1264): autorem nedokončeného *Speculum maius*, představujícího jakési „zrcadla světa“. Skládalo se ze tří obsáhlých encyklopedií (jednou z nich je právě *Speculum historiale*), k nimž byla později přidána čtvrtá. Po celé 13., 14. a 15. století (tedy až po rozšíření knihtisku)²⁵⁸ to bylo především *Speculum historiale*, které se dočkalo největší využití. Je známo z více než 250 rukopisů, které jednak představují několik redakcí díla (autorských i kontaminovaných), jednak – a to hojně –

²⁵³ Pracoval jsem s kopií 7. knihy *Chronicon* z rukopisu vzniklém kolem r. 1400 (Londýn, British Library, Cotton, Claudius B IX), ff. 84–99, kterou mi laskavě zprostředkoval Antoni Bisoca i Bas. K rukopisu nověji KNEEPEKENS 2013: 353, 376–382.

²⁵⁴ Tento rok Comestorova úmrtí uvádí SYLWAN (ed.) 2005: xiii, v starší literatuře však častěji narazíme na údaj: 1178.

²⁵⁵ Srov. obecně k Helinandově citační a odkazové praxi: SMITS 1991.

²⁵⁶ Jak se v sekundární literatuře často připomíná, na tento fakt upozornil už slavný německý filolog-medievista Paul Lehmann r. 1912.

²⁵⁷ Jak zmiňuje CHAVANNES-MAZEL (1988: passim, 118, 127 aj.), zařazení vyprávění o Jozefovi a Aseneth do velmi rozšířeného *Speculum historiale* vedlo k založení vizuální motivické tradice zprostředkující tento narativ. Jiným příkladem dosahu Vincentiovy adaptace může být Zeyerův zájem o tuto látku. Zeyer publikoval r. 1874 překlad Vincentiovy adaptace *Jozefova a Aseneth* (ZEYER 1874), překládal přitom z novodobé edice (srov. výše pozn. 249), která zpřístupnila francouzským čtenářům Vincentiovo vyprávění podle starofrancouzského překladu *Speculum historiale* pořízeného ve 20. letech 14. stol. Jeanem de Vignay pro královský dvůr. Lze tedy říct, že v češtině máme přinejmenším dvojí překlad *Jozefa a Aseneth* ve Vincentiově znění: starý (staročeský), pořízený přímo podle latinské předlohy, a moderní, pořízený zprostředkovaně přes středověký francouzský překlad zpřístupněný novodobou edicí. (Níže ukážu, že překladových verzí Vincentia máme ve skutečnosti ještě víc.)

²⁵⁸ Teprve knihtisk usnadnil recepci mamutího *Speculum maius* jako celku, šířeného pak po celý raný novověk v podobě čtyř foliantů (VOORBIJ 1996: 231, 239).

jen části díla, různé výtahy, zkrácená znění apod., jejichž vznik a transmise byly podmíněny faktem, že i samotné *Speculum historiale* bylo rozsáhlým celkem, rozděleným do dvou a více svazků o několika stech foliích (VOORBIJ 1996: 227–231).²⁵⁹

Podobně jako Helinand zařadil také Vincentius vyprávění o Jozefovi a Aseneth do vylíčení Jozefových osudů. Použil přitom nejen Helinandovo zpracování L1 (a to v doslovném znění), ale také vlastní komprimované převyprávění několika kapitol *Genesis* (kdy shrnul do jedné kapitoly, de facto jednoho odstavce, závěr 41. a trest 42.–47. kapitoly), nadto čerpal i z *Historia scholastica*. Výslednou kompozici, která měla v pozdně středověké a raně novověké evropské kultuře, pokud jde o Jozefa a Aseneth, určující látkový vliv, můžeme chápat jako Vincentiovo vlastní dílo.²⁶⁰ Vincentius uvádí v 1., resp. (podle jiného rozdělení) v 2. knize svého *Speculum historiale*, v kap. 118–123, „*historia Aseneth*“. Ovšem celek vyprávění, který přešel do staré češtiny, je širší a zahrnuje ještě dva jiné kapitoly Vincentiova *Speculum*: kap. 117 (nadepsanou zpravidla „De venditione Ioseph et liberatione de carcere“) a kap. 124 (nadepsanou „De morte pharaonis et Iacob et Ioseph“). Tuto verzi příběhu Jozefa a Aseneth (kap. 117–124 Vincentiova *Speculum*) označuji jako *Historia Ioseph et Aseneth* (ony kap. 117–124 přetiskl podle reprintu starého tisku *Speculum historiale* z r. 1624 BURCHARD 1996/[1987]: 371–378, který také po stranách vyznačil referenční odkazy ke své edici původního řeckého textu, které však pro naše téma nemají žádný význam).

Česká věda už dávno (a dlužno dodat, že vlastně náhodou) určila, že staročeský *Jozef a Aseneth* je překlad právě Vincentiova zpracování ze *Speculum historiale* (kap. 117–124).²⁶¹ Okolnosti tohoto zjištění jsou zajímavé: ke zjištění předlohy dospělo české bádání paradoxně díky tomu, že pracovalo s velmi omezeným latinským textovým souborem: pozdně barokním svodem biblických apokryfů, který obsahoval právě onen známý text Vincentiův.²⁶²

²⁵⁹ Základní informace o autorovi, jeho díle, textové tradici včetně vyčerpávající bibliografie lze najít zde: <http://www.vincentiusbelvacensis.eu/index.html> (přístup: 27. 3. 2017)

²⁶⁰ Přitom je třeba upozornit, že v *Historia scholastica* se s Aseneth nesetkáme a Vincentius cituje toto dílo pro objasnění jiných reálií. Jak jsem zmínil už výše, *Historia scholastica* cituje i Helinand. Ovšem Vincentius svoji kompozici pramenů od Helinanda nepřebírá, cituje z Comestora jiná místa a neopírá se o *Glossa ordinaria*, která je naopak pro Helinanda důležitým pramenem; Vincentiovi jde větší měrou než Helinandovi o naraci.

²⁶¹ Srov. výše v kap. 2.3.2.

²⁶² Johannes Albertus Fabricius: *Codex pseudepigraphus Veteris testamenti* (Hamburgi et Lipsiae: Christian Liebezeit 1713; 2. vyd. 1722), s. 774–785.

Jak jsem zmínil už výše, *Speculum historiale* se šířilo nejen jako celek, ale také v podobě výtahů, částí díla apod. Tak máme u nás doloženu i Vincentiovu *Historia Ioseph et Aseneth*:²⁶³

- Jako samostatný text (s názvem *De nuptiis Ioseph*, rozdělený do devíti, pouze číslovaných kapitol bez nadpisů) v zajímavém latinském rukopise vzniklém v 30. a 40. letech 15. století v Čechách (Praha, Cap., sign. B 86);²⁶⁴ v kolofonu *Testament*, která v tomto rukopise následují za *Historia Ioseph et Aseneth* a dvěma kapitolami z *Genesis* (49 a 50,1–14) a jsou psány touže rukou, je uveden jako rok dokončení 1432.²⁶⁵
- Jako součást *Testamenta duodecim patriarcharum* v rukopise Praha, KNM, sign. XVI C 9 (z doby kolem r. 1420);²⁶⁶ zde je Vincentiova *Historia Ioseph et Aseneth* interpolována mezi předposlední testament Jozefův a poslední testament Benjaminův, nalézá se na f. 204rb–207rb a představuje po grafické stránce ústrojnou součást textu – je přitom členěna rubrikovými nadpisy shodného znění jako ve *Speculum* do nečíslovaných kapitol (srov. DRAGON 2015: 477, popis rkpu: 474–477).²⁶⁷

Jan Vilikovský kdysi konstatoval, že vzájemný vztah dochovaných textů staročeského *Jozefa a Aseneth* dosud není přesně stanoven. A dodal: „Možno však považovati za jisté, že jde toliko o jeden překlad“ (VILIKOVSKÝ 1948/[1938]: 345). Vilikovského závěr nepřímo zpochybnila Milada Nedvědová, když označila textové znění apokryfů v rukopise NK ČR, sign. XVII B 15 (tedy i *Jozefa a Aseneth*), za redakci, která přináší „novou verzi překladu do češtiny“ (NEDVĚDOVÁ 1982: 218). Co touto formulací

²⁶³ V následujícím nejde o úplný výčet, ale o příklad; středolatinským bohemikálním rukopisům *Historia Ioseph et Aseneth* bude třeba věnovat v budoucnu pozornost.

²⁶⁴ Srov. PATERA – PODLAHA 1910: 234–235, č. 401. Kodex si by si zasloužil důkladnější analýzu, jak ještě připomenu níže.

²⁶⁵ Označení *De nuptiis Ioseph* dobře koresponduje s českým označením *O svatbě Jozefově*, jak je *Historia Ioseph et Aseneth* pojmenována v B. Ovšem totožné obsahové označení (*Liber de nupciis Yoseph* apod.) nese řada textových pramenů tradujících *Ioseph et Aseneth*, nejen Vincentiovo osamostatněné zpracování, jak lze vidět na příkladech uvedených FINK 2008: 225–226, týkajících se verze L2.

²⁶⁶ Latinský rukopis roudnické provenience sliboval dle údaje recentního, precizně zpracovaného katalogu zajímavý materiál: Latinská *Testamenta deuodecim patriarcharum* měla být v XVI C 9 interpolována dalšími „texty o Josefovi, mj. z knihy Aseneth“ (Dragoun 2015: 447). Mylné je zde nakonec ono „mj.“ Vložena je totiž jenom „knihy Aseneth“ (v našem úzu *Historia Ioseph et Aseneth*), tedy znění ze *Speculum historiale*. Údajná „excerpta de Joseph“ (DRAGON 2015: 477) jsou součástí právě této verze povídky *Ioseph et Aseneth*. Mimochodem, s tímto rukopisem pracoval už před 150 lety Vrčátko, který správně identifikoval, že jde o Vincentiovo zpracování, a použil jej jako komparativní latinský materiál pro edici staročeského překladu *Jozefa a Aseneth* (srov. výše v kap. 2.3.2).

²⁶⁷ Viz však korekci Dragounova popisu, kterou jsem podal v předchozí poznámce.

myslela? Nový překlad, nebo úpravu staršího (jediného) překladu? Z kontextu autorčina poněkud enigmatického a konkrétněji nespecifikovaného sdělení se dohaduji, že měla na mysli úpravu už existujícího překladu:

„V porovnání se staršími dochovanými zápisy těchto skladeb [sc. staročeských apokryfních děl s biblickou látkou] zjišťujeme v rukopise Univerzitní knihovny XVII B 15 záměrné, možno říci přímo programové, úpravy textů, které lze přirovnat k dobovému přístupu k práci s texty biblickými. Ani *Život Jozefův, Asenech* [sc. *Jozef a Aseneth*] a *Poručenství dvanácti patriarch* nezůstaly v tomto rukopise bez výrazných úprav.“ (IBID.)

V edici *Jozefa a Aseneth*, kterou připravila táž autorka ve stejné době, nic bližšího – ba ani ono konstatování „nové verze překladu“ – nenajdeme (srov. KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983).

Přesto je Nedvědová blíže pravdě než Vilikovský. Překvapuje však, že oba přešli v této souvislosti důležitý postřeh Vrťátkův. V edici *Jozefa a Aseneth* upozornil Vrťátko na jedno místo, kde se staročeské rukopisy, které užil ke konstituci textu, rozcházejí – jeden se věrně drží latinské předlohy, druhý traduje zjevnou chybu vzniklou mylným přečtením latinského pretextu (VRŤÁTKO 1862: 71): „*de rore rosarum*“ vs. „*de ore rosarum*“, v závislosti na tom pak staročeský překlad zní v prvním případě „*z rosy ruoží*“ vs. v druhém případě „*z úst ruoží*“. Vrťátkovo zjištění převzal i další editor *Jozefa a Aseneth* F. X. PRUSÍK (1887: 262), věděl o něm i Vilikovský, protože ve své novočeské edici, při níž se opřel o edici Vrťátka včetně některých jeho oprav, převzal do textu nezkomolené znění (VILIKOVSKÝ 1948/[1938]: 31), a věděla o něm i Nedvědová (srov. její vysvětlivku v edici KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983: 447); na toto místo staročeských rukopisů *Jozefa a Aseneth* také upozorňuje ediční poznámka v tzv. akademickém Výboru (HAVRÁNEK – HRABÁK et al. 1957: 553).

Třebaže byl Vrťátkův postřeh známý, žádný z badatelů, který se *Jozefem a Aseneth* zabýval, jej nepoužili jako vodítko pro vysledování vztahu mezi textovými zněními tohoto staročeského díla, resp. pro řešení otázky, zda staročeské rukopisy opravdu tradují jeden překlad. Čtení „*z úst ruoží*“ nemohlo vzniknout ze čtení „*z rosy ruoží*“, není tedy výsledkem textové tradice jednoho a jediného českého překladu; příčinu je třeba

hledat naopak v latinském pretextu, kde je přehlédnutí „*de ore rosarum*“ m. „*de rore rosarum*“ nejen snadno představitelné, ale také doložitelné.²⁶⁸

Zpět k českému textu, resp. ke staročeským textovým pramenům: Je zřejmé, že proti sobě stojí dvě skupiny rukopisů:

F (f. 250vb): z toho plástu, kterýž sú vzplodily včely rajské, berúce z úst róží ráje božieho

M (f. 70r–v): z toho plástu, které sú zplodily včely rajské, berúce z úst ruoží ráje božieho

G (f. 143v): z toho plástu, kterýž sú vzplodili včely rajské, berúce z úst ráje božieho róži

E (f. 115r): z toho plástu andělé, kteří sú zplodili včely rajské, berúce ruoži z úst ráje božieho

×

B (f. 352va): z toho plástu, kterýž učinily sú včely ráje božieho z rosy ruoží v ráji

W (f. 47r): z toho plástu strdi, kterýž učinily sú včely ráje božieho z rosy ruože v ráji

St (1549–51, f. N11v; 1570, f. T4v): z tohoto plástu přečisté strdi, kterýž dělají včely ráje božího z rosy růží rajských

Při bližším pohledu je zřejmé, že i skupina „z úst“ se dělí na dvě podskupiny (**FM** a **GE**), jak to odpovídá závěrům o příbuznosti rukopisů (viz kap. 3.3), a dále je také zřejmé, že z rukopisných textových pramenů podávají **BW** jiný překlad a že z tohoto textového znění vychází i tisková tradice (o souvislosti tiskové tradice právě s rukopisnou skupinou **BW** jsem pojednal také výše v kap. 3.2 a 3.4). Rozdíl mezi **FM** a **GE** je výsledkem tradování textu.

Textové znění *Historia Ioseph et Aseneth* publikované Burchardem (BURCHARD 1996/[1987]: 371–378) se liší od znění bohemikálních rukopisů jednak v lexiku, jednak také v jiných textových detailech (např. několika výpustkami). Jsem si samozřejmě dobře vědom toho, že mé postřehy o latinském textu *Historia Ioseph et Aseneth* (tj. zpracování Vincentiově) se zakládají na malém textovém materiálu a že pozdně středověká textová tradice Vincentiovy redakce latinského zpracování bude složitější. Přesto i těchto několik málo postřehů spolehlivě dokládá, že *Historia Ioseph et Aseneth* existovala ve staročeském překladu ve dvojí verzi, volnějším překladu a doslovnějším překladu. Druhá verze je přitom s největší pravděpodobností překladovou revizí znění předchozího, volnějšiho. Tato revize se však musela opírat o latinský text, nevznikla

²⁶⁸ Srov. BIOSCA I BAS 2012: 148.

dedukcí (s podobnou tendencí se setkáváme také např. u staročeského biblického překladu tzv. třetí redakce, nebo v případě Bible Dlouhoveského).²⁶⁹

Pro srovnání uvádím část *Historia Ioseph et Aseneth* zapsané samostatně (tj. mimo rámeček *Speculum historiale*) z rukopisu pražské KNM, sign. XVI C, z doby kolem r. 1420, zmíněném výše. Dále cituji paralelní úryvek z taktéž už připomenutého bohemikálního rukopisu Praha, Cap., sign. B 86, f. 14v, snad z r. 1432, jak se uvádí v kolofonu *Testament*, která v tomto rukopise následují za – opět samostatně zapsanou – *Historia Ioseph et Aseneth* (označené navíc jako *De nuptiis Ioseph*) a dvěma kapitolami z *Genesis* (49 a 50,1–14).²⁷⁰ Jmenované bohemikální rukopisy obsahují signifikantní rozdíl: Farao zemřel z bolesti nad synem svým (KNM XVI C 9) × ...z bolesti nad smrtí syna svého (Cap. B 86).

V následující tabulce tedy vedle sebe stojí týž úryvek ze znění Vincentiova (dle přetisku Burchardova), z obou výše uvedených bohemikálních latinských rukopisů a ze tří staročeských rukopisů (**B**, **F** a **G**), které reprezentují všechny známé české rukopisné verze. Ze srovnání vyplývá jednak a) rozdíl mezi latinskými texty; b) závislost českých textů na znění bohemikálních latinských rukopisů; c) rozdílné znění staročeských textů, kdy proti sobě stojí **FG** (jako zástupci textových verzí *Života Jozefova* **FM** a **GE**) na jedné straně a **B** (shodné s **W**) na straně druhé – je patrné, že **B** (a **W**) představuje revidovaný překlad, vyznačující se doslovnějším tlumočením předlohy.

BURCHARD 1996/[1987]: 377	KNM XVI C 9, f. 206vb–207ra; Cap. B 86, f. 14v ²⁷¹	B , f. 361va	F , f. 252va–b ²⁷²	G , f. 154v
Post illud bellum scilicet superius memoratum, inter filium Pharaonis, et Simeon, et Levi;	Post illud bellum scilicet superius nominatum,	Po onom boji, nahore jmenovaném,	Po tom boji, již prvé položeném,	Po tom boji, již prvé položeném,

²⁶⁹ Stranou ponechávám třetí, odlišné české znění Jozefa a Aseneth, které je dochované ve zlomku tisku zpřístupněném P. Voitem.

²⁷⁰ Označení *De nuptiis Ioseph* dobře koresponduje s českým označením *O svatbě Jozefově*, jak je *Historia Ioseph et Aseneth* pojmenována v **B**.

²⁷¹ Římské číslice přepisují arabskými.

²⁷² Výrazy v závorkách jsou varianty z **M**.

Beniamin inquit sedens in curru cum Aseneth videns filium Pharaonis venientem contra se ut tolleret Asseneth, lapidem de torrente arripiens, percussit eum in cervice sinistra, et deduxit eum de equo super terram quasi mortuum. ... Illi vero levantes filium Pharaonis a terra, laverunt plagam eius, et ligauerunt eam, et duxerunt eum ad patrem suum Pharaonem,	Beniamin inquit sedens in curru cum Asenech videns filium pharaonis venientem contra se ut tolleret Assenech, lapidem de torrente arripiens, percussit eum in cervice sinistra, et deiecit eum de equo super (KNM: in) terram quasi mortuum. ... Illi vero levantes filium pharaonis a terra, laverunt plagam eius, et ligauerunt eum, et duxerunt eum ad patrem suum pharaonem,	Benjamin sedě na voze, s Asenech jedieše. A vida syna Faraonova přicházejícíeho proti sobě, aby vzal Asenech, kámen z potoka pochopiv, udeřil jest jeho v šiji levú a srazil jeho s koně na zemi jakožto mrtvého. ... Ale oni zdvihše syna Faraonova, umyli sú ránu jeho a uvázali sú jeho. I uvedli sú jej k otci jeho Faraonovi	Benjamin sedě na voze s Asenech, vida syna Faraonova, an jede (jde) proti němu, aby vzal Asenech, kámen na potoce popad (-l), ranil jej v levú stranu hlavy, až s koně na zemi upadl jako mrtev (-vý). ... Ti zdvihši syna Faraonova od země, umyli sú ránu jeho	Benjamin, sedě na voze s Asenech, vida syna Faraonova, an jede proti němu, aby vzal Asenech, kámen na potoce vzal, ranil jej v levú stranu hlavy, až s koně na zemi upadl jako mrtvý. ... Ti zdvihše syna Faraonova od země, umyli sú ránu jeho

et narraverunt omnia verba hæc. Pharao vero gratias egit, quia non interfecerunt eum. Tertio vero die mortuus est filius Pharaonis de vulnere. Et Pharao non multo post mortuus est dolore mortis filij sui anno 29.	et narraverunt (Cap.: ei) omnia verba hec. Pharao vero gratias egit eis, quia non interfecerunt eum. Tertia vero die mortuus est filius pharaonis de vulnere et pharao non multo post <table border="1" data-bbox="470 1142 762 1653"> <tr> <th>KNM</th> <th>Cap.</th> </tr> <tr> <td>mortuus ex dolore</td> <td>est mortuus ex dolore</td> </tr> <tr> <td>fili sui anno 99</td> <td>mortis fili sui anno 99</td> </tr> </table>	KNM	Cap.	mortuus ex dolore	est mortuus ex dolore	fili sui anno 99	mortis fili sui anno 99	a rozprávěli sú jemu všecka slova tato. Ale Farao děkoval jest jim, že nezabili sú jeho. Třetí pak den umřel jest syn Faraonóv ot rány a Farao nemnoho po tom umřel jest z bolesti syna svého, léta života svého devadesátého devátého.	a pověděli sú tyto všecky věci Faraonovi, a on poděkoval jim, že sú nezabili jeho. A třetí den umřel jest syn Faraonóv od té rány a Farao nemnoho po tom umřel jest žalostí smrti syna svého, maje sobě let devadesát a devět.	a pověděli tyto všecky věci Faraonovi, a on jim poděkoval, že sú nezabili jeho. A třetí den umřel syn Faraonóv od té rány. Ale Farao nemnoho po tom živ byl, umřel jest žalostí smrti syna svého, maje sobě let devadesát a devět.
KNM	Cap.									
mortuus ex dolore	est mortuus ex dolore									
fili sui anno 99	mortis fili sui anno 99									

Jak jsem konstatoval výše, geneze Vincentiova *Speculum historiale* byla složitá (bádání určilo několik autorských redakcí); znění *Historia Ioseph et Aseneth*, které přetiskl

Burchard, reprezentuje jednu z verzí – tu, která byla šířena tiskem a stala se proto v moderním bádání nejužívanější, neboť byla nejdostupnější (fyzicky i textově – koneckonců dočkala se i moderního reprintu). Český překlad se však s tímto zněním, jak patrně z tabulky, neshoduje a má blíže k rukopisným zněním známým z českých sbírek.

Protože kritická edice *Speculum historiale*, příp. jeho zpracování povídky *Ioseph et Aseneth* chybí, spokojuji se prozatím s touto malou sondou do problematiky tradování Vincentiovy *Historia Ioseph et Aseneth* a jejího staročeského překladu a uzavírám: Staročeský *Jozef a Aseneth* se objevuje v textových pramenech (týchž jako *Život Jozefův*, s nímž je *Jozef a Aseneth* v textové tradici úzce spojen) ve dvojí verzi, jednu představuje volnější překlad (s variantou „z úst ruoží“ – „de ore rosarum“), druhou pak doslovnější překlad (s variantou „z rosy ruoží“ – „de rore rosarum“), patrně revize onoho volnějšího provedená s oporou v latinském pretextu. Volnější překlad reprezentují rukopisy **FMGE**, doslovnější **BW**.²⁷³

V rukopisech **BWGE** je Vincentiova *Historia Ioseph et Aseneth* interpolována do *Života Jozefova*. Způsob interpolování se přitom v uvedených rukopisech nepřekrývá, jak je patrné z tabulek výše v kap. 3.1. **BW** se v tomto smyslu liší od **GE**, ovšem i **G** a **E** se navzájem odlišují. Vkládání vyprávění o Jozefovi a Aseneth do líčení života Jozefova přitom není české specifikum. *Historia Ioseph et Aseneth* interpoluje *Historia Ioseph* také v jednom, nebohemikálním latinském rukopise (nese siglu *B* a zmínil jsem jej už několikrát výše, protože obsahuje také množství biblických interpolací). Ovšem ani rozsahem, ani rozložením interpolací se tento latinský rukopis neblíží rukopisům staročeským.

Nový oříšek přináší zlomek tisku, na který upozornil už ZÍBRT (1912: 66), ale který o století později vynesl na světlo a přesněji určil až P. VOIT (2012): Praha, KNM, sign. 27 F 4/6. Jde o dva oboustranně potištěné listy, z nichž jeden obsahuje české znění prostřední části příběhu o Jozefovi a Aseneth, které se však plně neshoduje ani s českým zněním tradovaným tiskem, ani s právě analyzovanými staročeskými rukopisnými verzemi. Podle Voitova zjištění tisk pochází z období 1501–1508 a tiskařem byl Mikuláš Bakalář. P. Voit, který text přepsal a zveřejnil i jeho fotografii (VOIT 2012: 63 a 70–71), se pokusil i o jeho textové srovnání jednak s rukopisnou podobou *Jozefa a Aseneth* (na

²⁷³ Volnější překlad (**FMGE**) obsahuje, jak je ze srovnávací tabulky patrné, také jednu vynechávku, která mohla být zapříčiněna bezděčným přeskočením při překladu (Augensprung: et – et), nebo při tradování (opisování) českého textu (Augensprung: jeho – jeho).

základě čtenářské edice **M** připravené M. Nedvědovou), jednak s tiskovým zněním doloženým v nejstarším exempláři **St** (z r. 1545).

Voitovo východisko i závěry, pokud jde o problematiku kontextualizace nově zveřejněného jednolistu v rámci textové tradice českého *Jozefa a Aseneth*, jsou však v lecčems zavádějící: Text zveřejněný Nedvědovou, s nímž P. Voit srovnává fragment tisku, je restitucí špatně dochovaného textového podání a slovně neodráží rukopisné znění žádného textového pramene. Nepřihlédneme-li k textově kritickým poznámkám editorky – což Voit neučinil –, nelze rekonstruovaný text čtenářské edice užít pro komparaci a sledování reálných textových vztahů. P. Voit se vedle toho odvolává na různočtení z edice Vrťátkovy – tato edice je však nejen netransparentní, ale rovněž nepodává, podobně jako edice Nedvědové, veškerý textově pramenný materiál.²⁷⁴ Zakopaný pes tedy spočívá především v dosavadních limitech českého bádání týkajícího se *Jozefa a Aseneth*, resp. *Života Jozefova*. A protože pouze z tohoto bádání mohl P. Voit vyjít, pokud se nechtěl pustit do vlastního průzkumu komplikované látky, je třeba brát jeho závěry s rezervou. Domýšlí-li se v případě jednolistu s částí textu *Jozefa a Aseneth*, že Bakalář „obnovil tiskem právě tu textovou tradici, kterou nám zpřítomňují opisy dodnes zachované“ (VOIT 2012: 59), třští se relevance takového závěru o hlavní problém: že tato tradice není jednotná či jedinstevná, jak jsme viděli výše nejen v případě *Života Jozefova*, ale právě i *Jozefa a Aseneth*. Revizi či zpřesnění Voitových závěrů ponechávám pro jinou příležitost.

Většími a podstatnějšími nedostatky pak trpí studie věnovaná polskému a českému znění *Jozefa a Aseneth* (SIATKOWSKA 2007), kde autorka po obsahově nevyhovujícím, o zastaralou literaturu opřeném úvodním výkladu srovnává rekonstruované řecké znění (v polském překladu) s úryvkem polského textu z tisku z r. 1530 a se staročeským zněním podle edice **F**, jak ji podali HAVRÁNEK – HRABÁK et al. (ed.) 1957. Závěrem pisatelka formuluje to, co věděla už na začátku – totiž že by bylo třeba udělat důkladnou komparaci opřenou o bohatší materiál.²⁷⁵

²⁷⁴ Voit se také pokusil o emendaci jak textu, zpřístupněného Nedvědovou (ale není jasné, **co** a na základě **čeho** chce emendovat, jestliže si není plně vědom povahy edice Nedvědové a jestliže detailně nezná rukopisnou tradici textu), tak textu nově vydávaného fragmentu (kdy „*druhé*“ doplňuje na „*podruhé*“). Ale všechny rukopisy mají „*druhé*“, a Voitova konjektura je proto zbytečná. (Srov. VOIT 2012: 64, pozn. 31; 63.)

²⁷⁵ Jen pro úplnost dodám, že zmíněný polský tisk z r. 1530, označený jako *Istoryja o świętym Jozefie...*, nemá nic společného s *Historia Ioseph* ani jejím staročeským překladem; polské vyprávění o Jozefovi se drží *Genesis* až po 41,45, pak přidává velmi zhuštěné vyprávění o Jozefovi a Aseneth, které – podle dosavadních závěrů polského bádání, které zde nemohu rekapitulovat – pochází z Vincentiova zpracování. Tento závěr lze přijmout jen za předpokladu, že Vincentiův latinský text byl při překladu do polštiny velmi

5.2. Genesis

Bible byla v životě pozdně středověké evropské společnosti neustále přítomná, prostupovala recepční oblast viděného i slyšeného; byla opisována, studována, adaptována, zněla jako živé slovo; poskytovala náměty slovesným i výtvarným dílům; do značné míry představovala i klíč ke světu okolo: k jeho dějinám, morálním nárokům teď a tady, budoucím dějům, mystériu. Jozefův příběh obsažený v *Genesis* tak tvořil součást znalostního horizontu potenciálních adresátů *Historia Ioseph* a podobně alespoň části čtenářů a posluchačů českého překladu: *Života Jozefova*.

Obsah latinské *Historia Ioseph* (resp. staročeského *Života Jozefova*) se místy velmi těsně přibližuje látce *Genesis* a stojí s ní v „znepokojivé“ korelaci. Nepřekvapuje proto, že jak v latinské, tak v české textové tradici dochází k interpolování *Historia Ioseph* (resp. *Života Jozefova*) kapitolami či verši vzatými právě z *Genesis*. Vedle takových interpolací se zde setkáme i s výslovnými odkazy k biblickému podání, někdy i s citací počátečních slov daného biblického úseku, nebo naopak s informací, že navazující epizodu lze nalézt v bibli, a zde je tedy pro úsporu místa (*propter breuitatem*) vynechána.

Z latinských rukopisů *Historia Ioseph* obsahuje takřka 50 interpolací vzatých z *Genesis* bruselský rukopis, označený editorem Antonim Bioscou i Basem siglou *B* (z redakce α),²⁷⁶ v trojnásobně menší míře pak rukopis *b* (z redakce β),²⁷⁷ a v nejmenší míře rukopis *C*, patřící k redakci α .²⁷⁸ Pro úplnost zopakují, že latinské rukopisy bohemikální redakce γ , jejíž znění bylo předlohou českému překladateli, žádné interpolace neobsahují, mají jen na několika místech zcela obecný odkaz k biblickému podání látky: „*ut in historia biblie habetur*“; „*et cetera ut in historia*“; „*ut in historia biblie notatum*“; apod.

výrazně adaptován. V každém případě způsob, jakým Siatkowska přistoupila k tématu, je naprosto neadekvátní složitosti problematiky.

²⁷⁶ Bruxelles, Bibliothèque Royale, sign. 2150, ff. 140r–164r (15. stol.). Srov. J. Van den Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique*. Tome 3 (Bruxelles: Henri Lamertin 1901), s. 99–100, č. 2060.

²⁷⁷ Bruxelles, Bibliothèque Royale, sign. 5054, ff. 54v–110v (16. stol. nebo kolem r. 1500). Srov. J. Van den Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique*. Tome 1. *Écriture Sainte et Liturgie* (Bruxelles: Henri Lamertin 1901), s. 99–100, č. 218.

²⁷⁸ Köln, Historisches Archiv der Stadt Köln, sign. GB 4° 66, ff. 1r–15r (zápis z 1. poloviny 16. stol.). Srov. Joachim Vennebusch: *Die theologischen Handschriften des Stadtarchivs Köln*. Teil 2. *Die Quart-Handschriften der Gymnasialbibliothek* (Köln – Wien: Böhlau 1980), s. 68–72.

Z rukopisů českého překladu obsahují biblické interpolace v masivní míře rukopisy **BW**²⁷⁹ a v menší míře rukopisy **G** a **E** (blízké, ale z části také – pokud jde právě o interpolace – rozdílné, jak jsem to shrnul výše v kap. 3.3.3). Mezi interpolacemi v latinských rukopisech označených siglami *B*, *b*, *C* a oněmi staročeskými **není** genetický vztah. Interpolace se sice někdy překrývají, shodují se v umístění i rozsahu, ale příčinou toho je pouze obdobná logika „dovypravování“ či „kalibrace“ *Historia Ioseph* vzhledem biblickému znění, a nikoli přímý vliv. Doplnit líčení *Života Jozefova* komplementárními úseky *Genesis* bylo zkrátka nabíledni.

Latinský *B* a staročeské **BW** si jsou velmi podobné právě mírou biblických interpolací, které intenzivně prorůstají textem *Historia Ioseph*, resp. *Života Jozefova*. Při detailnějším pohledu však jasně vystoupí právě rozdíly mezi latinským *B* a staročeskými **BW**: Latinský *B* neobsahuje vypravování Jákobova příběhu (*Genesis* 25–35), které v **BW** po předmluvě vzaté z latinské *Historia Ioseph* tvoří obsáhlý introitus k vlastnímu Jozefovu příběhu. Latinský *B* začíná (po předmluvě, která je obsažena i v **BW**, ale v poněkud jiné podobě, protože je založena na jiné latinské redakci):

„Jacob quatuor uxores habuit: duas liberas, scilicet Rachelem et Liam, sorores; et duas ancillas scilicet Balam et Zelpham sorores.“

Ve staročeských textových pramenech **BW** na paralelním místě chybí citované dvě první věty z *Historia Ioseph*, protože už jsou nějak obsaženy v úryvcích z Gn 35 a 37, jež vlastnímu *Životu Jozefovu* (překladu *Historia Ioseph*) v rukopisech **BW** předcházejí. Text *Historia Ioseph* zde tedy začíná takto (smysl podtržení se vyjeví za chvíli):

„I svolal jest Jákob syny své a řekl jest jim: Synové moji, vy tratíte nábytky vaše...“

V latinském *B* následuje po oné větě, výše citované, první interpolace, patnáctiveršový úryvek z *Genesis* (35,22–26 a 37,2–11): *„Erantque Iacob filii duodecim: Filii Lie primogenitus Ruben...“* Teprve po této relativně rozsáhlé vsuvce z *Genesis* pokračuje zase *Historia Ioseph* a rychle spěje k těmže větám, kterými začíná vlastní *Život Jozefův* v **BW**:

„Videns autem Iacob quod filii sui conspiraverant contra Ioseph et erant timentes et dolentes de somniis que Ioseph viderat, vocavit eos, et dixit: filii mei, vos perditis pecora et bona vestra...“

²⁷⁹ **B** a **W** představují specifickou verzi; obsahují, jak jsem podrobněji popsal výše v kap. 3.1.3 a 3.1.4, „široké“ zpracování *Života Jozefova*. Jejich téměř identická textová podoba vede k závěru, že jsou přímým nebo jen minimálně prostředkovaným opisem téže předlohy.

I dále je 1. kapitola *Historia Ioseph* v latinském *B* doplněna na dvou místech krátkými interpolacemi z *Genesis* 37 (poprvé veršem 12, podruhé veršem 13), kdežto staročeské **BW** na paralelních místech žádné interpolace nemají. A naopak na místě, kde staročeské **BW** mají v 1. kapitole českého znění *Historia Ioseph* interpolaci z *Genesis* 37 (verše 20–22), latinský *B* interpolaci postrádá.

V dalším úseku textu, v dalších kapitolách, bychom sice našli shody mezi latinským *B* a staročeskými **BW**, pokud jde o interpolace verši knihy *Genesis*: někdy by šlo o shody úplné, jindy jen částečné (např. v zařazení kapitol *Genesis* 39–41 o Jozefově výkladu snů), vedle toho bychom však našli i řadu rozdílů, jako jsem to teď na konkrétních příkladech. To vede k jednoznačnému závěru: Shody v interpolacích jsou dílem náhody, a z rozdílů naopak vyplývá, že interpolace knihou *Genesis* ve staročeských textových pramenech *Života Jozefova* pocházejí od českých autorů-konceptorů, jsou plodem jejich svébytného nakládání s látkou *Života Jozefova*, a nikoli cizí inspirací.

Také např. starofrancouzské veršované zpracování Jozefova příběhu, sledující především *Genesis*, obsahuje v jednom ze tří rukopisů, s nimiž pracoval někdejší editor (STEUER 1903), řadu přídavků, které ve zbylých dvou rukopisech nenajdeme, včetně závěrečných zhruba 700 singulárních veršů líčících další dění podle *Genesis* 47–50, až po Jákobovu a Jozefovu smrt (srov. o. c.: 240–244, 246–249). Jen výjimečně se některý z těchto nebiblických motivů shoduje alespoň rámcově s *Historia Ioseph* (např. Jozefův nářek poté, co jej bratři uvrhli do studny) – dokládá to jen onu logiku dovypravování, příznačnou pro oba texty, resp. příznačnou pro recepci jozefovského narativu, jak jej podává bible. Jednou z charakteristik francouzského básně je zdůrazněná typologie Jozef – Kristus.

V tabulkách, které zobrazují strukturu *Života Jozefova* v jednotlivých staročeských rukopisech i ve starých tiscích (viz výše v kap. 3.1. a 3.2.), jsem zaznamenal biblické interpolace podle kapitol i veršů. Musím však na tomto místě zdůraznit, že jde o schéma, které nemohlo postihnout všechny detaily: biblické verše se ve staročeských rukopisech neobjevují vždy celé, ale někdy jen v úryvku, část verše je vynechána apod. (podobně to platí i o interpolacích *Genezí* v latinských rukopisech *Historia Ioseph*); upozorňovat na to při každém výskytu v rámci tabulky by její výpovědní hodnotu, už tak komplikovanou, jen ztěžovalo. Mozaikovitý ráz textu *Života Jozefova* s biblickými interpolacemi je na rovině textové koherence i koheze zpravidla zakamuflovaný, cílem je souvislé a

informačně komplexní, bohaté vyprávění, přičemž zdrojem jeho informací jsou primárně *Historia Ioseph* (*Život Jozefův*) a *Genesis*.

Uvedu příklad ze dvou staročeských textových pramenů, **G** a **B**, které postavím vedle sebe.²⁸⁰ Oba rukopisy jsou časově velmi blízké, **B** pochází z r. 1465, **G** z r. 1471, oba jsou ovšem opisy. Dvacátá kapitola *Života Jozefova* (**ŽJ**) je v nich na několika místech proložena úryvky z *Genesis* (**Gn**). Jak bude z příkladu patrné, interpolace jsou nahuštěny na poměrně malé textové ploše. Oběma příkladům nejprve předešlu „anatomické“ schéma 20. kapitoly *Života Jozefova*, jak je lze z uvedených zápisů vyabstrahovat.

V následující tabulce je tedy graficky znázorněno, že po textovém úseku *Života Jozefova* (zelené pole) následuje biblická interpolace (modré pole), plynule pokračuje další úsek *Života Jozefova*, poté přichází ke slovu další interpolace vzatá z *Genesis* atd., vše v rámci 20. kapitoly a souvislého vyprávění:

G		B	
ŽJ (číslo kapitoly)	Gn (kapitola, verš)	ŽJ (číslo kapitoly)	Gn (kapitola, verš)
20			43,15
	43,17–26	20	
20			43,16
	43,26–27	20	
20			43,17–25
	43,27–29	20	
20			43,26–27
	43,30	20	
20			43,29
		20	
			43,27
		20	
			43,28
		20	
			43,30–31

Jak vidno, interpolace se jen zčásti překrývají. V **B** dokonce kapitola začíná úryvkem z *Genesis*, který nahrazuje první větu vlastního *Života Jozefova*. Obě rukopisné verze **B** i **G**

²⁸⁰ **E** na daném místě interpolace nemá; **W** je pak v zásadě shodné s **B**, pouze s tím rozdílem, že nemá marginálie.

jsou tedy autonomní, jak vyplynulo i z kolace, shrnuté výše v kap. 3.4.4. V plné parádě pak vypadá text 20. kapitoly v **G** a **B** takto:²⁸¹

G, ff. 146v–147r (resp. pag. 286–287)	B, ff. 355ra–355va
I brali sú se bratřie, synové Jákobovi, do Ejipta. A když sú přišli před Jozefa, Judas vzal Benjamina za ruku jeho, a padše všichni, klaniechu se Jozefovi, bratru svému. A když Jozef uzřel Benjamina, bratra svého, přistúpil k němu raduje se, a zasmál se a řekl úředníku svému: „Ved’ je do hospody a daj jim vodu, ať smyjí s sebe prach cesty! A učiňte krmě, ať jedie se mnú dnes!“ I učinil jest úředník, jakž jemu pán jeho prikázal, i svedl je dolóv. Tu se bratřie sšedše i řekli mezi sebú: „Pro penieze, ješto sme dřieve zase přinesli v našich pytlích, uvedeni smy, aby obrátil na ny tu vinu a bezděky nás porobil v službu i s našimi osly.“ Protož přistúpivše k starostě u vratech i mluviechu s ním: „Prosímy tebe, pane, by přeslyšal nás. Dřiev byli smy přišli, chtiece kúpiti pokrm. A nakúpivše, když smy byli přišli na oslech do hospody, otevřeli sme své pytle i našli smy penieze v pytlích našich, a ty smy nynie přinesli s sebú, abychom za ně kúpili, což nám jest potrebie. A neviemy na naše svědomie, kto by je vložil v naše opasky.“ Tehda on odpověď: „Mír vám, nebojte se! Bóh váš vás i vašeho otce obmyslil poklady u vašich pytlích. Neboť já ty penieze, které ste mi dali, mám, to jistě vědě.“ I vyvede k nim Simeona. A uvedl je v dóm, přinesl vody, aby nohy své umyli, a oslóm jich obrok dal. A oni pripravichu dary, až by Jozef šel o poledni. Neb biechu slyšeli, že tu mějichu jiesti chléb. Potom pak šel jest Jozef do svého domu, zpraviv úřady úřadu svého v králových věcech, i všel v lóže své, odpočinul chvíli. I kázal přijíti bratřím svým. A oni přišedše, podáchu jemu daróv	A vzavše bratřie Jozefovi dary a penieze dvoje a Benjamina za ruku jeho i sstúpili sú do Ejipta. ^{ARAB} A když sú přišli před Jozefa, Judas vzal Benjamina za ruku jeho, a padše všickni, klaniechu se jemu. A když uzřel jest Jozef Benjamina, bratra svého, přistúpil jest k němu raduje se, a uškrvl se i řekl jest úředníku svému: „Uved’ je do hospody a daj jim vodu, ať smyjí s sebe prach cestný, a učiňte krmě ^{GEN} a nastroj hody, neboť se mnú dnes jiest mají o poledni.“ I učinil jest úředník, jakož jemu rozkázal jest pán jeho. A uvedl jest je do domu. Tu pak, zhrozivše se, řekli sú vespolek: „Pro penieze, kteréž odnesli sme prvé v pytlích našich uvedeni jsme, aby uvalil na nás pohaněnie a násilím podrobil službě i nás i osly naše. Pro kteréžto věc ve dveřiech přistúpivše k úředníku řekli sú: „Prosíme pane, aby slyšel nás. Nebo když prve sstúpili sme byli, abychom kúpili pokrmóv, kteréžto když kúpili sme a přišli do obecnice, otevřeli sme pytlíky naše a našli sme penieze v ustech pytlíkov, kteréžto nynie v též váze přinesli sme. Ale v jiné přinesli sme stříebro, abychom kúpili, kteréž věci nám potrebné jsú. Nenieť v našich svědomích, kto by je položil v opasciech našich.“ A on odpověď: Pokoj vám. Neroďte se báti; buoh váš a buoh otce vašeho dal jest vám poklady v pytlích vašich. Nebo penieze, kteréž dali ste mně zkúšené já mám.“ I vyvedl jest k nim Simeona. A uved je do domu přinesl jest vodu a umyli sú nohy své a dal jest pokrm oslóm jich. Oni pak pripravováchu dary, dokudž nevšel by Jozef o poledni – slyšali biechu zajisté, že tu jiesti měli by chleby. ^{ARAB} Jozef pak zpraviv řády úřadu svého

²⁸¹ Biblické interpolace odlišují od vlastního *Života Jozefova* barevně, podobně jako v tabulce výše. (**B** má marginální rubriky označující zkratkou pramen následujícího textového úseku. Přepisují je kapitálkami a kladu pod spodní textovou linku.)

držiece v rukú svú a poklonili se jemu nicí na zemi. Tehdy on milostivě je přivítav. A radovali sú se v tak milostivém přivítání a poklonili sú se jemu. I řekl k nim Jozef: „Zdráv-li jest otec váš starý, o němž ste mi pravili?“ Odpověděli: „Zdráv jest sluha tvój.“ Potom zved oči své Jozef, uzřev Benjamina, bratra vlastnieho svého, i řekl k nim: „Toto-liť jest bratr váš najmladší, o němžto mluvili ste se mnú?“ Odpověděli sú řkúce: „Ont’ jest, pane, služebník tvój.“ Jozef vzav Benjamina, přitulil k sobě, neb se biechu zarmútila střeva jeho nad svým bratrem, a vložil naň ruce své na hlavu jeho a pochválil jeho řka: „Jest-li živ otec tvój starý?“ Odpověděl Benjamin: „Ovšem, pane, živť jest a mnohoť jest dobrého vzkázal. A posielát’ ted’ list tento, kterýžto svú rukú napsal jest.“ Jozef vzav ten list od něho, četl jest jej.	v královských věcech, všed na luože své, odpočinul chvíli. I kázal jest přijíti bratřím svým. ^{GEN} A oni všedše i podali sú jemu darów držiece v rukú svú a poklonili sú se nicí na zemi. A on milostivě zase pozdraviv jich, otázal jest jich řka: ^{ARAB} „Toto-li jest bratr váš najmlazší, o němž jste mi pravili?“ Odpověděli sú: „Ovšem pane, on jest, a služebník tvojoj.“ Jozef uzřev Benjamina, přitřhl jej k sobě i vložil jest na hlavu jeho ruce své a požehnal jest jeho řka: „Buoh otce tvého požehnaj tobě.“ A otázal jest jeho řka: „Zdráv-li jest otec váš starý?“ Odpověděl Benjamin: „Ještě živ a zdráv jest služebník tvojoj, otec náš, a mnohoť jest dobrého vzkázal a posielát’ ted’ list tento, kterýž svú rukú napsal jest.“ Jozef ten list vzav od nich i četl jest. ^{GEN} A pospiešil jest do domu, nebo pohnula se biechu střeva jeho nad bratrem jeho a přšiechu jemu slzy a všed do pokoje plakal jest. A opět umyv tvář svú zdržal se jest.

Nebýt barevného vyznačení, nepostřehli bychom v případě **G**, že text je vlastně montovaný z několika segmentů. V **B** zůstává montáž naopak přiznaná: upozorňují na ni marginální rubriky psané touže rukou jako základní text. Nečiní tak ale úplně perfektně a spolehlivě, jak je vidět v tabulce: kousek *Života Jozefova* „pronikl“ v **B** bez vyznačení do nejdlejší interpolované pasáže vzaté z *Genesis*, a naopak nerozsáhlé citace *Genesis* postupně prorůstají na několika místech poslední pasáž 20. kapitoly pocházející z vlastního *Života Jozefova* (překlada *Historia Ioseph*). Střídání *Genesis* a *Života Jozefova*, koherentně scelené, je místy tak husté, že vyznačování střídání margináliemi naráželo na limity layoutu zápisu.

Dvacátá kapitola *Života Jozefova* je v obou rukopisech textově totožná, pokud jde o vlastní *Život Jozefův* (české znění *Historia Ioseph*) – v obou ukázkách čteme týž text. Zřetelně je to vidět ve srovnávací tabulce na prvním úseku ze *Života Jozefova* – jediný drobný rozdíl zaznamenáme v souvětí:

G: ...a padše všichni, klaniechu se Jozefovi, bratru svému.

B: ...a padše všickni, klaniechu se jemu.

V latinské předloze stojí: ...et procidentes omnes adoraverunt Ioseph fratrem suum. Přístavek „bratru svému“ je v **B** nahrazen osobním zájmenem. Zbylé staročeské textové

prameny přinášejí zajímavý obraz: S **G** se shodují **M** i **E**; nejstarší rukopis **F** pak přináší znění: *...a padše všichni, klaniechu se jemu, Jozefovi, bratru svému. (W je shodné s B.)*²⁸² Lexikální substituce a různocnění jsou produktem tradování textu, které je přirozeně doprovázeno vědomými i bezděčnými úpravami, přeskočením úseku textu mezi týmiž slovy apod. Tak např. nemůžeme spolehlivě rozhodnout, zda varianta ze závěru ukázky, kdy Jozef Benjamina v **E** „*přitulil k sobě*“, kdežto v **B** „*přitrhl k sobě*“, vznikla mylným čtením posledních liter slova „*přitrhl*“ (takové vysvětlení se v rovině grafiky zápisu a globálního čtení písarů-opisovačů nabízí), nebo jde-li o vědomou, stylistickou úpravu. V **E** čteme totéž textové znění jako v **G** (ovšem bez doplňku z *Genesis*): „*Jozef vzav Benjamina, přitulil jej k sobě a vložil ruce své na hlavu jeho*“, kdežto **F** i **M** potvrzují čtení **B**: „*Jozef vzav Benjamina, přitrhl jej k sobě a vložil ruce své na hlavu jeho*“. Latinská předloha má: „[Ioseph] *traxit illum* [Beniamin] *ad se* [...]“ Z toho je tedy zřejmé, že původní podoba překladu *Historia Ioseph*, staročeského *Života Jozefova*, měla na daném místě „*přitrhl*“ a že společná varianta (společné čtení) spojuje na mikrotextové rovině rukopisy **E** a **G**, jak víme z jejich srovnání, shrnutého výše v kap. 3.4.3 a 3.4.4. Hned v následujícím úseku textu je pak v **G** vynechána jedna Jozefova otázka, kterou čteme v **E** i v ostatních rukopisech *Života Jozefova* včetně **B**, kdežto znění **G** je výsledkem zřejmě bezděčného přeskočení úseku textu: *...a pochválil jeho řka: [doplňuji podle E: „Buoh otce tvého požehnaj tebe!“ A otázal jeho a řka:] „Jest-li živ otec tvój starý?“*

Komparace 20. kapitoly *Života Jozefova* v **G** a **B** nás staví před jeden problém: Z bílých, tj. barevně nevyznačených míst je patrné, že redukce textu na prameny má své limity (spíše interpretační, než materiálové či pramenné). Ona nebarevná místa představují v prvním případě zřetelný narativní můstek, tedy kratičké přechodové pásmo mezi dvěma prameny (k úskalím takto montované podoby textu, které vedou až k duplicitě motivů a určité – z dnešního pohledu – neobratnosti při výstavbě děje, se dostanu dále); v druhém případě pak ono bílé, barevně nevyznačené místo představuje narativní doplněk, který adaptačně využívá obou pramenů (*Života Jozefova* a *Genesis*) a vede až k pramenné superpozici. Vedle toho nevyznačené, jen několikoslovní interpolace vzaté z *Genesis* a rozeseté po posledním úseku 20. kapitoly **B**, který pochází z vlastního *Života Jozefova*, jsou tak koherentně provázány se svým textovým okolím, že identifikovat je vzhledem k jejich malému rozsahu jako interpolace působí až obsedantně.

²⁸² Ve **W** jen chybí spojka „a“ a citovaná věta je tedy s předchozí spojena asyndeticky.

V **B** můžeme dobře sledovat místy až minuciózní scelení částí *Genesis* s částmi *Života Jozefova (Historia Ioseph)*, ba snahu adaptovat text *Života Jozefova* na *Genesis* a naopak. Např. hned v počátečních větách ukázky („*A vzavše bratřie Jozefovi dary a penieze dvoje...*“) je pasáž z *Genesis* v jednom detailu upravena: V *Genesis* v příslušném verši (43,15) nejsou zmíněni přímo „bratři“, ale mluví se tam o mužích: „*Tulerunt ergo viri munera et pecuniam duplicem*“ (QUENTIN /ed./ 1926: 351; WEBER et al. /ed./ 1975: 65); ve staročeských překladech čteme buď také o „mužích“, nebo podmět zůstává nevyjádřen).²⁸³ V *Historia Ioseph* se zase mluví právě o bratrech: „*Et profecti sunt decem (: undecim : novem var.) fratres et fili Iacob in Egiptum.*“ „*A brali sú se bratří, synové Jákobovi, do Ejipta*“ (**M**, f. 36r).

A naopak jinde je patrný přímý vliv Vulgáty na text vlastního *Života Jozefova*: Jde o místa, kde **B**²⁸⁴ obsahuje rozdíly ve čtení oproti latinské předloze *Historia Ioseph* větve γ a přiklání se na první pohled ke čtením zbylých dvou latinských redakcí (na těchto místech se čtení **B** také liší od zbylých staročeských rukopisů). V **B** jde jednoznačně o vliv *Genesis*, která zde prorůstá textem *Života Jozefova* v neobvyklé míře:

Např. v kap. 1 *Historia Ioseph* redakce $\alpha\beta$ odpovídá Jozef andělovi:

Indica michi ubi pascant (var. pascunt) greges.

Lat. redakce γ vypouští poslední slovo:

Indica michi ubi pascant.

Staročeský **B** má ovšem shodně s latinským zněním *Historia Ioseph* $\alpha\beta$:

Ukaž mi, kde pasú stáda.

Kdežto ve zbylých staročeských **EGMF** čteme:

Ukaž mi [je add. E], kde by pásli.

Ve Vulgátě (Gn 37,16)²⁸⁵ pak stojí:

Indica mihi ubi pascant (var. pascunt) greges.

Jiný, blízký textový úsek podává *Historia Ioseph* $\alpha\beta$ ve znění: „*Ecce somniator venit! Venite. Occidamus eum...*“ Předloha českého překladu, *Historia Ioseph* γ , vypouští *Venite*.

²⁸³ Např. tzv. Mikulovský Starý zákon menší i Bible kladrubská: „*Tehdy vzali sú mužové dary a penieze dvoje...*“ Starý zákon Cardův, Bible mlynářčina, Bible Duchkova či tzv. Mikulovský Starý zákon větší: „*Tehdy vzemše dary a penieze dvoje...*“ Bible olomoucká: „*Tehdy vzemše dary a penieze dvoje...*“ (KYAS /ed./ 1988: 91).

²⁸⁴ A platí to rovnou měrou také o **W**, jak jsem obecně poznamenal už výše a dále na to už nebudu upozorňovat.

²⁸⁵ QUENTIN (ed.) 1926: 319.

B však ono „venite“ má: „Aj, ted' vykladač snóv béře se, **pod'me**, zabíme jej...“²⁸⁶ Znění příslušného místa ve Vulgátě (Gn 37,19–20)²⁸⁷ je však shodné s lat. redakcemi $\alpha\beta$ a s **B**: „*Ecce somniator venit: venite, occidamus eum...*“

Tvůrce této minuciózně interpolované staročeské verze *Života Jozefova*, kterou vedle **B** reprezentuje ještě jiný opis (**W**) měl cit pro detail a smysl pro nejjemnější mechaniku; množství součástí pocházejících z několika pramenů dovedl poskládat v důmyslně seřízený stroj. Příběh, který uvedl v chod, postupuje bezchybně vpřed.

Vedle toho původce verze **G** se chytil do pastí. Zmínil jsem, že textová montáž má svá úskalí. V komparační tabulce výše můžeme pozorovat, jak se Jozef v **G** ptá dvakrát na otce, jednou **všech bratrů** (podle *Genesis*) a podruhé, za přítomnosti všech bratrů, jen **Benjamina** (podle *Historia Ioseph*): „Zdráv-li jest otec váš starý, o němž ste mi pravili?“ *Odpověděli*[...]“ a o několik vět dále „Jest-li živ otec tvůj starý?“. V Gn 43,27 má však ona Jozefova otázka k bratrům širší podobu (cituji blízké znění *Bible olomoucké* podle KYAS /ed./ 1988: 92): „Tehdy on [sc. Jozef] milostivě jě přivítav otázal jich řka: „Zdráv-li jest otec váš starý, o němž ste mi pravili? Živ-li jest ještě?“ *Odpověděli jemu*[...]“ Druhou otázku z *Genesis* (*Živ-li jest ještě?*) tedy interpolátor *Života Jozefova* v **G** sice vynechal, ale nevzdal se jí úplně – nechal ji zaznít o několik vět níže, v části textu, která pochází z vlastního *Života Jozefova*, a má tedy tuto podobu: „Jest-li živ otec tvůj starý?“ (v latinské předloze, *Historia Ioseph*, zní: *Vivit autem pater ille senex?* – v českém překladu podle **F**, f. 262ra : *Jest-li živ otec onen starý?*).

Jakkoli na nás dnes může uvedená drobná narativní nepozornost (kdy se Jozef ptá dvakrát na otce, poprvé podle *Genesis*, podruhé podle *Historia Ioseph*) působit jako doklad toho, že konceptor **G** neměl montovanou výstavbu textu zcela pod kontrolou, je pravděpodobné, že tehdejší čtenáři a posluchači to nejspíš chápali odlišně. Ostatně reduplikace motivů není v **G** častá; narativní struktura nestojí na opakováních ani variacích, ale na maximální informační hodnotě, podřízené ovšem vyprávění, nikoli exegezi – jako tomu právě bylo např. u *Historia scholastica* nebo u jiných souborů komentujících a vykládajících historické knihy bible. Vzpomenutý příklad pramenné superpozice v **G** obohacuje lineární děj. Reduplikace motivu totiž může naznačovat, že Jozef věnuje Benjaminovi zvláštní pozornost, když se jej ptá na to, co už vlastně sám ví.

²⁸⁶ **EGMF** pak mají (jako reprezentativní rukopis, který podává text původního překladu bez dalších úprav vzešlých z tradování textu, cituji znění **F** f. 253vb–254ra, zbylé rukopisy obsahují v tomto úseku drobné varianty, které však nejsou pro naše téma důležité): „Ej ted', vykladač snóv béře se, zabíme jej...“

²⁸⁷ QUENTIN (ed.) 1926: 320.

Podobně by bylo možné detailně analyzovat i jiná místa. Např. v závěru vyprávění, před poslední rozsáhlou interpolací *Jozefem a Aseneth* interpoluje 30. kapitolu *Života Jozefova Genesis* – tato interpolace je jen v **G** a **BW** (ovšem v **B** jsou interpolace vyznačeny in margine jen nepřesně!). V *Genesis* a shodně s ní v **B** se provazuje přímá a nepřímá řeč; zato v **G** je všechno převedeno do přímé řeči. V **B** a **G** najdeme jiné rozložení biblických interpolací. Při určité míře zjednodušení lze říct, že v **B** je snaha doplnit maximální možnou měrou vyprávění původní *Historia Ioseph* o líčení *Genesis* – až se v tom odráží jistý biblismus; kdežto v **G** je snaha napasovat vyprávění z *Genesis* na *Život Jozefův*.

B , f. 360ra ²⁸⁸ W , f. 57v ²⁸⁹	G , f. 152r/pag. 297
...s nímž jest Buoh častokrát rozmlúval. GEN I řekl jest Farao k Jozefovi, aby přikázal bratřím svým řka: „Obtiežiece dobytky jdětež do země Kanaan a vezmětež odtud otce vašeho i rodinu jeho a pod'te ke mně [...] Přikaž také, ať vezmú vozy, koně, mezky a velblúdy i lidi naše z země ejiptské k nesení dětí jeho a manželek. A řciž jim: Vezmětež otce vašeho a pospěšte...”	...poslal k faraonovu rozkázání po otce svého i přikázal bratřím svým Jozef řka: „Nakladúc potreby své na dobytčata, jdětež do země kanánské. A pojměte odtavad otce vašeho i rodinu a přid'te ke mně. [...] A najdřév pojměte vozy ejiptské k přivezení dětí vašich a žen. A k tomu pojměte otce vašeho a pospěšte...”

Co ještě zbývá v této podkapitole probrat, jsou interpolace *Genezí* ve staročeských textových pramenech **B (W)** a **E** a **G**. Vynořuje se několik zajímavých otázek: Jsou vzaty z určité redakce staročeského biblického překladu, nebo překládány *ad hoc*? A podávají **B (W)**, **G** a **E** biblické interpolace ve shodném textovém znění?

Český pořadatel, jehož aktivitu známe nejlépe z rukopisu **B**, prokázal velký rozhled, když shromáždil texty a označil jejich původ (vlastně svoji kompozici také pomocí marginálních aj. rubrik dekonstruoval a vedl čtenáře k dekonstruktivnímu čtení!).²⁹⁰ V předmluvě pak tento neznámý redaktor výslovně uvádí, že motivací mu bylo usnadnit přístup adresátům jeho kompozice k bibli (srov. analýzu předmluvy v kap. 4).

²⁸⁸ Interpolaci z *Genesis*, vyznačenou v rukopise marginální rubrikou, přepisují kapitálkami a kladu pod spodní textovou linku.

²⁸⁹ Různočtení z **W** zde nezaznamenávám.

²⁹⁰ Třebaže jeden z jeho blízkých opisů, tj. **W**, případně jeho předloha, tuto přiznanou dekonstrukci zase zastřel tím, že neopsal marginálie.

Z toho všeho je zřejmé, že on sám měl přístup k některému dobovému znění bible; není přitom zřejmé, zda měl k dispozici znění české či latinské – mluví totiž jen zcela obecně o „bibli“. Vzhledem k míře jeho explicitnosti však lze předpokládat, že pokud by užíval společně latinské i české znění, zmínil by to.

Z komparativních sond, které jsem provedl z různých částí textu **B**, a tedy i z různých kapitol *Genesis*, vyplývá, že biblickým interpolacím v **B** stojí nejbližší tzv. třetí redakce staročeského překladu bible (dle rozdělení V. Kyase)²⁹¹ a z biblí mimo tuto redakci pak kompilační a revidované znění Starého zákona z tzv. Bible Dlouhoveského (Martinické) z r. 1475.²⁹² Tolik závěr, hledáme-li shody. Na druhé straně se však překlad biblických pasáží v **B** od znění třetí redakce i *Bible Dlouhoveského* často liší, a to zejména v těchto rovinách jazykové výstavby: lexiku a syntaxi.

Překlad biblických pasáží tvořících součást *Života Jozefova* v **B** je doslovný, ba místy doslovnější než překlad třetí redakce, který pochází zřejmě z 2. desetiletí 15. století a vyznačuje se právě doslovným tlumočením latinské předlohy, kterou byl exemplář opravený podle korektoria (KYAS 1997: 100).

Lze to dobře vidět z následující tabulky, která podává text *Genesis* 29,8–20: Vedle sebe stojí **B**, Vulgáta, první redakce staročeského překladu (podle *Bible olomoucké*, z r. 1417); druhá redakce, která má v Oktateuchu ještě překlad 1. redakce, ovšem různě upravovaný (tuto redakci zde reprezentuje – pro účel srovnání to postačí – nedatovaná *Bible boskovická*, asi z let 1414–1419²⁹³); třetí redakce (*Bible padeřovská*, napsaná v letech 1432–1435); *Bible Dlouhoveského* (1475), která má – jak to lze pracovně zformulovat – svébytný kompilační a revidovaný překlad; a *Bible pražská* (paleotyp

²⁹¹ Označení „redakce“ se dnes užívá autoritou Vladimíra Kyase, který jím před více než půlstoletím nahradil starší termín „recenze“. V Dobrovského stopách mluvili v souvislosti se staročeským biblickým překladem o „recenzích“ Kyasovi předchůdci, např. Josef Vašica nebo Bohumil Ryba. V. Kyas zformuloval terminologický rozdíl mezi recenzí a redakcí biblického překladu takto: „Termínu ‚biblické recenze‘ lze užívat jen v těch případech, kdy nové [staročeské] zpracování se týkalo celé bible [...] Proto namísto Dobrovského termínu ‚recenze‘, označujícího jednotnou revizi nebo nové zpracování překladu, je třeba užívat širšího termínu ‚redakce‘, vystihujícího mnohem lépe poměry ve čtyřech skupinách památek podle rozdělení Dobrovského“ (KYAS 1953: 293). Tradice biblické kritiky (v tomto případě terminologicky rozdílná od tradiční textové kritiky, v níž se pojmu *redakce* a *recenze* užívá v jiném smyslu) však není tak jednoznačná, jak ji Kyas vykládal, a o obou termínech se vedou dodnes debaty (srov. VAN SETERS 2006: 298–350). Krom toho, vezmeme-li Kyasovo vysvětlení důsledně, pak se naopak termín „redakce“ jeví jako ne příliš vhodný pro tzv. třetí redakci staročeského biblického překladu. V této disertační práci se sice i dále přidržuji zavedeného Kyasova označení, ale podotýkám rovnou, že si Kyasovo označení vyžádá revizi a bude třeba hledat termín přesnější, či spíše: hledat a volit diferencovanější pojmosloví.

²⁹² O ní viz KYAS 1997: 113.

²⁹³ GAUDEK 2013, který rekapituluje i předchozí datace provedené historiky umění. (Starší badatelé-filologové ji datují do doby více či méně blízké: 1415–1430 /KYAS 1997: 276/; kolem 1415 /VINTR 2008: 1884/.)

z r. 1488). (Shodnou barvou jsem přitom vyznačil sloupce podávající znění **B** a jemu blízké znění třetiredakčního překladu a znění *Bible Dlouhoveského*.²⁹⁴

Tab. Genesis 29 – srovnání interpolace v **BW** se staročeskými biblickými překlady:

²⁹⁴ Poznámky ke kritice textu u uvedených ukázek minimalizují a výrazně omezují, neuvádím většinu rozdílů mezi **B** a jemu blízkým, mladším textovým pramenem **W**, ani různočtení zachycená v edici Vulgáty, protože nejsou pro naše sledování důležitá (nejčastěji jde o slovosledné varianty nebo různé podoby préterit); podobně v případě edice *Bible olomoucké*.

B, f. 339rb-vb W, ff. 28v-29ra	Vulgata (WEBER et al. /ed./ 1975: 41-42) ^b	Bible olomoucká (KYAS /ed./ 1988: 64-65) ^c	Bible boskovská, ff. 10vb-11ra	Bible padeřovská, f. 13r-v	Bible Dlouhoveského, f. 11ra	Bible pražská (cit. dle digitalní faksimile, ^d obr. 38, sl. a)
Kteřížto odpověděli sů: „Nemuožeme, dokavadž vešhro dobytek neshromazď se, a otvalili bychom kámene s ust studnice, abychom napojili stáda.“	Qui responderunt: „Non possumus donec omnia pecora congregentur et amoveamus lapidem de ore putei ut adaquemus greges.“	Ani otvověděli: „Nemůžeme, doňavadž se všěcka stáda nesberů a neotvalímý kamene s ohlubně studničné a stád nenapojímý.“	Ani otvověděli: „Nemůžeme, dokavadž se všěcka stáda nesženů a neodvalímý kamene s ohlubně studničné a stád napojímý.“	Ani otvověděli: „Nemůžeme, dokavadž všěhni bravové nesberů se a odvalili bychme kámene od zřiedla studnice, abychme napojili stáda.“	Kteříž odpověděchu: „Nemuožeme, dokavadž se všěcka stáda nesběhnů, a složíme kámene z ust studnice, abychom napojili stáda.“	Kteřížto odpověděli: „Nemuožeme, dokavadž se všěcken dobytek nesžene a dokud neodvalíme kamene z svrchu studnice, abychom znápajeli stáda.“
Ještě mluviechu, a aj, Ráchel přícháziese s ovcemi otce svého, nebo stádo ona pasieše.	Adhuc loquebantur et ecce Rahel veniebat cum ovibus patris sui, nam gregem ipsa pascebat.	To ještě mezi sobů mluvili a v tu dobu Rachel pošla s ovcemi otce svého, neb ona pásla ovce a stádo otce svého.	To ještě mezi sobů mluviechu a v tu dobu Rachel pošla s ovcemi otce svého. Nebo jest pásla ovčičky.	Ještě mluviechu, a aj, Ráchel jíše se otcě svého, neb stádo ona pasieše.	Ještě mluviechu, a aj, Ráchel bráše se s ovcemi otce svého, neb stádo ona pasieše.	Ještě sů rozmlůvali, a aj, Ráchel brala se s ovcemi otce svého. nebo stádo ona pásła.
Kterůžto když viděl jest Jákob a zvěděl jest příbuznú sobě býti a ovce Labana, ujice svého, odvalil jest kámene, jimž studnice zavieráše se.	Quam cum vidisset Iacob et sciret consobrinam suam ovesque Laban, avunculi sui, amovit lapidem qui puteus claudebatur, et adaquato grege osculatus est eam, elevataque voce flevit	Ji když byl viděl Jakub a zvěděl, že jest sestra jeho a ovce svého ujce Labanovy, otvali kámene, jimžto studnicě zakryta byla.	Když ji byl viděl Jakub a zvěděl, že jest sestra jeho ujčená a ovce svého ujce Labanovy, otvali kámene, jimž studnicě zakryvána.	Kterůžto když vidie Jákob a zvěděl, že jest sestra jeho ujčená a ovce Labana, ujice svého, odvali kámene, jimžto studnice se zavieráše, a napojivše stádo, políbil jest ji a pozdvihl hlasu i zaplaka.	Jižto když jest uzřel Jákob a viděl, že jest ujčená sestra jeho a ovce Labana, ujice svého, složil jest kámene, kterýmžto studnice zavieráše se, a napojiv stádo, políbil jest ji. A pozdvih hlasu, zaplakal a ukázal jí, že by bratr byl otce jejieho a syn Rebeky.	Kterůž když je uzřel Jákob a zvěděl, že sestienice jeho jest a ovce Labana, ujice svého, odvalil kámene, kterýmž se studnice zakryvála, a napojiv stádo, políbil jest ji. A pozdvih hlasu, zaplakal je a oznamil jí, že by byl bratr otce jejieho a syn Rebeky.
A ona pospiešivši, pověděla jest otci svému,	At illa festinans nuntiavit patri suo, svému.	Tehdy ona rychle běževši pověděla otci svému.	Tehdy ona rychle běževši, pověděla otci svému.	Tehdy ona chvátajíc, zvěštovala otci svému.	Tehdy ona pospiechající, zvěštovala otci svému, zvěštovala otci svému,	A ona pospiechající, zvěštovala otci svému, zvěštovala otci svému,

^a Citovaný text reprezentuje znění základního rukopisu **B**, signifikantní varianty z **W** uvádím v poznámkách pod čarou.

^b Doplnuji interpunkci a podle různocnění zachycených v edici Quentinově (QUENTIN /ed./ 1926) uvádím v kulatých závorčkách relevantní varianty včetně těch slovosledných, které pocházejí zpravidla z tzv. Pařížské Vulgáty (z rukopisů 13. a 14. stol.); slovosledné varianty českých překladů však nemusejí nutně vyplývat z variant latinské předlohy.

^c Citovaný text reprezentuje znění základního rukopisu: Bible olomoucké. Varianty z mladších rukopisů první redakce, které v aparátu edice uvedl Kyas, nepřebírám – jde zpravidla o změny a úpravy blízké znění 2. redakce (její text z Bible boskovské uvádím ve vedlejších sloupcích).

^d Tisk je dostupný pod uvedeným názvem na: www.manuscriptorium.com (přístup: 27. 3. 2017).

kteřýžto když uslyšal Jákob, syna sestry své, že přišel, běžel vstříc jemu a objevil jeho a v líbanie udeřiv se, uvedl jest do domu svého. Uslyšav pak příčiny cesty, odpovéděl jest: „Kost má a tělo mé jsi.“ A když naplnili sú se dnové měsiece jednoho, řekl jest: „Zda-li bratr muoj jsi, darmo slúžiti budeš mně? Pověz, co mzdy vzal by.“ I jměješe dcery dvě: jméno jedné^e Lia, a ta větčie bieše^f, ale menšie slovieše Ráchel. Ale Lia blikavá bieše očima, Ráchel krásná tváři a véhlasného vzezřeníe; kterúžto miluje Jákob řekl jest: „Slúžiti budu tobě za Ráchel, dceru tvú menší, sedm let.“ Odpovéděl Laban: „Lépe jest, abych	Jenž uslyšav, že přišel Jakub, syn sestry jeho, vyběhl proti němu u potkáníe, a objem jej, pocélova a uvedl do svého domu. A uslyšav jeho cesty příčinu, odpovéděl říka: „Kost jsi má a mé tělo.“ A když minu mesiec tomu, řekl jest k němu: „Proto-li mi darmo budeš slúžiti, žes bratr mojí? Pověz mi, co chceš mzdy ote mne vzieti.“ A jměl jest dcery dvě, staršie říekali Lia a mlazšie děli Ráchel. Ale Lia měla jest oči bolnie, ale Ráchel tváři krásné a vzezřeníe nádobného; jížto Jakub miluje vecé: „Budut' slúžiti pro dceru tvú Ráchel mlazší sedm let.“ Otpovéděv Laban, vecé Jakubovi: „Lépeť bude, žet'	Jenž uslyšal, že přišel Jakub, syn sestry jeho, vyběhl proti němu u potkáníe, a objem jej, pocéloval i uvedl do svého domu. A uslyšav jeho cesty příčinu, odpovéděl jest: „Kost má jsi i tělo mé.“ A když sú se vyplnili dnové měsiece jednoho, řekl jest jemu: „Zda-li že bratr muoj jsi, darmo slúžiti budeš mně? Pověz, co by za mzdu vzel.“ Ale mějieše dvě dceři, jméno větčie Lia, menšie slovieše Ráchel. Ale Lia slzavých bieše očí, Ráchel krásné tváři a jasného zraku. Kterúžto miluje Jákob viece: „Slúžitiť budu tobě pro Ráchel, dceru tvú menší, sedm let.“ Odpovéděl jest Laban: „Lépeť jest, at' bych	kteřýžto když uslyšal, že by přišel Jákob, syn sestry jeho, běžel vstříc jemu i objav ho a v líbanie se dav, uvedl ho do domu svého. Vyslyšav pak příčiny cesty jeho, odpovéděl: „Kost má jsi i tělo mé.“ A když se vyplnili dnové měsiece jednoho, mluvil jemu: „Zda-li proto, že jsi bratrem mým, darmo mi slúžiti budeš? Pověz, jakú chceš mzdu vzieti.“ Měl je pak dvě dcery, jméno staršie Lia, mlazšie pak slula Ráchel. Než Lia krhavých očí byla, Ráchel krásné tváři a milého vzezřeníe. Kterúž miluje Jákob, vece: „Budut' slúžiti tobě za Ráchel, dceru tvú mlazšie, sedm let. Odpovéděl Laban: „Lépeť jest, at' bych	kteřýžto když jest uslyšal, že by přišel Jákob, syn sestry jeho, běžel vstříc jemu i objal jest jeho a líbaje vedl jest do domu svého. A uslyšev příčiny cesty odpovéděl jest: „Kost má jsi a tělo mé.“ A když sú se vyplnili dnové měsiece jednoho, řekl jest jemu: „Zda-li že bratr muoj jsi, darmo slúžiti budeš mně? Pověz, co by za mzdu vzal.“ Ale mějieše dvě dceři, jméno větčie Lia, menšie slovieše Ráchel. Ale Lia krhavých bieše očí, Ráchel výtečné tváři a pékného obličjeje. Kterúžto miluje Jákob, vece: „Slúžiti budu tobě za Ráchel, dceru tvú menší, sedm let. Odpovéděl Laban: „Lépe jest, abych

^e jedné *B* : většf *W*

^f a ta větčie bieše *B* : *om. W*

^g Slovosledná varianta ze starších rukopisů, nikoli Pařížské Vulgáty.

tobě ji dal nežli muži jinému. Ostaň u mne.“ Protož slúžil jest Jákob za Ráchel sedm let a vidélo se jest jemu málo dní pro milování velikost.	tibi eam (eam tibi) dem quam viro alteri (alteri viro)^h, mane apud me.“ Servivit igitur Iacob pro Rachel septem annis et videbantur illi pauci dies prae amoris magnitudine.	ji tobě dám nežli jinému muži. Protož ostaň u mne.“ Tehdy Jakub slúžil Labanovi za Rachel sedm let a zdála se jemu velmi malá chvíle pro velikú milost.	ji tobě dal než muži jinému, zóstaň u mne.“ Protož slúžil jest Jákob z Ráchel sedm let a zdáchu se jemu nemnozí dnové pro milosti velikost.	ji tobě dal nežli muži jinému, zuostaniž u mne.“ Tehdy slúžil jest Jákob za Ráchel sedm let a zdálo mu se málo dnův pro velikost milování.	ji tobě dal nežli jinému muži. Budíž u mne.“ Tehda slúžil je Jákob za Ráchel sedm let a zdáli mu se dnové krátcí pro velikost milosti.

Jakkoli je překlad *Genesis* 29,8–20 v **B** doslovný, vyznačená polovětná infinitivní vazba „*qui* [sc. Laban] *cum audisset venisse Iacob, filium sororis suae*[...]“ byla přeložena vedlejší větou, ale způsobem, řekněme, polovičatým (se zachováním akuzativu u podstatného jména): „*kterýžto* [sc. Laban] *když uslyšal Jáko***a**, *syna sestry své, že přišel*“. Ve srovnání s poměrně věrným překladem, charakteristickým pro třetí redakci, vynikne rozdíl ve způsobu překladu u **B**, např. velmi doslovné tlumočení slovesných časů podle předlohy – vyznačil jsem vedle několika lexikálních specifik také několik příznakových míst doslovného tlumočení.

Obdobnou doslovností se vyznačuje např. soudobý překlad Tobiáše v pražském rukopise NK ČR, sign. XVII E 9 (z 2. pol. 15. stol.), ff. 135r–149v, jak dobře doložila B. Hanzová, která nakonec váhá, jak se vyrovnat s názorem V. Kyase, že toto znění *Tobiáše* patří ke třetí redakci staročeského biblického překladu (HANZOVÁ 2010). Rozdíly mezi zněním třetí redakce (Hanzová užívá pro komparaci tří biblí náležejících k této redakci) a Tobiášem z rukopisu XVII E 9 jsou, podobně jako u našeho tématu analyzovaného výše, především lexikální a syntaktické.

Jak tedy charakterizovat v našem případě poměr znění **B** vzhledem k třetí redakci staročeského biblického překladu a dále ke znění tzv. Bible Dlouhoveského. Sám text *Bible Dlouhoveského* popsal V. Kyas jako překlad, jehož Starý zákon kompiluje znění II. a III. redakce – Kyas však současně zdůraznil, že jej bude třeba ještě podrobněji určit. Je nepochybné, že *Bible Dlouhoveského* má, pokud jde o *Genesis*, již zde věnujeme pozornost, také řadu vlastních řešení, zejména lexikálních. Podobně je to i v případě **B**. Jde u **B** o nový překlad pořízený s touže intencí jako třetí redakce a *Bible Dlouhoveského*, tj. se snahou o překlad přimykající se co nejvěrněji latinskému znění? Nebo máme v **B** dochovaný nikoli nový překlad – i přes vyznačené rozdíly a další různosti –, ale revidovanou verzi třetí redakce, vzniklou s oporou o latinský text, případně i text blízký *Bibli Dlouhoveského*? To už by byla poměrně komplikovaná a spíše méně pravděpodobná geneze.²⁹⁵ Podotýkám ještě, že text *Genesis* v **B** se neshoduje ani s tzv. volyňským fragmentem *Genesis* (RYBA 1977–1978: 6–14), představujícím jiný samostatný překlad.²⁹⁶

²⁹⁵ KYAS (1997: 118) uvažuje o obměně staršího textového znění i v tomo smyslu, jako „3. přepracování staršího překladu [...], 4. nový překlad s použitím textu dřívějšího“ – pro tento poslední typ pak neuvádí, narozdíl od tří typů předchozích, žádný příklad.

²⁹⁶ Ke kompilačním překladům také patrně patří tzv. Bible Záblického, uložená dnes ve Lvově (srov. PEČÍRKOVÁ 2002–2004). Relevantní kapitoly *Genesis* z tohoto rukopisu jsem však neměl k dispozici.

Předložené postřehy jsou pouze náběhem k řešení otázky biblických interpolací v *Životě Jozefově*. Zřetelně se ukazuje, že tradiční postup, užívaný ještě dnes filology, založený na srovnání znění vždy jednoho reprezentanta uvedených čtyř redakcí staročeského biblického překladu a pomíjející např. právě Bibli Dlouhoveského, v případě *Života Jozefova* neobstojí. Bude třeba opřít se o bohatší materiál.²⁹⁷

Verze **BW** obsahuje ve vložených a rámcových biblických pasážích téměř polovinu kapitol *Genesis*. Pokud se omezíme jen na krátké sondy nebo na několik málo nerozsáhlých interpolačních úseků, snadno získáme dojem, který se záhy mění v jistotu, že interpolace vzaté z *Genesis* pocházejí z tzv. 3. redakce staročeského biblického překladu (k němu souhrnně KYAS 1997: 99–111; 118). Opřeme-li se o větší množství srovnávacího textového materiálu, odpověď se nejeví tak jednoznačná a uspokojivá... Dotírá pokušitelská otázka, čemu dát přednost: uspokojivé pozitivní odpovědi, nebo pochybnostem? Za smysluplnou považuji snahu hledat jistotu uprostřed přiznaných pochybností.

Nabízejí se tři možnosti. V případě interpolací vzatých z *Genesis*, jde v **BW**:

- 1.) o 3. redakci českého biblického překladu a rozdíly je třeba připsat na vrub její transmisi (tomu odporuje fakt, že je v řadě třetiredakčních rukopisů, které dělí podobně jako **B** od předpokládané doby vzniku překladu 3. redakce půlstoletí, tradována velmi jednotně).
- 2.) Jde o revidované znění 3. redakce, v duchu doslovu z Bible šafhauzské: „*A dá-li komu bůh které slovo z latínského řeči vyložiti, to móż dobře učiniti, ale vždy také opatruje staré vykladače první slova, v kterém místě a kterak slovo které vykládají*“ (HAVRÁNEK – HRABÁK – DAÑHELKA et al. /ed./ 1964: 523–524, 531 /534/; k interpretaci srov. KYAS 1997: 108). Pro ověření této možnosti bude třeba vzít k ruce více pomůcek, včetně correctoria, a porovnat, zda úpravy correctorií jsou v úryvcích z *Genesis* obsažených v **B**.
- 3.) Jde o kompilační překlad. Pak vzniká otázka, co je kompilováno (a současně se tím stejně nevyhneme problematice vytčené výše v bodě 2).
- 4.) Jde o nový překlad, provedený – podobně jako ten třetiredakční – důsledně podle latinského znění, proto také narážíme na shody vedle rozdílů. Pro ověření této teze je ovšem třeba vyrovnat se s následující otázkou: Jakou míru

²⁹⁷ Ve zkoumání staročeského biblického překladu česká paleobohemistika úspěšně pokračuje a pozornost se také pomalu obrací i k tzv. třetí redakci.

autonomie a ve kterých jazykových rovinách předpokládat u nového překladu pořízeného s touže intencí jako 3. redakce. Mohlo jít o konkurenční překlad? Který se neujal, nezvítězil?

Této problematice bude třeba věnovat zvláštní pozornost v samostatné studii, protože se dotýká množství různě rozptýleného materiálu i základních metodologických otázek – narážíme na limity materiállové, nebo interpretační? Dále např.: Kde vede hranice mezi revidovaným překladem a novým překladem, jestliže revize i nový překlad jsou nesený ideou, že překlad má být *verbum e verbo*?

Ze srovnání veršů 43. kapitoly *Genesis* uvedených výše při komparaci 20. kapitoly *Života Jozefova* ve verzích **G** a **B** je zřejmé, že pro interpolování bylo v obou těchto verzích užito různého překladu *Genesis*: biblické interpolace v **G** se shodují se zněním druhoredakčního překladu (pokud jde o *Genesis*, v podstatě shodným s první redakcí), kdežto **B** má překlad odlišný, blízký znění třetí redakce. Podrobnější šetření si vyžádá řadu dalších sond. Jak patrné z následující tabulky, ani **G** a **E** se, pokud jde o biblické interpolace, plně neshodují.

Tab. Srovnání *Genesis* 40 ve verzích *Života Jozefova* **BW**, **G** a **E** se staročeskými biblickými překlady:

B, f. 348ra–va W, ff. 41v–42r ^a	Vulgata (QUENTIN /ed./ 1926: 331–) ^b (Ω) ^c	Bible padeřovská, f. 17rb–17va	Bible boskovská, f. 16vab ^d	G, ff. 137v–138v	E, ff. 103v–104v	Bible Dlouhoveského, f. 15va–vb	Bible kutnohorská, ^e f. 24vb–25ra (Pražská, C5rab, shodná)
Tyto věci zajiště když sú se staly, přihodilo se, že provinila dva služebníky, šenk krále ejiptského a pekař pánu svému. A rozhněvav se Farao proti nim. [...]	His ita(que) gestis, accidit ut peccarent duo eunuchi, pincerna regis Aegypti, et pistor, domino suo. Iratusque (est) Pharao contra eos [...]	A tak když se ty věci dály, přihodilo se jest, že sta shřěšila dva kleštěncě , šenk krále ejiptského a pekař pánu svému. A rozhněvav se farao proti nim [...]	¹ To tak když se bylo stalo, přihodilo se, že zaviništa dva kleštěncě , po(d)čšie krále ejiptského (a podstolě) proti pánu svému. ² A rozhněvav se farao na ně [...]	To pak když se jest stalo, bylo se tak přihodilo, že zavinila sta dva kleštěnce , podčiesě, toť již šenk krále ejiptského, a podstolě, totiž pekař, proti pánu svému. I rozhněvav se na ně Farao [...]	To když se dáló, přihodilo se jest, že provinila sta dva komorníky, totižto šenk krále ejiptského a pekař pánu svému. I rozhněvav se na ně Faraon [...]	A když se ty věci dějechu, přihodilo se, že jsta shřěšila dva komorníky, šenk krále ejiptského a pekař pánu svému. Rozhněvav se jest farao na ně [...]	Protož když sú se tyto věci dály, přihodilo se, že sú provinili dva úředníci, šenk krále ejiptského a pekař proti pánu svému. I rozhněvav se proti nim farao, [...]
Kteřžto odpověděli sú: „Sen viděla sma, a nenie, kto by vyložil nám.“ I řekl jest k nim Jozef:	Qui responderunt: Somnium vidimus, et non est qui interpretetur nobis. Dixitque ad eos Ioseph:	Jenž odpověděli sú: „Sen sme viděli, a nenie, kto by vyložil nám.“ I řekl jest k nim Jozef:	⁸ Je(n)što odpověděsta: „Viděli sme(-y) sen, a nenie, kto by nám vyložil.“ I řekl jest k nim Jozef:	Kteřžto odpověděli sú: „ Sny viděli sme, a nenie, kto by vyložil nám.“ I řekl jest Jozef:	Kteřžto odpověděli sú: „ Sny sme viděli, a nenie, kto by vyložil je nám.“ I řekl k nim Jozef:	Jenž odpověděchu: „Sen jsme viděli, a nenie, kto by vyložil nám.“ I řekl jest k nim Jozef:	Kteřž odpověděli: „Sen sva měla, a nenie, kto by nám vykládal.“ I řekl k nim Jozef:

^a Citovaný text reprezentuje znění základního rukopisu **B**, významnější varianty z **W** uvádím v poznámkách pod čarou.

^b Doplňuji interpunkci.

^c Výrazy v kulatých závorkách jsou varianty z exemplářů pařížské Vulgáty, které Quentin v poznámkách uvedl.

^d V textu jsou závorkách uvedeny varianty z Duchkovy bible, f. 17rb., a **podtržením** vyznačeny varianty ze Starého zákona klementinského, f. 16ra–rb.

^e Exemplář KNM v Praze, sign. 25 A 2b (exemplář je dostupný v podobě digitální faksimile na: www.manuscriptorium.com [přístup: 27. 3. 2017]).

Faraonovi. Odpověď Jozef: „Totoť jest vyloženie sna:	faraonovi. Odpověď Jozef: „Totoť jest vyloženie toho sna:	Faraonovi. Odpověď Jozef: „Totoť jest vyloženie toho sna:	Faraonovi. Odpověď Jozef: „Tento jest výklad snu:	faraonovi. Odpověď Jozef: „Tento jest výklad sna:	faraonovi. Odpověď Jozef: „Tentoť jest výklad snu:
Pharaoni. Respondit Ioseph: Haec est interpretatio somnii:	faraonovi. Odpověď Jozef: „Totoť jest vyloženie sna:	Faraonovi. Odpověď Jozef: „Tento jest výklad snu:	Faraonovi. Odpověď Jozef: „Tento jest výklad snu:	faraonovi. Odpověď Jozef: „Tento jest výklad sna:	faraonovi. Odpověď Jozef: „Tentoť jest výklad snu:
tres propagines, tres adhuc dies sunt, post quos recordabitur Pharao magisterii	Třie prutové jsú, třie dnové, ještě po nichž se rozpomene na tvú službu faoro (farao)	Tři ratolesti ještě tři dni sú, po kterýchžto Farao rozpomene se na prísluhovanie	Tři ratolesti jsú třie dnové, po kterýchžto Faraon rozpomene se na prísluhovanie	Třie kmenové třie sú ještě dnové, po kterýchž rozpomene se farao na službu	Tři ratolesti třie ještě dnové jsú, po nichžto rozpomene se farao na služebnost
tui, et restituet te in gradum	a navrátí tě k stavu	tvé a navrátí tě k úřadu tvému	tvé a navrátí tě k úřadu tvému	tvú i navrátí tě v úřad	tvú i navrátí tě k úřadu
pristinum, dabisque ei calicem iuxta officium tuum, sicut facere ante consueveras.	dřevniemu i dáš jemu kalicha podlé úřadu tvého, jakožs dřieve obykl činiti.	dřevniemu. A podáš jemu koflíka podlé úřadu tvého, jakož si byl prvý úřad měl.	dřevniemu. A podáš jemu koflíka vedlé úřadu tvého, jakož si prvý úřad měl.	první a podáš jemu koflíka vedlé úřadu svého, jakožs obyčej měl prvý činiti.	prvnímu a budeš jemu podávati koflíku podlé úřadu svého, jakož si dřieve činiti obyčej měl.
Tantum memento mei, cum tibi bene fuerit, et facies mecum	Toľiko zpomeň na mě, kdyžt tobě dobře bude, a učiníš se mnú	Jediné (v)zpomeň na mě, kdyžt se bude dobře věsti tobě a učiníš se mnú	Ale však pomni na mě, když se bude tobě [sic!] a učiníš se mnú	Toľiko zpomeň na mě, kdyžt dobře bude tobě, a učiníš se mnú	Toľiko pamatuj na mě, když se tobě dobře povede, a učiníš se mnú

milosrdenstvie a ponukneš Faraonovi, aby vyvedl mě z tohoto žaláře, nebo krádežem otnesen sem z země židovské, a tuto nevině jsa v žalář vsazen sem.“ Vida pekařský mistr, že múdre sen vyložil jest, řekl jest: „A já viděl sem sen, že sem měl tři pletenice múky na hlavě své. A v jedné pletenici, kterážto bieše vyššie, a nesu všecky pokrmy, kterážto bývajjí řemeslem pekařským, a ptáci,	milosrdicdiam, ut suggeras Pharaoni et educat me de isto carcere, quia furto sublatus sum de terra Hebreorum, et hic innocens in lacum missus sum. Videns pistorum magister quod prudenter somniaum dissolvisset, ait: Et ego vidi somniaum, quod haberem tria canistra farinae super caput meum, et in uno canistro quod erat excelisius portare me omnes cibos qui fiunt arte pistoria avesque	milosrdie, že poradíš faraonovi, aby mě vyvedl z tohoto žaláře, žeť (nebt, <u>nebot</u>) sem kradmo unesen (vzpodjat, <u>podjat</u>) z země židovské a zde sem nevině v jamu vpuštěn.“ To vida podstolé, že jest múdre sen vyložil, i povědě: „Já sem sen viděl, jako bych měl tři síta múky na svéj hlavě a v jednom síte najvyššiem zdálo mi se, bych nesl vše krmě, jež ot těsta pečení mohú býti, jenž (jiez) mi ptáci	milosrdenstvie, aby ponukl Faraona, aby vyvedl mě z žaláře, nebo kradmo vzat sem z země židovské a nevině zde do žaláře vsazen sem.“ To vida postolé [!], ti, pekařský mistr, že opatrně a múdre sen vyloživ, i vece: „A já viděl sem sen, že sem měl tři koše múky na hlavě své a na jednom koši, kterážto bieše najvyšší, nesl sem všecky pokrmy, kteríž bývajjí k řemeslóm pekařským. A ptáci	milosrdenstvie, aby ponukl Faraonovi, aby mě vyvedl z tohoto žaláře. Neb kradmo vzat sem z země židovské a nevině jsem vsazen do žaláře.“ Potom vida pekařský mistr, že by opatrně sen vyložil, vece: „A já sem sen měl, že sem měl tři koše múky na hlavě své a na jednom koši, kterýž byl najvyššie, nesl sem všecky pokrmy, kteríž bývajjí k řemeslóm pekařským, a ptáci	milosrdenstvie, aby zpomenul faraonovi, aby vyvedl mě z tohoto žaláře, nebo zlodějsky přinesen sem z země židovské a zde nevinen v jamu vsazen sem.“ Vida mistr pekařov, že opatrně sen vyložil jest, vece: „A já viděl sem sen, že bych měl troje necky múky na hlavě své a v jedněch neckách, kterýž byl najvyššie, mniel sem, že bych nesl všecky pokrmy, kteríž bývajjí řemeslem pekařským, a ptáci,	milosrdenstvie, že ponukneš faraonovi, aby mě vypustil z tohoto žaláře, nebo kradmo sem pojat z země židovské a ted, jsa bez viny, do žaláře sem vsazen.“ Užřev úředník nad pekaři, že by múdre sen vyložil, vece: „A mně je se zdálo, že sem měl tři koše múky na hlavě své a na jednom koši, kterýž byl najvyšš, zdálo mi se, a já nesu všecky pokrmy, kteríž se dělají řemeslem pekařským, a ptáci,

ani jedie z nich.“	comedere ex eo.	že by jedli z něho.“	jediechu berúc.“	nebeští jediechu s něho.“	nebeští jediechu z něho.“	ani jedie z nich.“	ani jedie z něho.“
Odpověď Jozef: „Totoť jest vyloženie sna: Tři pletenice tři ještě dnové jsú, po nichž Farao otejme hlavu tvú a pověší tě na kříži a trhati budú ptáci maso tvé.“	Respondit Ioseph: Haec est interpretatio somnii: Tria canistra tres adhuc dies sunt, post quos auferet Pharao caput tuum ac suspendet te in cruce et lacerabunt volucres carnes tuas.	Odpověď jest Jozef: „Totoť jest vyloženie sna: Tři košové ještě dnové jsú, po nichž otejme farao hlavu tvú a oběsí tě na kříži a dráti budú ptáci maso tvé.“	I odpověď jest Jozef: „Totoť jest vyloženie sna tvého: Tři košové sú drie dni, po kterýchžto Farao otejme hlavu tvú a oběsí tě na šibenici, a trhati budú ptáci maso tvé.“	Odpověď jest Jozef: „Totoť jest vyloženie sna: Tři košové tři dnové, po kterýchžto odejme Faraon chválu tvú, oběsie tě na křížě a trhati budú ptáci maso tvé.“	Odpověď Jozef: „Totoť jest vyloženie sna: Tři košové tři dnové, po nichž odejme farao hlavu tvú a oběsí tě na kříži a zdrásajit ptáci maso tvé.“	Odpověď Jozef: „Tentotť jest vyklad smu: Troje necky tři sú ještě dnové, po nichž odejme farao hlavu tvú a oběsí tě na kříži a zdrásajit ptáci maso tvé.“	Odpověď Jozef: „Tentotť jest vyklad smu: Tři košové tři sú ještě dnové, po nichž odejme farao hlavu tvú a oběsí tě na kříži a zdrásajit ptáci maso tvé.“
Z toho den třetí narozenie Faraonovo bieše, kterýžto učiniv veliké hody služebníkóm svým rozpomanul se jest mezi kvasem na mistra šenkóv a na pekařóv knieže.	Exinde dies tertius natalicius Pharaonis e rat	Potom den třetí narozenie faraonova bieše. Jenž učiniv veliké hody sluhám svým, zpomenul jest mezi krměmi na mistra šenkóv i na pekařského vladaře.	Potom třetí den narozenie Faraona bieše, kterýžto učinil hody veliké čeledi své a rozpomenul se mezi kvasy na mistra šenkéřského a pekařského kniežete.	Potom třetí den narozenie Faraonova, bieše, kterýžto bieše učinil veliké hody služebníkóm svým i rozpomenul se jest mezi krměmi na mistra šenkóv a na knieže pekařóv	Potom dne třetieho byl památný den narozenie faraonova, kterýž, udělav znamenité hody služebníkóm svým, rozpomenul se jest při hodování na úředníka šenkou a na vladaře pekařou.	Potom dne třetieho byl památný den narozenie faraonova, kterýž, udělav znamenité hody služebníkóm svým, rozpomenul se jest při hodování na úředníka šenkou a na vladaře pekařou.	Potom dne třetieho byl památný den narozenie faraonova, kterýž, udělav znamenité hody služebníkóm svým, rozpomenul se jest při hodování na úředníka šenkou a na vladaře pekařou.

† Pro úplnost dodávám, že papír Duchkovy bible je zde porušen a text dopsán dle mladšího překladu (... na šibenici atd.).

I navrátil jest jednoho na miesto jeho, aby podával králi nápoje. Druhého oběsil na šibenici, aby vykladače pravda zkúšena byla.	restituitque alterum in locum suum ut porrigeret regi poculum, alterum suspendit in patibulo ut coniectoris veritas probaretur	I navrátil jest jednoho na miesto své, aby podával kráľovi nápoj. A druhého oběsil jest na šibenici, aby vykladačova pravda ujištěna byla.	i navrátil jest jednoho na své miesto, aby jemu pitím (v pití) slúžil, a druhého oběsil na kříži, jakž jest vykladačova pravda vylícila.	I navrátil jest jednoho na miesto své, aby jemu v pití slúžil, a druhého oběsil jest na šibenici, aby vykladačova pravda shledána byla pravá.	i navrátil jest jednoho na miesto své, aby podával králi pitie, a jiného oběsil jest na šibenice, aby vykladačova pravda shledána byla pravá.	i navrátil jest jednoho na miesto jeho, aby podával králi nápoje, a druhého oběsil na šibenici, aby vykladače pravda byla shledána.	I navrátil jednoho na miesto jeho, aby mu podával nápoje, druhého oběsil na šibenici, a by pravda vykladače schválena byla.

Materiál obsažený v tabulce naznačuje, že v případě interpolace *Genesis* 41 jde v **G** oproti **E** o částečně kompilační překlad; resp. interpolace jsou místy výsledkem snahy zakomponovat do biblického textu variantní překladové znění. Schematicky naznačeno:

B: přihodilo se, že provinila dva služebníky, šenk krále
ejiptského a pekař, pánu svému.

G: přihodilo , že zavinila sta dva kleštěnce, podčíšé, toť jest šenk krále
Ejipského, a podstolé, totíš pekař, proti pánu svému.

E: přihodilo sě jest, že provinila sta dva kleštěnce, totieto šenk krále
ejipského a pekař pánu svému.

1. a 2. redakce staročeské bible: podchiešé krále ... a podstolé proti pánu svému

3. redakce staročeské bible: šenk krále ... a pekař pánu svému

Také zde však bude třeba opřít závěry o podrobnější komparaci a šetření.

5.3. Historia scholastica

Petrus de Troyes (známější pod přídomek Comestor nebo Manducator, tedy *žrout* či *hltavec*, protože zhltal celé Písmo a množství dalších spisů) napsal kolem r. 1170²⁹⁸ na žádost svých kolegů – jak uvádí v předmluvě – dílo, známé dnes jako *Historia scholastica*, o němž ostatně padlo několik zmínek už v předchozích kapitolách. *Historia scholastica* představuje soubor komentovaných převyprávění historických a výpravných knih bible, tj. Pentateuchu, Josue, Soudců, Ruth, Knih královských, Tobiáše, Ezechiela, Daniela, Judith, Esther, Knih makabejských a evangelií, doplněných dalšími „historickými“ událostmi a integrovaných do jednoho chronologicky uspořádaného celku. Narozdíl od zavedených glos k bibli, leží těžiště komentářů *Školské historie* v doslovném smyslu Písma, s cílem podat studentům historický základ, aby později mohli dospět k vyšším stupňům duchovního výkladu Písma.

Začátek 7. kapitoly *Jozefa a Aseneth*, která je v **G** a **E** vložena do *Života Jozefova*, má zvláštní podobu. Porovnejme znění latinské a staročeského překladu (v rukopisech **F** a **M** je *Jozef a Aseneth* zapsán samostatně – před, resp. za *Životem Jozefovým*;²⁹⁹ v **B** a **W** tato část *Jozefa a Aseneth* není – **B** a **W** mají na paralelním místě interpolaci pocházející z *Genesis*).

Tab. Srovnání části 7. kapitoly *Jozefa a Aseneth* ve staročeském znění a latinských předlohách:

²⁹⁸ V každém případě před r. 1173.

²⁹⁹ Viz výše kap. 3.1.1 a 3.1.2.

Ioseph et Aseneth	staročeský překlad <i>Jozef a Aseneth</i> jako samostatný text (rukopisy F a M)	staročeský překlad <i>Jozef a Aseneth</i> jako interpolace <i>Života Jozefova</i> (rukopisy G a M)
Vincentius, Speculum historiale (BURCHARD 1996: 376)^a Ex historia sacra. <i>Itaque cum per septem annos ubertatis collegisset Ioseph frumentum, et ingrueret fames super omnem terram, iuxta somnij coniecturam, aperuitque horrea, vendiditque Egyptiis, insuper et hiis, qui de alijs ad emendum veniebant prouincijs; inter quos fratres suos agnoscens, sed ab eis incognitus...</i>	F f. 251va–b <i>Takově tehda, když již sedm let úrodných sebral Jozef vobilé a již bieše hlad připadl po všie zemi vykládanie, otevrěl stodoly a suseky, prodával po zemi ejipské i také těm, ktož sú odjinud přijždli kupovat z jiných krajjin.</i> M f. 74r^c <i>Tehdy, když sedm let úrodných sebral Jozef obilé a když bieše hlad připadl po všie zemi podle sna vykládanie, otevrěl stodoly a suseky, prodával po zemi ejipské i také těm, ktož byli odjinad, přijezdějc kupovat z jiných krajjin.</i> <i>Mezi nimi bratří svú poznav, ale od nich nejisa poznán...</i>	G f. 144v / pag. 282 E f. 116v–117r <i>[T]akově když jim sedm let úrodných bieše, sebral Jozef obilé, a již bieše hlad připadl po všie zemi podle sna vykládanie, otevrěl suseky a stodoly a prodáváše po zemi ejipské i také těm, ktož byli odjinad, přijezdějc kupovat z jiných krajjin.</i> <i>I uslyše Jákob, že obilé prodávají v zemi Ejipské...</i>

^a V citaci níže nahrazuji symbol & spojkou et.

^b Obě bohemikální rukopisná znění se od textu otuštěného Burchardem (BURCHARD 1996: 376) liší v této části jen nepatrně. Zkratky rozepisují, psaní jména *Ioseph* sjednocují na *Jozeph*.

^c Interpunkční členění přebírám z edice M. Nedvědové (KOLÁR–NEDVĚDOVÁ 1983: 345).

Jak je vidět z tabulky výše, rukopisy **G** a **E** se v závěru úryvku neodrží *Jozefa a Aseneth* (jako **F** a **M**) – pasáž jsem vyznačil podtržením–, ale obsahují text vzatý odjinud. Odkud? Zdá se, že jde o kombinaci *Historia scholastica* a *Historia Ioseph*. *Historia scholastica* se dočkala oficiálního schválení na 4. lateránském koncilu r. 1215 a stala se jedním z nejvlivnějších latinských děl v období vrcholného a pozdního středověku; není důvod, proč by se její vliv nemohl projevit i v *Životě Jozefově*, zvláště když *Historia Ioseph a Aseneth*, která stojí v těsném intertextovém vztahu k *Životu Jozefovu*, se na *Comestora* na jednom místě výslovně odvolává, a tato zmínka přešla i do českého překladu (onoho doslovnějšího – viz výše v kap. 5.1 –, a najdeme ji tak v **FMGE**).

Následující tabulka přináší potřebný textový materiál k předchozí tabulce, který ozřejmuje dosud nepovšimnutý vliv *Školské historie* na staročeský *Život Jozefův* v **G** a **E**. Barevně jsem vyznačil úryvky z *Historia scholastica* (podle moderní edice, která však vychází jen z nejstarších rukopisů 12. a 13. století) a jejího staročeského překladu, vzniklého kolem r. 1400, a znění **G** a **E**. Mimo to značím podtržením korespondující část textu **GE** a *Historia Ioseph*. V levé části tabulky je další srovnávací materiál: paralelní část rukopisů **BW**, které kombinují *Genesis* a staročeské znění *Historia Ioseph* (HI). První slova uvedeného úryvku z *Historia scholastica* se shodují, jak patrně, s *Genesis*, pak už se však oba texty obsahově rozcházejí. Připomenu ještě, že **B** obsahuje marginální rubriky, které označují pramen (kladu je při přepisu do dolního indexu): rubrika *Gen* znamená *Genesis* a *Arab* český překlad *Historia Ioseph*. (Zbylé staročeské rukopisy **F** a **M** stejně jako staré tisky paralelní pasáž neobsahují, a není tedy třeba uvádět je.)

Tab. Srovnání části *Života Jozefova* ve verzích **BW**, **G** a **E** s *Historia Ioseph*, Vulgátou a *Historia scholastica*:

Vulgata (Genesis 42,1–2) (QUENTIN /ed./ 1926: 343)	Bible Kladrubská, f. 19v	Historia Ioseph (redakce γ)	B, f. 353va, resp. W, f. 48r–va	Historia scholastica (SYLWAN /ed./ 2005: 162) ^b	staročeský překlad <i>Historia scholastica</i> (NOVÁK, Jan V. /ed./ 1910–1914: 115) ^c	G, f. 144v / pag. 282	E, f. 117r
<i>Audiens autem Iacob quod alimenta venderentur in Aegypto dixit filiis suis: Quare negligitis? Audivi quod triticum venundetur in Aegypto. Descendite et emite nobis necessaria, ut possimus vivere et non consumamur inopia, descendentes igitur fratres</i>	<i>Tedy uslyšav Jákob, že by se pokrmovali prodávati v Ejiptě, řekl jest synóm svým: Proč meškáte? Slyšal sem, že by se pšenice prodávala v Ejiptě. Sstupte a kupte nám potřeba, abychme mohli živi býti a abychme nezahynuli hladem. Tehdy sstúpivše bratři Jozefových</i>	<i>Et cum fames esset in universa terra, decem</i>	GEN 42 <i>Uslyšav pak Jákob, že pokrmovali v Ejiptě prodávaly by se, řekl jest synóm svým: „Proč meškáte? Slyšal sem, že pšenice prodává se v Ejiptě. Sstupte a kupte nám potřeb, abychom mohli živi býti a nezahynuli bychom nedostatkem.“</i> ARAB <i>Tehdy sstúpivše deset</i>	<i>Audiens autem Iacob quod esce uenderuntur in Aegypto, missit illuc decem filios suos, Benjamin domi retento.</i>	<i>A uslyšev Jacob, že obilé prodávají v Ejiptě, posla tam deset synov svých, a Benjamin doma zachova, aby na cestě nic zlého netrpěl.</i>	<i>I uslyše Jákob, že obilé prodávají v zemi ejijské, i poslal jest deset synuov a bratři Jozefových.</i> <i>aby nakúpili špiže. Ale Benjamin ostavil jest sobě doma, aby se s ním těšil o smrti Jozefově.</i>	<i>I slyše Jákob, že obilé prodávají v zemi ejijské, tehdy poslal deset synuov tam, bratři jeho, Jozefovi, aby nakúpili špiže. Ale Benjamin ostavil jest sebu doma, aby se s ním těšil o smrti Jozefově.</i>

^a Znění **W** je v podstatě shodné s **B**. Zde přebírám čtení **B**, pouze u prvního slova (*uslyšav*) se přidružuju **W** (v **B** stojí: *uslyšal*). Marginalní rubriky přepisují kapitálkami a kladu pod spodní textovou linku.

^b Do citovaného textu přijímám toto variantní čtení některých rukopisů, uvedené editorikou: *in Aegyptum* : *in Aegypto*.

^c Transkribuji. Do citovaného textu přijímám tuto variantu, uvedenou editorem: *Benjamin* : *Benjamina*.

<i>Ioseph decem ut emerent frumenta in Aegypto,</i> <i>Beniamin domi retento ab Iacob qui dixerat fratribus eius: ne forte in itinere quicquam patiatur mali.</i>	<i>deset, aby kúpili obilí v Ejiptě.</i> <i>Beniamina doma zdrženého od Jákoaba nechavše, jenž pravieše bratřím jeho: aby snad na cestě ničehož zlého netrpěl.</i>	<i>fratres Ioseph descenderunt in Egyptum mandato patris sui Iacob, ut emerunt ibi cibos. Beniamin vero cum patre dimisserunt ut consolaretur eum pro morte Ioseph.</i>	<i>bratrův Jozefových, brali sú se do Ejipta,</i> <i>aby kúpili špiže. Beniamina s otcem (W add.: doma) zúostavivše, aby se s ním těšilo smrti Jozefově.</i> GEN <i>A aby snad na cestě netrpěl nětco zlého.</i>				

Shoda mezi **GE** a zněním *Comestora* je nápadná, ovšem jde o tak malý textový úsek, že by jej bylo možné vysvětlit i jako převyprávění *Genesis* nebo jako pramennou interferenci nebo superpozici. Staročeský překlad *Historia scholastica* má shodně jako **G** a **E** *obilé* tam, kde latinský *Comestor* má *escae* (samozřejmě není vyloučeno, že překlad obilé se opírá o variantní latinské znění *Comestorova* textu, které kritická edice vycházející z nejstarších rukopisů nezahrnula.) Pozoruhodné je, že lexém *obilé* čteme na daném místě i v tzv. Bibli Dlouhoveského z r. 1475, jejíž Starý zákon je složen, podle Kyase, z částí druhé a třetí redakce českého biblického překladu (KYAS 1997: 113 s upozorněním, že tento kompilační ráz bude třeba určit podrobněji); lexém *obilé* však nenajdeme ani v překladu druhé ani třetí redakce (Bible Dlouhoveského, f. 16rb):

„Uslyšev pak Jákob, že by obilé prodáváno bylo v Ejiptu, řekl jest synóm svým: Proč meškáte: Slyšel sem, že by pšenici prodávali v Ejiptu. Sstupte a nakupte nám potřeby, abychme mohli živi zuostati a abychme nezahynuli hladem. Protož sstúpivše bratří Jozefových deset, aby nakúpili obilé v Ejiptu, Beniamina doma nechavše s Jákobem, neb jest řekl bratřím jeho, ať by snad na cestě netrpěl nětco zlého.“

Zajímavé je, že **W** obsahuje formulaci, že bratři nechali Benjamina s otcem **doma** – toto „doma“ nenajdeme v *Historia Ioseph*, ale čteme je jak v *Genesis*, tak v *Historia scholastica*. *Historia scholastica* tedy pravděpodobně byla sekundárním pramenem protografu *Života Jozefova* verze **GE**. Bude třeba dále rozhodnout, zda interpolace z *Historia scholastica* pochází přímo z latinského originálu, nebo ze staročeského překladu.

6. Kodexový kontext Života Jozefova

Výpovědní hodnotě samotného zápisu určitého textu, jeho textovému okolí v rámci rukopisného celku, sousedství jiných děl v kodexu apod., věnovala literárněvědná medievistika pozornost pod vlivem etablující se kodikologie, která začala studovat rukopisné „knihy“ jako strukturované celky a metodologicky propracovala instrumentář potřebný ke kodexové analýze.³⁰⁰

Na význam kodexového „Sitz im Leben“ pro interpretaci konkrétního textu (díla), pro určení jeho funkce apod. upozornili v českém prostředí zejména Jaroslav Kolár,³⁰¹ Emil Pražák nebo Radko Šťastný na začátku 80. let minulého století (na příkladu *Bajky o lišce a džbánu, Ostrovské písně, Dalimilovy kroniky* v tzv. Zebererově/Pinvičkově sborníku).³⁰² Předchůdcem v takovém kontextovém nazírání jim do jisté míry byl Jan Vilikovský, který o čtyři desetiletí dříve hledal právě ve studiu textového okolí zápisu staročeského tzv. *Rajhradského umučení* potvrzení svého staršího závěru, že toto dílo je veršovaným kázáním.

Pro J. Kolára byla určující inspirace sémiotikou, pro E. Pražáka pak, vedle Kolárova příkladu, spíše inspirace kodikologií samotnou. Větší respekt k rukopisnému dochování³⁰³ se v české literárněhistorické medievistice projevil i při studiu dalších děl – např. Milan Kopecký do jisté míry zohlednil význam kodexového kontextu ve čtenářské edici latinských a českých milostně lyrických, satirických a gnómičkových aj. textů, zapsaných do dvou rukopisných sborníků Oldřichem Křížem z Telče brzy po polovině 15. století.³⁰⁴ Kopeckého přístup zůstal nakonec – z dnešního pohledu – na půli cesty; teprve nedávno započatý projekt zaměřený na Křížovy sborníky důsledně

³⁰⁰ K průniku literární historie a kodikologie (ovšem z pohledu druhé jmenované disciplíny) srov. např. SCHNEIDER 2005. Českou naukovou tradici představil PRAŽÁK [J.] 2006b/[1974] (viz tam též literaturu uvedenou na s. 276–277).

³⁰¹ J. Kolár užil v této souvislosti sousloví „kodikologický kontext“ (KOLÁR 1999/[1981]: 65); později hovořil v téže souvislosti o „kodexovém kontextu“ (KOLÁR 1998: 111). P. Spunar navrhl významovou diferenci: „[...]zatímco druhé označení se připíná spíše k určité (jedinečné) kodexové památce, prvé je míněno jako obecná výzva studovat kodexy jako strukturované celky, jejichž funkce jsou proměnlivé a různorodé“ (SPUNAR 1998: 112) – sám pak dříve užil sousloví „kodikologická (celostní, strukturální) analýza“ (O. C.: 104).

³⁰² Ke Kolárově studii citované v předchozí poznámce srov. interpretační doplněk orientovaný komparativně: SCHAMSCHULA 1988.

³⁰³ Srov. také HÁDEK 1978, který zpřesnil dotavadní poznatky o významném strahovském kodexu DG III 7 při přípravě edice *Dalimilovy kroniky*.

³⁰⁴; KOPECKÝ (ed.) 1983; srov. IDEM 1981.

akcentuje kodikologickou stránku tradování děl, které známe výhradně z Křížových zápisů.³⁰⁵

Německá filologická medievistika kladla systematický důraz na studium kodexového kontextu a jeho proměn při tradování díla (a tomu odpovídající literárněhistorické a editologické konsekvence) už dříve a tento badatelský akcent vyústil, narozdíl od dílčích a ojedinělých českých příspěvků, v několik velkých projektů.³⁰⁶ Vedle jednotlivých studií a monografií připomínám důležitou ediční řadu *Litterae* (Göppinger Beiträge zur Textgeschichte), vycházející od r. 1971, která v podobě sešitů formátu A4 podala desítky vítaných sond do problematiky tradování středověkých, převážně německých textů, jejich rukopisného dochování a kontextu, a to s bohatou fotodokumentací, která často představovala poměrově větší část rozsahu svazku; seriálová rubrika Handschriftenfunde zur Literatur des Mittelalters v *Zeitschrift für deutsches Altertum* existuje od r. 1969.³⁰⁷ Právem je pak připomínána osobnost literárního historika-germanisty Hugo Kuhna (srov. např. WACHINGER: 40–42), podmiňujícího zkoumání středověkého německého písemnictví respektem k jeho rukopisnému dochování. Právě důraz na rukopisné tradování textů, kontext jejich dochování i samotné nosiče-rukopisy významně spoluurčil od 70. let 20. století program badatelské skupiny soustředěné kolem Kurta Ruha a zaměřené na díla pozdně středověké německé duchovní, katechetické a odborné prózy (Würzburger Forschergruppe für Prosa des deutschen Mittelalters).³⁰⁸ Koneckonců sledování „Überlieferung“³⁰⁹ se stalo jednou ze strukturních složek klíčového lexikografického projektu německé literárněvědné medievistiky 70. až 90. let 20. století: *Die deutsche*

³⁰⁵ „Tvůrčí opisování“: Sborníky Oldřicha Kříže z Telče († 1504) – týmový projekt pod vedením Lucie Doležalové, podpořený GAČR.

³⁰⁶ Půjde mi jen o zcela stručné narýsování souvislostí, s předem zvolenými akcenty významnými pro téma této disertační práce.

³⁰⁷ Mimochodem, první číslo těchto „rukopisných nálezků“ přineslo informaci o německém rukopise někdejšího františkánského kláštera v Chebu, chovaného tehdy v pražské univerzitní knihovně, který obsahuje *Theologia Deutsch*, soubor Eckhartových i Taulerových kázání aj. a byl dokončen r. 1465; hned druhé číslo bylo věnované nově nalezeným rukopisům německého překladu Pseudo-Augustinova *Liber Soliloquiorum animae ad Deum*, pořázeného Janem ze Středy. Srov. přehled k 9. 6. 2017: <http://www.zfda.de/inhalt.php?mode=hssfunde> (přístup 26.6. 2017).

³⁰⁸ HARSCH-NIEMEYER – KUNZE – MAYER – SCHNELL 1989; MERTENS 1998;

³⁰⁹ Literárněvědný termín „Überlieferung“ lze stručně přeložit jako *proces tradování a dochování díla (resp. textu)*. Zohledněním všech faktorů podmiňujících a ovlivňujících tradování (od lidských činitelů – zadavatele, písaře, čtenáře – přes vlastnosti materiálové až po souvislosti v širokém smyslu kontextové) a sledováním textových i textově-vizuálních změn lze dospět k poznání díla v jeho historické situovanosti (GRUBMÜLLER 2003; srov. Vidmanová 1984b: 47).

Literatur des Mittelalters: Verfasserlexikon.³¹⁰ Problematika „Überlieferung“ pak zcela chybí v obdobně významném oborovém díle z paralelních desetiletí *Lexikonu české literatury* (sv. 1–4, 1985–2004), který byl ovšem zcela jinak tematicky, obsahově i metodologicky rozvržen.³¹¹

V mezinárodním měřítku pak zůstává klíčová mezinárodní debata kolem „programu“ *material philology*, která se významně dotkla řady mezioborových témat. Koncept *material philology* (v širším smyslu také označovaný *new philology*) se inspiroval myšlenkami francouzského lingvisty Bernarda Cerquigliiho,³¹² méně už se přiznává vliv angloamerické *new* (či *analytical*) *bibliography*, která zdůraznila odlišné akcenty než tradiční textová kritika, když obrátila pozornost k technické stránce vzniku a produkce nosičů textu (přičemž se primárně zabývala renesančními a mladšími tisky a moderními literárními díly).³¹³ *Material philology*, rozvíjená jako koncepční nástroj zejména ve statích amerického romanisty Stephena G. Nicholse, kterého S. Kay ve svém ohlednutí označila za brilantního teoretika nadaného velkou kreativitou a originalitou (KAY 1999: 320), vychází z teze, že rukopis je jako fyzická entita autentickým svědectvím produkce i recepce textu, a že tedy v písemné kultuře evropského středověku, která je nám přístupná jako kultura rukopisná, nelze oddělovat text od kontextu.

Nový, na materialitu dochování orientovaný přístup přesměřoval zájem od konstituce textu k sociálnímu statutu textů-rukopisů, resp. k neoddělitelnosti tohoto statutu od roviny významu jako lingvistické i literárněvědné kategorie. *Material*

³¹⁰ Druhé, zcela přepracované vydání vyšlo jako sv. 1–10 v letech 1978–1999; dodatky, korektury a rejstříky pak tvoří sv. 11–14, vydané 2004–2008. Ke koncepci viz RUH 1981 a srov. též např. STACKMANN 2000: 385–386.

³¹¹ Takové srovnání není, jak by se mohlo zdát, zavádějící; chci jím doložit trvajícím deficit bohemistiky na poli středověké bohemikální literatury, kde chybí průpravné studie, které by rukopisné tradování děl a jejich příslušný funkční a sociální kontext pojednávaly. V tehdejší Československu bylo institucionální a personální zázemí, pokud jde o studium středověkého písemnictví, zcela rozdílné: Mediévistika (tehdy častěji označovaná jako „medievalistika“ a někdy široce chápána, pokud šlo o literaturu, jako výzkum písemnictví od středověku po baroko!) se prosazovala velmi opatrně. Středověká literatura (*en gros*) s převahou „náboženských témat“ byla z pohledu oficiálního vymezení předmětu dějin literatury problematickou oblastí. Osobní spory zapříčinily nedotažení významného projektu 50. a 60. let 20. století: Soupisu pramenů k dějinám staršího českého písemnictví (srov. SICHÁLEK 2010). Pozitivisticky jazykovědně motivovaný zájem o staročeské písemnictví nahradil od konce 20. let minulého století důraz na estetickou funkci slovesných děl, který do popředí literárněvědného bádání postavil ruský formalismus a český strukturalismus. Strukturalistická orientace zůstala přítomná i ve 2. polovině 20. století, v prvních poválečných desetiletích latentně, později přiznaně. Od konce 40. let až po konec 60. let však dominoval ideologický výklad programově hledající a dokumentující v literárním vývoji jeho laicizační a demokratizační tendence, ovšem bez korelátu v sociologickém výzkumu. Ani tehdejší domácí strukturalismus ani marxismus přitom neprojevoval zájem o studium tradování a dochování slovesných děl.

³¹² K němu srov. SICHÁLEK 2014c.

³¹³ Srov. nejdostupněji: LERNOUT 2009; dále stručně ke specificky americkému kontextu *new philology*: WESTRA 2014.

philology vyzvedla právě pragmatickou dimenzi materiálního (vnějšího) dochování, a to ve dvojnásobném smyslu, produkčním i recepčním: jako otevřenou historickou kategorii na jedné straně, jako uzavřený aktuální interpretační záměr na straně druhé. Význam textu (znaku) zůstává v náhledu *material philology* decentralizován, je třeba usilovat o jeho složení na základě co nejkompaktnější analýzy nosiče sdělení v jeho přirozeném kontextu, se smyslem pro nejmenší detail, ovšem s vědomím, že nemůžeme rekonstruovat už jednou zmizelé. Určujícími principy takového náhledu na rukopisné dochování se tak stává vedle filologické skepse (reflexe interpretačního aktu) chápání rukopisů jako fixované performance: v jejich singularitě, kontingenci a akcidentalitě (srov. NICHOLS 1990, 1994, 1997; GUMBRECHT 1997: 45; BAISCH 2006: 32–37).

Jak bylo několikrát ukázáno (a zdůraznil to i sám Nichols), nejde o nic převratně nového. Ale současně nejde ani o nic méně než o cenný, pointovaně formulovaný náhled na filologii středověkých, primárně vernakulárních textů z perspektivy, která v konečném důsledku prohlubuje jak teorii, tak metodologii literárněvědné medievistiky (MÜLLER 1995: 450; GUMBRECHT 1997; BLOCH 2014; SPIEGEL 2014). Je však dobré nezapomínat, že teze stoupců *new philology* byly formulovány a rozvíjeny na příkladech vzatých převážně z románských literatur, primárně na lyrických a narativních (nejčastěji veršovaných) textech a jejich souborech; často šlo o kanonická díla, protože ta byla jednak v široké obci medievistů nejlépe známa – a zdařilý, inovativní výklad o nich působí instruktivně –, jednak byla vydána a prezentována mnohokrát a různorodě, jejich edice a studie přinesly bohatý materiál, který lze z jiné perspektivy nově interpretovat a hodnotit.

Analýza kodexového kontextu pojednávaného díla (textu), případně kodikologický popis jeho dochování (jeho rukopisné tradice z kodikologické perspektivy), jsou dnes standardní součástí literárněhistorických medievistických prací (na bohemikálním materiálu to lze dobře sledovat např. v řadě statí Lenky Jirouškové nebo v monografii Anny Kernbach o *Vincentiově a Jarlochově kronice*).³¹⁴ Přitom všichni zřejmě pocítíme,

³¹⁴ Kernbach užívá také sousloví „kodikologický kontext“ (po vzoru McKitterickové „codicological context“); autorce jde o kodikologickou analýzu textových pramenů (KERNBACH 2010: 71; 57–58). I zde lze odkázat na někdejší inspirativní náhled J. Vilikovského, požadující pro výzkum bohemikální latinské hagiografie následující postup: „Studovati legendární soubory, ať již jde o rukopisy typu Legendy zlaté nebo brevíře či jiné, a jejich vzájemný poměr nikoli jen při jednotlivých textech, jak se obecně děje až dosud, nýbrž v celku, aspoň pokud jde o jejich složení a případně i jednotlivé verze textů, jež nás blíže zajímají.“ (VILIKOVSKÝ 1941: 205.) Nichols položil důraz na rozdílnost *textového* a *rukopisného* kontextu: „I would propose the terms ‚textual context‘ to refer to the transhistorical continuum on which the text editor concentrates, and ‚manuscript context‘ to designate the materiality of the manuscript culture *quá* historical continuum“ (NICHOLS 1994: 130).

že několika stům dalších bohemikálních latinských, českých i německých děl právě takové kodexově a kodikologicky kontextové zasazení chybí, přestože jsou edičně nějak zpřístupněna (mnohdy i několikrát), ba část z nich tvoří i pravidelnou náplň výuky univerzitních seminářů.

Problematika kontextualizace „literárního“ díla (už přívlastek „literární“ vytváří či předznamenává určitý kontext) je širší než samotný rámec kodexu, materiálových kvalit, kodikologie. Ale i pokud zůstaneme u oné užší perspektivy, omezují nás z jedné strany limity materiálové (faktické dochování, deperdita, technické a finanční možnosti analýzy), jednak – s oněmi materiálovými spojené – limity interpretační (pominu-li osobní dispozice a problematičnost mezioborového přístupu aplikovaného jednotlivcem).³¹⁵

Následně se soustředím na základní otázky dochování *Života Jozefova* v jeho nejbližším rukopisném kontextu: S jakými texty v rámci jednoho kodexu sousedí, v jakém textovém společenství se nachází, jak spolu tyto texty korespondují, jaký celek vytvářejí. Je dnešní skladba kodexu výsledkem původního pořadatelského záměru, v němž hrál roli i zápis *Života Jozefova*, nebo je novodobým produktem; jde o plánovanou kompozici, nebo sekundární textové spojení?

Některým aspektům rukopisného dochování staročeského *Života Jozefova* jsem věnoval pozornost už výše v kap. 3. Připomenu, že všech 6 rukopisů, obsahujících text staročeského *Života Jozefova*, je papírových, liší se však výzdobou a náročností provedení. Zde se úžeji soustředím na vlastní kodexový kontext. Ten je v případě dvou rukopisů (**G** a **W**) minimální.

M (Praha, KNM, sign. III H 29) je tvořen pouze třemi texty, zapsanými jednou rukou; jde o papírový kodex malého formátu (10 × 13,5 cm), který pochází z r. 1470 nebo z doby o něco mladší (srov. výše kap. 3.1.2).³¹⁶ Obsahuje tři staročeské překladové texty, původně z přibližně téže doby (2. pol. 14. stol. až začátku 15. stol.), které se objevují v českých středověkých rukopisech i mladších tiscích častěji pohromadě, spojeny postavou Jozefa i vztahem ke starozákonní látce obsažené v *Genesis*:

ff. 1r–58v *Život Jozefov,*

ff. 58v–80r *Jozef a Aseneth,*

³¹⁵ K možným úskalím pokusu o komplexní či příliš konkrétní výklad srov. HUOT 2004.

³¹⁶ Vedle toho srov. BARTOŠ 1926: 174 (č. 893), který kodex klade do r. 1470 a stručně popisuje.

ff. 80r–207r *Poručenstvie dvanádcti patriarch.*

Texty jsou zapsány do předem nalinkovaného zrcadla, opatřeného řádkováním, v jednom sloupci, řemeslně provedeným písmem s minimem zkratk, zato s řadou chyb a přepsání, jen málokdy korigovaných.³¹⁷ O účelu a datu pořízení, zadavateli, adresátovi, písaři, provenienci apod. podává kodex sám jen několik málo přímých sdělení, obsažených v kolofonu; jinak jsme odkázáni na to, co vyčteme z rukopisu jako celku, z jeho vypravení a vnějších znaků. Takový postup je ztížen faktem, že kodex byl opatřen novodobou vazbou; desky a předsádky obsahují informace pouze o jeho novodobé historii.³¹⁸ Víme z nich, že byl r.1715 koupen ze sedlckého kláštera. Kolofon, zapsaný miniem na dalším řádku po závěru *Poručenství dvanádcti patriarch* zní (f. 207): *Tak sú se [se nadepsáno] dokonaly řeči dvanádct patriarchuov. Třetí pondělí po veliké [psáno: powelice] noci [noci nadepsáno], kdy Buchlova dobývali, léta Páně tisíciého čtyrstého máje [máje psáno nově na razuře] desátého. Matěj z Novýho [-ýho psáno na razuře] Města řečený Sup etc.*³¹⁹ Kodex malého formátu svědčí o nereprezentativním charakteru; rozvržení a provedení zápisu však dokládá zájem o vnější úpravu: *Život Jozefóv a Jozefa Aseneth* začínají jednoduše zdobenou kreslenou iniciálou, minia je užito pro iniciály kapitol či jednotlivých poručenství nebo jména synů v Poručenstvích, miniem jsou dále proškrtnuty majuskule textu a je ho užito pro členicí znaménka, opravy (škrty, výjimečně i dopsání opomenutého slova). Rukopis byl určen spíše některé soukromé, ne příliš majetné osobě než instituci. Nelze vyloučit, že písař a pořizovatel byla jedna a táž osoba. Obsah kodexu tvoří malý výpravný jozefovský cyklus, určený ke čtení a předčítání. Svojí podobou kodex předznamenává pozdější tisky určené relativně širokému publiku; ostatně české tisky obsahující část *Života Jozefova* se tomuto kodexu blíží formátem i skladbou. O moravské provenienci svědčí vedle informace z kolofonu i nářeční jazykové rysy textu, jak konstatovala M. Nedvědová (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983: 426). Rukopis byl restaurovaný, ale nese zřetelné známky někdejšího opotřebení.

W (Wrocław, BU, sign. IV Q 169), nejmladší z rukopisů, působí na první pohled spíše jako moderní faksimile;³²⁰ jde o papírový rukopis o rozměru 21 × 16 cm

³¹⁷ O přepsáních srov. výše kap. 3.3.2.2.

³¹⁸ K té srov. ZÍBRT 1912: 59–60.

³¹⁹ Údaj lze vztáhnout k době česko-uherské války Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem.

³²⁰ VIDMANOVÁ 1960: 98 i TRÍŠKA 1972: 161 uvádějí chybně rok 1494, ale kolofon *Poručenství dvanádcti patriarch*, jejichž zápis je pojat jako součást *Života Jozefova*, má vročení jednoznačně 1491 (srov. výše kap. 3).

v novodobé vazbě z 19. století, s čistými, takřka netknutými folii.³²¹ Svázány spolu byly dva samostatné textové celky psané dvěma rukama, jeden latinský, jeden český:

I. ff. 1r–24v svatováclavská legenda *Oriente iam sole* (první verze druhé recenze, původně z 2. pol. 14. stol.),³²²

II. ff. 25r–62v *Život Jozefóv*

ff. 62v–94v *Poručenstvie dvanácti patriarch.*³²³

Přitom *Poručenstvie* bezprostředně navazují na zápis *Života Jozefova* a jsou psána jako on shodnou rukou.³²⁴ Spojení latinské václavské legendy s *Životem Jozefovým* a *Poručenstvími* je v rámci transmise staročeského *Života Jozefova* unikátní. Nejde však o původní *codex mixtus*, jak svědčí zašpiněná počáteční a závěrečná folia obou kdysi samostatných celků, kontrastující s jinak čistými folii zbylými. S nejvyšší pravděpodobností lze předpokládat, že spojení je až novodobé a že syntetický záměr projevující se ve společném svázání nesouvisí s původním určením textů. Katalog (MACIOŁEK – MALICKI 2002: 12, č. 12) uvádí, že rukopis byl koupený pro knihovnu kláštera dominikánů ve Wroclawi. Zde jej také studoval J. Dobrovský. Kdy a odkud se do vratislavského kláštera dostal, není jasné a autoři katalogu se nevyjadřují ani k faktu, že dochovaná podoba, sdružující dva textové celky, je až sekundární produkt. *Život Jozefóv* spolu s *Testamenty* zde představují řemeslný, zběžně psaný záznam, provedený drobným písmem, s častým užitím zkratk, v jednom sloupci v předem nalinkovaném zrcadle a řádcích, s jedinou, velmi jednoduše zdobenou kreslenou iniciálou na samotném počátku *Života Jozefova* (f. 25r), bez potřeby výrazněji strukturovat poměrně dlouhý, sedmdesátifoliový textový proud, který graficky jednotvárně plyne.

Naopak bohatým textovým okolím v rámci kodexu se vyznačují zápisy *Života Jozefova* **F, G, E a B**:

F (Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3) je foliový papírový rukopis o 281 ff., úhledně psaný ve dvou sloupcích čtyřma základními rukama, které se shodují s rozvržením složek, připravených shodnou úpravou zrcadla

³²¹ Nový katalogový záznam (MACIOŁEK – MALICKI 2002: 12, č. 12) je příliš stručný a podává zkreslující informace, jak o foliaci, textu, tak i obecně o době vzniku děl, v kodexu obsažených.

³²² NECHUTOVÁ 2000: 47; UHLÍŘ 1996: 178–80, č. 61 (1367–1374).

³²³ Vydali KOLÁR–NEDVĚDOVÁ (ed.) 1983: 349–404, 430–435.

³²⁴ Srov. výše kap. 3.1.4.

a řádkováním, kde zůstával prostor i pro živá záhlaví. Pokud jde o původní skladbu kodexu, ta pochází z doby krátce po polovině 15. stol. a obsahuje (vyjma marginálních přípisků) české texty: výbor z žalmů pro účely soukromé modlitby nebo pobožnosti (žalmy „chudého“ a žalmy penitenciální, Athanasiovo vyznání víry, O překládání žalmů, předmluvu na sedm žalmů kajících, O blahoslavenství), Nový Zákon, Registrum, *Jozef a Aseneth*, *Život Jozefův*, *Život Adama a Evy* (nedopsaný). Malíři, zdobícímu tento rukopis řadou malovaných iniciál, z nichž dvě jsou historizující (na f. 13r, kde začíná Matoušovo evangelium, je to evangelista Matouš; na f. 248r, kde začíná *Jozef a Aseneth*, je vymalován Jozef s Aseneth), lze připsat podle K. Stejskala výzdobu ještě dvou dalších biblických rukopisů (jednoho latinského Starého zákona a české, tzv. *Bible krumlovské*, viz STEJSKAL 1989: 71–72; STEJSKAL – VOIT 1991: 32 a 64, č. 55).³²⁵ Nejstarší určitelné filigrány v **F** pocházejí ze začátku 50. let 15. stol.³²⁶ a jsou na složkách, kde je zapsán Nový zákon a *Jozef a Aseneth s Životem Jozefovým*. Není patrně náhoda, že právě tyto dvě skupiny textů spojuje i malířská výzdoba v podobě historizující iniciály. Nelze vyloučit, že další texty původního korpusu byly zapsány o něco málo později a z určitých důvodů zůstala jejich malířská výzdoba skromnější. K. Stejskal spatřoval za porušením tohoto rukopisu ne příliš majetného objednavatele (STEJSKAL 1989: 72), což je třeba chápat v kontextu jiných, luxusněji zdobených bohemikálních rukopisů, jejichž adresáti patřili do nejvyšších domácích společenským kruhům. Ve srovnání s **M** a **W** jde však o přeci jen ambicióznější knižní počín. Bylo by příliš odvážné odhadovat prostředí, pro něž byl kodex určen, jen na základě iluminací – vzhledem k figurální iniciále zpodobující Jozefa s knížecí čepicí v důvěrném postoji s Aseneth, které přes ramena splývají dlouhé zlaté kadeře, lze v případě **F** snad uvažovat, že rukopis mířil spíše do světského prostředí, jakkoli je jeho skladba duchovní; tomu ovšem odporují soudobé latinské i české učené marginálie (při ořezu před vazbou někdy částečně porušené). Latinské i české přípisky, hojnější v Novém zákoně – kde uvádějí alternativní znění, ve zpravidlu spíše komentují –, svědčí pro kazatelské (kněžské), nebo jiné studijní prostředí, jak by naznačovala i vypsaná ruka autora marginálii, užívající zkratek. S tím také lépe koresponduje skladba kodexu a není důvod, proč by tomu měla odporovat figurální iniciála s takřka milostnou scénou. Nelze ani vyloučit, že rukopis změnil během let, než byl dokončen (v podobě

³²⁵ Podle zmínky v monografii Vl. Kyase psal písař *Krumlovské bible* i jiný český biblický rukopis, *Bibli Hodějovského* (KYAS 1997: 108). Oba tyto staročeské biblické texty patří dle Kyasovy klasifikace ke třetí redakci českého biblického překladu.

³²⁶ Srov. výše pozn. 167 v kap. 3.1.1.

základního korpusu textů) majitele a prostředí. Mladší záznamy z přelomu 15. a 16. stol. jsou psány na poslední složce kodexu, která je pravděpodobně přivažkem; modlitba proti Turkům z r. 1542, po níž následuje vyznání hříchů, vyplnila nepopsané, jen dříve předlinkované folio.

ff. 1ra–10r Výbor z žalmů

f. 10r Athanasiovo vyznání víry

ff. 10rv O původě a překladech žalmů³²⁷

ff. 10v–11r Předmluva na sedm žalmů kajících

ff. 11rv O blahoslavenství („*Kolik jest blahoslavenství v žaltáři*“)

ff. 12rv „*Modlitba proti Turkům ukrutným, složená od kněze Jana, administrátora arcibiskupství pražského*“ (z r. 1542)

f. 12v Vyznání hříchů (z r. 1542)

ff. 13ra–239ra Nový zákon (ve znění tzv. druhé redakce staročeského biblického překladu)³²⁸

ff. 230ra–247rb Rejstřík perikop (VOLEKOVÁ – SVOBODOVÁ 2017: passim)

ff. 248ra–253ra *Jozef a Asenet*

ff. 253rb–267rb *Život Jozefóv*

ff. 267va–268vb *Život Adama a Evy* (nedopsaný)³²⁹

ff. 269r–271v vac.

ff. 272r–273r O častém přijímání (přelom 15. a 16. stol., stejně jako zbylé následující texty) („*Otázanie jest, ač každý na každý den bylo by tělo buožie prijímati, čili by bylo podobněji vybierati dny slavné a dôstojné...*“)

ff. 273r–275r O zatracených lidech („*O zatracených lidech, kterak budú v súdný den den volati, stávajíc z hrobóv. Každý zatracenec v sudný den, vstávajíce z hrobu, řekne třikrát A, a, a...*“)

³²⁷ Otiskl PRUSÍK 1887: 260–261.

³²⁸ KYAS 1997: 81.

³²⁹ Otiskl PRUSÍK 1888: 213–216; srov. o. c.: 212–213; KOLÁR–NEDVĚDOVÁ (ed.) 1983; LEHÁR 2005; 2008b.

ff. 275r–277r Pašije Kristova

ff. 277r–278r Jan Hus: Menší výklad na desatero přikázanie³³⁰

ff. 278r–279r Jan Hus: Menší výklad na vieru³³¹

ff. 279v–281r Jan Hus: Menší výklad na páteř³³²

f. 281v vac.

G (Brno, MZA, fond G 10, č. 412)³³³ je papírový kvartový rukopis jako **E** a **W** o rozsahu 175 folií, resp. 344 stran,³³⁴ psaný z převážné části dvěma písaři v r. 1471.³³⁵

1. písař: ff. 1r–131v, resp. pag. 1–256;

2. písař: ff. 132r–162r, resp. pag. 257–317.

Vazba je dobová, zřejmě však o něco mladší, částečně restaurovaná. Provenienci kodexu lze jen kuse sledovat na základě mladších přípisků vlastníka kodexu z let 1488 (f. 22v) – 1509 (f. 164r), jímž byl jistý Bartoš z Opavy;³³⁶ kodex však také patřil do třeboňské rožmberské knihovny, jak svědčí např. i rožmberská růže v kování puklice desek vazby a jak se dohaduje i starší sekundární literatura; na konci 40. let 17. století byl odvezen do Švédska jako součást válečné kořisti a r. 1878 byl švédským králem darován do MZA v Brně.³³⁷

f. 1rv novodobé záznamy o obsahu kodexu, literatuře o něm apod.

f. 2rv vac.

f. 3rv pergamenový palimpsest se zbytky latinského textu a českou poznámkou z r. 1476

ff. 4r–21r³³⁸ Kalendář s výkladem znamení zvěrokruhu, pranostikami aj.³³⁹

³³⁰ DAÑHELKA – FLEISCHMANNOVÁ (ed.) 1975: 14; 645–647.

³³¹ DAÑHELKA – FLEISCHMANNOVÁ (ed.) 1975: 14; 648–650.

³³² DAÑHELKA – FLEISCHMANNOVÁ (ed.) 1975: 14; 650–653.

³³³ Rukopis je foliován (razítkem) i paginován (tužkou); paginace začíná na f. 4r. S. Petr tento kodex překvapivě neeviduje (Petr 2000). Nejvíce obecných i konkrétních informací tak stále ještě podávají PEČÍRKA 1851: 60–62 a DUDÍK 1852: 188–197.

³³⁴ Disproporce je dána tím, že paginace začíná až od f. 4.

³³⁵ Jak svědčí kolofón Snáře (f. 127v / pag. 248) a Tobiáše (f. 162r / pag. 317).

³³⁶ Viz PEČÍRKA 1851b: 61–62; DUDÍK 1852: 196–197; HOŘEJŠÍ 2016: 70. Větší pozornost bude třeba ještě věnovat několika o něco starším záznamům ještě ze 70. let 15. stol., které nepatří Bartošovi z Opavy. Upozornil na ně nově HOŘEJŠÍ (l. c.), který je však plně nerozluštil, resp. četl s chybami.

³³⁷ K osudům kodexu pak zejména SKUTIL 1989 a 1995 (kde uvedena další literatura); k rožmberské knihovně pak nejnověji VESELÁ 2005.

³³⁸ Pag. 1–35.

³³⁹ Ukázka: PEČÍRKA 1851b: 60.

ff. 21v–23v³⁴⁰ vac.³⁴¹

ff. 24r–127v³⁴² *Snář* (připisovaný, jako překlad doplněný vlastní předmluvou, Vavřinci z Březové)³⁴³

ff. 128r–131v³⁴⁴ Abecední rejstřík ke *Snáři*

ff. 132r–155r³⁴⁵ *Život Jozefów*

ff. 155r–162r³⁴⁶ *Tobiáš*³⁴⁷

f. 162v³⁴⁸ vac.

f. 163rv³⁴⁹ poznámky Bartoše z Opavy

ff. 164r–173r³⁵⁰ české a latinské znění jedné a téže básnické skladby o soudném dni s incipitem *Tot' jest povaha múdrého, / že on vždy hledá zdraví svého*, resp. *Quatuor ad partes mundi sunt angeli missi*³⁵¹; marginální záznamy Bartoše z Opavy z přelomu 15. a 16. stol. aj.

ff. 173v³⁵² vac.

ff. 174r–175v³⁵³ záznam dvou snů Bartoše z Opavy.

V kolofonu *Tobiáše* (f. 162r), psaného stejnou rukou jako *Život Jozefów*, je zmínka o smrti Jana Rokycany, který je zde označen jako „*náš i boží přítel dobrý*“. Písař obou děl tedy patřil k utrakvistům. Jak upozornil DUDÍK 1852: 190, v kalendáři, zapsaném jiným písařem na začátku kodexu, u dne 6. července se zde nepřipomíná Jan Hus, ale je zde uveden obvyklý oktáv sv. Petra.

³⁴⁰ Pag. 36–40.

³⁴¹ Jen na f. 22v, resp. pag. 38, obsáhla poznámka zmíněného Bartoše z Opavy z r. 1488.

³⁴² Pag. 41–248.

³⁴³ KRAJNÍK – KOLÁŘOVÁ 2012: a HOŘEJŠÍ 2015 (kde uvedena i starší literatura, včetně neúplné edice Skutilovy); 2016; jen pro úplnost uvádím, že Hořejší při zmínce o *Životě Jozefově* opomněl nedopatřením rukopis **W**.

³⁴⁴ Pag. 249–256.

³⁴⁵ Pag. 257–303.

³⁴⁶ Pag. 303–317.

³⁴⁷ Vydal (s chybami) SKUTIL 1964: 25–34 (transliteraci pořídila MATĚJOVÁ 2009); srov. ČERNÝ 1900a; KYAS 1969; LEHÁR 2008a.

³⁴⁸ Pag. 318.

³⁴⁹ Pag. 319–320.

³⁵⁰ Pag. 321–339.

³⁵¹ VILIKOVSKÝ 1946–1947 (včetně edice latinského a českého textu); srov. též SICHÁLEK 2014b: 724–25, kde poznámky o genezi zápisu (nově se však domnívám, že písař, který začal na f. 164r psát nový text a pokračoval na verso, není též písař jako zapisovatel *Života Jozefova* a *Tobiáše* – písaři těchto dvou textů lze připsat pouze lyrický přípisek na f. 164r / pag. 321).

³⁵² Pag. 340.

³⁵³ Pag. 341–344.

Motivaci pro zápis *Života Jozefova* do kodexu spolu se *Snářem* hledá HOŘEJŠÍ (2016) v Jozefově významu coby vykladače snů, jak se ostatně v předmluvě ke *Snáři* připomíná – Jozef legitimizuje křesťanovi vykládání snů, které samy mají v křesťanské tradici ambivalentní význam.³⁵⁴ Takovou motivaci zápisu, demonstrovanou kodexovým kontextem, nelze vyloučit; nepodporuje ji však, jak si Hořejší uvědomuje, ani následující zápis *Tobiáše*, ani – dodávám já – za *Tobiášem* následující zápis česko-latinské skladby o posledním soudu, která nemá charakter nějaké *visio* a kterou postupně zapsali dva původci, jejichž ruce sice nemohu spolehlivě ztotožnit s žádným z písařů obou základních souborů textů v **G**, ale mohu přinejmenším konstatovat, že první ze zapisovatelů skladby o soudném dni pracoval současně s písařem *Života Jozefova* a *Tobiáše*.³⁵⁵

Jozef Egyptský není ve *Snáři* výrazně exponovaná postava (slouží jako jeden z mnoha příkladů), proto se zdráhám hledat za výskytem *Života Jozefova* v kodexu onu souvislost, jakou naznačil Hořejší. Není ani jisté, zda obě skupiny textů byly napsány proto, aby pak tvořily jeden kodexový celek: Pořídily je dvě ruce v témže roce, jejich záznamy se liší rozměrem zrcadla a přítomností, resp. absencí linkování řádek, oba textové soubory nejsou ani propojeny v rámci jedné složky. Navíc první soubor textů (Kalendář, Snář atd.) můžeme spojit spíše s katolickou stranou (v Kalendáři je místo připomínky Husova svátku uveden oktáv sv. Petra), druhý (*Život Jozefův, Tobiáš*) s utrakvistickou (velmi pozitivní zmínka o Rokycanovi v kolofonu *Tobiáše*). Nic tedy zřetelně nevyvrací možný předpoklad, že oba textové soubory byly spojeny a svázané do jednoho řemeslného celku sekundárně, aniž by to odrážela původní intenci porřízení textů, a že tedy jejich souvazba byla motivována jinak než sémanticky či funkčně. (Bude ovšem třeba také prozkoumat vodoznaky, označení složek a nejstarší přípisky a celý problém geneze kodexu znovu zvážit).

E papírový rukopis (21,5×16 cm, jako **W** a **G**)³⁵⁶ z doby kolem r. 1485 v původní dobové vazbě. Kodex o 247 papírových foliích je psán z většiny jednou základní rukou (s výjimkou kratičkových textů na f. 92r a ff. 227v–229v).

³⁵⁴ Srov. také obdobnou „funkci“ Jozefa – legitimizace důvěry ve výklad snů, tj. vidění, jsou-li od Boha – ve Štítného překladu *Zjevení sv. Brigity* (TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO 2009: 41 /delší verze překladu/; 239 /kratší verze překladu/).

³⁵⁵ Srov. výše pozn. 351.

³⁵⁶ Rukopis je dostupný v podobě digitální faksimile: www.manuscriptorium.com (přístup: 27. 3. 2017), kde také popis kodexu (pro starší popis viz TRUHLÁŘ 1906: 73–74, č. 186).

- ff. 1r–59v Devět článků z *Pasionálu* (Nanebevzetí P. Marie, Život sv. Petra, sv. Augustina, sv. Řehoře, sv. Jeronýma, sv. Ambrože, sv. Erazim, Všichni svatí, Den dušiček)³⁵⁷
- ff. 60r–77r *Životy Otců*³⁵⁸ (z *Historia monachorum* a z *Apophthegmat*)
- ff. 77r–79v Tři exempla o potřebě zpovědi, jedno exemplum o bohatci
- ff. 79v–91v Postní epištoly a evangelia (od první středy do druhé soboty postní)
- ff. 92r Počátek života sv. Vincence z *Pasionálu*³⁵⁹
- ff. 93r–139v *Život Jozefův*³⁶⁰
- ff. 139v–155r *Tobiáš*³⁶¹
- ff. 155r–227r Fulgentius Ruspensis: *De fide ad Petrum* (střídají se úseky latinského textu a jeho českého překladu)
- ff. 227v–228r výňatek z *Gesta Romanorum* (Erat quidam heremita...)
- ff. 230r–233r *Vidění sv. Pavla*³⁶²
- ff. 233r–240r traktát o panenství
- ff. 240v–241v *List spadlý z nebe*³⁶³

Kodex byl pravděpodobně určen pro kazatelskou potřebu, jak svědčí jeho obsah – důraz na texty exemplového charakteru, české i latinské (exempla někdy vyznačuje manícula) a texty využitelné při přípravě kázání (např. v traktátu *O panenství* jsou marginální rubriky označující citované authority). V tomto kontextu lze vnímat i zápis *narativního Života Jozefova*. Ten zde nese titulní označení „výmluva“ (které je v textové tradici *Života Jozefova* unikátní), závěrečné *Vidění sv. Pavla* a traktát o panenství nesou označení „jmě“; oba pojmy ovšem nemají jednoznačný žánrový význam, jakkoli jsou původně spjaty s představou ústního projevu, přednesu.

³⁵⁷ VIDMANOVÁ 1985: 21 (v tabulce na s. 24–35 chybějí v záznamu tohoto rukopisu některé články).

³⁵⁸ Srov. SMETÁNKA (ed.) 1909: XV; čtení rukopisu převzato jen do aparátu.

³⁵⁹ Srov. výše pozn. 357.

³⁶⁰ Zápisu *Života Jozefova* předchází čtyři prázdná folia (viz výše pozn. 157, kde vysvětluji, proč je nezapočítávám do foliace).

³⁶¹ Srov. KYAS 1969; LEHÁR 2008a.

³⁶² JIROUŠKOVÁ 2006 (transliterovaná edice); EADEM 2010.

³⁶³ Viz literaturu uvedenou v předchozí pozn.

Jak vidíme, **G** a **E** spojuje zajímavý fakt vyplývající z jejich textové transmise, totiž že za *Životem Jozefovým* je v rukopisech **G** a **E** zapsána povídka o Tobiášovi. Jde přitom u obou rukopisů o velmi blízkou verzi jak *Života Jozefova* (srov. výše v kap. 3.3 o verzích **G** a **E**), tak *Tobiáše*, jehož text v obou rukopisech podává znění nejstaršího staročeského biblického překladu.³⁶⁴ Prvotní překlad starozákonní biblické knihy Tobiáš je v jazykově původnější podobě obsažen v rukopisech tzv. 1. redakce staročeského překladu bible – v nejstarším znění (ovšem už s opisovačskými chybami) v tzv. Drážďanské bibli z poloviny 60. let 14. století (KYAS 1969; koncizněji KYAS – KYASOVÁ – PEČÍRKOVÁ /ed./ 1996: 7, 10, 14; srov. KYAS 1953: 246–254).³⁶⁵ Zápis *Tobiáše* za *Životem Jozefovým* v **G** a **E** dokládá, že společně byla tradována dvě žánrově i funkčně blízká díla, která geneticky přináležejí do různých období vývoje české literatury: jedno vzniklo zřejmě ještě v 2. polovině 50. let 14. století, druhé je o půlstoletí mladší.

Na samotný konec této kapitoly si nechávám obsáhlý a velmi zajímavý kodex **B**. **B** (Praha, NK ČR, sign. XVII B 15) je objemný papírový rukopis 31,5 cm × 21,5 cm (tj. foliový jako **F**).³⁶⁶ Většina rukopisu (ff. 1–260 a ff. 297–381, která původně tvořila jeden celek kanonických biblických a pseudepigrafních či apokryfních knih)³⁶⁷ je psána jednou základní rukou r. 1465 a shodně malířsky vyzdobena ornamentálními iniciálami s rozvilinami (bordurová výzdoba, rostlinné motivy).³⁶⁸ K. Stejskal klasifikuje kodex na základě jeho malířské výzdoby jako „anspruchlose Handschrift“ (STEJSKAL 1989: 73), což může platit jen relativně, podobně jako jsem připomněl výše u rukopisu **F**. Vazba kodexu je moderní z r. 1904, již předcházela, podle údajů na přideštiny nové vazby, roztrhaná novověká vazba (už TRUHLÁŘ 1906: 25, č. 62, poznamenal, že kodex je nově spořádán a svázán). Truhlář (IBID.) považoval provenienci kodexu za neznámou, V. Kyas spojil jeho

³⁶⁴ KYAS 1969: 63;

³⁶⁵ Verze *Tobiáše* v **G** však shrnuje poslední čtyři kapitoly do jedné a je tak výrazně individualizovaná.

³⁶⁶ Rukopis je dostupný v podobě digitální faksimile: www.manuscriptorium.com (přístup: 7. 8. 2015), kde také podrobný popis kodexu od M. Dragouna (pro starší popis viz TRUHLÁŘ 1906: 24–25, č. 62). K foliaci srov. výše pozn. 153.

³⁶⁷ JIROUŠKOVÁ 2009: 28, pozn. 65. Srov. též popis u digitální faksimile zmíněný v předchozí poznámce.

³⁶⁸ K. Stejskal témuž iluminátorovi připisuje výzdobu latinské postily Mikuláše z Lyry (Praha, NK ČR, sign. III B 17) (STEJSKAL 1989: 73); podle B. Součka připomíná vzhled písma i některých iniciál Nový zákon tzv. strahovský z r. 1481 (SOUČEK 1967: 65, pozn. 14).

vznik s Kutnou Horou (KYAS 1997: 114; zřejmě podle miniového kolofonu na f. 330ra: *Skonaly sú se knihy [...] dopsané u Hory léta od narozenie božieho[...]*).³⁶⁹

ff. 1ra–150ra Nový zákon ve znění tzv. druhé redakce staročeského biblického překladu (kvůli ztrátě dvou prvních složek schází Evangelium sv. Matouše a část Evangelia sv. Marka) (KYAS 1997: 114)

ff.150ra–259va část Starého zákona: Tobiáš–Sirachovec (vyjma Žalmů)³⁷⁰

f. 261r zlomek nějakého dialogu mezi kárajícím otcem, veselým synem Ruprechtem a nějakým šejdířem; rukou zřejmě 17. stol., která připojila i na řadě jiných míst v kodexu marginálie)

ff. 261ra–292rb Rejstřík perikop (VOLEKOVÁ – SVOBODOVÁ 2017: passim)

ff. 292va–295ra Alexander de Villa Dei: *Summarium Biblie* (část: Nový zákon)

f. 295rb latinská poznámka o evangelistech, jejich tetramorfních symbolech aj.

f. 295rb De Apocryphis (jiná ruka než základní i než předchozí; zřejmě táž, od níž pochází Epištola o zpovědnících na f. 296va a latinsko-český přípisek na f. 330rb se začátkem *Života Adama a Evy*)

f. 295va Seznam biblických knih s počtem kapitol (touže rukou jako předchozí položka)

f. 296ra–va 14. kapitola z Jeremiášova proroctví (psáno touže základní rukou jako většina kodexu)³⁷¹

f. 296va Čtenie za hříechy, Marka 11. kapitola (psáno touže základní rukou, ale napsány jen necelé tři řádky)

f. 296va Epištola obecní o zpovědnících, Malachiáše proroka 2. kapitola (táž ruka jako zápis na f. 295rb–va)

f. 296vb mladší přípisky rukama 16. a 17. stol.

f. 297r diagram s latinským textem (*Scutum fidei cum explanatione*)

ff. 298ra–309rb Nikodémovo evangelium (KOLÁR–NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983)

³⁶⁹ L. Jiroušková ohlásila před několika lety, že hodlá zveřejnit „výsledky kodikologické a textově-literární analýzy rukopisu“ (JIROUŠKOVÁ 2009: 28, pozn. 65; EADEM 2014: 74, pozn. 16), ale dosud tak, pokud vím, neučinila.

³⁷⁰ Job je zkrácen (končí 41,17).

³⁷¹ F. 297 není v záznamu na www.manuscriptorium.com (srov. výše pozn. 153) popsáno.

ff. 309rb–312rb *Legenda o Veronice* (JIROUŠKOVÁ 2009³⁷²; KOLÁR–NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983)

ff. 312rb–330ra 4. kniha *Ezdrášova* (rozdělená na tři knihy – KYAS 1997: 114)³⁷³

ff. 330rb *Život Adama a Evy* (KOLÁR–NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983; LEHÁR)

ff. 336vb–364ra *Život Jozefův*

ff. 364rb–381vb *Poručerstvie dvanácti patriarch* (dochována neúplně, kvůli ztrátě listů chybí část Poručerství Asserova a celé Poručerství Benjaminovo.) (SPERANSKIJ 1907; KOLÁR–NEDVĚDOVÁ /ed./ 1983)

Lenka Jiroušková nedávno označila rukopis **B** jako *Historienbibel* (JIROUŠKOVÁ 2014: 74), přičemž tento typ (nikoli nutně *obrazový*, jak neprávem sugeruje) charakterizuje takto: „...narativní linka příběhů, jež jsou v kanonické Bibli pouze zmíněny bez vyprávění děje, je převzata z apokryfních vyprávění, a kanonická biblická narativa jsou tak kombinována s apokryfními jako jisté cento“. Klasifikace rukopisu **B** jako *Historienbibel* je inspirativní postřeh. Několik specifik však nabádá k opatrnosti položit mezi žánr *Historienbibel* a **B** rovnítko.³⁷⁴

Pozdně středověký žánr německého písemnictví *Historienbibel* bychom snad mohli přeložit jako „biblická dějeprava“ nebo „příběhová bible“. Jde zpravidla o neglosované volné převyprávění biblické narativní látky prózou ve vernakulárním (německém) jazyce, obohacené o apokryfní i profánní materiál. Pramenem byla *Vulgáta*, *Historia scholastica*, *Speculum historiale*, různé německojazyčné *Weltchroniken*, zpracování života Krista a P. Marie, *Postila* Mikuláše z Lyry (Nikolaus Liranus, † 1349) i jiné texty. Některé exempláře obsahují také biblické knihy (především starozákonní), ba, výjimečně, i prology k nim. S biblickou látkou se zde přitom zachází víceméně volně, mnohé je přeskupeno nebo vynecháno, a naopak vyprávění je rozvedeno profánně historickými a apokryfními doplňky, legendami, vysvětlujícími exkurzy či poznámkami, reflexivními pasážemi apod. Text také často doplňuje obrazová výzdoba – luxusně vypravené pergamenové kodexy však představují výjimku. *Historienbibeln* byly velmi

³⁷² Autorka uvádí nedopatřením rok 1464 (místo správného 1465) jako datum vročení obsažené v kolofonu na f. 312rb.

³⁷³ S mylným údajem o foliaci u Nikodémova evangelia.

³⁷⁴ L. Jiroušková svůj názor na povahu **B** formulovala příležitostně, na okraj jiného tématu, a nemohla jej podrobněji rozvést. Ohlásila však už několikrát, jak jsem výše připomněl, že chystá samostatnou studii věnovanou tomuto rukopisu. Protože myšlenku, že **B** představuje *Historienbibel* považuji za zajímavou a cennou, věnuji jí dále kritickou pozornost.

rozšířené v 15. století, dochovalo se více než 100 rukopisů v celé jazykově německé oblasti; nejvíc exemplářů – především těch ilustrovaných – pochází z Alsaska, Švábska, Bavorska i Rakouska, kde v té době působily malířské dílny specializované na tento nový typ knižní produkce. Zlatý věk tohoto žánru pak spadal zhruba do let 1440–1475. Ústup tohoto žánru přišel v době sílící relativní dostupnosti vernakulárního (německého) překladu Vulgáty šířeného tiskem a současně, na straně druhé, narůstajícím humanistickým zájmem o biblickou textovou kritiku, odrážející se i v jiném přístupu k překládání.

Historienbibeln převzaly v 15. století úkol, který do té doby plnily jak různá rýmovaná zpracování biblických látek, tak kroniky světa, životy Krista a P. Marie aj. Adresáty Historienbibeln byly vedle kléru šlechta, patriciát i další laikové (včetně laických bratrstev), kteří je užívali k předčítání za účelem vzdělání sebe či posluchačů. Ve vernakulárním jazyce zprostředkovávaly uživatelům biblickou látku i vědomosti o „profánních“ dějinách (např. vyprávění o Alexandru Velikém, dějiny římských císařů aj.). Sloužily také jako sbírky exempel či soubor exemplového materiálu pro přípravu kázání.³⁷⁵

Není těžké postřehnout, že rozmach Historienbibeln spadá do téže doby, z níž pocházejí i rukopisy *Života Jozefova*. Sám žánr Historienbibel není monolitní. Rukopisu **B** by se snad mohly blížit Historienbibeln ze skupiny IV (podle Vollmerova rozdělení), které obsahují výtah z Vulgáty s vloženými latinskými větami a apokryfy, nebo rukopisy ze skupiny VIII, jež obsahují historické knihy Starého zákona až po knihu Soudců včetně (JAURANT 1995: 38–39). Jiná Historienbibel z 2. pol. 15. stol., kterou Vollmer zařadil do skupiny V (kriticky k tomu HAHN 2002–2003, která také upozorňuje na blízkost skupině VII) podává velkou část Starého zákona velmi věrně podle Vulgáty, zvláště Pentateuch, ale přeci jen nejde, důsledně vzato o překlad: přímou řeč a delší dialogy parafrázuje

³⁷⁵ Vymezení pojmu-žánru Historienbibel se v zásadě opírá o definici Hanse Vollmera, který podal nejsystematičtější analýzu korpusu Historienbibel, která samozřejmě prochází nověji revizemi (JAURANT 1995: 37–39; dále srov. LILJEBÄCK 1923: VII–VIII, XIV–XXI; GÄRTNER 1982; GERHARDT 1983; BLOH 1987–1988; KORNRUMPF 1987–1988; MCALLISTER 1989: 81–82; KORNRUMPF 1992; BENTZINGER 2005; MALM 2011; nejnověji pak – popularizačně, s ukázkami obrazové výzdoby – FINGERNAGEL (ed.) 2016: 272, 286–329. (LILJEBÄCK 1923: VII rozlišuje terminologicky „Historienbibeln“ od „historisierte Bibeln“, přičemž druhým souslovím míní obrazové bible, které zprostředkovávaly negramotnému, resp. ne plně gramotnému publiku biblickou látku starozákonních historických knih a Nového zákona (Biblia pauperum). B. Murdoch zase užívá široké označení *popular Bible*, kterým míní nikoli nejrůznější překlady bible, ale představení biblické látky ve vernakulárním jazyce širšímu, neklerickému publiku, ať už v próze, verši, dramatických útvarech nebo ikonografii; biblická látka je přitom s využitím různých pramenů dále rozvíjena či interpretačně konkretizována – jednou z položek, které Murdoch uvádí vedle různých veršovaných biblických adaptací, rýmovaných biblí, kázání, tzv. světových kronik, mystérií ad. jako příklad, jsou právě německé Historienbibeln (MURDOCH 2010).

nepřímou řečí apod., užívá také hojně Lyrovu Postilu k objasnění reálií.³⁷⁶ Ostatní Historienbibeln (Vollmer korpus rozdělil do devíti skupin, desátou reprezentují unikátní rukopisy) neobsahují překlad biblických knih z Vulgáty, ale jejich parafrázi, výtah apod. doplněné s užitím dalších pramenů (viz definici výše) do souvislého vyprávění.

V zásadě tedy platí, že na principu, s nímž je komponován text Historienbibeln lze spíše spojit samotnou podobu *Života Jozefova* v **B, W, G** a **E** (a menší měrou také podobu *Života Adama a Evy* v **B**, který však ponechám stranou). Ovšem základ vyprávění *Života Jozefova* ve jmenovaných rukopisech představuje překlad *Historia Ioseph* interpolovaný dalšími texty, mimo jiné i celými kapitolami či jejich částmi vzatými z *Genesis*, jak je to ostatně přímo pojmenováno v předmluvě českého pořadatele *Života Jozefova* ve verzi **BW**. A pouze v **G, W** a **E** (a nikoli **B**) jde o souvislé vyprávění, kdy není patrný jeho komponovaný charakter.

Přenášet specifické žánrové označení z jedné literární tradice do jiné – bez dalšího rozvedení – považuji za zavádějící. V případě Historienbibeln totiž nejde o textový typ s univerzální platností v pozdně středověké Evropě, ale o specifický žánrový komplex příznačný pro rozsáhlou německou jazykovou oblast. Situace tam oproti situaci v Čechách a na Moravě byla, pokud jde o biblický překlad, přeci jen odlišná. V době, z níž **B** pochází, existuje úplný český překlad bible více než sto let a je doložen dvěma desítkami exemplářů kompletního biblického textu, vedle dalších zhruba dvou desítek kodexů, které podávají české znění Starého či Nového zákona (případně soubor některých starozákonních knih, např. Gn–Žalmy), nemluvě o řadě zlomků. Jde přitom o **překlad** Vulgáty – někdy velmi doslovný –, nikoli o její parafrázi s využitím dalších pramenů. S tím se německá produkce v oné době nemůže měřit – tím spíš vezmeme-li do úvahy několikanásobně větší teritoriální rozlohu (a tedy recepční radius) i výrazně starší tradici německého písemnictví!

Oproti Čechám a Moravě je tedy situace v jazykově německé oblasti odlišná. Při žánrově-typovém srovnání nelze tyto rozdíly jen tak pominout: Nejstarší rukopis s úplným Novým zákonem v němčině pochází z r. 1350; z přelomu 80. a 90. let 14. stol. pak pochází skvostně iluminovaná, pergamenová tzv. Bible Václava IV., která obsahuje Starý zákon (bez Dvanácti menších proroků a knih Makabejských – tedy nikoli úplný

³⁷⁶ Viz HAHN 2002–2003, která se dohaduje, že takto budovaný text, kde je starozákonní text sledován kapitolu po kapitole a relativně věrně tlumočen, odráží konkurenční prostředí 2. pol. 15. stol, kdy už v Německu existují tiskem šířené překlady bible a uživatelé chtějí vlastnit úplný biblický text, nikoli jeho výtah, který podává většina Historienbibeln. Srov. obdobný náhled Kornrumpf, opřený o jiné příklady (KORNRUMPF 1987–1988: 368).

starozákonní text, nýbrž jen jeho větší část). Rukopisy úplných německých biblí však pocházejí až z 15. stol.³⁷⁷ Z roku 1466 pochází první tištěná bible v němčině, která sice měla mít za předlohu rukopis o sto let starší – ale tuto hypotetickou předlohu nedovedeme konkretizovat, a tedy ani kontextualizovat.³⁷⁸ V následujících 15 letech pak vyšlo tiskem 10 německých biblí, z nichž některé byly dále opisovány.³⁷⁹ Vedle toho je však v němčině k dispozici řada veršovaných zpracování biblické látky, ať už staro- či novozákonní (Bibeldichtung), které sahají hluboko před rok 1300, kronik světa, plenárií, již zmíněných prozaických Historienbibeln a evangeliářů, evangelistářů, žaltářů apod.

Úhrnem jde tedy o materiál velmi bohatý a různorodý, ale podstatně rozdílný od toho, co máme doloženo v pozdně středověkých Čechách a na Moravě. Zkrátka: Jestliže pro německé písemnictví (a nejen pro ně) platí, že vedle vlastního překladu existuje ve středověku už od počátku mnohem silnější tradice volného převyprávění a komentování bible ve vernakulárním jazyce,³⁸⁰ v Čechách a na Moravě je tomu jinak. Zde se od 2. poloviny 14. století a zvláště od druhého desetiletí 15. století jeví recepční situace specifická v tom, že český překlad Vulgáty je v oběhu, dokonce v několikerém znění. Česká literatura prodělává ve 14. století rychlý vývoj; nástup prózy nedoprovází prozaická přepracování starších veršovaných děl – chybí nám tradice veršovaných kronik světa i bohaté biblické epiky, které v Německu ještě v 1. polovině 14. století zprostředkovávaly biblický narativ části společnosti.³⁸¹ Ti zájemci, kteří si u nás (od poloviny 14. století) mohou dovolit vlastnit celobiblický rukopis, dávají přednost (vedle latinského vulgátního textu) znění bible v češtině.

B či **F** nemůžeme pro jejich textovou skladbu označit jako Historienbibeln. Připomínají daleko spíše např. známý německý rukopis označovaný jako *Augsburger Bibel(handschrift)* z poloviny 14. stol., který obsahuje vedle perikop Nový zákon

³⁷⁷ Existuje snaha předpokládat, případně s oporou o nepřímá svědectví přímo doložit německý celobiblický překlad už pro 13. stol. či první polovinu 14. stol. Pokud jde o druhou dataci, tedy překlad curyšského dominikána Marchwarta Biberliho někdy z první třetiny 14. stol. – který připomíná ještě HEGER 1998: 64 –, převládá mezi badateli spíše důvodná zdrženlivost (viz např. GÄRTNER 1993: 273; srov. JANOTA 2004: 454).

³⁷⁸ KARTSCHOKE 1982; WULF 1991: 3–19; HEGER 1998; SONDEREGGER 1998; CRAMER 2000; JANOTA 2004: 449–461; GOW 2012. Omezují se jen na několik odkazů k sekundární literatuře, kterou považují za dostatečně orientující a v níž lze najít bibliografii podrobnější. Vyjma starších, v jednotlivostech nespolehlivých studií neexistuje nové, systematické a souhrnné pojednání o německých překladech bible a část z výše citovaných autorit začíná svůj příspěvek konstatováním, že dějiny překladu bible do němčiny stále ještě nejsou napsány.

³⁷⁹ KORNRUMPF 1987–1988: 368.

³⁸⁰ Srov. PLATE 2002–2003: 229.

³⁸¹ Dosavadní, sto let staré pokusy spatřovat za prvními prozaickými díly v češtině jejich původní stejnojjazyčné veršované předlohy, jsou buď mylné, nebo problematické (srov. k tomu SICHÁLEK 2017b).

a apokryfní *Nikodémovo evangelium*. Obdobnou kombinaci vulgátního textu i apokryfů v rámci jednoho kodexu lze doložit i jinými příklady. Spíše než o inspiraci německými Historienbibeln, kterou z principu nelze u českých rukopisů vyloučit, jde v případě jmenovaných staročeských rukopisů **B** a **F** o pozdně středověký doklad širšího fenoménu, který souvisí s Murdochovým konceptem *popular Bible* (MURDOCH 2003; 2010).

Co vlastně znamenala bible? Už H. Vollmer připomněl, že při studiu středověké bible určené neklerickému publiku je třeba zohlednit i Historienbibeln, které spojují v jedno bibli a související výpravnou tradici, protože bible je dojisté míry „neúplná“.³⁸² Murdoch pak rozpracoval obdobnou tezi: Vernakulární bible je svým způsobem myšlenkový konstrukt. Nelze ji chápat jako samostatnou knihu, s pevně určeným obsahem; představuje naopak spíše hypotetickou knihu, proměnlivý soubor spojující biblickou látku s tou mimobiblickou, s různými vyprávěními, komentáři, vysvětleními apod. Vedle písemných zdrojů čerpali původci vernakulárních biblí také z paměti a s oblibou rozšiřovali, zkracovali, konkretizovali a interpretovali biblický narativ. Víme dále, že rukopisy Historienbibeln byly často chápány i nadepisovány jako *Bible*. Také latinské biblické rukopisy mohly mít podobný charakter: např. pražský kapitulní rukopis B 86, o němž je zmínka výše v kap. 5.1 v souvislosti s *Jozefem a Aseneth*, obsahuje kombinaci biblického textu s nebiblickým (apokryfním) – skladbu kodexu bude třeba ještě důkladněji prozkoumat, pracoval jsem pouze s kopiemi folií jeho počáteční části (obsahující *Capitula Genesis*,³⁸³ *De nuptiis Ioseph* a Gn 49–50; následující *Testamenta* už jsem přímo neviděl a o skladu kodexu mám informace pouze z katalogu); zapsané texty pocházejí z let 1432–1447.

Vraťme se však ke staročeským rukopisům – textovým pramenům *Života Jozefova* a shrňme naše dosavadní poznatky. Všechny kodexy obsahují více textových jednotek; jedinou výjimkou je **W**, který v nynější podobě představuje spojení dvou původně samostatných textových jednotek. Kodexová skladba jako výsledek záměrného sdružení textů je výsledkem preferencí (i možností) pořizovatele a je přitom podmíněna řadou okolností, které nedokážeme spolehlivě rekonstruovat, protože nedokážeme spolehlivě zmapovat historii každého kodexu.

³⁸² Srov. citaci in JAURANT 1995: 36–37.

³⁸³ *Capitula* (na ff. 1r–11v) jsou relativně rozsáhlým textem, z těch úryvků, které jsem měl k dispozici (ff. 1r–2v a 11v), se zdá, že obsahují excerpt z Gn 1–35.

M sloužil patrně ke čtení a předčítání; formátem a zřejmě i určením se blíží pozdějším tiskům (**St**). Skladba **E** ukazuje na kazatelské prostředí; celek zřejmě sloužil jako soubor materiálu pro kázání, příp. pastoraci. **W** je vzhledem k výše zmíněným okolnostem dochování obtížné kontextualizovat. U **G** je třeba potvrdit či vyvrátit korespondenci obou jeho hlavních textových částí (Kalendáře se *Snářem* etc. na jedné straně a *Životem Jozefovým, Tobiášem* a skladbou o posledním soudu na straně druhé – přitom fakt, že skladba o posledním soudu je zapsána ve dvou jazykových kódech, latinsky a česky, ukazuje na prostředí, které mělo zájem i o latinské texty). **F** a **B** obsahují biblické texty v širokém slova smyslu – odpovídá tomu i úprava stran (rozvržení textu na stránky ve dvou sloupcích, živá záhlaví, iluminace) i samotný formát kodexu – to vše se shoduje s úpravou českých biblických kodexů; **F** a **B** jsou oproti zbylým čtyřem rukopisům reprezentativnější artefakty. *Život Jozefův* v **F** a **B** představuje součást biblického narativu, vernakulární *Vollbibel* či *popular bible*.³⁸⁴ Protože jde současně o nejstarší rukopisy *Života Jozefova* (v případě **F** spolehlivě o opis podstatně staršího textu), lze hypoteticky usuzovat, že překlad *Života Jozefova* byl pořízen se záměrem doplnit či rozšířit soubor biblických knih a že tedy souvisí s českým zájmem o biblický narativ ve vernakulárním českém jazyce, projevující se ve 2. pol. 14. stol. nejen velmi kvalitním překladem celé bible podle pařížské Vulgáty, ale také řadou dalších parabiblických či biblicko-encyklopedických děl (jako byla např. *Historia scholastica*). Výmluvný je už sám nejbližší kodexový kontext *Života Jozefa*, tvořený formálně, žánrově i tematicky blízkými biblickými či parabiblickými díly (*Tobiáš, Jozef a Aseneth, Poručení dvanácti patriarchů, Život Adama a Evy*).

³⁸⁴ K. Redzich se domnívá, že cílem německých vernakulárních překladů bible byla potřeba vytvořit úplný biblický svod (*Vollbibel*), a nikoli na kánon orientovaný překladový celek (REDZICH 2002–2003: 155). Takovou optiku lze myslím dobře uplatnit právě na kodexy **F** a **B**.

7. Závěr

Tradiční pojetí, že rukopisy a tisky *Života Jozefova*, kterým jsem v této práci věnoval pozornost, představují jeho textové prameny, jsem dosud nijak nerozporoval. A není k tomu ani důvod. Zůstává nepochybné, že text *Života Jozefova* je fixován v těchto pramenech, avšak ne vždy stejnou měrou: interpolace někdy „vytěsnily“ část původního *Života Jozefova* (překlady *Historia Ioseph*) a zaujaly jeho místo.

Oprávněnost formulace o „vytěsnění“ a „nahrazení“ části původního *Života Jozefova* však stojí a padá s genetickým přístupem k tomuto dílu. Geneticky motivovaný náhled na problematiku textového tradování staročeského *Života Jozefova* totiž reprezentuje jen jeden z možných přístupů. V disertační práci, jejíž součástí je i edice *Života Jozefova*, jsem dal přednost právě textově genetickému zkoumání.

Opačná perspektiva, sledující, **jaký Život Jozefův** nám po obsahové, tematické či motivické stránce předkládají jednotlivé rukopisy a tisky, vyvolává zcela jiné otázky. Ty nakonec posouvají do popředí jeden problém, v zásadě literárně ontologický a historický: Jestliže se textové prameny *Života Jozefova* po makrotextové stránce tak výrazně liší, jak jsem ukázal výše v kapitolách 3.1 a 3.3, co pak vlastně **je Život Jozefův** jako **literární dílo**, jako položka literárních dějin? Jaká je jeho identita? Máme chápat staročeský *Život Jozefův* jako sumu jednotlivých textových znění, resp. verzí? Různorodé textové podoby *Života Jozefova* (představil jsem je v disertační práci) nespojuje žádná **závazná** podoba díla, přestože všechny – s výjimkou tisků – na začátku svorně tvrdí, že podávají „život Jozefa“.³⁸⁵

Staročeský *Život Jozefův* je spíš „podkladem pro obměnu“ (abych parafrázoval formulaci P. Trosta).³⁸⁶ Látkový potenciál jeho předlohy padl na úrodnou půdu právě v Českých zemích – snad to bylo z důvodu něčího specifického zájmu o (para)biblickou látku. Tento zájem však musel záhy překročit interes jednotlivce; už nejstarší rukopisy tradují jozefovskou látku ve velmi rozdílné podobě. Je také zřejmé, že rozšíření *Života Jozefova* bylo dvojnásobné ve srovnání s dochovanými 6 známými rukopisy: **B** a **W** vznikly ze společné předlohy, ale pravděpodobně ještě prostředkované dalším opisem; **F** a **M** opět vznikly ze společné předlohy, ale také zde lze důvodně předpokládat

³⁸⁵ Jde o formulaci z předmluvy *Historia Ioseph* redakce γ, která je v českém překladu součástí všech staročeských rukopisů *Života Jozefova*.

³⁸⁶ Jako „předlohu pro obměnu“ pojmenoval Trost vztah mezi jednou z písní Frauenloba a staročeskou *Závišovou písní* (TROST 1955: 260), jejíž závislost na oné Frauenlobově skladbě se jeví jako pravděpodobná.

zprostředkující opisový článek; **G** a **E** jsou blízké, ale nelze je redukovat na společnou předlohu, jejich geneze v rámci textové tradice staročeského *Života Jozefova* bude složitější (**G** i **E** se každý vyznačuje řadou individuálních čtení i interpolací, které stěžují modelovou představu o jejich genealogii).

Staročeský text se šířil jednak v neinterpolované podobě, jednak různě interpolovaný (máme tři interpolované verze). Biblické interpolace přibližují *Život Jozefův* tomu, od čeho jej autor jeho latinského pretextu Alfonso Buenhombre osvobodil: totiž od pasáží shodných s biblí. Interpolace jej vracejí do jisté míry na počátek jeho putování, které začíná překladem údajné arabské předlohy, přičemž překladatel podle vlastních slov ponechal stranou všechny děje, které jsou známy z bible. Je pozoruhodné, že interpolování *Života Jozefova* částmi bible – což vlastně představuje jeden ze základních rysů jeho textové tradice – míří bezděky proti původní *intentio auctoris*.

Staročeský *Život Jozefův* je literárně (či literárně esteticky) zajímavé dílo. Přináší do dějin české prózy výpravné kvality, které se zde do té doby příliš neuplatňují jako stylový prvek. V jádru lineárního narativu *Života Jozefova* má románové parametry, pro než byl oceňován už učenici 19. století, kteří jinak vzhlíželi spíše k básním *Rukopisu královédvorského*. *Život Jozefův* obsahuje řadu subtilních motivů, které bychom v žánrově podobných starších textech přeložených z latiny do češtiny hledali těžko. Relativně propracované je pojetí hlavních figur i dramatická dějová zápleтка. Příznačné jsou detaily odrážející či dokreslující vnitřní pochody jednajících postav, naznačena někdy bývá i motivace jejich jednání. Jozef například mluví v Egyptě s bratry přes tlumočníka a prezentuje se jako nekřesťan tím, že věští z poháru a zapřísahá se faraonovým zdravím apod. Linearitu přerušují modlitební a rozjímavé pasáže; tyto i jiné tematické prvky zpomalují a gradují děj. Výměna dopisů mezi Jozefem a Putifarkou externalizuje optiku těchto ústředních postav a reflektuje děj jejich očima. (Písaři někdy neměli smysl pro zmíněnou subtilnost, některá místa upravovali nebo komolili.)

Vzhledem k výpravným kvalitám textu by bylo cenné zpřesnit dobu vzniku překladu; zatím se lze spokojit jen se známými odhady: 2. polovina či konec 14. století (sám se kloním – avšak jen intuitivně – k horní časové mezi).

Předlohou *Života Jozefova*, již jsem přesněji určil, byl pozdně středověký, latinsky psaný parabiblický text, který vznikl roku 1336. Tato předloha se vyznačuje zálibou ve vyprávění: podat to, co není dostatečně zmíněno v kanonickém biblickém příběhu. Většina kvalit staročeského textu vychází z této bohemikální latinské předlohy, kterou

český překladatel sledoval velmi věrně. Staročeská verze je zajímavá především lexikálně a translátologicky. Snad ještě zajímavější, přinejmenším z hlediska tématu mé disertační práce, je **variabilita textového podání**, která nemá v rukopisech latinského pretextu žádnou paralelu. Zhodnotit tento dynamický charakter staročeské rukopisné tradice *Života Jozefova* právě s ohledem na narativní kvality zprostředkovaného díla bude jedním z příštích úkolů.

Literární historie je v případě *Života Jozefova* konfrontována nikoli s jednorázovým autorským aktem (byť v podobě překladu), ale s redaktorskými adaptacemi, zasahujícími i makrokompozici textu, jeho tematickou výstavbu, obsah, motiviku, lexikální plán atd.

Lze při tak radikálních zásazích do struktury textu-díla skutečně uhájit společnou identitu všech rukopisných verzí a hovořit o nich jako o staročeském *Životě Jozefově*? Jak jsem doložil, existující rukopisy fixují čtyři verze *Života Jozefova*: **FM**, **BW**, **G** a **E**. Pro účely literárněhistorického výkladu můžeme hovořit o *Životě Jozefově^{FM}*, *Životě Jozefově^G* apod. Staré tisky tradují verzi vycházející s rukopisné verze **BW**; avšak v případě starých tisků nejde, důsledně vzato, o *Život Jozefův*, ale o jiné dílo, *Jozef a Aseneth*, v němž je užito jako interpolace části *Života Jozefova*. Jmenované 4 čtyři verze i specifickou podobu tiskovou nedovedeme přesněji časově zařadit, jedinou datační oporou jsou dochované rukopisy, resp. nejstarší tisk. Lze však důvodně předpokládat, že prvotní české znění bylo **neinterpolované**, ovšem intertextové odkazy k bibli mohly být už zde součástí textu.

Společná identita rukopisných verzí staročeského *Života Jozefova* je dána látkou. Jejím jádrem je známý příběh Jozefa, jak jej podává *Historia Ioseph* a *Genesis*, ale tato látka může být genealogicky (na rodové ose: Jákob – Jozef – bratři) rozvíjena novými a dalšími obsahy. Sám potenciál rozšiřování, zkracování, interpolování a vydělování (osamostatňování), doprovázený někdy výslovnými odkazy, je konstitutivním rysem rukopisného tradování *Života Jozefova* i jeho dalšího života v tiscích, součástí jeho „bytí v čase“. Tato tendence je pochopitelná na pozadí biblické látky, s níž stojí – v recepčním horizontu pozdněstředověkého vnímatele – v neustálé korelaci. Staročeský *Život Jozefův* ve svých verzích a rukopisných realizacích je textem, který svojí podstatou odkazuje k jinému textu, Velkému kódu – bibli. Má deiktickou identitu: na jedné straně přímý nebo nepřímý vztah k biblické látce, na druhé straně přímý vztah k apokryfním podáním, která se Jozefa týkají (*Historia Ioseph*, *Ioseph et Aseneth*, *Testamenta*). Součástí

jeho recepce jsou tedy fakticky či potenciálně další texty, v první řadě pak výpověď *Genesis*. Staročeský *Život Jozefův* je skvělým dokladem intertextuality středověkého písemnictví. Geneticky je jádrem *Života Jozefova* překlad *Historia Ioseph*. Ale i **F**, který podává *Život Jozefův* jako svébytné dílo bez interpolací, k němu na závěr připojuje úryvek z *Genesis* (45,24–28; 46,1–3), s výslovným upozorněním: *Řeč dole psaná, příhodna k životu Jozefovu, stojí psána v knihách Gen v XLV*.

Víme-li, že staročeský *Život Jozefův* je překlad a známe-li jeho latinskou předlohu (*Historia Ioseph* v textově velmi jednotné, bohemikální redakci γ), postřehneme, že obsahem i rozsahem se s ní z dochovaných staročeských znění **F**, **B**, **M**, **G**, **E** a **W** shodují nejlépe rukopisy **F** a **M** (rozsahově i obsahově téměř identické). Verze **FM** stojí nejbližší *Historia Ioseph* γ , jak ji známe z rukopisů. Pokud bychom znali jen tyto dva staročeské rukopisy (**F** a **M**), neměli bychom pochyb o tom, **co je** staročeský *Život Jozefův*. Co však se zbylými čtyřmi rukopisy?

Život Jozefův jako položka literárních dějin byl kdysi živý text, který se četl a opisoval, adaptoval a doplňoval a který zčásti přešel i do tisků. Položíme-li důraz na tradování textu, na jeho recepci, musíme se k odpovědi na literárněhistorickou otázku „co je *Život Jozefův*“ dostat přes všechna známá textová znění, která tradují jeho text. *Život Jozefův* pak spatříme jako dílo v pohybu, které je nám navíc dostupné, nechceme-li se spokojit s některou z edic, jen v určitém rukopisném či tiskovém kontextu – ze strukturální a obsahové skladby kodexu lze vyvodit závěry o jeho funkci.

Kodexový kontext staví rukopisné konkretizace *Života Jozefova* po bok jednak kanonických biblických knih, jednak pseudepigrafních vyprávění – i v tom se zračí široké pojetí vernakulární bible v očích pozdně středověké společnosti. Podtrhuje to i fakt relativně četného rukopisného dochování *Života Jozefova*, prodlouženého dále i tiskovou transmisí.

Řadě dílčích témat, souvisejících s předmětem mé disertační práce, jsem nemohl věnovat pozornost. Z časových i rozsahových důvodů jsem předem ponechal stranou podrobné srovnání českého překladu a latinské předlohy v kontextu soudobých staročeských překladových aktivit. Detailnější literárněhistorická, např. naratologická analýza *Života Jozefova* i jiných, žánrově blízkých staročeských překladových děl (*Tobiáš*, *Život Adama a Evy* aj.) si vyžádá především průpravné práce a kritické posouzení

aplikability dosavadních výsledků medievistické naratologie – relativně mladého oboru, zkoumajícího zatím spíše kanonická díla hrdinské či dvorské epiky.

Něco zůstalo v této disertaci prozatím blíže nepředstaveno, a to proto, že jsem danou tematiku nestačil v té míře, s níž bych byl spokojen, dopracovat a přetavit z nehotové podoby či ryze pracovních poznámek do finálnějšího písemného výstupu (např. edice textu tradovaného starými tisky; biblické interpolace ve starých tiscích; systematictější zmapování kodexového kontextu bohemikálních textů latinských předloh – *Historia Ioseph γ*, *Historia Ioseph et Aseneth*).

Výše ve výkladu jsem na několika místech přímo zmínil ještě další rezervy a deziderata: terminologickou problematiku spojenou s pojmy „text“, „dílo“, „verze“ (obdobné terminologické nejasnosti, s nimiž zápasí např. i německá filologická medievistika, se přitom vynořují i v souvislosti s redakcemi staročeského biblického překladu či vůbec metodologií přiřazení konkrétního staročeského textu k některé z těchto redakcí). Málo prozkoumaná zůstává bohemikální tradice latinské *Historia Ioseph et Aseneth* i *Testamenta duodecim patriarcharum*. Jako velmi pracovní se jeví zvolený jednoduchý formát edičního zpřístupnění textů.

Lepšímu literárněhistorickému představení látky pak brání také další víceméně bílá místa literární historie: Literární kontext poloviny a 2. poloviny 15. století je, co se týče staročeské prózy, málo znám; zvláště nebeletristická díla v širším slova smyslu a jejich vazba na latinské sousedství stojí mimo zorné pole dosavadního literárněhistorického bádání. Postrádáme dále na jednotlivých příkladech vysledované principy proměn literární struktury textů v průběhu jejich tradování v 15. století. Velmi kusé zůstávají naše znalosti o poměru staročeských překladů k latinským pretextům.

Domnívám se, že jsem v sedmi kapitolách disertace podal – i přes naznačené limity – dobrý základ pro další bádání. Mimo jiné i díky tomu, že jsem se opřel o detailní znalost všech šesti rukopisných textových pramenů a věnoval nově pozornost také jejich vztahu ke starým tiskům. Přitom nezastírám problémy, které jsou – přinejmenším v mých očích – spojeny s tradováním parabiblických narativů v pozdně středověkých vernakulárních literaturách Evropy.

Prameny a literatura

U bibliografických citací uvádím názvy nakladatelství v takové podobě, aby umožňovala spolehlivou identifikaci: V těch případech – týká se to především starších titulů nebo příležitostných publikací –, kde by mohlo dojít k nejasnostem, cituji údaj o nakladateli tak, jak stojí na titulním listě nebo v tiráži. Tvoří-li název nakladatelství antroponymum, případně doplněné výrazem „Verlag“ apod., cituji je jen v zavedené podobě samotného příjmení. Nakladatelskou specifikaci a místo vydání uvádím v původním jazykovém znění, jak stojí v knize, případně periodiku apod. – nepřekládám, pouze transkribuji. Jsou-li v původním znění titulu monografie či stati apod. užity pro zvýraznění úseku textu (zpravidla názvu literárního díla či kolokvia) různé druhy uvozovek či kurziva, sjednocuji zde v bibliografické citaci toto vyznačení tak, že užívám pouze „dvojitě“ uvozovky. U průběžně stránkovaných periodik se mi ne vždy podařilo určit konkrétní číslo, proto tento údaj uvádím promiscue. (Peter VON MOOS je zařazen pod „M“; kdežto např. Frans VAN LIERE je uveden pod „V“.)

1. Prameny

▪ Rukopisy

Brno, Moravský zemský archiv, fond G 10, č. 412

Cividale del Friuli (Udine), Museo Archeologico Nazionale, Biblioteca Capitolare, sign. VIII

Kroměříž, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, sign. 21 133 (D 76)

London, British Library, sign. Add. 32321

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M III 3

Praha, Knihovna kláštera františkánů u P. Marie Sněžné, sign. A f 3

- Knihovna Metropolitní kapituly pražské (Archiv Pražského hradu), sign. B 86
- Knihovna Metropolitní kapituly pražské (Archiv Pražského hradu), sign. O XIX
- Knihovna Národního muzea, sign. III H 29
- Knihovna Národního muzea, sign. XVI C 9
- Národní knihovna České republiky, sign. I G 12

- Národní knihovna České republiky, sign. V D 8
- Národní knihovna České republiky, sign. X D 9
- Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 34
- Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 37
- Národní knihovna České republiky, sign. XVII B 15
- Národní knihovna České republiky, sign. XVII E 10

Vyšší Brod, Klášterní knihovna, sign. Pap. 121

Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 1175

Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 4739

Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, sign. IV Q 169

Yale, Beinecke Library, sign. MS 904

▪ Tisky

Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchův...

- Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BA V 42
- Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 27 G 7
- Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 32 540
- Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 27 F 13

Bible pražská (1488)

Praha, Národní knihovna České republiky, sign. 41.B.19 (digitální faksimile: www.manuscriptorium.com [přístup: 27. 3. 2017])

Bible kutnohorská (1489)

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 25 A 2b (digitální faksimile: www.manuscriptorium.com [přístup: 27. 3. 2017])

2. Literatura (včetně edic a nepublikovaných prací)

AICHINGER, Wolfram

2005 Die „Legenda mirabilis“ des Alphonsus Bonihominis und ihre Bedeutung für die Antoniusüberlieferung in Text und Bild. In: *Antoniter-Forum* 13, s. 66–79.

ANGENENDT, Arnold

2000 *Geschichte der Religiosität im Mittelalter* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft; 2., überarbeit. Auflage).

BAISCH, Martin

2006 *Textkritik als Problem der Kulturwissenschaft. Tristan-Lektüren* (Trends in Medieval Philology, 9) (Berlin – New York: de Gruyter).

BALETKA, Tomáš

1996 Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411). In: *Sborník archivních prací* 46, 2, s. 259–536.

BALTES, Peter

2015 Wie ediert man einen Überlieferungsprozess? Überlegungen zur Edition von deutschsprachigen Prosaromanen des 15. und 16. Jahrhunderts. In Lydia Jones – Bodo Plachta – Gaby Pailer – Catherine Karen Roy (edd.): *Scholarly Editing and German Literature: Revision, Revaluation, Edition* (Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik, 86) (Leiden – Boston: Brill), s. 131–144.

BARTOŠ, František Michálek

1926 *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze*. Sv. 1 (Praha: Melantrich).

1941 *Počátky české bible* (Praha: Kalich).

BAUMANN, Winfried

1978 *Die Literatur des Mittelalters in Böhmen. Deutsch-lateinisch-tschechische Literatur vom 10. bis zum 15. Jahrhundert* (München – Wien: Oldenbourg).

BEIN, Thomas

2002 Einführung in das Rahmenthema „Überlieferungsgeschichte – Textgeschichte – Literaturgeschichte“. In: *Jahrbuch für internationale Germanistik* 34, Heft 2, s. 89–104.

2011a Textkritik. Eine Einführung in Grundlagen germanistisch-mediävistischer Editionswissenschaft (Frankfurt am Main: Lang; 2., präpar. a rozšíř. vyd.).

2011b Karl Lachmann – Ethos und Ideologie der frühen Editionswissenschaft. In: Neugermanistische Editoren im Wissenschaftskontext. Biographische, Institutionelle, intellektuelle Rahmen in der Geschichte wissenschaftlicher Ausgaben neuerer deutschsprachiger Autoren, hrsg. v. Roland S. Kamzelak – Rüdiger Nutt-Kofoth – Bodo Plachta (Bausteine zur Geschichte der Edition, 3) (Berlin – Boston: de Gruyter), s. 1–15.

BENTIVOGLI, Bruno – GALLI, Paola Vecchi

2010 *Filologia italiana* (Milano, Bruno Mondadori; 1. vyd. 2002).

BENTZINGER, Rudolf

2005 Historienbibeln als Gebrauchsliteratur. Edition mit Quellenerschließung und Dokumentation rezeptionsbezogener Varianz. In: *Deutsche Texte des Mittelalters zwischen Handschriftennähe und Rekonstruktion. Berliner Fachtagung 1.–3. April 2004*, hrsg. v. Martin J. Schubert (Beihefte zu *editio*, 23) (Tübingen: Niemeyer), s. 269–285.

BIBLE

2008 *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*, přel. ekumenické komise pro Starý a Nový zákon (Praha: Česká biblická společnost; 14. vyd. /5., opr. vyd./).

2009 *Jeruzalémská bible. Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*, přel. František X. Halas – Dagmar Halasová (Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství).

BIOSCA I BAS, Antoni

2006 *La Disputatio Abutalib. Edición crítica, traducción y estudio de Antoni Biosca i Bas* (Tesis doctorales Universidad de Alicante).

2012 *Historia de José y Asenet. Edición crítica y traducción de la primera versión latina* (Nueva Roma. Bibliotheca Graeca et Latina Aevi Posterioris, 37) (Madrid: CSIC).

BLAŽEK, Pavel

2017 The Czech Tract „On the Householder“ by Thomas of Štítné and Its Literary Context. In: *Pursuing a New Order. Central European Vernaculars between Theology and Politics (14th – 15th century)*, ed. Pavlína Rychterová (Turnhout: Brepols; v tisku).

BLEUMER, Hartmut – EMMELIUS, Caroline (Hrsg.)

2011 *Lyrische Narration, narrative Lyrik: Gattungsinterferenzen in der mittelalterlichen Literatur* (Trends in Medieval Philology, 16) (Berlin – New York: de Gruyter).

BLOCH, R. Howard

2014 The new Philology „Comes of Age“. In: *Rethinking the New Medievalism*, ed. by R. Howard Bloch – Alison Calhoun – Jacqueline Cerquiglini-Toulet – Joachim Küpper – Jeanette Patterson (Baltimore: Johns Hopkins University Press), s. 1–11.

BLOH, Ute von

1987–1988 Lüg für dich vnd betracht d(a)z gar eb(e)n. Zu den Präsentationsformen in Texten und Bildern der Historienbibeln I und II. In: *Vestigia Bibliae. Jahrbuch des Deutschen Bibel-Archivs Hamburg*, 9–10 (Deutsche Bibelübersetzungen des Mittelalters. Beiträge eines Kolloquiums im Deutschen Bibel-Archiv, hrsg. v. Heimo Reinitzer et al.) (Bern: Lang), s. 450–470.

BOHATCOVÁ, Mirjam

1999 Anna Adamová z Aventinu. In: *Česká literatura* 47, č. 5, s. 452–456.

BROMOVÁ, Veronika

2009 *Textová struktura nejstarších českých listin se zvláštním zřetelem k vývoji formuláře* (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 380) (Brno: Masarykova univerzita).

BUMKE, Joachim

1996 *Die vier Fassungen der Nibelungenklage. Untersuchungen zur Überlieferungsgeschichte und Textkritik der höfischen Epik im 13. Jahrhundert* (Berlin – New York: de Gruyter).

BURDACH, Konrad

1924 *Nationale Aneignung der Bibel und die Anfänge der germanischen Philologie. Sonderabdruck aus „Festschrift Eugen Mogk“* (pův. in: Festschrift Eugen Mogk zum 70. Geburtstag, 19. Juli 1924) (Halle an der Saale, Niemeyer), s. I–VII, 1–131.

BURCHARD, Christoph

1996/[1987] Der jüdische Asenethroman und seine Nachwirkung. Von Egeria zu Anna Katharina Emmerick oder von Moses aus Aggel zu Karl Kerényi. In BURCHARD 1996, s. 321–436.

1996 *Gesammelte Studien zu Joseph und Aseneth* (Studia in Veteris Testamenti pseudepigrapha, 13) (Leiden: Brill).

2005 The text of „Joseph and Aseneth“ Reconsidered. In: *Journal for the Study of the Pseudepigrapha* 14, s. 83–96.

BURCHARD, Christoph et al. (ed.)

2003 *Joseph und Aseneth* (Pseudepigrapha Veteris Testamenti Graeca, 5) (Leiden – Boston: Brill).

BURCHARD, Christoph – BURFEIND, Carsten

1998 Nachlese zur Überlieferungs- und Wirkungsgeschichte von „Joseph und Aseneth“. In: *Mousopolos Stephanos. Festschrift für Herwig Görgemanns*, hrsg. v. Manuel Baumbach – Helga Köhler – Adolf Martin Ritter (Heidelberg: Winter), s. 474–497.

CARDELLE DE HARTMANN, Carmen

2007 *Lateinische Dialoge 1200–1400. Literaturhistorische Studie und Repertorium* (Mittellateinische Studien und Texte, 37) (Leiden – Boston: Brill).

CLARK, Mark J.

2015 *The making of the Historia scholastica, 1150–1200* (Studies and texts, 198) (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies).

COLEMAN, Joyce

2007 Auality. In: *Middle English*, ed. by Paul Strohm (Oxford Twenty-First Century Approaches to Literature) (Oxford: Oxford University Press), s. 68–85.

CRAMER, Thomas

2000 *Geschichte der deutschen Literatur im späten Mittelalter* (München: Deutschen Taschenbuch Verlag; 3., aktualizované vyd.).

ČERNÝ, František

1894 *Knihy Jeronymovy a Tobiášovy*. In: *Listy filologické* 21, s. 110.

1900a *Paběrky z moravského zemského archivu 7. Román o Josefovi Egyptském*. In: *Věstník České akademie věd a umění*, s. 570–73.

1900b *Paběrky z moravského zemského archivu 8. Povídka o Tobiášovi*. In: *Věstník České akademie věd a umění* 9, s. 627–29.

ČORNEJOVÁ, Michaela– RYCHNOVSKÁ, Lucie– ZEMANOVÁ, Jana (ed.)

2010 *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* (Brno: Host – Masarykova univerzita).

DAÑHELKA, Jiří

1962 *Obecné problémy vydávání starých památek*. In: *Informační bulletin pro otázky jazykovědné* 3, s. 57–61.

2013a *Otázky výstavby a proměn textu*. In: IDEM: *Textologie a starší česká literatura*, ed. Jakub Sichálek (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.), s. 67–82 [původně 1968].

2013b *Textová hodnota pramenů poznání jazyka a problém autentičnosti jejich jazyka*. In: IDEM: *Textologie a starší česká literatura*, ed. Jakub Sichálek (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.), s. 153–157 [původně anglicky 1992].

2013b *Textologická studie ke kázání údajně Husovu*. In: IDEM: *Textologie a starší česká literatura*, ed. Jakub Sichálek (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.), s. 159–172 [původně 1992].

DAÑHELKA, Jiří – FLEISCHMANNOVÁ, Emílie (ed.)

1975 *Mistr Jan Hus. Výklady* (Magistri Iohannis Hus Opera omnia, 1) (Praha: Academia).

DE JONGE, Marinus

1993 *The Transmission of the Testaments of the Twelve Patriarchs by Christians*. In: *Vigiliae Christianae* 47, No. 1, s. 1–28.

2003 *Pseudepigrapha of the Old Testament as Part of Christian Literature: The Case of the Testaments of the Twelve Patriarchs and the Greek Life of Adam and Eve* (Studia in Veteris Testamenti pseudepigrapha, 18) (Leiden: Brill)

DENIS, Albert-Marie – HAELEWYCK, Jean-Claude

2000 *Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique*. 2 vols. (Turnhout: Brepols).

DERPMANN, Manfred

1974 *Die Josephgeschichte. Auffassung und Darstellung im Mittelalter* (Beihefte zum Mittellateinischen Jahrbuch, 13) (Ratingen – Kastellaun – Düsseldorf: Henn).

DIELS, Paul

1922–1923 *Abbreviaturen in der mittelalterlichen Schrift*. In: *Archiv für slawische Philologie* XXXVIII, s. 133–136.

DITTMANN, Robert

2007 Ke dvěma typům napařížských čtení a překladatelskému postupu v mladším textu první redakce staročeského překladu Oktateuchu. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Philologica, Bohemica* 10, s. 75–90.

DOBROVSKÝ, Josef

1796 *Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Rußland* (Prag: bei J. G. Calve) (dostupné také: <http://books.google.com> [přístup: 7. 8. 2015]).

1818 *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur* (Prag: Haase) (dostupné také: <https://archive.org/details/geschichtederb00dobr> [přístup: 7. 8. 2015]).

1936 *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, ed. Benjamin Jedlička (Spisy a projevy Josefa Dobrovského, 7) (Praha: Melantrich).

DOLEŽALOVÁ, Lucie

2010 The Dining Room of God. Petrus Comestor's „Historia scholastica“ and Retelling the Bible as Feasting. In: *Retelling the Bible. Literary, Historical, and Social Contexts*, ed. by Lucie Doležalová – Tamás Visi (Frankfurt am Main: Lang), s. 229–244.

2012 *Obscurity and Memory in Late Medieval Latin Manuscript Culture. The Case of the „Summarium Biblie“* (Medium Aevum Quotidianum, Sonderband XXIX) (Krems: Medium Aevum Quotidianum).

DRAGON, Michal (za spolupráce Adély Ebersonové)

2015 *Soupis roudnických a sadských rukopisů*; in Michal Dragoun – Lucie Doležalová – Adéla Ebersonová (edd.): *Ubi est finis huius libri deus scit. Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem* (Praha: Scriptorium 2015), s. 331–565.

DUDÍK, Beda:

1852 *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte* (Brünn: Druck von Carl Winiker) (dostupné také: <https://archive.org/details/forschungeninssc00dudigoog> [přístup: 7. 8. 2015]).

DVOŘÁK, Karel

1978 *Soupis staročeských exempel* (Praha: Univerzita Karlova; 2., rozšíř. a oprav. vyd. 2016).

FABIAN, Claudia et al. (red.)

2000 *Personennamen des Mittelalters / Personal Names of the Middle Ages* (München: Saur).

FAVERTY, Frederic E.

1928 *Legends of Joseph in Old and Middle English*. In: *Publications of the Modern Language Association of America* 43, s. 79–104.

FENELLI, Laura

2007 *Sant' Antonio Abate. Parole, reliquie, immagini* (tesi di dottorato, Università degli Studi di Bologna) (dostupné: <http://amsdottorato.unibo.it/245/> [přístup: 27. 3. 2017]).

FINGERNAGEL, Andreas (ed.)

2016 *Das Buch der Bibeln. Die schönsten illuminierten Bibeln des Mittelalters* (Köln: Taschen).

FINK, Uta Barbara

2008 *Joseph und Aseneth. Revision des griechischen Textes und Edition der zweiten lateinischen Übersetzung* (Berlin – New York: de Gruyter).

FOIDL, Sabina

2011 Alfonsus Bonihominis. In: *Deutsches Literatur-Lexikon: Das Mittelalter*, hrsg. v. Wolfgang Achnitz, Bd. 2: *Das geistliche Schrifttum des Spätmittelalters* (Berlin – Boston: de Gruyter), sl. 227–228.

FREY, Albert – KAESTLI, Jean-Daniel – OUTTIER, Bernard – PETTORELLI, Jean-Pierre /ed./

2012a *Vita Latina Adae et Evae. Synopsis Vitae Adae et Evae. T. 1* (Corpus Christianorum, Series Apocryphorum, 18) (Turnhout: Brepols).

2012b *Vita Latina Adae et Evae. Synopsis Vitae Adae et Evae. T. 2* (Corpus Christianorum, Series Apocryphorum, 19) (Turnhout: Brepols).

FROMM, Hans

1986 Volkssprache und Schriftkultur. In *The role of the book in medieval culture 1*, hrsg. v. Peter Ganz (Bibliologia, vol. 3) (Turnhout: Brepols), s. 99–108.

1995 Geschichte der Textkritik und Edition. In: *Beiträge zur Methodengeschichte der neueren Philologien. Zum 125jährigen Bestehen des Max Niemeyer Verlages*, hrsg. v. Robert Harsch-Niemeyer (Tübingen: Niemeyer), s. 63–90.

GANZ, Peter F.

1968 Lachmann as an Editor of Middle High German Texts. In: *Probleme mittelalterlicher Überlieferung und Textkritik. Oxford Colloquium 1966*, hrsg. v. Peter F. Ganz – Werner Schröder (Berlin: Schmidt), s. 11–30.

GÄRTNER, Kurt

1982 Die Reimvorlage der „Neuen Ee“. Zur Vorgeschichte der neutestamentlichen deutschen Historienbibel. In: *Vestigia Bibliae. Jahrbuch des Deutschen Bibel-Archivs Hamburg 4* (Was Dolmetschen für Kunst und Arbeit sey. Beiträge zur Geschichte der deutschen Bibelübersetzung, hrsg. v. Heimo Reinitzer) (Hamburg: Wittig), s. 12–22.

1991 Editionsprobleme bei mittelhochdeutschen Weltchroniken. Zu einer Ausgabe der Christherre-Chronik. In: *Textkonstitution bei mündlicher und bei schriftlicher Überlieferung*, hrsg. v. Martin Stern (Beihefte zu *editio*, 1) (Tübingen: Niemeyer), s. 7–14.

1993 Die erste deutsche Bibel? Zum Bibelwerk des österreichischen Bibelübersetzers aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. In: *Wissensliteratur im Mittelalter und in der*

Frühen Neuzeit. Bedingungen, Typen, Publikum, Sprache, hrsg. v. Horst Brunner – Norbert Richard Wolf (Wissensliteratur im Mittelalter, 13) (Wiesbaden: Reichert), s. 273–295.

GERHARDT, Christoph

„Historienbibeln“ (deutsche). In: *Die deutsche Literatur des Mittelalters: Verfasserlexikon*. Band 4, hrsg. v. Kurt Ruh et al. (Berlin – New York: de Gruyter), sl. 67–75.

GIGUÈRE, Francine

1984 The Croatian Glagolitic Text of the Story of Joseph. In: *Language and Literary Theory. In Honor of Ladislav Matejka*, ed. by Benjamin A. Stolz – I. R. Titunik – Lubomír Doležel (Ann Arbor, Mich.: University of Michigan), s. 31–46.

GOW, Andrew Colin

2012 The Bible in Germanic. In: *The New Cambridge History of the Bible. Vol. 2: From 600 to 1450*, ed. by Richard Marsden – E. Ann Matter (Cambridge: Cambridge University Press), s. 198–216.

GREEN, Dennis H.

1996 [Referát o WENZEL 1995.] In: *Poetica. Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft* (München) 28, s. 479–482.

GRUBMÜLLER, Klaus

2003 Überlieferung. In: *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*. Bd. 3: P–Z, hrsg. v. Jan-Dirk Müller et al. (Berlin: de Gruyter; 3., präparac. vyd.), s. 717–720.

GRUND, Antonín

1948 Renesanční Tance smrti. In: *Listy filologické* 72, s. 202–211.

GUMBRECHT, Hans Ulrich

1997 Ein Hauch von Ontik. Genealogische Spuren der New Philology. In: *Philologie als Textwissenschaft. Alte und neue Horizonte*, hrsg. v. Helmut Tervooren – Horst Wenzel (*Zeitschrift für deutsche Philologie* 116, 1997, Sonderheft), s. 31–45.

HÁDEK, Karel

1978 Strahovský kodex DG III 7. In: *Listy filologické* 101, s. 79–83.

HAELEWYCK, Jean-Claude

1998 *Corpus christianorum. Clavis apocryphorum Veteris Testamenti* (Corpus christianorum) (Turnhout: Brepols).

HAFERLAND, Harald – MEYER, Matthias (Hrsg.)

2010 *Historische Narratologie. Mediävistische Perspektiven* (Trends in Medieval Philology, 19) (Berlin – New York: de Gruyter).

HAHN, Anna Katharina

2002–2003 „Die ebreyſchen ſprechen dorobir“ – die „Postilla“ des Nikolaus von Lyra in der Historienbibel Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, mgf 1277. In:

Vestigia Bibliae. Jahrbuch des Deutschen Bibel-Archivs Hamburg 24–25 (Metamorphosen der Bibel. Beiträge zur Tagung „Wirkungsgeschichte der Bibel im deutschsprachigen Mittelalter“, 4.–6. 9. 2000, Trier, hrsg. v. Ralf Plate – Andrea Rapp et al.) (Bern: Lang), s. 247–264.

HANUŠ, Ignác Jan

1869 *Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české. 1. První a druhé oddělení literatury české* (Praha: Nákladem Českého museum).

HANUŠ, Josef

1889 Asseneth. *Ottův slovník naučný*. Díl 2 (Praha: Otto), s. 904, sl. 2.

1898 Dějiny literatury české. Doba stará. Přesné památky. In: *Památník na oslavu 50letého panovnického jubilea ... Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848–1898*. IIIa. *Bibliografie. Dějiny literatury české* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění).

HANZOVÁ, Barbora

2010 Překladatelské zvláštnosti knihy Tobiáš v rkp. UK XVII E 9. In: *Varia XIX. Zborník plných príspevkov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov ... 2009*, ed. Juraj Hladký – Ľubomír Rendár (Trnava: Trnavská univerzita v Trnave), s. 103–107.

HARSCH-NIEMEYER, Robert – KUNZE, Konrad – MAYER, Johannes G. – SCHNELL, Bernhard

1989 Vorwort. In: *Überlieferungsgeschichtliche Editionen und Studien zur deutschen Literatur des Mittelalters. Kurt Ruh zum 75. Geburtstag*, hrsg. v. Konrad Kunze – Johannes G. Mayer – Bernhard Schnell (Texte und Textgeschichte, 31) (Tübingen: Niemeyer), s. V.

HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef et al. (ed.)

1957 *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd).

HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef – DAŇHELKA Jiří et al. (ed.)

1963 *Výbor z české literatury doby husitské. Svazek 1* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd).

1964 *Výbor z české literatury doby husitské. Svazek 2* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd).

HEGER, Hedwig

1998 Philologischer Kommentar zur Wenzelsbibel. In: IDEM et al., *Die Wenzelsbibel. Vollständige Faksimile-Ausgabe der Codices Vindobonensis 2759–2764 der Österreichischen Nationalbibliothek. Kommentarband. 2* (Graz: Akad. Dr.), s. 51–123.

HELLER, Ena Giurescu

2009 Bibles, Midrashim, and Medieval Tales: The Artistic Journey of Potiphar's Wife. In: *From the Margins. Vol 1: Women of the Hebrew Bible and their Afterlives*, ed. by Peter S. Hawkins – Leigh Cushing Stahlberg (The Bible in the Modern World, 18) (Sheffield: Sheffield Phoenix Press), s. 17–30.

HRABÁK, Josef (red.)

1959 *Dějiny české literatury*. Sv. 1: *Starší česká literatura* (Praha: Nakladatelství ČSAV).

HOMOLKOVÁ, Milada

2007 *Staročeský překlad evangelia svatého Matouše s výkladem Mikuláše z Lyry* (nepublikovaná disertační práce, obhájená 7. 12. 2007 na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).

HOŘEJŠÍ, Michal

2015 Jazyk snářů Vavřince z Březové. In: *Jazykovědné aktuality* LII, č. 1–2, s. 53–59.

2016 Staročeské rukopisy snáře Vavřince z Březové. In: *Sny mezi obrazem a textem*, ed. Tomáš Borovský – Radka Nokkala Miltová (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 53–71.

HUOT, Sylvia

2004 [Referát o „Keith Busby: Codex and Context. Reading Old French Verse Narrative in Manuscript, 2002“ a „Andrew Taylor: Textual Situations. Three Medieval Manuscripts and Their Readers“.] In: *Poetica. Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft* (München) 36, s. 221–226.

CHAVANNES-MAZEL, Claudine A.

1988 *The Miroir Historial of Jean Le Bon. The Leiden Manuscript and Its Related Copies*. Vol. 1: *Text* (disertace Leiden Univeristy; dostupné: <http://www.kunsthistorici.nl/leden/claudine-chavannes-mazel/> [přístup: 27. 3. 2017])

JAEGER, C. Stephen

1985 *The Origins of Courtliness. Civilizing Trends and the Formation on Courtly Ideals, 939–1210* (Philadelphie: University of Pennsylvania Press).

JANOTA, Johannes

2004 *Geschichte der deutschen Literatur 3.1. Die deutsche Literatur im späten Mittelalter. Epik, Lyrik, Didaktik, geistliche und historische Dichtung (1250-1350)* (München: Beck).

JAURANT, Danielle

1995 *Rudolfs „Weltchronik“ als offene Form. Überlieferungsstruktur und Wirkungsgeschichte* (Bibliotheca Germanica, 34) (Tübingen – Basel: Francke)

JAKUBEC, Jan

1929 *Dějiny literatury české*. Díl 1 (Praha: Laichter; 2., rozšíř. vydání).

JIREČEK, Josef

1860 Staročeské duchovní romány. In: *Rozpravy v oboru historie, filologie a literatury*, red. Josef Jireček – Hermengild Jireček (Viedeň: nákl. vl.), s. 76–78

1875–1876 *Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku*. Sv. 1: A–L. Sv. 2: M–Ž. (Praha: Tempský) (Svazek 2 však nese titul: Dějiny literatury české. Díl I. Slovník životopisný a knihoslovní. Svazek II. M–Ž.)

JIROUŠKOVÁ, Lenka

2009 Text ve službách kontextu: Poznámky ke staročeské prozaické „Legendě o Veronice“. In: *Pokušení Jaroslava Kolára. Sborník kosmdesátinám*, red. Barbora Hanzová – Jakub Sichálek – Boris Lehečka (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy), s. 11–30.

2006 *Die Visio Pauli. Wege und Wandlungen einer orientalischen Apokryphe im lateinischen Mittelalter, unter Einschluß der alttschechischen und deutschsprachigen Textzeugen* (Mittellateinische Studien und Texte, 34)(Leiden – Boston: Brill)

2010 „Visio Pauli“: pozdně antické, respektive středověké „opus apertum“ a jeho cesty latinským a českým středověkem. (K metodologii bádání o jednom apokryfu.) In: *Česká literatura* 58, č. 1, s. 1–41.

2014 Rozpaky a zklamání očekávání: O třech nových publikacích české medievistiky. In: *Česká literatura* 62, č. 1, s. 65–89.

JUNGMANN, Josef

1825 *Historie literatury české* (Praha: Písmem Antonína Straširypky) (dostupné také: <https://archive.org/details/historieliterat00junggoog> [přístup: 7. 8. 2015]).

1849 *Historie literatury české*, ed. V. V. Tomek (Praha: V kommissí Kněhkupectví F. Řivnáče; 2., rozšíř. vyd.) (Nákladem Českého museum číslo XXXII) (dostupné také: <https://archive.org/details/josefajungmanna00junggoog> [přístup: 7. 8. 2015]).

JUNIOR, Nyasha, – BURFEIND, Carsten

2009 Asenath. In: *Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 2: Anim – Atheism*, ed. by Christine Helmer – Steven L. McKenzie – Thomas Römer et al. (Berlin – New York: de Gruyter), sl. 962–967.

KAEPPELI, Thomas

1970 *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi. Vol. I: A–F* (Romae: Ad S. Sabinae).

KAEPPELI, Thomas – PANELLA, Emilio

1993 *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi. Vol. IV: T–Z. Praemissis addendis et corrigendis ad volumina I–III* (Roma: Istituto storico Domenicano).

KARTSCHOKE, Dieter

1982 Biblia versificata. Bibeldichtung als Übersetzungsliteratur betrachtet. In: *Vestigia Bibliae. Jahrbuch des Deutschen Bibel-Archivs Hamburg* 4 (Was Dolmetschen für Kunst und Arbeit sey. Beiträge zur Geschichte der deutschen Bibelübersetzung, hrsg. v. Heimo Reinitzer) (Hamburg: Wittig), s. 23–41.

KAY, Sarah

1999 Analytical Survey 3. The New Philology. In: *New Medieval Literatures* 3, s. 297–326.

KERNBACH, Anna

2010 *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období* (Knihnice Matice moravské, 28) (Brno: Matice moravská).

KNEEPKENS, Corneille K.

2013 The Odyssey of the Manuscripts of Helinand's „Chronicon“. In: *Sacris Eruditi. A Journal of Late Antique and Medieval Christianity* 52, s. 353–384.

KNIHOPIS

1965 *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. *Tisky z let 1501–1800*, část VIII. Red. František Horák (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd) (digitální verze: <http://www.knihopis.cz/> [přístup: 27. 3. 2017]).

KOLÁR, Jaroslav

1982 Román o Alexandru Velikém v souvislostech české středověké prózy. In: *Listy filologické* 105, s. 209–215.

1984/[1982]: Poznámky ke kritickému vydávání staročeských literárních památek. In: *Česká literatura* 32, č. 3, s. 229–271 [původně ve strojopisném sborníku věnovaném M. Červenkovi z r. 1982].

1998 Jak také mluví literatura. In: *Speculum medii aevi = Zrcadlo středověku*, red. Lenka Jiroušková (Praha: KLP-Koniasch Latin Press), s. 44–54.

1999/[1981] Staročeská bajka o lišce a džbánu. In: *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, ed. Lenka Jiroušková (Brno: Atlantis).

2008 „Vždycky jsem vyšel od nějakého konkrétního textu“ (rozhovor s J. Kolárem vedl Jan Malura). In: *Česká literatura* 56, č. 1, s. 60–72.

2008 Aseneth. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Díl 4: S–Ž. Sv. II: U–Ž. Dodatky A–Ř, kol. aut., ved. red. Luboš Merhaut (Praha: Academia), s. 1879.

KOLÁR, Jaroslav – NEDVĚDOVÁ, Milada (ed.)

1983 *Próza českého středověku* (Živá díla minulosti, 95) (Praha: Odeon).

KOPECKÝ, Milan

1981 Problémy studia a vydávání staročeské světské lyriky. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, řada D – literárně vědná, č. 28 (D 28), s. 81–97.

KOPECKÝ, Milan (ed.)

1983 *Zbav mě mé tesknosti. Výbor z české a latinské světské tvorby epochy středověku a renesance*, lat. texty přelož. Rudolf Mertlík (Brno: Blok).

KOPTA, Josef – MARALÍK, Milan

1948 *Zahrada lásky. Staročeský Dekameron* (Praha: Evropský literární klub) (2. vydání Praha: Sfinx 1948; 3. vydání [bez Maralíkova doslovu i zmínky o jeho podílu] Praha: Melantrich 1974).

KORNUMPF, Gisela

1987–1988 Die Österreichische Historienbibeln IIIa und IIIb. In: *Vestigia Bibliae. Jahrbuch des Deutschen Bibel-Archivs Hamburg*, 9–10 (Deutsche Bibelübersetzungen des Mittelalters. Beiträge eines Kolloquiums im Deutschen Bibel-Archiv, hrsg. v. Heimo Reinitzer et al.) (Bern: Lang), s. 350–374.

1992 Das „Buch der Könige“: Eine Exempelsammlung als Historienbibel. In: *Festschrift Walter Haug und Burghart Wachinger*. Bd. 1, hrsg. v. Johannes Janota et al., (Tübingen: Niemeyer), s. 505–527.

KOSMER, Ellen

1975 The „noyous humoure of lecherie“. In: *The Art Bulletin* 57, s. 1–8.

KRAEMER, Ross

1998 *When Aseneth Met Joseph. A Late Antique Tale of the Biblical Patriarch and His Egyptian Wife, Revisited* (New York – Oxford: Oxford University Press; reprint 2015).

2017 Joseph and Aseneth. In: *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 14, *Jesus – Kairos*, ed. by Christine Helmer – Steven L. McKenzie – Thomas Römer et al. (Berlin – Boston: de Gruyter), sl. 715–717.

KRAJNÍK, Filip – KOLÁŘOVÁ, Jana

2012 Prolegomena k české středověké verzi Achmetova „Oneirokritikon“, její pražské latinské předloze a řeckému originálu. In: *Listy filologické* 135, č. 3–4, s. 287–331.

KRUPA, P.: Więzień sułtana. In: *W drodze*, č. 1, 2002 (el. dokument: <http://www.mateusz.pl/wdrodze/nr341/09-wdr.htm> [citace 23. 5. 2006]).

KREISINGEROVÁ, Hana

2012 Proměny biblického textu. Některá specifika II. biblické redakce na pozadí pozdějších biblických překladů. In: *Varia XX. Zborník príspevkov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov ... 2010*, red. Gabriela Múcsková (Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV), s. 346–356.

KÜHNEL, Jürgen

1976 Der „offene Text“. Beitrag zur Überlieferungsgeschichte volkssprachiger Texte des Mittelalters (Kurzfassung). In: *Akten des V. Internationalen Germanisten-Kongresses, Cambridge 1975*, Heft 2, hrsg. v. Leonard Forster – Hans-Gert Roloff (Jahrbuch für Internationale Germanistik, Reihe A. Kongressberichte, Bd. 2,2) (Bern – Frankfurt a. M.), s. 311–321.

KYAS, Vladimír

1953 Dobrovského třídění českých biblických rukopisů ve světle pramenů. In: *Josef Dobrovský 1753–1953. Sborník studií k dvoustému výročí narození*, red. Bohuslav Havránek – Julius Dolanský (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd), s. 227–300.

1969 Staročeská povídka o Tobiášovi. In: *Listy filologické* 92, č. 1, s. 62–72.

1971 *První český překlad bible* (Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, ročník 81, sešit 1) (Praha: Academia).

1981 Vznik staročeského biblického překladu. In: *Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR. Materiály ze sekce jazyka a literatury*, red. Jaroslav Porák (Praha: Univerzita Karlova), s. 48–54.

1997 *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, ed. Jaroslava Pečírková (Praha: Vyšehrad).

KYAS, Vladimír (ed.)

1988 *Staročeská bible drážďanská a olomoucká*. Díl 3: *Genesis–Esdráš* (Praha: Academia).

KYAS, Vladimír – KYASOVÁ, Věra – PEČÍRKOVÁ, Jaroslava (ed.)

1996 *Staročeská bible drážďanská a olomoucká*. Díl 4: *Tobiáš–Sirachovec* (Biblia Slavica, Ser. 1, Tschechische Bibeln, 1,2) (Paderborn: Schöningh).

LANGMANDEL, Eva

2013 *Vom Archetypus zur Synopse. Edition früher und heute* (Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Ruhr).

LEHÁR, Jan

1981 *Program vydávání starší české literatury v Odeonu* (strojopis o rozsahu 17 stran zveřejněný z autorovy pozůstalosti: <http://www.ipsl.cz/index.php?id=1152&menu=&sub=&str=aktualita.php> [přístup 23. 3. 2017]).

1998/[1997] *Středověk*. In: IDEM – Alexandr Stich – Jaroslava Janáčková – Jiří Holý: *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 9–100.

2005 *Stylistika variant staročeského Života Adama a Evy*. In: IDEM, *Studie o sémantizaci formy* (Praha: Karolinum), s. 67–83.

2008a *Tobiáš*. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Díl 4: S–Ž. Sv. I: S–T, kol. aut., ved. red. Luboš Merhaut (Praha: Academia), s. 938–939.

2008b *Život Adama a Evy*. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Díl 4: S–Ž. Sv. II: U–Ž. Dodatky A–Ř, kol. aut., ved. red. Luboš Merhaut (Praha: Academia), s. 1854–1855.

2008c *Život Jozefův*. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Díl 4: S–Ž. Sv. II: U–Ž. Dodatky A–Ř, kol. aut., ved. red. Luboš Merhaut (Praha: Academia), s. 1855.

LEHÁR, Jan (ed.)

1990 *Česká středověká lyrika* (Praha: Vyšehrad).

LEPAGE, Yvan G.

2001 *Guide de l'édition de textes en ancien français* (Paris: Champion).

LERNOUT, Geert

2009 *Angloamerická textová kritika a případ H. W. Gablerovy edice „Odyssea“*. In: *Česká literatura* 57, č. 2, s. 196–216.

LICHAČOV, Dmitrij Sergejevič

2015 *Textologie (Stručný nástin)*, přelož. Jitka Komendová (Varianty, 6) (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.).

LIGHT, Laura

2012 The thirteenth century and the Paris Bible. In: *The New Cambridge History of the Bible*. Vol. 2: *From 600 to 1450*, ed. by Richard Marsden – E. Ann Matter (Cambridge: Cambridge University Press), s. 380–391.

LILJEBÄCK, Erik N:son

1923 *Die Loccumer Historienbibel (Die sog. Loccumer Erzählungen). Eine mittelniederdeutsche Bibelparaphrase aus der Mitte XV. Jhs.* (Lund: Håkan Ohlssons Buchdruckerei).

LIMOR, Ora

1996 The Epistle of Rabbi Samuel of Morocco. A Best-Seller in the World of Polemics. In: *Contra Judaeos. Ancient and Medieval Polemics between Christians and Jews*, ed. Limor. (Tübingen: Mohr), s. 177–194.

LÖSER, Freimut

2000 Deutsche Bibelübersetzungen im 14. Jahrhundert. Zwölf Fragen. In: *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein Gesellschaft*, Bd. 12, hrsg. v. Sieglinde Hartmann – Ulrich Müller (Frankfurt am Main: Oswald von Wolkenstein-Gesellschaft), s. 311–323.

MACIOŁEK, Manuela – MALICKI, Jarosław

2002 *Książki z Czech i o Czechach w dawnych bibliotekach śląskich. Prezentacja wybranych bohemików ze zbiorów specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* (Wrocław w Czechach – Czesi we Wrocławiu. Międzynarodowa konferencja..., 16–18. 10. 2002) (Wrocław: Nakładem Konsulatu Generalnego Republiki Czeskiej we Wrocławiu).

MALM, Mike

2011 Historienbibel. In: *Deutsches Literatur-Lexikon: Das Mittelalter*, hrsg. v. Wolfgang Achnitz, Bd. 2: *Das geistliche Schrifttum des Spätmittelalters* (Berlin – Boston: de Gruyter), sl. 1054–1057.

MARSMANN, Monika

1971 *Die Epistel des Rabbi Samuel an Rabbi Isaak. Untersuchung und Edition* (München: Maxmilians-Universität).

MATĚJOVÁ, Lenka

2009 *Staročeská povídka o Tobiášovi* (diplomová práce obhájená na Ústavu bohemistiky a knihovnictví Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě).

MCALLISTER, Patricia A.

1989 Apocryphal Narrative Elements in the „Genesis“ of the Middle Low German „Historienbibel“ Helmstedt 611.1. In: *Studies in Medieval Culture* 25, s. 81–92.

MEERSSEMAN, Gilles Gérard

1940 La chronologie des voyages et des œuvres de frère Alphonse Buenhombre O. P. In: *Archivum Fratrum Praedicatorum* 10, 1940, s. 77–108.

MERTENS, Volker

1998 Strukturen – Texte – Textgeschichte. Zur wissenschaftlichen Werk von Kurt Ruh. In: *Das Mittelalter und die Germanisten*, hrsg. v. Eckhart Conrad Lutz (Scriinium Friburgense, sv. 11) (Freiburg /Schweiz/: Universitätsverlag), s. 49–62.

MOLAND L. – D'HÉRICHAULT, C. (ed.)

1858 *Nouvelles françaises en prose du XIVe siècle* (Paris: Jannet) (dostupné také: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k27756m> [přístup: 27. 3. 2017]).

MORAN, Patrick

2012 Le texte médiéval existe-t-il? Mouvance et identité textuelle dans les fictions du XIIIe siècle. In: *Le texte médiéval: De la variante à la recreation*, éd. Cécile Le Cornec-Rochelois – Anne Rochebouet – Anne Salamon (Paris: PUPS), s. 13–25.

MOREY, James H.

1993 Peter Comestor, Biblical Paraphrase, and the Medieval Popular Bible. In: *Speculum* 68, č. 1, s. 6–35.

2000 *Book and Verse. A Guide to Middle English Biblical Literature* (Urbana – Chicago: University of Illinois Press).

VON MOOS, Peter

1972 *Consolatio. Studien zur mittelallateinischen Trostliteratur über den Tod und zum Problem der christlichen Trauer. Bd. 3: Testimonienband* (München: Fink).

MURDOCH, Brian

2003 *The Medieval Popular Bible. Expansions of Genesis in the Middle Ages* (Cambridge: Brewer).

2010 Bibles (Popular). In: *Handbook of Medieval Studies: Terms – Methods – Trends*, ed. by Albrecht Classen (Berlin – Boston: de Gruyter) s. 1642–1646.

NEDVĚDOVÁ, Milada

1982 Staročeské Knihy o rodu a běhu života Josefova. In: *Listy filologické* 10, s. 216–221.

NECHUTOVÁ, Jana

1992 Epicedia na Karla IV. z 15. prosince 1378. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, řada E (archeologicko-klasická) 37, s. 163–169.

2000 *Latinská literatura českého středověku do roku 1400* (Praha: Vyšehrad).

NEJEDLÝ, Martin

2014 *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků* (Praha: Scriptorium; 2., rozšíř. vyd.).

NIESNER, Manuela

2005 „*Wer mit juden well disputiren*“. *Deutschsprachige Adversus-Judaeos-Literatur des 14. Jahrhunderts* (Tübingen: Niemeyer).

NICHOLS, Stephen G.

1990 Introduction: Philology in a Manuscript Culture. In: *Speculum. A Journal of Medieval Studies* 65, 1990, s. 1–10.

1994 Philology and Its Discontents. In: *The Future of the Middle Ages. Medieval literature in the 1990s*, ed. by William D. Paden (Gainesville: The University press of Florida), s. 113–141.

1997 Why Material Philology? Some Thoughts. In: *Philologie als Textwissenschaft. Alte und neue Horizonte*, hrsg. v. Helmut Tervooren – Horst Wenzel (Zeitschrift für deutsche Philologie 116, 1997, Sonderheft), s. 10–30.

NOVÁK, Jan Bedřich

1906 Kritika listáře královny Kunhuty. In: *Sborník prací historických. K šedesátým narozeninám ... Jaroslava Golla*, red. Jaroslav Bidlo – Gustav Friedrich – Kamil Krofta (Praha: Nákladem Historického klubu).

NOVÁK, Jan V. (ed.)

1910–1914 *Petra Comestora Historia scholastica* (Sbírka pramenů, skup. I, ř. II, č. 9–11) (Praha: Nákladem České akademie).

OCKER, Christoph – MADIGAN, Kevin

2015 After Beryl Smalley. Thirty Years of Medieval Exegesis, 1984–2013. In: *Journal of the Bible and Its Reception* 2, s. 87–130.

OTRUBA, Mojmír

1994 Posvátný text [referát o VAŠÁK 1993]. In: *Literární noviny* 5, č. 10 (10. 3.), s. 7.

PATERA, Adolf (ed.)

1886 *Svatovítský rukopis* (Praha: Maticе česká) (Památky staré literatury české vydávané Maticí českou, 9).

1887 Muzejní zbytky staročeského Zrcadla člověčieho spasenie ze XIV. století. In: *Časopis Českého muzea* 61, 1887, s. 464–481.

PATERA, Adolf – PODLAHA, Antonín

1910 *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapituly pražské. První část: A–E* (Soupis rukopisů knihovne a rachivů zemí českých, 1) (Praha: Česká akademie císa. Fr. Josefa).

PAVEL, Raphael

1891 Beschreibung der im Stifte Hohenfurt befindlichen Handschriften. In: *Xenia Bernardina II. Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte der Oesterreichisch-Ungarischen Ordensprovinz II.* (Wien: in Commission bei Alfred Hölder), s. 165–461.

PEČÍRKA, Josef

1851a Zpráva o rukopisech českých v královské bibliotéce v Stokholmě se nacházejících. In: *Časopis Českého muzea (Časopis Českého museum)* 25, č. 1, s. 76–108.

1851b Zpráva o rukopisech českých v královské bibliotéce v Stokholmě se nacházejících. (Pokračování.) In: *Časopis Českého muzea (Časopis Českého museum)* 25, č. 2, s. 59–84.

1851c Zpráva o rukopisech českých v královské bibliotéce v Stokholmě se nacházejících. (Dokončení.) In: *Časopis Českého muzea (Časopis Českého museum)* 25, č. 3, s. 30–42.

PEČÍRKOVÁ, Jaroslava

2011 Historie vydání nejstaršího českého překladu bible. In: *Studie o rukopisech* 41, s. 259–277.

2002–2004 Určení redakce staročeské bible Záblického. In: *Studie o rukopisech* 35, s. 25–63.

PETR, Stanislav

2000 Středověké literární rukopisy v Moravském zemském archivu v Brně. In: *Časopis Matice moravské* 119, č. 1, s. 107–76.

PETRŮ, Eduard

1985 Antologie české středověké prózy [referát o KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983]. In: *Česká literatura* 33, s. 269–270.

PETRŮ, Eduard (ed.)

1999 *Ezopovy bajky. Katonova dvojverší. Rada otce synovi* (Thesaurus absconditus, 2) (Brno: Atlantis).

PHILONENKO, Marc

1968 *Joseph et Aséneth. Introduction, texte critique, traduction et notes* (Leiden: Brill).

PHENIX, Robert R.

2008 *The Sermons on Joseph of Balai of Qenneshrin. Rhetoric and Interpretation in Fifth-Century Syriac Literature* (Studien und Texte zu Antike und Christentum, 50) (Tübingen: Mohr Siebeck).

PILAŘ, Martin

1994 *Pokus o žánrové vymezení povídky* (Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, 86) (Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity).

QUENTIN, Henricus D. (ed.)

1926 *Biblia sacra iuxta Latinam vulgatam versionem. Librum Genesis* (Romae: Typis polyglottis Vaticanis).

PLACHTA, Bodo

1997 Fassung. In: *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*. Bd. 1: A–G, hrsg. v. Klaus Weimar et al. (Berlin: de Gruyter; 3., přeprac. vyd), s. 567–569.

PLATE, Ralf

2002–2003 Wie fängt die Bibel an? Zu den Vorstufen der „Weltchronik“ Heinrichs von München am Beispiel der Schöpfungsgeschichte. In: *Vestigia Bibliae. Jahrbuch des Deutschen Bibel-Archivs Hamburg* 24–25 (Metamorphosen der Bibel. Beiträge zur Tagung „Wirkungsgeschichte der Bibel im deutschsprachigen Mittelalter“, 4.–6. 9. 2000, Trier, hrsg. v. Ralf Plate – Andrea Rapp et al.) (Bern: Lang), s. 229–246.

PRAŽÁK, Emil

1964 *Řehoř Hrubý z Jelení* (Odkazy pokrokových osobností) (Praha: Svobodné slovo).

1966 Výbor z české literatury renesanční doby a ukázky z latinské tvorby. In: *Humanistická konference 1966*, red. Ladislav Varcl (Praha: Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd; neprodejný výtisk), s. 206–215.

PRAŽÁK, Jiří

2006a K rukopisnému dochování staročeského románu Barlaam a Josafat. In: *Výbor kodikologických rozprav a studií*, ed. Stanislav Petr (Praha: Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR), s. 85–95 [původně 1964].

2006b Kodikologie, její postavení, metody a úkoly. In: *Výbor kodikologických rozprav a studií*, ed. Stanislav Petr (Praha: Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR), s. 265–277 [původně 1974].

PRUSÍK, František X.

1887 Duchovní romány. Josef a Asenech, Život Josefův, Adam a Eva. In: *Krok 1*, s. 260–264, 321–327.

1888 Duchovní romány. Josef a Asenech, Život Josefův, Adam a Eva. In: *Krok 2*, s. 23–25, 71–73, 124–127, 162–165, 212–216, 259–263, 309–312.

REDZICH, Carola

2002–2003 Aspekte produktiver Rezeption von Bibelübersetzung: Überlieferungs- und Gebrauchszusammenhänge der Johannesapokalypse im bairisch-fränkischen Raum. In: *Vestigia Bibliae. Jahrbuch des Deutschen Bibel-Archivs Hamburg 24–25* (Metamorphosen der Bibel. Beiträge zur Tagung „Wirkungsgeschichte der Bibel im deutschsprachigen Mittelalter“, 4.–6. 9. 2000, Trier, hrsg. v. Ralf Plate – Andrea Rapp et al.) (Bern: Lang), s. 155–174.

REINHART, Johannes

2006–2007 Tumačenje deset zapovijedi iz djela Somme le roi u dvama hrvatskoglagoljskim fragmentima. In: *Slovo* (Zagreb) 56–57, s. 477–495.

REINMUTH, Eckart (red.)

2009 *Joseph und Aseneth* (Tübingen: Mohr Siebeck)

REUVEKAMP-FELBER, Timo

2016 Der Codex als Kontext. Aktualisierende Lektüren eines Tagelieds in der mittelalterlichen Manuskriptkultur. In: *PerspektivWechsel oder: Die Wiederentdeckung der Philologie*. Band 2: *Grenzgänge und Grenzüberschreitungen*, hrsg. v. Nina Bartsch – Simone Schultz-Balluff (Berlin: Erich Schmidt), s. 225–244.

RICARD, Robert

1960 La patrie de fr. Alfonso Bonhome. In: *Bulletin Hispanique* 62, č. 3, s. 331–332.

RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza

2010 *Julius Zeyer a jeho vztah k francouzské kultuře* (Červený Kostelec: Pavel Mervart).

RIPPL, Eugen (ed.)

1931 *Das alttschechische Leben des heiligen Franziskus von Assisi* (Veröffentlichungen der Slawistischen Arbeitsgemeinschaft an der Deutschen Universität in Prag, Reihe 2, Heft 3) (Prague: Taussig und Taussig).

RUH, Kurt

1978 Votum für eine Überlieferungskritische Editionspraxis. In: *Probleme der Edition mittel- und neulateinischer Texte. Kolloquium der Deutschen Forschungsgemeinschaft Bonn 26.–28. Februar 1973*, hrsg. v. L. Hödl – D. Wuttke (Boppard), s. 35–40.

1985 Überlieferungsgeschichte mittelalterlicher Texte als methodischer Ansatz zu einer erweiterten Konzeption von Literaturgeschichte. In: *Überlieferungsgeschichtliche Prosaforschung. Beiträge der Würzburger Forschergruppe zur Methode und Auswertung*, hrsg. v. Kurt Ruh (Texte und textgeschichte, 19) (Tübingen), s. 262–272.

1981 Vorwort. In: *Die deutsche Literatur des Mittelalters: Verfasserlexikon*. Band 3, hrsg. v. Kurt Ruh – Gundolf Keil – Werner Schröder – Burghart Wachinger – Franz Josef Worstbrock (Berlin – New York: de Gruyter; 2., zcela přeprac. vyd.), s. 1–2.

RYBA, Bohumil

1977–1978 Volyňský zlomek neznámé verze staročeského překladu Genese. In: *Strahovská knihovna 12-13*, s. 5–15.

RYCHTEROVÁ, Pavlína – SICHÁLEK, Jakub

2015 Lost and Found in Translation. Der alttschechische Barlaam zwischen kontemplativem Traktat, Predigt und Abenteuerroman. In: *Barlaam und Josaphat: Neue Perspektiven auf ein europäisches Phänomen*, hrsg. v. Matthias Meyer – Constanza Cordoni (Berlin – München – Boston: de Gruyter), s. 321–341.

RYŠÁNEK, František

1903 Štítného překlady z Richarda a Sancto Victore. In: *Listy filologické* 36, s. 199–205.

SHERWOOD-SMITH, Maria

1996 Die „Historia Scholastica“ als Quelle biblischer Stoffe im Mittelalter. In: *Die Vermittlung geistlicher Inhalte im deutschen Mittelalter*, hrsg. v. Timothy R. Jackson – Nigel F. Palmer – Almut Suerbaum (Internationales Symposium, Roscrea 1994) (Tübingen: Niemeyer), s. 153–165.

SCHAMSCHULA, Walter

1988 Alttschechische Dichtung zwischen weltlicher und geistlicher Interpretation. Der Schwank vom Fuchs und vom Krug. In: *Gesellschaftsgeschichte. Festschrift für Karl Bosl zum 80. Geburtstag*, hrsg. v. Ferdinand Seibt (München: Oldenbourg), s. 52–62.

1990 *Geschichte der tschechischen Literatur*, 1 (Köln/Wien: Böhlau)

SCHIEWER, Hans-Jochen

2005 Fassung, Bearbeitung, Version und Edition. In: *Deutsche Texte des Mittelalters zwischen Handschriftennähe und Rekonstruktion. Berliner Fachtagung 1.–3. April 2004*, hrsg. v. Martin J. Schubert (Beihefte zu *editio*, 23) (Tübingen: Niemeyer), s. 35–50.

SCHMAUS, Alois (ed.)

1961 *Alttschechische Literatur 1: Versdichtung. Textauswahl, Anmerkungen und Glossar* (Wiesbaden: Harrassowitz).

SCHNEIDER, Karin

2005 Paläographie und Kodikologie als Eingang zur Literatur des Mittelalters. In: *Deutsche Texte des Mittelalters zwischen Handschriftennähe und Rekonstruktion. Berliner Fachtagung 1.–3. April 2004*, hrsg. v. Martin J. Schubert (Beihefte zu *editio*, 23) (Tübingen: Niemeyer), s. 21–33.

SCHOLZ, Manfred Günter

1980 *Hören und Lesen. Studien zur primären Rezeption der Literatur im 12. und 13. Jahrhundert* (Wiesbaden: Steiner).

SCHÖNBERGER, Rolf et al. (red.)

2011 *Repertorium edierter Texte des Mittelalters aus dem Bereich der Philosophie und angrenzender Gebiete*. Bd. 1: A–D (Berlin: Akademie Verlag) (2., völlig überarb. und erw. Aufl.).

SCHUBERT, Martin J.

2002 Versuch einer Typologie von Schreibereingriffen. In: *Das Mittelalter. Perspektiven mediävistischer Forschung. Zeitschrift des Mediävistenverbandes* Band 7, Heft 2: *Der Schreiber im Mittelalter*, hrsg. v. Martin J. Schubert, s. 125–144.

2005 Ideal und Pragmatik: Entscheidungsspielräume des Editors. In: *Deutsche Texte des Mittelalters zwischen Handschriftennähe und Rekonstruktion. Berliner Fachtagung 1.–3. April 2004*, hrsg. v. Martin J. Schubert (Beihefte zu *editio*, 23) (Tübingen: Niemeyer), s. 203–216.

SCHULTZ-BALLUFF, Simone

2010 Gliederungsprinzipien und Rezeptionslenkung in spätmittelalterlichen Handschriften. Am Beispiel des „Apolonius von Tyrland“ Heinrichs von Neustadt. In: *Materialität in der Editionswissenschaft* (Beihefte zur *editio*, 32), s. 333–345.

2015 Kreatives Schreiben im Mittelalter – editorische Herausforderung heute. Zum Umgang mit Varianten im Editionsprozess am Beispiel von „St. Anselmi Fragen an Maria“. In: *Vom Nutzen der Editionen. Zur Bedeutung moderner Editorik für die Erforschung von Literatur- und Kulturgeschichte*, hrsg. v. Thomas Bein (Beihefte zu *editio*, 39) (Berlin – Boston: de Gruyter), s. 317–333.

SCHULZ, Armin

2012 *Erzähltheorie in mediävistischer Perspektive*, hrsg. v. Manuel Braun – Alexandra Dunkel – Jan-Dirk Müller (Berlin – Boston: de Gruyter) (2., durchgesehene Auflage /Studienausgabe/: 2015).

SCHÜTZ, Eva

1978 Alfonsus Bonihominis. In: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 1, hrsg. v. Kurt Ruh et al. (Berlin – New York: de Gruyter; zweite, völlig neu bearbeitete Auflage), sl. 236–237.

SIATKOWSKA, Ewa

2007 Apokryf o Asseneth w literaturze staroczeskiej i staropolskiej w nawiązaniu do literatury pięknej. In: *Fundamenta Europaea* 4, fasc. VI/VII, s. 47–59.

SICHÁLEK, Jakub

2008 K staročeskému zpracování Vidění sv. Pavla. Na okraj monografie L. Jirouškové. In: *Česká literatura* 56, 2008, č. 5, s. 724–726.

2010 Bádání o starší české literatuře: K historii (a koncepci) kolektivních projektů. In: *Ústav pro českou literaturu, v. v. i.*, ed. Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), 51–65.

2013 Edice jako úkol: Jiří Daňhelka a textologie staršího českého písemnictví. In: Jiří Daňhelka: *Textologie a starší česká literatura*, ed. Jakub Sichálek (Varianty, 5) (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. 233–278.

2014a Vícejazyčnost literárního života v českých zemích 14. a 15. století. Sedm tematických exkurzů v rámci bohemistiky. In: *Česká literatura* 62, č. 6, s. 711–744.

2014b Česká literatura a latinský středověk. Ke 110. výročí narození medievisty Jana Vilikovského (1905 – 1946). In: *Slovo a smysl – Word & Sense* 11, č. 22, s. 103–110.

2014c Bernard Cerquiglini. In: *Slovo a smysl – Word & Sense* 11, č. 22, s. 157–160.

2015 Poznámky k recepci Lichačovovy koncepce textologie v západní Evropě a české paleobohemistice. In: Dmitrij Sergejevič Lichačov: *Textologie (Stručný nástin)*, přelož. Jitka Komendová (Varianty, 6) (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. 117–127.

2017a European Background: Czech Translations. In: *The Wycliffite Bible. Origin, History and Interpretation*, ed. by Elizabeth Solopova (Leiden – Boston: Brill), s. 66–84.

2017b Vernacular *Vitaspatrum* in the Religious Polemic between Catholics and Utraquists in the Bohemia around the year 1500. In: *Pursuing a New Order. Central European Vernaculars between Theology and Politics (14th – 15th century)*, ed. Pavlína Rychterová (Turnhout: Brepols; v tisku).

SKUTIL, Jan

1957 *Edice staročeských próz. Kriticko-bibliografický přehled* (jako celek nepublikovaná diplomová práce, obhájená na brněnské filozofické fakultě roku 1957; exemplář Moravské zemské knihovny v Brně, sign. 4-1024.783).

1963 Historische Übersicht der Editionstätigkeit auf dem Gebiete der altschechischen Prosadenkmäler. In: *Zeitschrift für Slawistik* 8, č. 1, s. 94–119.

1964 Dvě brněnské rukopisné literární práce z 15. stol. Rukopis o porodnictví a povídka o Dobešovi. In: *Příspěvky ke starší literatuře na Moravě*, red. Alois Gregor – Jan Skutil (Blansko – Brno: Okresní archiv v Blansku – Muzejní spolek v Brně), s. 21–34.

1965 *Edice českých historickopoučných a zábavných próz* (Blansko: vydal ONV v Blansku pro okresní archiv v Blansku).

1989 Staročeské, tzv. švédské rukopisy Státního oblastního archívu v Brně. In: *XIX. mikulovské sympozium 1989* (Brno:), s. 177–182.

1995 Staročeské „romány“ a vědecká díla v tzv. Dudíkových rukopisech Moravského zemského archivu a odborné studie o nich (k dějinám jejich převzetí do MZA). In: *155 let archivnictví v českých zemích. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. založení Moravského zemského archivu v Brně ve dnech 31. května – 1. června 1994*, red. Ivan Štarha – Kateřina Smutná (Brno: Moravský zemský archiv), s. 25–36.

SMETÁNKA, Emil (ed.)

1909 *Staročeské Životy svatých Otcův* (Památky řeči a literatury české, 1) (Praha: Česká akademie).

SMETÁNKA, Emil

1927 *Stará literatura česká 2* (Praha: Klub moderních filologů).

SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC

1950 *Nová rada*, ed. Jiří Daňhelka (Památky staré literatury české, 9) (Praha: Orbis).

SMITS, Edmé R.

1983 Helinand of Froidmont and the A-text of Seneca's Tragedies. In: *Mnemosyne. A Journal of Classical Studies* 36, 3–4, s. 324–358.

1986 Vincent of Beauvais: a note on the background of the „Speculum“. In: *Vincent of Beauvais and Alexander the Great. Studies on the „Speculum Maius“ and Its Translations into Medieval Vernaculars*, ed. by Willem J. Aerts – Edmé R. Smits – Johannes B. Voorbij (Mediaevalia Groningana, 7) (Groningen: Egbert Forsten), s. 1–9.

1991 Editing the Chronicon of Helinand of Froidmont: the marginal notes. In: *Sacris Eruditi. A Journal of Late Antique and Medieval Christianity* 32, 2, s. 269–289.

SOBALÍKOVÁ [= Kreisingerová], Hana

2010 Druhá redakce staročeského překladu bible. Uvedení do problematiky. In: *Varia XVII. Zborník materiálov zo XVII. kolokvia mladých jazykovedcov ... 2007*, red. Viera Kováčová (Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV,), s. 433–438.

SONDEREGGER, Stefan

1998 Geschichte deutschsprachiger Bibelübersetzungen in Grundzügen. In: *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, hrsg. v. Werner Besch – Anne Betten et al., 1. Teilbd. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 2) (Berlin – New York: de Gruyter; 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd.), s. 229–284.

SOUČEK, Bohuslav

1967 *Česká Apokalypsa v husitství. Z dějin textu Zjevení Janova* (Praha: Ústřední církevní nakladatelství – Českobratrská církev evangelická)

SOUKUP, Daniel

2013 *Židé ve starší české literatuře: Výbor beletrizovaných pramenů* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci).

SOUŠEK, Zdeněk (red.)

1999 *Knihy tajemství a moudrosti. Sv. 3. Mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy* (Praha: Vyšehrad).

SPERANSKIJ, Michail Nestorovič

1907 „Zavěty dvěnadcati patriarchov“ v starinnoj češskoj pismennosti. In: *Sbornik statej posvjaščenných počitateljami Akademiku ... V. I. Lamanskomu. Čast' 1.* (S.-Peterburg: Akademia nauk), s. 19–40.

SPIEGEL, Gabrielle M.

2014 Reflection on „The New Philology“. In: *Rethinking the New Medievalism*, ed. by R. Howard Bloch – Alison Calhoun – Jacqueline Cerquiglini-Toulet – Joachim Küpper – Jeanette Patterson (Baltimore: Johns Hopkins University Press), s. 39–50.

SPUNAR, Pavel

1998 Středověké rukopisy jako živé prameny inspirace. In: *Speculum medii aevi = Zrcadlo středověku*, red. Lenka Jiroušková (Praha: KLP-Koniasch Latin Press), s. 102–113.

STACKMANN, Karl

1971 Grundsätzliches über die Methode der altgermanistischen Edition. In: *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, hrsg. v. Gunter Martens – Hans Zeller (München: Beck) s. 293–299.

1994 Neue Philologie? In: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*, hrsg. v. Joachim Heinzle (Frankfurt am Main – Leipzig, Insel), s. 398–427.

1997 Mittelalterliche Texte als Aufgabe. In: IDEM: *Mittelalterliche Texte als Aufgabe. Kleine Schriften 1*, hrsg. v. Jens Haustein (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht), s. 1–25 [původně 1964].

1998 Autor – Überlieferung – Editor. In: *Das Mittelalter und die Germanisten*, hrsg. v. Eckhart Conrad Lutz (Scrinium Friburgense, sv. 11) (Freiburg /Schweiz/: Universitätsverlag), s. 11–32.

2000 Das neue Verfasserlexikon – mehr als ein Nachschlagewerk. In: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 129, s. 378–387.

STANDHARTINGER, Angela

2014 Recent Scholarship on Joseph and Aseneth (1988–2013). In: *Currents in Biblical Research* 12, s. 353–406.

STARÝ ZÁKON

1978 *Starý zákon. Překlad s výkladem. Sv. 1: První kniha Mojžíšova – Genesis*, přel. starozákonní překladatelská komise při synodní radě Českobratrské církve evangelické (Praha: Kalich; 2. vyd.)

STEGMÜLLER, Fridericus (Friedrich)

1976 *Repertorium biblicum*. Tomus VIII: *Supplementum* (Matriti: Consejo superior de investigaciones científicas) (viz digitální podobu: <http://repbib.uni-trier.de/cgi-bin/rebihome.tcl> [přístup: 27. 3. 2017]).

STEINMETZ, Ralf-Henning

2005 Bearbeitungstypen in der Literatur des Mittelalters. Vorschläge für eine Klärung der Begriffe. In: *Texttyp und Textproduktion in der deutschen Literatur des Mittelalters*, hrsg. v. Elizabeth Andersen – Manfred Eikelmann – Anne Simon (Trends in Medieval Philology 7) (Berlin – New York: de Gruyter), s. 41–61.

STEJSKAL, Karel

1989 Die tschechischen Bibelhandschriften in kunsthistorischer Hinsicht. In: *Kuttenberger Bibel bei Martin von Tišnov. Kommentare*, hrsg. v. Reinhold Olesch – Hans Rothe (Biblia Slavica I/2) (Paderborn: Schöningh), p. 53–76.

STEJSKAL, Karel – VOIT, Petr

1991 *Illuminované rukopisy doby husitské* (Praha: Grafít).

STEUER, Wilhelm

1903 Die altfranzösische „Histoire de Joseph“. Kritischer Text mit einer Untersuchung über Quellen, Metrum und Sprache des Gedichts. In: *Romanische Forschungen* 14, s. 227–410.

STLUKA, Martin (ed.)

2006 *Život Krista Pána* (Brno: Host).

STOPPELLI, Pasquale

2013 *Filologia della letteratura italiana* (Manuali universitari, 69) (Roma: Carocci editore; 1. vyd. 2008).

SYLWAN, Agneta (ed.)

2005 *Petri Comestoris Scolastica Historia: Liber Genesis* (Corpus christianorum, Continuatio Mediaevalis, 191) (Turnhout: Brepols).

ŠKARKA, Antonín

1955 *Nástin dějin české slovesnosti v obdobích před rozkladem feudalismu*. Díl 1.: *Od počátků do sedmdesátých let 15. století* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství; 2., přeprac. vyd.; 1. vyd. 1953).

1959 Úvod. In: *Dvě legendy z doby Karlovy. Legenda o svatém Prokopu, Život svaté Kateřiny* (Památky staré literatury české, 21) (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd), s. 93–118 [přetištěno in ŠKARKA 1986].

1966 Několik úvah o chystaném výboru z české literatury. In: *Humanistická konference 1966*, red. Ladislav Varcl (Praha: Kabinet pro studia řecká, římská a latinská – Československá akademie věd; neprodejný výtisk), s. 216–19.

1986/[1947–1948] Z problematiky českého gotického básnictví. In: *Půl tisíciletí českého písemnictví*, red. Jan Lehár (Praha: Odeon), s. 48–122.

ŠMAHEL, František

2010 Kdo pronesl smuteční řeč při pohřbu císaře Karla IV.? In: *Studia mediaevalia Bohemica* 2, č. 2, s. 215–220.

ŠPÉT, Jiří

1999 Sto padesát let od druhého vydání Jungmannovy Historie literatury české. In: *Národní knihovna* X, č. 5, s. 228–232 (dostupné také: <http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr9905/9905228.html> [přístup: 7. 8. 2015]).

ŠVÁB, Miloslav

1966 *Prology a epilogy v české předhusitské literatuře* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství) (Monografie Pedagogické fakulty v Plzni, 1).

TABULAE CODICUM

1869 *Tabulae codicum manu scriptorum, praeter Graecos et Orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*. Vol. III: *Cod. 3501-5000*, edidit Academia Caesarea Vindobonensis (Wien: Gerold).

TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO

1852 *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, ed. Karel Jaromír Erben (Praha: Universita pražská – Tisk K. Jeřábkové, vedením J. Hlaváčka).

1873 *Knihy naučení křesťanského*, ed. Antonín Jaroslav Vrtátka (Praha: Nákladem Musea Království českého – V komisí u Františka Řivnáče).

1929a *Řeči nedělní a sváteční*, ed. Josef Straka (Praha: Česká akademie) (Spisy Tomáše ze Štítného, 2).

1929b *Knížky o hospodářovi*, ed. V. Foch (Praha: Reichl).

2006 *Život svaté Alžběty*, ed. Jaroslav Kolár (Praha – Litomyšl: Paseka) (Scholares, 10).

2009 *Vidění svaté Brigity Švédské v překladu Tomáše ze Štítného*, ed. Pavlína Rychterová (Praha: Filosofia).

TROST, Pavel

1955 K německé předloze Závišovy písně. In: *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci – Jazyk a literatura* 2, s. 260–261.

1984 K staročeskému Životu Josefa Egyptského. In: *Listy filologické* CVII, č. 1, s. 47–48; přetištěno in: IDEM 1995: 365–366.

1995 *Studie o jazycích a literatuře*, ed. Jaromír Povejšil (Praha: Torst).

TRUHLÁŘ, Josef

1881 Staročeské Spory duše s tělem. In: *Časopis Českého muzea* LV, s. 244–271.

1905 *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum* 1 (Praha: Česká akademie)

1906 *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum* 2 (Praha: Česká akademie).

1906 *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a univerzitní knihovny* (Praha: Česká akademie).

TŘÍŠKA, Josef

1972 Anonymní česká literatura předhusitské reformace. In: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 12, 1–2, s. 155–207.

TYL, Zdeněk

1968 Soupis pramenů Staročeského slovníku a jejich zkratek. In: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*, hl. red. Bohuslav Havránek (Praha: Academia), s. 50–118.

UHLÍŘ, Zdeněk

1996 *Literární prameny svatováclavského kultu a úcty ve vrcholném a pozdním středověku* (Praha: Národní knihovna ČR).

UNTERKIRCHER, Franz

1974 *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1451 bis 1500* (Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich, 3) (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften).

VAN LIERE, Frans

2014 *An Introduction to the medieval Bible* (Cambridge: Cambridge University Press).

VAN SETERS, John

2006 *The Edited Bible: The Curious History of the „Editor“ in Biblical Criticism* (Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns).

VÁŠÁK, Pavel a kol.

1993 *Textologie. Teorie a ediční praxe* (Praha: Karolinum).

VESELÁ, Lenka

2005 *Knihy na dvoře Rožmberků* (Praha: Scriptorium).

VIDMANOVÁ, Anežka

1960 Z bohemik v Bratislavské univerzitní knihovny. In: *Listy filologické* 83, s. 98–105.

1975 Středolatinská beletrie a Čechy. In: *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata*, red. Josef Češka (Brno: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně), s. 235–246.

1984 Karel IV. a latinská literatura v Čechách. In: *Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV.*, red. Václav Vaněček (Praha: Univerzita Karlova), s. 291–303. [rukopis odevzdán do tisku 1977].

1984a Ke staročeské povídce o Apolónovi Tyrském. In: *Listy filologické* 107, s. 232–239.

1984b Soupisy pramenů a literární historie. In: *Studie o rukopisech* 23, s. 47–55.

1985a K původní podobě a textové tradici staročeského Pasionálu. In: *Listy filologické* 108, s. 16–35.

1985b [Referát o KOLÁR – NEDVĚDOVÁ (ed.) 1983.] In: *Listy filologické* 107, č. 1, s. 61–63.

1986 Die Olmützer Handschrift der Historia Apollonii regis Tyri (am Rand der neuen Edition von G. A. A. Kortekaas). In: *Eirene* XXIII, s. 99–105.

1990 La formation de la seconde rédaction des ›Vite philosophorum‹ et sa relation à l'oeuvre originale. In: *Medioevo. Rivista di storia della filosofia medievale* XVI, s. 253–272.

1998 Nejstarší česká „beletrie“ a její středolatinšské kořeny. In: *Speculum medii aevi = Zrcadlo středověku*, red. Lenka Jiroušková (Praha: KLP-Koniasch Latin Press), s. 124–149.

2003 Latinsko-česko-německá beletrie v lucemburských Čechách. Zamyšlení na začátku cesty, In: *Mediaevalia historica Bohemica* IX, s. 165–172.

VILIKOVSKÝ, Jan

1940 [Referát o edici „Tkadlečka“ vydané r. 1940 F. Šimkem] *Řád* 6, s. 383–384.

1941 O naše nejstarší legendy. In: *Řád* 7, s. 199–205.

1946–1947 O pôvode eschatologickej piesne „Když čas přijde dni súdnému“ v Pribišovom kancionáli. In: *Litteraria historica Slovaca. Časopis Slovenskej akadémie vied a umení* I–II, s. 7–24.

1948a *Próza z doby Karla IV.* (Praha: Sfinx; 2., změněné vydání [1. vydání: Praha: Evropský literární klub 1938]).

1948b *Písemnictví českého středověku* (Praha: Universum).

VINTR, Josef

1990 Die älteste Bezeichnung der Přemyslidin Agnes als Heilige in einer Admonter Handschrift des XIV. Jahrhunderts. In: *Wiener slavistisches Jahrbuch* 36, s. 145–149.

2008 Bible In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Díl 4: S–Ž. Sv. II: U–Ž, Dodatky A–Ř, kol. aut., ved. red. Luboš Merhaut (Praha: Academia), s. 1882–1887.

VOBORNÍK, Jan

1907 *Julius Zeyer* (Praha: Česká grafická unie).

VOIT, Petr

2012 Nálezová zpráva o fragmentech tří pozdněantických próz tištěných počátkem 16. století: Gesta Romanorum, Asenech, Kronika o Apolloniovi. In: *Česká literatura* 60, č. 1, s. 55–75.

VOLEKOVÁ, Kateřina

2015 *Česká lexikografie 15. století* (Praha: Academia)

VOLEKOVÁ, Kateřina – SVOBODOVÁ, Andrea

2017 *Nebiblické texty v staročeských překladech Bible* (rukopisná studie připravená k publikaci).

VOORBIJ, Johannes B.

1996 *Gebrauchsaspekte des Speculum Maius von Vinzenz von Beauvais*. In: *Der Codex im Gebrauch* (Akten des Internationalen Kolloquiums 11.–13. Juni 1992), hrsg. v. Christel Meier – Dagmar Hüpper – Hagen Keller (München: Fink) s. 225–239.

VRĚÁTKO, Antonín Jaroslav

1862 Aseneth: román biblický. Život Josefa: román biblický. In: *Časopis Českého muzea* 36, s. 64–76, 175–186, 213–230.

1863 Apollon, král Tyrský: román starobylý. In: *Časopis Českého muzea* 37, s. 270–93, 352–368.

WACHINGER, Burghart

1998 Hugo Kuhn und die Münchener Akademiekommission für Deutsche Literatur des Mittelalters. In: *Das Mittelalter und die Germanisten*, hrsg. v. Eckhart Conrad Lutz (Scrinium Friburgense, sv. 11) (Freiburg /Schweiz/: Universitätsverlag), s. 33–48.

WEBER, Robertus et al. (ed.)

1975 *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*. Tomus I: *Genesis–Psalmi* (Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt) (zweite, verbesserte Auflage).

WENZEL, Horst

1995 *Hören und sehen. Schrift und Bild, Kultur und Gedächtnis im Mittelalter* (München: Beck).

WESTRA, Haijo J.

2014 What's in a name. Old, New, and Material Philology, textual scholarship, and ideology. In: *Neo-Latin Philology. Old tradition, new approaches.*, ed. by Marc van der Poel (Humanistica Lovaniensia, 35, Supplementa) (Leuven: University press), s. 6–16.

WOLF, Jürgen

2002 New Philology / Textkritik. In: *Germanistik als Kulturwissenschaft. Eine Einführung in neue Theoriekonzepte*, hrsg. v. Claudia Benthien – Hans Rudolf Velten (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt) s. 175–195.

XERAVITS, Géza

2017 Joseph, History of. In: *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 14, *Jesus – Kairos*, ed. by Christine Helmer – Steven L. McKenzie – Thomas Römer et al. (Berlin – Boston: de Gruyter), sl. 713–714.

ZAORAL, Prokop

1973 Knihovna zrušeného kartuziánského kláštera v Králově Poli a její rukopisy. Studie k dějinám knihoven moravských zrušených klášterů I. In: *Studie o rukopisech XII*, s. 207–31.

ZEYER, Julius

1874 Asenat. Ze staré frančtiny přeložil J. Z. In: *Lumír* 2, č. 24, s. 286–287.

1894–1895 Z „Obnovených obrazů“. Asenat. In: *Lumír* 23, č. 2 (10. 10. 1894), s. 13–15, č. 3, s. 28–29 (později in: *Obnovené obrazy* 2, 1. vyd. 1906; 5. vyd. 1927).

ZÍBRT, Čeněk

1912 Staročeská Poručenství patriarch dvanácti, synův Jakobových. (Testamenta XII. patriarcharum). In: *Časopis Českého muzea* 86, s. 1–81.

1913 Rukopisné varianty staročeských Poručenství patriarch dvanácti v Perně r. 1595 a J. Cereghettiho ze století XVIII. In: *Časopis Českého muzea* 87, s. 80–92.

Použité archivní fondy (vedle sbírek uvedených sub Prameny)

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Jan Gebauer, karton 29/CH/2, vlastní rukou psané přípravy k univerzitním čtením, vznikající (a doplňované) v 80. a 90. letech 19. století, cca 1228 listů chovaných v tvrdých deskách, na deskách červenou tužkou: *Písně – legendy – bájky aj. rkp.*

Moravský zemský archiv v Brně, fond G 65, karton 7, vlastní rukou psané přípravy k univerzitním čtením, vznikající (i porůznu doplňované) ve 20. letech, případně i z kraje 30. let 20. století.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Jiří Daňhelka, karton 16, Alttschechische Literatur II. Prosa. Textauswahl, Anmerkungen und Glossar, von Alois Schmaus und Jiří Daňhelka, nepublikovaný strojopis-čistopis.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Jiří Daňhelka, karton 89, korespondence Jiřího Daňhelky s Josefem Hrabákem.